263332

37·38

udk 3

1980

- politekonomski problemi sodobnih migracij
- »novi mednarodni ekonomski red« in migracije
- segmentirani evropski trg delovne sile
- slovenija in okolišnji trgi delovne sile
- paul lafargue: pravica do lenobe

časopis za kritiko znanosti

POLITEKONOMSKI PROBLEMI SODOBNIH MIGRACIJ

ČASOPIS ZA KRITIKO ZNANOSTI

ŠTEVILKA 37 - 38
1980
VIII. LETNIK

IZDAJA:

Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije Ljubljana in Maribor.
Revijo sofinancirata: Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

IZDAJATELJSKI SVET:

Franček Drenovec, Franc Kemperle, Davorin Kračun, Igor Pavlin, Franci Pivec,(predsednik), Mik Rebernik, dr. Janko Rupnik, Marjan Vešnar, Pavle Zgaga.

UREDNIŠTVO:

Mladen Dolar, Srečko Kirn, Pavel Gantar (odgovorni in glavni urednik), Tomaž Mastnak, Rado Riha, Diana Sivec, Leo Šešerko, Nada Špolar-Kirn, Darko Strajn, Peter Wieser, Slavoj Žižek.

UREDNIŠTVO:

Trg osvoboditve 1/II, 61000 Ljubljana, tel. 21-280.

NAROČNINA:

Cena enojne številke 20 din cena dvojne številke 30 din.
Celoletna naročnina 70 din (za šole, knjižnice in posameznike), 150 din (za institucije).

Številka žiro računa: 50100-678-47303, za ČASOPIS
ZSMS, UK, predsedstvo,
Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

Po mnenju sekretariata za informacije v IS skupščine SR Slovenije je ČASOPIS po sklepu št. 421-1/72 oproščen temeljnega davka od prometa proizvodov.

Naročniških rokopisov ne vračamo.

TISK:

SIMIČ Zoran
Stara Ježica 9
61000 Ljubljana

Narodna in univerzitetna knjižnica LJUBLJANA

PO 1261/1982

Svoje prispevke v Časopisu so objavili:

KNUTH DOHSE, raziskovalec v Wissenschaftszentrum, Berlin. Prispevek, ki je bil objavljen kot interni material je prevedel Peter Wieser.

VJERAN KATUNARIČ, docent na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Iz hrvatsko-srbščine je prevedel Miran Mitar

SILVA MEŽNARIČ, raziskovalka na Raziskovalnem inštitutu FSPN, Ljubljana.

MARIJANA MARKOVAŠIĆ, raziskovalka v Centere Niationale de la Recherche Scientifique, Paris. Iz angleščine je prevedla Majda Brezočnik.

MARIOS NIKOLINAKOS, ekonomist, Atene. Do leta 1977 sodelovec v Internationales Institutfür vergleichende Gesellschaftsforshung, Berlin. Tekst je kot interni material objavil Wissenschaftszentrum v Berlinu, oktober, 1976 s. 3o. Prevod iz nemščine Bogdan Lipovšek.

SASKIA SASSEN-KOOB, raziskovalec, Center for International Affaires, Harvard University. Tekst smo prevzeli iz "Development and Change", Sage, London-B. Hills, vol. 9. 1978; s. 509-545. Prevod iz angleščine Miran Mitar.

SIVA SIVANANDAN, direktor Institute of Race Relations, Londan, ter urednik revije "Race and Class - Journal of the Institute of Race Relations", London. Tekst smo z dovoljenjem avtorja prevzeli iz omenjene revije, London, vol. 2o., št.2. 1979, s. 112.125.

PREDGOVOR

Ideja za to številko se je rodila neposredno po srečanju z Maricsom Nikolinakosom, grškim ekonomistom, ki se ukvarja s področjem migracij. Spomladi l. 1979 je gostoval na Inštitutu za sociologijo Univerze v Ljubljani.
Nikolinakos je eden od prvih ekonomistov v Evropi, ki je kategorije marksistične politične ekonomije apliciral na sodobno stanje trgovanja z delovno silo v Evropi-trgovanja, ki ga imenujemo, sodobne evropske "delovne in začasne" migracije delovne sile. Nikolinakos je, mimogrede povedano, zaradi svojih idej na področju raziskovanja migracij izgubil delovno mesto v skupini za migracije v berlinskem znanstvenem centru (Wissenschaftzentrum, Berlin).

Namen te številke je dvojen : prvič predstaviti poučeni in nepoučeni javnosti, na kakšen način pristopa ekonomija danes - zlasti politična ekonomije - k problemu migracij v Evropi in v nerazvitem svetu. Menimo da lahko takšen prispevek v znanstvenem svetu Slovenije, ki mu do danes ni uspelo razviti zanimanja ekonomistov za ta problem, vsaj motovira mlajši naraščaj marksistov, ekonomistov, sociologov in drugih, da se posvetijo tudi temu, za Slovenijo tako življenskemu problemu - problemi odnosov med mednarodnimi in domačimi tržišči delovne sile. Drugič upajmo, da bo morda to gradivo komu pomagalo pri premišljanju o vlogi in mestu delovne sile v dolgoročnem razvoju Slovenije.

To številko so sestavili raziskovalci, ki se ukvarjajo s področjem migracij in ki jih ni bilo težko motivirati, da v roku in kvalitetno oddajo svoje originalne prispevke za revijo. S pismenim povabilom k sodelovanju pri pripravi te številke smo se obrnili na naslednje tovariše : Marios Nikolinakos (Atene), Helmut Seifert (Düsseldorf), Klaus Bade (Erlangen), Knuth Dohse (Berlin), Frank Deppe (Marburg), Siva Sivandan (London), George Tapinos (Paris) in Marjana Morokvašić (Paris). Tudi tisti, ki niso poslali svojih prispevkov, so odgovorili in obljubili nadalnje sodelovanje.

V revijo smo uvrstili le dva prispevka domačih avtorjev, a ne zato, ker v Jugoslaviji ne bi imali dovolj širokega izbora avtorjev (v slovenskem prostoru deluje ena od najbolj organiziranih raziskovalnih skupin na področju sociologije migracij v Jugoslaviji), ampak zato, ker se proizvodi naših sociologov na področju migracij ne vključujejo v takšen koncept časopisa. Prispevka, ki ju objavljamo, sta nekje na meji med sodobnim problemskim marksističnim premišljanjem o mednarodnih migracijah ter med že "klasičnimi", v glavnem sociološkimi modeli raziskovanja in premišljanja o mednarodnih migracijah.

TUJI DELAVCI NA ZAHODNOEVROPSKEM TRGU DELOVNE SILE

POLITEKONOMSKI PROBLEMI SODOBNIH MIGRACIJ

SASKIA SASSEN-KOOBI: MEDNARODNO KROŽENJE VIROV IN RAZVOJ: PRIMER MIGRANTSKE DELOVNE SILE str. 5

MARIOS NIKOLINAKOS: INTERNACIONALIZACIJA NACIONALNEGA TRGA DELOVNE SILE str. 51

"Novi mednarodni ekonomski red" in migracije

A. SIVANANDAN : IMPERIALIZEM IN NEORGANSKI RAZVOJ V SILIKONSKI DOBI str. 79

Segmentirani evropski trg delovne sile

KNUTH DOHSE : DRŽAVNO REGULIRANJE ZAPOSLOVANJA TUJCEV V EKONOMSKI KRIZI str. 102

MIRJANA MOROKVAŠIČ : MIGRACIJA ŽENSK V EVROPI str. 172

VJERAN KATUNARIČ : DRUGA GENERACIJA V OBDOBJU PO KONJUNKTURI str. 196

Slovenija in okolišni trgi delovne sile

SILVA MEŽNARIČ : RAZVOJ SLOVENIJE IN ODVISNOST OD ZUNANJIH TRGOV DELOVNE SILE str. 213

Prevod

PAUL LAFARGUE : PRAVICA DO LENOBE str. 240

Recenzija

IVAN SVETLIK : Frederick H., Harbison: Človeški viri (kadri) kot bogastvo narodov str. 275

SINOPSISI str. 282

UDK : 325 : 14 : 301.162.1/3

SASKIA SASSEN-KOOBI

MEDNARODNO KROŽENJE VIROV IN RAZVOJ: PRIMER MIGRANTSKE DELOVNE SILE

Mednarodnemu kroženju kapitala in balga in njegovi vlogi v produkciji in reprodukciji neenakosti v razvoju posameznih dežel je bilo posvečenih precej empiričnih in teoretičnih študij. Mednarodni menjavi dela pa ne. Mednarodne migracije delavcev so bile proučevane tradicionalno več z vidikov demokrafije kakor pa kot primer mednarodnega kroženja virov. Za to je več razlogov. Prvič, mednarodno mobilni del delovne sile predstavlja le majhen delež celotne delovne sile, zato se lahko često zdi relativno nepomemben v študiju delovne sile kot vira za razvoj. Drugič, največji delež mednarodno mobilne delovne sile tvorijo fizični delavci; na le-te se splošno gleda kot na vir majhne vrednosti tako za dežele emigracije kakor imigracije. Tretjič, na dežele emigracije se često gleda kot na tiste dežele, ki pridobijo z emigracijo delovne sile, kajti te dežele so revne, delno industrializirane dežele z obilnimi rezervami delovne sile in visoko stopnjo nezaposlenosti. Vsa ta različna dejstva prispevajo k podcenjevanju delovne sile kot vira in dejavnika, ki prispeva k reprodukciji razvojnih neenakosti med deželami emigracije in imigracije.

Toda mnogi primeri migracij v svetu danes pričajo o tem, da je(1) imigrantska delovna sila dragocen vir za dežele uvoznice delovne sile, in, (2) da sedanje oblike uvoza in izvoza delovne sile prispevajo k reprodukciji sedanjih razvojnih neenakosti. Če gledamo uvoze delovne sile so poleg Južne Afrike verjetno najbolj značilni primeri dežel zahodne Evrope in arabskih dežel, članic OPEC. Zahodna Evropa je po drugi sve-

Avtor se zahvaljuje "The Consortium for World Order Studies "za pomoč pri "The Center for international Affairs, Harvard University,v obliki ekonomske podpore raziskovanja, čigar del je tudi pričujoči sestavek.

tovni vojni uvozila miljone tujih delavcev, da bi obnovila in zagotovila delovanje svojih gospodarstev in celo danes, v najizrazitejšem obdobju povojne recesije, zaposluje čez pet miljonov tujih delavcev. Arabske dežele, članice OPEC, pa so se po tki. naftni krizi zatekle k množičnemu uvozu delovne sile s ciljem pretvarjanja dohodkov od nafte v produkcijska sredstva. V vseh teh primerih je uvoz delovne sile igral temeljno vlogo v procesu akumulacije kapitala.

Če gledamo izvoze delovne sile pa je pojav nekaterih dolgoročnih negativnih posledic (OECD 1974) v zadnjih letih pripeljal v deželah emigracije do uvajanja različnih političnih ukrepov, z namenom ustavitve nekontroliranega izvoza delovne sile in z namenom zavarovanja delodajalcev proti odhajanju delavcev. Ta novost v procesu izvoza delovne sile in v procesih zgodovinskih in kulturnih povezav med deželami izvoza in uvoza delovne sile je še posebej značilnost dežel, izvoznic delovne sile v arabske dežele, članice OPEC.[1/] Uveljavljanje tovrstnih protekcionističnih ukrepov kaže na rast spoznanja v deželah izvoza delovne sile, da uvoz njihovih državljanov s strani visoko razvitih industrializiranih dežel zahodne Evrope lahko ustvarja obliko razlaščanja virov, ki prispeva k reprodukciji razvojnih neenakosti med deželami izvoza in uvoza delovne sile.[2/] Če je to res tako, potem to dejstvo ovrže splošno sprejeto domnevo o koristnosti izvoza delovne sile, ker olajšuje težav težave nezaposlenosti in dviga narodni dohodek in veča obseg tuje valute v obliki prihrankov, ki jih pošiljajo delavci v svojo izvorno deželo.

Na tem mestu je moj namen analizirati naravo kroženja delovne sile med nizko in visoko industrializiranimi deželami in raziskati, če le-to povečuje politično in ekonomsko pomoč dežel uvoza delovne sile na račun dežel izvoza delovne sile. Prva polovica tega spisa je namenjena opredelitvi

konceptualnega okvirja, znotraj katerega bomo razpravljali o mednarodnem kroženju delovne sile na splošno in o zaposlovanju tujih delavcev posebej. Drugi del spisa pa obsega analizo mesta in vloge izvoza oziroma uvoza delovne sile za posamezne vrste dežel uvoza oziroma izvoza delovne sile. V analizi konkretnih primerov bom uporabila dostopne podatke, čeprav so le-ti bili često zbrani v druge namene. Glavno pozornost bom posvetila mednarodnemu trgu delovne sile na področju Severne Afrike in Evrope iz naslednjih razlogov: zaradi največje možnosti dostopa do podatkov in dokumentacije, zaradi visoke strukturiranosti teh trgov, predvsem pa zaradi dejstva, ker se je ta trg oblikoval v točno določenem zgodovinskem obdobju razvoja, ki se je začelo po drugi svetovni vojni in doseglo stabilizacijo, v sedemdesetih letih.

MEDNARODNI TRANSFER DELOVNE SILE

Danes obstajajo vsaj tri primeri transfera delovne sile med deželami.[3/] Le-ti so: a. zaposlitev visokokvalificiranih strokovnjakov iz manj razvitih dežel v visoko razvitih deželah - odliv možganov /the brain drain); b. zaposlitev domačih delavcev v tujih firmah, ki delujejo na področju dežele delavcev; in c. zaposlitev tujih delavcev zunaj dežele izvoza - kaj pomeni zaposlitev migrantske delovne sile.

Dejstvo prenosa vira iz ene dežele v drugo ni neposredno vidno v primeru kroženja delovne sile kakor je vidno v primerih kroženja kapitala in surovin. Izjema je verjetno le odliv možganov, ker so tu vidne visoke izgube investicij v človeški kapital.[4/] Toda odliv možganov predstavlja le majhen delež celote mednarodnarodnega kroženja delovne sile. V obeh drugih primerih je dejstvo prenosa vira težje utemeljiti.

Za zastrtost zgornjih dejstev je več razlogov. Delovna sila producira vrednost le, če je zaposlena, to je, ko je v stiku

s produkcijskimi sredstvi. V primeru podjetij, ki delujejo na področju tujih dežel, so ta sredstva delno ali popolnoma last tujcev. Ker je z vidika ekonomije narodnost izvoza delovne sile čisto nepomembna, je tu težko utemeljiti, da gre za prenos virov iz dežele, ki zagotavlja delovno silo, v deželo, iz katere so podjetja, lastniki produkcijskih sredstev in delodajalci. Menim, celo da je skoraj nemogoče razpravljati o prenosu vira med deželami vse dotlej, dokler je v središču razmerje delavec-delodajalec. Ne glede na narodnost enega ali drugega imamo na tem mestu opraviti s prenosom vrednosti od delavca na delodajalca. Toda ta prenos je v samih notranjih osnovah ekonomije v okviru katere poteka, čeprav nanj vplivajo tudi dejavniki, ki so tej ekonomiji zunanji, kakor so npr. nižje mezde za delavce iz drugih dežel ali večinoma nižje mezde v deželah, kjer deluje tuji kapital.

Za opredelitev prenosa virov med deželami je potrebno preseči okvire razmerja delavec-delodajalec in usmeriti našo pozornost na <u>učinke</u>,(a) ki nastajajo v <u>deželah uvoza</u> s <u>zaposlitvijo</u> tujih delavcev bodisi v obliki uvoza delovne sile bodisi v boliki ustanovitve podjetij v tujih deželah, in (b) ki nastajajo v deželi izvoza delovne sile s <u>prenosom</u> (transfer) deleža delovne sile te dežele bodisi v tuja podjetja na domačih tleh bodisi v tujini.

V razredni družbi bodo ti učinki razredno specifični. Na tem mestu pa bi bilo netočno poudariti, da kapital kot tak zadrži vse pozitivne, delavski razred pa vse negativne učinke. Prvič, tu je kapitalistični razred razvite dežele, ki teži ustvariti koristi na račun kapitala v manj razvitih deželah. Drugič, poleg razvojnih učinkov, ki so lahko posledica takega prenosa dela, pa se pojavljajo specifične posledice za delavski razred in dele znotraj njega, tako v deželah uvoza kakor izvoza delovne sile. Te specifične posledice bodo različne glede na stopnjo akumulacije kapitala.

K temu problemu se bom vrnila v drugem delu sestavka.

Ne glede na specifično razredno naravo teh učinkov, bi želela poudariti, da lahko usmerimo pozornost na učinke in odnose med deželami, ne da bi pri tem nujno domnevali interno homogenost ali podobnost učinkov za vse razrede in njih dele v posameznih deželah.

Ena pot analize učinkov prenosa dela je raziskava "TRADE-OFFS" do katerih ta prenos pripelje. V primeru odliva možgan se trade-off jasno kaže, ker so izgube investicij v človeški kapital za deželo izvora v odgovarjajočem-čeprav ne nujno ekvivalentnem-prihranku za deželo uvoza. (npr. Bhagwati 1976; Committee on Foreign Affairs 1974; Friedman 1972; Grubel and Scott 1966).[5/]

Toda trade-offs manj jasno govorijo o prednostih za dežele uvoza delovne sile v obeh drugih primerih, v primeru podjetja razvite dežele, ki deluje v drugi deželi, in v primeru delavcev na delu v tujini. V primeru pojdetij je temeljna težava v opredelitvi deleža posameznih dejavnikov k proizvodnji in razvoju. Ta obsega dve vrsti problemov. En problem je ugotovitev koristnosti tuje delovne sile za delovanje podjetij. Drug problem pa je določitev deleža, ki ga podjetje prispeva k razvoju dežele, v kateri deluje. Vse to pa je v zvezi s kompleksno vlogo tujega kapitala v revnih, nizko industrializiranih deželah. Primerjava med pridobitvami, ki jih ima dežela zaradi prisotnosti tujih podjetij, in med pridobitvami, ki jih imajo tuja podjetja zaradi delovanja v teh deželah, je lahko uporabljena kot osnova za določanje trade offs, ki so posledica takega prenosa virov, tako za delavčevo deželo kakor tudi za deželo, iz katere je podjetje. Ker je to temeljni problem v raziskovanju razvoja ni potrebno omenjati vseh težav pri določanju tega trade-offa, kaj šele določiti posebni prispevek dejavnika dela)delo, ki je produktivno šele v stiku s tujim

kapitalom) k (1) proizvodnji podjetja in (2) k razvoju dežele. Določitev prispevka obeh dejavnikov ostaja še vedno težavna, čeprav zgodovina zadnjih desetletij jasno kaže,da tak način prenosa dela prispeva h koristim lastnikov produkcijskih sredstev, ne pa koristim dežele, ki daje delovno silo.

Drugačen pristop pa je spet potreben v primeru delavcev migrantov na delu v tujini. Posvetila bom svojo pozornost predvsem deželam zahodne Evrope, ker so najbolj izrazit primer zaposlovanja tuje delovne sile.

Uvozi in izvozi delovne sile

Večinoma literatura o delovni sili mednarodnih migrantov nima v središču pozornosti razmerja med deželami izvoza in uvoza delovne sile. Najbolj številne so razprave o odnosu delodajalca do tujih delavcev, torej o odnosu, ki je lasten deželi uvoza. Dejansko pa vse do danes ni bilo študij o učinkih izvoza dela. Večina literature se ukvarja z dvema problemoma: (a) migrantsko populacijo samo, njenimi pogoji življenja, pomanjkanja moči, njenimi različnimi demografskimi značilnostmi (npr. Castles and Kosack 1974) in (b) z raznolikostjo pridobitev in neugodnosti, ki jih ima dežela uvoza z uvozom dela (npr. Böhning and Maillat 1974, Jones and Smith 1970; Castells 1975).

Nezadostnost študij o učinkih izvoza dela je verjetno v veliki meri moč razložiti s široko sprejeto domnevo, o kateri smo že govorili, o koristnosti izvoza dela za deželo izvoza. Ta domneva se je zdela tako verjetna, da je zavrla skoraj vse kritične raziskave do danes. Toda več dogodkov je postavilo pod vprašaj njeno veljavnost. Med njimi so najbolj pomembni uvedba protekcionističnih ukrepov s strani dežel izvoza in s strani Mednarodnega urada za delo iz ON

(ILO 1975) in rezultati nekaterih študij posameznih primerov, ki so dokumentirali negativne strani izvoza dela (OECD 1974; Lohrman and Manfrass 1974; Poinard and Roux 1977; Allaya 1974).

Če izvoz delovne sile ni nujno določena korist za dežele izvoza, potem moramo razmišljati o možnosti neenake izmenjave med deželami izvoza in uvoza, ki je dobro podprta z dokumentacijo o prednostih uvoza dela za dežele uvoza (Castles and Kosack 1974; Castells 1975; Böhning 1974, 1976; Collard 1970).

Temeljna elementa v tej vrsti menjalnega razmerja sta dva tipa dežel:
visoko industrializirane dežele uvoza in nizko industrializirane dežele izvoza dela. Temeljni elementi niso torej delodajalci in delavci, kot v primeru študij Castlesa in Kosacka (1974), Castellsa (1975) in drugih. Razmerje delodajalca do tujih delavcev ostaja v osnovah interno razmerje dežele uvoza, kjer status tujega delavca omogoča večje prednosti kapitalu ter hkrati slabi delavski razred. Izključna posvetitev pozornosti temu razmerju je za moj namen neprimerna, kajti ne daje nam informacij o primerjalnem položaju dežel izvoza in uvoza v zvezi s trgovino.

Razmerje med deželami izvoza in uvoza lahko opredelimo kot razmerje med dvema analitično različnima elementoma. Eden je ekonomski dejavnik, ki vzpostavlja samo razmerje: prenos dela, ki ima konkretno obliko zaposlovanja tujih delavcev. Drugi pa je učinek takega prenosa za posamezne vrste dežel: ali je značilno, da taka menjava ojača položaj politično-ekonomske dominacije dežele uvoza in poveča odvisnost dežele izvoza? Na tem mestu želim analizirati prvi element, drugi pa bo predmet naše pozornosti v drugem delu.

Kategorija: migrantska delovna sila

Pogoj za pojav mednarodnega migracijskega toka se nahajajo v neenaki stopnji razvoja dežel izvoza in uvoza dela. Enkrat ko ti pogoji obstajajo, se ta tok reproducira toliko časa kolikor so ti pogoji prisotni. Ti pogoji so zgodovinsko nastali, zato se razlikujejo v različnih časovnih obdobjih in v različnih deželah glede na njihove posebne značilnosti. Narava migracijskega toka je odvisna od narave teh pogojev, ne pa od značilnosti migrantov, kajti le-te so le posledica teh pogojev. Tako razlike med delovnimi migracijami v zahodno Evropo danes in med tistimi proti koncu 19. stoletja in v začetku 2o. stoletja v ZDA ne izvirajo iz razlik med migranti samimi-teh razlik ni dejansko opazil nihče - ampak iz različnih pogojev, ki producirajo eno oziroma drugo vrsto migracijskega toka. Na migrante lahko gledamo kot na ljudi, ki vstopajo ali padajo v migracijski tok, prej kakor kot na ljudi, ki s svojo pobudo oblikujejo tak tok s posredovanjem svojih osebnih odločitev in akcij.

Burawoy (1976:1050-56) je opredelil koncept različnih vrst migracijskih tokov, izpostavljajoč tiste elemente, ki definirajo migracijski tok kot sistem migrantskega dela. V svojem delu prikaže primer Južne Afrike in kmečke delavce v Kaliforniji. Moj dodatek pa bo primer Zahodne Evrope po drugi svetovni vojni in primer arabskih dežel, članic OPEC, po naftni krizi.

Izhajajoč iz temeljnega izhodišča, da je potrebno producirati in reproducirati delovno silo kot pogoj za delovanje gospodarstva, Burawoy analizira posebne funkcije migrantskega dela. Tisto, kar je značilno za migrantsko delo je institucionalna diferenciacija in fizična ločitev dveh procesov, procesa produkcije (ohranjanja) in reprodukcije (obnavljanja) delovne sile. To se pravi, migrantsko delo nosi nosi s seboj dvojno odvisnost: eno odvisnost od ekonomije

nosi s seboj dvojno odvisnost: eno odvisnost od ekonomije zaposlitve za svoje ohranjanje in drugo od dežele izvora, kjer poteka proces obnavljanja delovne sile. Z vidika dežele zaposlovanja delovne sile so stroški obnavljanja delovne sile prenešeni na ramena drugih gospodarstev. Institucionalna diferenciacija ohranjanja in obnavljanja delovne sile je nespremenljiva značilnost kateregakoli sistema migrantskega dela. Pogoji, ki producirajo in reproducirajo sistem, pa se spreminjajo. V štirih navedenih primerih tj. Južne Afrike in Kalifornije, kjer je podal analizo Burawoy (1976) in Zahodne Evrope ter arabskih dežel, članic OPEC, je institucionalna diferenciacija prisotna, čeprav se pogoji, ki producirajo in reproducirajo sistem migrantskega dela znatno razlikujejo v posameznih rpimerih.

Na ta način pridemo do analitičnega raziskovanja med posameznimi migranti, med pogoji, ki producirajo in reproducirajo sistem migrantskega dela in med sistemom samim. Dejstvo, da se konkretni posamezniki, ki ustvarjajo migracijske tokove spreminjajo, da se nekateri vračajo, drugi ostajajo in spet novi prihajajo, nima za posledico preobrazbe sistema migrantskega dela ali njegove vloge v gospodarstvu dežele uvoza delovne sile. Podobno, čeprav se značilnosti pogojev, ki pogoujejo produciranje in reproduciranje sistema migrantskega dela lahko v času spreminjajo, pa značilnosti migrantov lahko ostanejo enake (npr. kmečkega izvora, nekvalificirani, mladi, ipd.).

Učinki (transfera) dela

Kot sem že navedla, ena pot naalize učinkov prenosa delovne sile poteka prekbproučevanja trade-offs, do katerih le-ti pripeljejo. Ker želim posebno pozornost posvetitti problemu, kako tak prenos prispeva k reprodukciji položaja

dominacije ali odvisnosti v svetovni ekonomiji, menim, da je primerno proučiti vrednost te trgovine za obe vrsti dežel.

Poskusila bom pokazati, da je vrednost uvoza delovne sile določena z obsegom in naravo pomanjkanja delovne sile v gospodarstvu dežele uvoza. Koncept pomanjkanja delovne sile (labour scarcity) je potrebno definirati v razmerju do vloge, ki jo ima presežek delovne sile (a labour surplus) v kapitalističnem načinu proizvodnje in v razmerju do stopnje akumulacije kapitala. Ta vrednost ne more biti definirana enostavno v razmerju do celotnega aktivnega prebivalstva in stopnje njegovega naravnega prirastka. Temeljna tendenca kapitalističnega načina proizvodnje je, da mora biti ponudba delovne sile usklajena s potrebami akumuliranega kapitala, ne pa obratno. Stopnja in obseg akumulacije kapitala določata visoko stopnjo nezaposlenosti oziroma pomanjkanja delovne sile. To pomeni, da dejavniki, kot so stopnja moči delavskega razreda in vrsta koncesij, ki si jih je organizirani delavski razred zmožen priboriti v boju z delodajalci, sovplivajo na opredelitev tistega položaja ponudbe delovne sile, ki se definira kot pomanjkanje le-te. Če je ta moč prevelika in če so zahteve pretirane, potem sta obseg in stopnja akumulacije kapitala ogrožena. Dotok tujih delavcev lahko oslabi delavski razred, ali dele le-tega, lahko vpliva na znižanje mezd v tistih sektorjih, kjer so le-te največje (sektorji, ki so nujni za delovanje ostalih sektorjev) in tako lahko vpliva na ponovni dvig akumulacije kapitala na "zdrav" nivo. Nadalje je, zaradi cikličnega značaja akumulacije kapitala potreben določen višek delovne sile, da v času ekspanzije zadosti potrebam po delovni sili. Pomanjkanje viška delovne sile in različne ekonomske in politične posledice, ki so s tem prisotne, definirajo položaj kot pomanjkanje delovne sile v okviru kapitalističnega gospodarstva ustreza števil-

nim položajem, ki ogrožajo obstoječe in predvidene nivoje in stopnje akumulacije kapitala. Pogoji, ki definirajo položaj kot pomanjkanje delovne sile, se lahko zelo razlikujejo. Lahko obsegajo položaj objektivnega pomanjkanja delovne sile kot npr. Švica, ZRN, arabske dežele članice OPEC, kjer so različni, že prej navedeni dejavniki še posebej zaostreni zaradi pomanjkanja delavcev. Lahko pa tudi obsegajo položaj, kjer ni objektivnega pomanjkanja delovne sile, toda kjer kapital želi dvigniti akumulacijo z dvigom profitne stopnje, oslabljajoč delavski razred, zagotavljajoč obilne zaloge delovne sile, kot sta to bila primera Francija in ZDA (npr. "bracero" program, nekaznovanje delodajalcev ilegalno priseljenih delavcev itd.)

Podobno so tudi stroški in prednosti izvozov delovne sile odvisni od sedanjih in predvidenih potreb procesa akumulacije kapitala oziroma centralistično planiranje industrializacije v teh deželah. Vrednost izvozov dela ni enostavno določena z denarjem, ki ga delavci pošljejo domov in v prispevku k narodnemu dohodku in deviznim rezervam. Niti se ne more vrednost izvozov dela določiti z odštevanjem števila zaposlenih v tujini od števila potencialno nezaposlenih, če ne bi bilo možnosti izvoza dela. Poskusila bom dokazati, da je vrednost izvoza dela potrebno utemeljiti v odnosu z naravo ponudbe delovne sile v deželi izvoza, s sedanjo in predvideno stopnjo in obsegom akumulacije kapitala in, v okviru le-tega, s specifičnimi načini vplivanja izvoza dela na ponudbo delovne sile. Nadalje, celovita ocena pomena izvozov dela za dežele izvoza obsega tudi proučitev posledic, ki jih ima za širšo družbo dvig narodnega dohodka zaradi prihrankov delavcev iz tujine. Ni dvoma, da posamezni migranti in njihove družine pridobijo z rastjo svojih dohodkov. Toda gotovo je, med drugim, da dvig narodnega dohodka, ki ni sorazmeren dvigu dejanskih produkcijskih sposobnosti in, ki pri dani obliki, potrošnje ki jo ustvarja nima funkcije ekonomskih rasti, ima inflacijske učinke.

ki jo ustvarja nima funkcije ekonomske rasti, ima inflacijske učinke.

To so torej dejavniki, vključeni v proučevanje učinkov izvoza in uvoza dela, ki so predmet naše pozornosti na naslednjih straneh.

VREDNOST UVOZA DELOVNE SILE

Vrednost uvoza delovne sile je določena z naravo pomanjkanja dela (labour scarcity); to se pravi, s kompleksom politično-ekonomskim položajem, ki nujno ne vključuje primanjkovanja delovne sile, toda ki je v osnovi neugoden za obstoječe ali željene obsege in stopnje akumulacije kapitala. Analiza vrednosti uvoza dela zahteva proučitev narave pomanjkanja delovne sile in proučitev tistega obsega problemov, ki so s tem pomanjkanjem povzročeni kapitalu in ki jih kapital lahko reši drugače, kakor z uvozom delovne sile. Najbolj značilna rešitev je zamenjava delovne sile s kapitalom.

V primeru Zahodne Evrope obstajata dve vrsti dežel uvoznic delovne sile: dežele, kot so Francija, Belgija in Velika Britanija, kjer ni primanjkovanja delovne sile, in dežele, kot so Švica, Zvezna republika Nemčija, Luxembur in Nizozemska, kjer imamo opravka s primanjkovanjem.

V vseh teh deželah je opravila migrantska delovna sila dve temeljni funkciji: (a) dviga stopnje profita posameznih frakcij kapitala in (b) delovanja kot anti-ciklični mehanizem. V tistih deželah, ki se srečujejo z objektivnim primanjkovanjem delovne sile je opravilo migrantsko delo še dodatno vlogo, tj. bilo je nujno potreben dejavnik v oblikovanju in delovanju posameznih sektorjev gospodarstva. Kratko bom prikazala prvi dve funkciji, nato se bom posve-

tila tretji. Za mojo izbiro je več razlogov. Tako Castells (1975) kakor Castles in Kosack (1973) podajajo dobre in lahko dosegljive analize prvih dveh funkcij; poleg mnogo del o migracijah iz Mehike v ZDA vsebuje, eksplicitno ali implicitno, analizo teh dveh funkcij (npr. Samora 1971; Galarza 1964; Bustamante 1972; Burawoy 1967). Končno analiza načina vključitve tujih, često nekvalificiranih, nepismenih delavcev iz ruralnega okolja v visoko industrializirana gospodarstva zahodne Evrope ima lahko pomen za ZDA. Evropska izkušnja lahko priča proti trditvam, ki jih naj damo v ZDA, da so vzroki za izključitev delavcev posameznih manjšin iz boljših služb v industriji njihova nekvalificiranost in določene kulturne značilnosti, na eni strani, in pomanjkanje ustreznih programov za pridobivanje kvalifikacije na drugi strani.

Uvoz delovne sile in profiti

Dvig stopnje profita, ki je omogočen z uvozom delovne sile, je v odnosu z (a) znižanjem stroškov reprodukcije delovne sile in (b) z znižanjem stroškov dela za določene frakcije kapitala.

Za proučitev prve točke je potrebno gledati na kapital kot celoto - kot na zgodovinsko kategorijo, ne pa na posamezne kapitaliste. Uvoz dela v zahodni Evropi je kontroliran s strani kapitala in njemu ustrezajočih vlad.[5/] Migranti se izbirajo iz vrst mladih delavcev na višku njihovih moči. Podvrženi so strogim zdravniškim pregledom, tako da je njihovo zdravje visoko nad povprečjem domačih delavcev. Velik del migrantov je kvalificiran ali polkvalificiran in prihaja iz bolj industrializiranih področij svoje dežele. Dežele uvoza delovne sile si tako prilaščajo delovno silo, ki je bila vzgojena in pogosto tudi šolana v deželah izvoza. Te dežele nosijo tudi stroške vzdrževanja odvisnih družinskih članov, ki jih je migrant

pustil doma, in stroške vzdrževanja povratnikov, često bolnih zaradi prekomernega dela in že v svojih manj sposobnih letih ali že pred upokojitvijo. Prihranki dežel uv uvoza pri družbenih službah in v infrastrukturi so znatni, ker so to tiste vrste potreb, katerih zadovoljevanje ne ustvarja profita. Vse dotlej, dokler država v deželah uvoza ni prisiljena prilastiti si del davkov za stroške socialne infrastrukture, je to politično ekonomska pridobitev za kapital - kajti ni treba dvigati mezd da bi zadostile povečim davkom - še posebej v Zahodni Evropi z njenimi politično močnimi sindikati.

Znižanje stroškov za določene frakcije kapitala je možno zaradi nizkih mezd tujih delavcev in zaradi nižjih stroškov organizacije proizvodnje, ki jih omogoča njihova zaposlitev. Status tujca, začasno zaposlenega, pogosta segragacija pri delu in izven dela s strani domačih delavcev, pomanjkanje njihove seznanjenosti s politiko sindikata oziroma z načinom dela razvitega industrializiranega gospodarstva - vsa ta dejstva naredijo migrante še posebno odvisne od delodajalcev in onemogočajo njihovo vključitev v sindikate. Tendence teh dejstev je tudi to, da omogočajo delodajalcem izogibanje obveznostim pri zagotavljanju različnih vrst ugodnosti za delavce in omogočajo "repatriacijo" odpuščenih ali nesposobnih delavcev. Glede na organizacijo dela pa dostopnost tujih delavcev omogoča delovanje produkcijskega procesa v pogojih, ki jih sindikat navrača in omogoča ustvarjanje profita v delovno intenzivnih panogah z zniževanjem stroškov dela. Tuji delavci so tudi bolj pripravljeni delati v nočni izmeni in nadure in tako omogočajo podjetjem večjo izrabo proizvodnih možnosti. Ti različni dejavniki imajo posledice na domačo delovno silo v toliki meri, kolikor omogočajo tendence izvajanja pritiska na zniževanje mezd in na splošno slabljanje organiziranega delavskega gibanja.

Uvoz delovne sile kot anticiklični mehanizem

Tuji delavci so uvoženi začasno-čeprav lahko mnogi slučajno postanejo stalni prebivalci. Lahko so repatriirani, ko je njihovo delo odveč in lahko so uvoženi, ko jih potrebujemo. To ima različne posledice. Poleg tega, ker dopušča izvoz nezaposlenosti in nekaterih stroškov le-te, to omogoča gospodararstvu dežele uvoza, da se izogne potrebi izgradnje infrastrukture in vzpostavitve službe, ki so potrebne za akomodacijo tistega dela delovne sile, ki jo tvorijo tuji delavci. To pomeni,da se družbeni kapital kot celota lahko zadržuje več ali manj na nivoju, ki je ekvivalenten tistemu nivoju v obdobju povprečne akumulacije kapitala. To ima pomembne deflacijske učinke in omogoča znatno stabilnost v celotni potrošnji. V obdobjih recesije, ko se mora odpustiti veliko število delavcev, če znaten del odpuščenih tvorijo tuji delavci, ki so lahko repatrirani in čigar povpraševanje po individualnih in družbenih dobrinah in storitvah je od vsega začetka majhno (Böhning 1974; Salowsky 1972), z vidika kapitala bi lahko dejali, da se migranti toliko približujejo delu kot abstraktnem blagu kot je to (človeško) možno.

Uvoz delovne sile kot rešitev problema primanjkovanja delovne sile

Švica in ZRN sta najbolj pomembni deželi zahodne Evrope, kjer uvoz dela neposredno blaži primanjkovanje delovne sile, čeprav obenem vrši tudi obe že zgoraj obravnavani funkciji.

Obe deželi sta vztrajno zatrjevala, da nista imigracijski deželi in da je bil uvoz delovne sile začasen ukrep zoper tisto, kar naj bi bilo začasno pomanjkanje delovne sile. Toda uvozi so tu že dvajset let. In danes, v obdobju največje povojne recesije, je več kot polovica tujih

delavcev še vedno zaposlena in mnogi indikatorji omogočajo sklep o nenadomestljivosti le-teh. (Böhning and Maillat 1974, OECD 1977). Poleg tega, ker so bili na začetku delavci uvoženi skoraj izključno za primarni sektor, pa se je njihovo zaposlovanje razširilo na vse sektorje in danes je koncentrirano v industriji, kjer tuji delavci tvorijo znaten delež vseh zaposlenih. Distribucija zaposlenih domačih in tujih delavcev po sektorjih iz leta 1972, ko še ni bilo recesije (Tabela 2 in 3) je ostala enaka do danes; stabilizacija migrantske delovne sile oblikuje podobna vzorca v obeh deželah.

Če gledamo obseg pomanjkanja delovne sile v Švici in ZRN lahko domnevamo, da so stopnje zaposlenosti (Tabela 1) in zaposlitev migrantov po panogah (Tabeli 2 in 3) indikatorji tako stopenj kakor tudi vrste pomanjkanja delovne sile. Takšno domnevo podpirajo tudi zelo restriktivna migrantska politika obeh dežel[6]/, politična cena nove delovne sile, ki jo plačajo migrantske dežele zaradi razširjenega sovraštva do tujih delavcev (npr. referendum v Schwarzenbachu v Švici), in praksa repatriacije tujih migrantov. Toda ta argument jasno velja le v strukturiranem modelu industrializiranega gospodarstva, kjer je zaradi njegove notranje diferenciacije omejen prehod delavcev iz ene panoge v drugo, tako da lahko imamo hkrati višek delovne sile v eni, ter pomanjkanje v drugi. Ta položaj krepi še hierarhična organizacija dela in objektivno ter družbeno določen odpor zoper gibanje "navzdol" oziroma zoper družbeno manjvredna dela. Tu lahko poleg dejstva, da je delež tujih delavcev ogromen v teh "manjvrednih" službah, omenimo tudi dejstvo, da čedalje več raste delež zaposlenih v "družbeno sprejemljivih" službah (Böhning 1975; 1976:5-23).

V situaciji pomanjkanja delovne sile, ne glede na njegovo

objektivnost, se zdi, da obstajajo vsaj štiri alternative uvozu dela. To so (a) dvig uvoza blaga z namenom zmanjšanja potreb po delu in s tem sprostitev sedaj uporabljene delovne sile; (b) uvajanje politike mobilnosti delavcev, politike strokovnega izpopolnjevanja ter prekvalifikacije, vključno z mobilizacijo tki. marginalnih delavcev, npr. mladoletnikov, starejših invalidov itd. (c) substitucija dela s kapitallom; (d) izvoz aktivnosti . Prva je le delno možna z vidika zakonov kapitalističnega razvoja. Druga je imela majhen uspeh v deželah zahodne Evrope na splošno (npr. Klassen 1972). Toda tudi če je uspešna, pa, taka politika ne more rešiti problema pomanjkanja delovne sile v Švici in ZRN. Zadnji dve alternativi sta zajeti v logiki industrializiranih gospodarstev. Tu pa je, kakorkoli gledamo, neka meja izvoza potrebnih aktivnosti. Dolgoročno pa je substitucija dela s kapitalom najbolj verjetna alternativa, še posebej, ker je to tendenca, ki je lastna kapitalističnemu razvoju ne glede na pomanjkanje ali presežke delovne sile. Nadalje, v primeru obeh obravnavanih dežel, je bil cilj obnova in ekspanzija bazične industrije, to je dejstvo, ki omejuje možnosti izvoza proizvodnih aktivnosti. Tako zahteva primerna ocenitev pomanjkanja dela v Švici in ZRN proučitev mej substitucije dela s kapitalom.

Švica in ZRN predstavljata zanimiv kontrast v tem pogledu. V odločanju o glavnih investicijah neposredno po vojni so švicarji izbrali razširitev kapitala (capital widening) chranjujoč njegov delnointenzivni proizvajalni aparat in maloserijsko proizvodnjo. Nemčija pa je zadostila potrebi ekonomske ekspanzije poglobitvijo kapitala (capital deepening) in množično proizvodnjo.

Investicijske odločitve se ne sprejemajo v naravnem ekonomskem prostoru, ampak v družbeno-zgodovinskem okvirju. V povojnem obdobju v Zahodni Evropi pa so v tem okvirju

TABELA 1: MIGRANTSKA POPULACIJA V DEŽELAH UVOZA ZAHODNE EVROPE V LETU 1972 (v tisočih)

DEŽELE	Število prebivalcev	Število migrantov	Delež v %	Število vseh zaposlenih	Število zaposlenih migrantov	Delež v %	Stopnja zaposlenosti delovne sile domači delavci	migranti
BELGIJA	9,711	749.8	7.0	3,783	277.5	7.3	39.1	37
FRANCIJA	51,485	3,500	6.8	20,834	1,893.4	9.1	39.5	54
ZRN	61,669	3,500	5.7	25,934	2,352.4	9.1	40.5	67.2
V.BRITANIJA	53,826	3,100.3	5.7	23,560	1.665	7.0	43.1	53.7
LUXEMBURG	342.4	80	23.4	147.6	37.5	25.4	41.9	46.8
NIZOZEMSKA	13,330	282.4	2.1	4,581	139	3.0	34	49.2
ŠVICA	6,385	1,060.2	16.6	3,063	903.2	29.5	40.5	85.2
SKUPAJ	196,748.4	12,272.7	6.2	81.902.6	7,268.0	8.8	40.5	59.2

VIRI: Avtorjevi izračuni temeljijo na podatkih:

Institut National de la Statistique, Belgija, več let; ONI (Francija), več let; INSEE (Francija), več let; Hommes et Migrations-Etudes in Documentes, več let; Statistiches Bundesamt Wiesbaden (ZRN), več let; STATEC (Luxemburg), več let; Centraal Bureau voor de Statistick (Nizozemska), več let; Eidgenossichen Statistischen Amt (Švica), več let; OECD, 1974; ICMC, več let.

TABELA 2: PORAZDELITEV DOMAČE IN (KONTROLIRANE) MIGRANTSKE DELOVNE SILE V ŠVICI L. 1972 PO PANOGAH

PANOGA	ISIC+	vsi zaposleni	delež zaposlenih v sektorju - v %	število domačih zaposlenih delavcev	%	Število tujih zaposlenih delavcev++	%	% celote
Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov	1	220,000	7.1	202,864	8.3	17,136	2.6	7.7
Rudarstvo	2					1,082	0.7	
Industrija, Elektrogospodarstvo, vodnogospodarstvo, plinarne	3 4	1,440,000	46.8	1,012.696	41.7	249,763	38.5	29.7
Gradbeništvo	5					176,459	27.2	
						427,304	66.4	
Transport, komunikacije	7					7,432	1.1	
Gostinstvo	6	1,418.600	46.1	1,213.455	50.0	75,639	11.5	14.5
storitvena	8					19.643	3.0	
in ostala obrt						101,831	15.5	
						204,545	31.1	
SKUPAJ		3,078.000	100.0	2,429,015	100.0	648,985	100.1	21.6

+ International Standard Industrial Classification

++ Izključeni so delavci s stalnim dovoljenjem za bivanje; teh je 254,191 in so vključeni v število domačih delavcev

VIRI: OECD, 1974:376-377; Eidgenössichen Statistischen Amt, 1973: 104,108,40-42; avtorjevi izračuni

TABELA 3: POPAZDELITEV DOMAČE IN TUJE DELOVNE SILE V ZRN V LETU 1972 PO PANOGAH

PANOGA	ISIC	vsi zaposleni	delež zaposlenih v panogi v %	število domačih zaposlenih delavcev	%	število tujih zaposlenih delavcev*	%	% celote
I. Kmetijstvo Gozdarstvo, lov, ribolov	1	1,953,000	7.5	1,930,557	8.2	22,443	0.9	1.1
Rudarstvo	2	506,000	1:9	429,461	1.8	76.539	3.2	15.1
I. Elektro, vodno, gospodarstvo, plinarne	4	10,531,000	40,6	9.154,890	38.8	1,376.110	58.5	13.0
Industrija	3	10,531,000	40,6	9.154,890	38.8	1,376.110	58.5	13.0
Gradbeništvo	5	2,038,000	7,9	1,618.333	6.9	419,667	17.8	20.6
		13,075,000	50,4	11,202,684	47.5	1.872,316	79.5	
Obrt	6,8,9	9,376,000	36,2	8,970,605	38.0	405,395	17.2	4.3
Transport Komunikacije, skladiščenje	7	1,530,000	5.9	1,477,762	6.3	52,238	2.2	3.4
		10,906,000	42.1	10,448,367	44.3	457,633	19.4	
SKUPAJ		25,934,000	100.0	23,581,608	100.0	2,352,392	99.8	9.1

VIRI: OECD, 1974:210-211; Statistisches Bundesamt, 1973:144; avtorjevi izračuni.

* všteti so obmejni delavci.

14

4

TABELA 4: IZVOZ DELA KOT DELEŽ DELOVNE SILE DEŽELE IZVOZA DELA LETA 1973-74

Izvozna dežela	Aktivno[+] prebivalstvo	Vsi[+++] zaposleni delavci v deželah Zahodne Evrope	Migranti kot delež (%) aktivnega prebivalstva
Španija	12,732,000	456,700	4,3
Italija	19,571,000	1,172,775	6
Portugalska	3,423,551	541,300	15.8
Grčija	3,638,600	246,600	6.8
Turčija	13,613,580	850,000[+++]	5.2
Jugoslavija	8,340,400	735,500	8.8
Alžirija	2,564,700	500,000	19.5
Maroko	3,254,400	400,000[++++]	12.3
Tunizija	1,093,700	116,100	10.6

VIRI:

\+ OECD, 1975:16, tabela II C.3.

++ Ibidem, 6, tabela II A.2 (za leto 1974)

+++ OECD, 1974:169

++++ Ibidem, 116.

gledali na eksplozijo rekonstrukcije in ekonomske ekspanzije na splošno kot na začasna pojava, katerim naj bi po pričakovanju sledila stabilizacija ali celo upad. Ni bilo predvideno, da se bo ekspanzija nadaljevala vse do sredine šestdesetih let, se za kratko ustavila v recesiji, da bi se spet razmahnila koncem šestdesetih let. Tako je bil cilj vzdrževati zadostno stopnjo fleksibilnosti gospodarstva, ki omogoča prilagjanje začasnim in trajnim nihanjem. (Böhning and Maillat 1974). To je bil predvsem primer v ZRN, ki je po porazu v vojni angažirala sile za obsežno obnovo gospodarstva. Čeprav ni pretrpela fizičnega uničenja, pa je bil to tudi primer v Švici, kajti znašla se je v položaju, kjer je zadovoljevala tako domače kot tuje povpraševanje. Ker so obema položajema pripisovali začasni značaj, je bil tudi obseg potreb po delovni sili za obnovo in ekspanzijo gospodarstva ocenjen v luči začasnosti.

Kar se tiče razvoja produkcijskega aparata so v Švici glavne odločitve sprejeli pred l. 1950 (Maillat 1974; Rossi and Thomas 1971; Ardenti and Reichenbach 1972). Takrat so bila značilnost švicarskega gospodarstva majhna in srednjevelika podjetja, često v lasti posameznih družin, in z maloserijsko proizvodnjo. Ker so povojni ekonomski rasti pripisovali začasen značaj, se jim je zdelo dolgoročno koristno ohraniti v osnovi to velikost podjetij, da bi se izognili neizkoriščenju zmogljivosti v bodoče. Ta odločitev je bila kratkoročno koristna, ker je omogočala takojšno zadovoljitev rastočega povpraševanja po potrošnih dobrinah in proizvodnih sredstvih. Ekstenzivna zamenjava dela s kapitalom bi zahtevala precej časa in spremembe v osnovni organizaciji gospodarstva, da bi se le-to prilagodilo množični proizvodnji, ki je na splošno potrebna za zagotovitev možnosti profita v kapitalno intenzivni proizvodnji.

Vsa petdeseta leta pa vse do leta 1963 je švicarsko gospodarstvo pokrivalo rastoče povpraševanje predvsem z razširitvijo kapitala (ohranitev razmerja kapital-delo), prej kot s zamenjavo dela s kapitalom (Rossi in Thomas 1971). Dostopnost velike ponudbe cenene tuje delovne sile je bil dejavnik, ki je prispeval k možnosti in k dobičkonosnosti tega procesa, čeprav ni bil to edini glavni vzrok. Vsekakor pa je to pomemben dejavnik v okviru širše konjukture, kjer imamo opravka z elementi, ki so opisani zgoraj.

Enkrat, ko so glavne investicije v smeri razširitve kapitala izpeljane in ko postane primanjkovanje dela (labour shortage) čedalje bolj pereče, takrat je možnost izbire zamenjave dela s kapitalom v veliki meri le teoretična. V praksi ta možnost ni veljavna v toliki meri kolikor vključuje stroške, ki bi tako preobrazbo k kapitalno intenzivni proizvodnji naredile nedobičkonosno. Na tej točki pa igra dostopnost velike ponudbe cenene tuje delovne sile ključno vlogo v primerjavi stroškov in zatorej je zaželjeno ohranjevati obstoječi proizvodni aparat in odlagati zamenjavo dela s kapitalom. Odločitev za dvig uvoza dela zaradi nadaljevanja ekonomske ekspanzije in zaradi soočanja z rastočim pomanjkovanjem dela (labour shortage) je, v določeni meri, neizbežna. Uvoz dela je postal omejitev vgra-- v tehnologijo proizvodnje.

Zaradi različnih dejavnikov zamenjava dela s kapitalom je postala dobičkonosna šele po l. 1962. Glavni razlog,ki se pogosto navaja (Kindelberger 1967:203-204; Bundesamt 1964;1 101 ff.) Toda, še enkrat poudarjam, menim da so bili konjukturni dejavniki, ki so podpirali tako odločitev,bolj kompleksni. Na eni strani so bile povojne investicije petnajst let učinkovite in so tako omogočile amortizacijo: Na drugi strani so proizvajalna sredstva bila že deloma zastarela do l. 1963 in jih je bilo potrebno zamenjati.

Povrhu tega pa je pretekli čas omogočil uporabo bolj razvitih tehnologij in izpustitev vmesnih korakov (Bundesamt 1964:104), tj. dejstvo, ki delno razloži visoko razvitost različnih panog švicarskega gospodarstva. Istočasno in tudi kot posledica nadaljujoče se gospodarske ekspanzije in rastočega povpraševanja je postala množična proizvodnja, ki je tipična za kapitalno intenzivne aktivnosti, možna in dobičkonosna. To je bilo možno zaradi trajno pičlega trga dela in zaradi počnega političnega pritiska zoper uvoza dela (npr. referendum v Schwarzenbachu) v položaju, ko so dodatni uvozi dela bili nujni zaradi odsotnosti zamenjave dela s kapitalom (Maillat 1974). Stabilizacija stopnje zaposlovanja migrantov po letu 1963 je v veliki meri povezana s to novo usmeritvijo k kapitalno intenzivni proizvodnji.

Gospodarska ekspanzija v povojni Nemčiji je bila čisto drugačna kot v Švici. Ne obsega samo drastičen program obnove, ampak je imela tudi svoj začetek v temeljih, ki so jih tvorili ostanki množične proizvodnje, ki so bili značilno za gospodarstvo vojnega in predvojnega obdobja: (Shönfield 1965:240-246). To je morebiti olajšalo in oblikovalo povojni prehod k pretežno kapitalno intenzivnemu gospodarstvu (in tudi odvzema nekaj čarobnosti tki. nemškemu čudežu). Toda zamenjava dela s kapitalom ni brez meja. Odsotnost popolne avtomatizacije, skupaj s trajno ekspanzijo produkcijskega aparata s ciljem obnove sta povzročala potrebo po delavcih. Na začetku je ZRN imela obilno zalogo delovne sile v političnih beguncih in pregnancih iz zgubljenih vzhodnih pokrajin. Zaradi tega nam je jasno, zakaj se je uvoz dela začel skoraj deset let pozneje v ZRN kot v ostalih Evropskih deželah uvoznicah delovne sile. Proti koncu petdesetih let je ZRN začela z uvozi delovne sile. To so imeli za začasen ukrep za reševanje pomanjkanj v kmetijstvu. Danes pa se je zaposlovanje migran-

ov razširilo po vseh panogah in je trajna značilnost gospodarstva (Tabela 3) (Böhning 1975:7-21, 1976:128-134).

Ne glede na močen poudarek kapitalno intezivne proizvodnje je potreba za uvozom delovne sile postala prav tako ovira. v ZRN kot v primeru delovno intenzivnega gospodarstva Švice. Medtem ko je v Švici ta ovira vgrajena v tehnologijo proizvodnje, pa je v ZRN bolj tesno v zvezi z ekonomskimi dejavniki. Na eni strani je pomanjkanje delovne sile povzročilo upadanje (slowdowns) in delne zastoje (standstills) v nekaterih panogah proizvodnje produkcijskih sredstev in zato tudi v izgradnji kapitalno intenzivnega proizvodnega aparata. (Balke 1966). Uvoz dela je bil eden ključnih dejavnikov, ki je omogočil hitro oblikovanje in pospeševanje zamenjave dela s kapitalom. (Marx 1972). Na drugi strani pa drag kapitalno intenzivni proizvodni aparat pogosto zahteva za dosego dobičkov obratovanje v pogojih polne izkoriščenosti v daljšem času, še posebej na začetku dobe amortizacije. To je postalo mogoče z uvozom dela in s pripravljenostjo velikega dela migrantov na delo pomoči.

Ključni dolgočasni ekonomski problemi v vezi z uvozom delovne sile je napredek v produktivnosti, ki jo omogoča dostopnost cenene in nekvalificirane delovne sile. To se pravi, ali uvoz delovne sile upočasni zamenjavo dela s kapitalom oziroma tehnični in organizacijski napredek? Problemi so tukaj kompleksni in protislovni. Zaradi omejitve prostora bom citirala samo eno empirično raziskavo, ki delno osvetli problem. V letu 1973 je raziskava v 719 podjetjih na jugozahodu ZRN, kjer je uvoz dela največji, prišla do naslednjih ugotovitev (Bullinger in Huber 1974:32ff): Večji delež podjetij, ki so zaposlovala migrante (54%) je vpeljalo tehnološke in organizacijske inovacije, kakor pa podjetja, ki jih niso zaposlovala (4-%). Čim večji je delež migrantov med delavci, tem bolj so bila podjetja inovativna. Razširitev kapitala bila je bolj pogosta v pod-

jetjih brez migrantov. Investicije z namenom ublažitve primanjkovanja delovne sile so bile bolj pogoste v podjetjih, kjer so bili migranti, do tiste stopnje, ko je bila zaposlitev migrantov v negativni korelaciji s tendenco razširitve kapitala in v pozitivni korelaciji s tendenco inovacij z namenom ublažitve stroškov za delovno silo in pomanjkanje delovne sile. Eden test je temeljil na direktnem vprašanju, če bi bila podjetja sposobna zamenjati migrante s kapitalom. Namen je bilo ugotoviti neizrabljene možnosti zamenjave. Le 4 odstotke podjetij je ugotovilo, da obstaja taka možnost; 31% je odgovorilo, da bi lahko zmanjšali število migrantov; 60 % je odgovorilo, da ne bi mogli nadaljevati proizvodnje brez migrantov. Te ugotovitve kažejo, da predvsem tista podjetja z visoko stopnjo zaposlenih migrantov težijo zamenjavi dela s kapitallom in uvajanju organizacijskih inovacij. Raziskava je tudi pokazala, da so delovna mesta, kjer so zaposleni migranti v veliki meri neprimerna za zamenjavo s kapitalom (1974:34). Höpfner (1975) je po študiju pozitivnih in negativnih učinkov uvoza dela na tehnološki in organizacijski napredek ugotovil, da so pozitivni učinki večji.

Na splošno pa so v ZRN migranti zaposleni ne glede na 1. intenzivnost kapitala, 2. cikličnega obdobja zaposlovanja in 3. variacij v razmerju delo-kapital (Pöhning, 1975). Zamenjava migrantskega dela s kapitalom nahaja ovire v tehnoloških možnostih, v ekonomiki uvajanja kapitalno intenzivne proizvodnje in v neizbežnosti delovno intenzivnih servisnih dejavnosti.

Primera ZRN in Švice sta pokazala, da je v položaju, kjer imamo opravka pretežno z objektivnim pomanjkanjem delovne sile, uvoz delovne sile pomemben vir, ker obstajajo ekonomske in tehnološke omejitve zamenjave dela s kapitalom.

VREDNOST IZVODA DELOVNE SILE

Menim, da je obstoj viškov delovne sile v večini dežel v razvoju in v razvitih deželah imel za posledico devalvacijo pomena delovne sile kot dejavnika razvoja. Dejstvo, da lahko dežela, kjer primanjkuje delovne sile, brez večjih težav uvozi delovno silo in po nizki ceni, je še prispevalo k njeni devalvaciji kot dejavnika razvoja. Viški delovne sile in nizka cena uvoženega dela sta prispevala k temu, da so se dežele izvoza znašle v takem položaju, za katerega je značilen izvoz dela kot blaga, ki je malo cenjeno in čigar zaloge so obilne. Seveda pa je ta položaj enak tudi takrat, ko dežele v razvoju izvažajo druge vire. Dejstvo, da so nekateri viri zelo potrebni za delovanje gospodarstev dežel uvoza, še ne pomeni, da imajo visoko ceno na mednarodnem trgu. Zgodovina nam je pokazala, da se morajo izvozniki organizirati v kartel, če hočejo doseči na mednarodnem trgu ceno, ki se približuje aktualni vrednosti vira za dežele uvoznice. Splošne značilnosti mednarodnega kroženja virov kažejo, da cena izvažanih virov ni določena z naravo le-teh. Tu igra precej bolj odločilno vlogo politično-ekonomski položaj dežele izvoznice v svetovnem gospodarstvu (Emmanuel 1972). (Vprašljivo je, če ta argument velja popolnoma za primer dela; toda vsebuje nekaj zelo uporabnih elementov, Tako je čisto jasno, da bi izvoz nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev iz razvitih dežel v dežele v razvoju pomenil dražjo delovno silo kot izvozi delovne sile iz dežel tretjega sveta.[7/] To niti ne bi bilo nekaj čudnega, kajti družbeno-ekonomski položaj dežele izvora ima pomembno vlogo.

Viški delovne sile v deželah izvoza in nizka cena migrantske delovne sile v deželah uvoza se ne smejo zamenjevati z vrednostjo delovne sile za deželo uvoza. Na trgu naj bi

bili cena in vrednost delovne sile enaki. Toda analiza uvoza dela v luči pomanjkanja dela, še posebej če imamo opravka z objektivnim pomanjkanjem dela, kaže na to, da vrednost dela ni v skladu z nizko ceno zanj. Nizka cena dejansko prispeva še dodatno k vrednosti uvoza dela. Nadalje pa prisotnost viškov delovne sile v deželah izvoza ne zmanjšuje vrednosti delovne sile zaradi tega, ker je ta vrednost določena s potrebami dežele uvoza. Konec koncev pa prisotnost viškov delovne sile v deželah izvoza lahko prispeva k vrednosti uvoza toliko, kolikor omogoča ceneno in obilno ponudbo delovne sile.

Toda pomen, ki ga ima višek delovne sile po sebi, je treba analizirati, če hočemo raziskati vlogo izvoza delovne sile v deželah izvoza. Na splošno se domneva, da izvoz delovne sile koristi deželi, ker zmanjšuje višek delovne sile. Toda delovna sila ni homogena kategorija. V prvem oddelku bom raziskala naravo viškov delovne sile in njih vlogo v procesu industrializacije. Nadalje moram razpraviti tudi v domnevi, da izvoz delovne sile dejansko izhaja iz viškov. To bo predmet pozornosti drugega oddelka.

Višek delovne sile in razvoj

Z rastočo akumulacijo kapitala, vštevši dvig produktivnosti dela, prihaja prav tako do elastičnosti akumulacije kapitala. To pa zahteva ustrezno elastičnost ponudbe delovne sile, to se pravi, trajno dosegljivo zadostno zalogo delovne sile, ki lahko zadovolji potrebe v času ekspanzije. Večja so ta nihanja, večja so nihanja v potrebah po delovni sili čeprav so le-ta sorazmerno manjša zaradi naraščanja produktivnosti dela. Za zadovoljitev večjih nihanj v potrebah po delovni sili je potreben obstoj ogromnih viškov lete.

V okviru viškov delovne sile menim, da moramo razlikovati med tistim, kar lahko opišemo kot (a) navidezen višek in (b) absolutni višek. S prvim pojmom razumem tiste dele viškov delovne sile, ki bi postali nujni kot zadovoljitev povpraševanja po delovni sili v primeru znatne ekspanzije industrializacije. Z drugim pojmom razumem tiste segmente viškov delovne sile, ki ne bi mogli biti porabljeni niti v primeru take ekspanzije. To razlikovanje je v veliki meri analitično, čeprav so vmes tudi tisti deli dela sposobne populacije, ki so bolj marginalne v gospodarstvu kakor drugi deli, npr. nesposobni, dolgoročno nezaposleni, mladina itd. Za opredelitev posameznih kategorij je potrebno empirično raziskovanje, kot tudi za določitev tistih deležev viška delovne sile, ki padejo v posamezno kategorijo. Natančne meritve so nemogoče a često tudi nepotrebne.

Delež navideznega viška se povečuje ne samo z zastoji v ekspanziji kapitala ampak tudi s podaljševanjem povprečnega delovnega časa v deželah v razvoju. Ekstenzivno zaposlenost (underdevelopment) pa ima nasprotne učinke: znižuje delež navideznega viška v toliko, kolikor lahko zadosti večji potrebi po delu kot je sedanja potreba.

Najpomembnejše pri tem je, da je določen višek delovne sile nujno potreben za razvoj kapitalizma. Če izvoz delovne sile zmanjšuje ta delež, je to zavora razvoja. Seveda pa je kompleksno vprašanje, če sta tak razvoj in vseobsežna industrializacija zaželjeni. Za namen te raziskave lahko naredimo nekaj korakov in pokažemo, da je (a) višek delovne sile nujen za razvoj kapitalizma in b (b) v primeru centralno planskega gospodarstva je še vedno potrebna obilna delovna sila, če je cilj industrializacija, tako da tisto, kar bi na začetku morebiti bil višek lahko postal potrebna produktivna delovna sila.[8/] V obeh primerih je del celote viška delovne sile navidezni

višek, kar moramo upoštevati v katerikoli raziskavi učinkov izvoza delovne sile.

Izvoz delovne sile in razvoj

Če hočemo raziskati vlogo izvoza delovne sile moramo vsaj teoretično dobiti točne informacije o naslednjih zadevah. Prvič, informacijo o natančni sestavi izvoza delovne sile, predvsem o deležu izvoza iz viška delovne sile in o deležu izvoza iz obsega zaposlene delovne sile. Drugič, informacijo o deležu izvoza, ki izhaja iz navideznega viška in o deležu, ki izhaja iz absolutnega viška. Tretjič, informacijo o deležu izvoza, ki izhaja iz obsega zaposlene delovne sile iz tistih panog gospodarstva, kjer se dežele izvoza srečuje s pomanjkanji in kjer z viški.

Toda točna informacija o vseh teh kategorijah ni dostopna. Obstajajo le parcialni podatki, često v posredni zvezi z našo problematiko. Čeprav so nekompletni, pa so izhodišče za razpravo v tem oddelku.

Približni podatki o izvozu dela, tako kratkoročnem kakor dolgoročnem kažejo, da je izvoz dela precej velik (Tabela 4). Komisija za mednarodne migracije pa navaja za šestdeseta leta, da je med sto osebami, ki so postale sposobne dela v Portugalski, Španiji, Italiji, Jugoslaviji, Grčiji in Turčiji, kar 50 do 75 oseb migriralo v dežele Zahodne Evrope (Beijer 1971:113). Vsekakor pa je 5 do 10 % delovne sile posamezne dežele izvoza zaposleno v tujini. Stopnja povratka je majhna med kvalificiranimi, ki živijo v mestih in ki so najbolje prilagojeni industrijskemu okolju (OECD 1977, Böhning 1974; Paine 1974; itd.). Večina delavcev ostaja v tujini srednje ali daljše število let; ker pa so migracije relativno nov proces, pa ne moremo še trditi, da migranti ostanejo trajno, čeprav je v vseh deželah uvoza to primer, še posebno od tedaj, ko dežele uvoza želijo

stabilizirati migrantsko delovno silo in pospeševati prihod družinskih članov.

Če tem skopim podatkom dodamo še selektivnost uvoza dela in notranjo diferenciacijo gospodarstva in stem diferenciacijo delovne sile dežele izvoza, potem postanejo podatki bolj razumljivi. Vse dežele uvoza izvajajo selekcijo, čeprav so razlike v obsegu le-te. Zahtevajo se zdravniški pregledi, prevladujejo določene starostne in izobrazbene kategorije. Okoli 85 % migrantov zaposlenih v Zahodni Evropi konec šestedesetih let je bilo mlajših kot 39 let, skoraj polovica mlajših kot 30 let. Izobrazbena porazdelitev npr. jugoslovanskih migrantov je enaka kakor struktura v celotni populaciji dežele, kar kaže, da precejšen delež izvoza dela tvorijo kadri z visoko in srednjo kvalifikacijo. Čeprav je emigracija na splošno večja iz manj razvitih področij dežel izvoza, pa v absolutnih številkah večina migrantov prihaja iz mestnega in bolj razvitega ruralnega okolja. To se pravi, da emigracija vključuje tiste delavce, ki jih je lažje vključiti v sodobni delovni proces in ki bolj verjetno izhajajo iz navideznega viška dela kakor absolutnega viška. Končno pa velik delež izvoza dela tvorijo zaposleni kvalificirani in nekvalificirani delavci in tisti, ki so pred kratkim končali poklicno šolanje. (OECD 1974). V letu 1971 je bilo okoli 36 % od vseh Italjanov, 46 % od vseh Turkov, 30 % od vseh Jugoslovanov, 34 % od vseh Tunižanov itd., ki so delali v ZRN, kvalificiranih delavcev (Schiller 1974:147).

Notranjo diferenciacijo sestave izvoza dela lahko zajemamo le, če izvršimo razčlenitev gospodarstva. Splošno sprejeta domneva o koristnosti izvoza dela obvelja le, če izhajamo iz gospodarstva kot nerazčlenjene celote in enostavno primerjamo skupne podatke o zaposlenosti, višku delovne sile in izvozu delovne sile.

Eno osnovnih razlikovanj v gospodarstvu in tudi v zvezi z delovno silo je razlikovanje med urbanim in ruralnim segmentom. Tipična značilnost migracijskih tokov je, da se začnejo v bolj razvitih področjih, predvsem urbanih (Schiller 1974:1954; glej tudi Böhningov model emigracije kot samoobnavljajočega procesa, 1972). Sčasoma pa tak migracijski tok zajame tudi manj razvite dele dežele in potegne večji delež migrantov iz teh področij. Dosedanji izvoz delovne sile, ki je trajal več kot dvajset let in ki je s sedanjo recesijo prišel dejansko v fazo zamiranja, je potekal po tem vzorcu.

Zdi se - toda samo kratkoročno, da ima koristi od izvoza delovne sile ruralni segment gospodarstva dežele izvoza. Izvoz delovne sile direktno zmanjšuje nezaposlenost in zagotavlja redne dohodke družinskim članom migrantov v obliki prihrankov, ki jih le-ti pošiljajo domov. Ta rast dohodkov pospeši povpraševanje po dobrinah in na ta način razširi trg potrošnih dobrin.

Toda nekateri med temi migracijskimi tokovi potekajo dovolj dolgo, da podajo vpogled v daljšo časovno obdobje. Podatki, ki so dostopni v različnih deželah izvoza kažejo splošno tendenco: znižanje viškov delovne sile s pomočjo emigracije delavcev ni pospešilo razvoja nerazvitih regij (Baučič 1972; Allefresde 1972; Belguendouz 1974, Livi-Bacci 1974; Paine 1974; Tauriainen in Koivula 1973; Zolotas 1966; Poinard in Roux 1977; Bortucene in Ersoy 1974). Podatki kažejo, da velik delež izvoza delovne sile izhaja iz tki. navideznega viška. To postane posebno vidno v sezonskem povpraševanju po delovni sili v času setve in žetve. Tako imajo dežele viška, kakor so Grčija, Turčija, in Jugoslavija redno pomanjkanje delovne sile v času sezone kmetijskih del, pa tudi pomanjkanje v manjših, slabostoječih podjetjih.

Poleg tega imamo v področjih, kjer je izredno visok delež izseljevanja delavcev, opravka s zmanjšanjem intenzivnosti obdelave zemljišča. V Jugoslaviji, na primer, je zapuščanje rodovitih površin stalno. Od takrat naprej imamo tu opravka s znatnim dvigom deleža neobdelanosti teh zemljišč: med leti 1967 in 1971 je ta delež dosegel skoraj 600.000 hektarov/pribl. 1.5 miljona akrov). Hkrati pa se znatno veča jugoslovanski uvoz hrane. Po mnenju jugoslovanskega strokovnjaka na področju ekonomske migracije, ne sme biti dvomov o tem, da emigracija ima primarno vlogo v tem procesu v toliko, kolikor predstavlja alternative kmetijski proizvodnji v obliki zaposlovanja v tujini in prihrankih (Baučič 1974:202+203). Portugalska doživlja podoben razkroj kmetijskega gospodarstva in potrebno po uvozu hrane (Poinard in Roux 1977). Upadanje obdelave zemljišč je prisotno v vseh področjih, kjer imamo visoko stopnjo izseljevanja delovne sile.

Upadanje obdelave zemljišča je delno neposredna posledica izguba deleža mlade, dela sposobne kmečke delovne sile in delno posredna posledica alternativnega vira dohodka v obliki prihrankov zdomcev. Tu nimajo družinski člani migrantov več tako velike potrebe, da bi iskali sezonsko ali celoletno zaposlitev v kmetijstvu. Za znaten delež prebivalstva posameznih področij se je osnova pridobivanja dohodka prenesla od proizvodnje v lokalnem okviru na proizvodnjo v tuji deželi. Ta pritok denarja in s tem tudi potrošnje, ki ni plod proizvodnih dejavnosti znotraj dežele ne more ostati brez ekonomskih posledic. Zaposlitev v tujini kreira umetno blagostanje ruralnih področij z visoko stopnjo emigracije. Zgodovina ruralnih področij Irske in italije, dveh tradicionalnih dežel izseljeništva in sprejemanja prihrankov, se ponavlja v Severni Afriki, Turčiji, Grčiji, Jugoslaviji. Emigracija ni zmanjšala viške dela in s tem nezaposlenost, povečala je nezaposlenost z osiromašitvijo ekonomske osnove

področja. Danes je vprašljivo, če lahko prihranki v devizah zaslуženih v tujini nadomestijo izgube, ki nastanejo pri proizvodnji hrane doma. Čeprav razlaščevanje proizvodnje hrane s strani veleposesti postavlja vprašanje o enakomerni porazdelitvi zemljišč, je pa tudi res, da je proizvodnja viškov v kmetijstvu osnovni dejavnik rzavoja. Splošni učinki emigracije za ruralna področja obsegajo zmanjševanje izrabe zemljišč in s tem upadanje kmetijske proizvodnje, in v tej luči tudi potencialno povečanje nezaposlenosti v primeru povratka migrantov.

Znotraj urbanega segmenta pa je potrebno razlikovati izvoz delovne sile glede na stopnjo kvalifikacije in glede na industrijsko panogo. Čeprav so na tem področju podatki pičli, je možno ugotoviti nekatere tendence.

Iz vsake dežele izvoza delovne sila prihaja velik delež migrantov iz vrst kvalificiranih delavcev. Ta stopnja kvalifikacije se ne ceni posebno visoko z vidika kriterijev dežele uvoza; toda to ne spremeni dejstva, da so to delavci s precejšno dobo poklicnega usposablljanja v deželi izvora in s tem so investicija in ekonomski potencial za deželo izvoza. Nadalje je zaradi narave gospodarstev dežel uvoza predvsem učinkovito zaposlovanje bolj kvalificiranih, bolj urbaniziranih in nazadnje najbolj prilagodljivih delavcev, ki ponavadi ostanejo v tujini dlje časa. Med povratniki pa je običajno nesorazmerni delež tistih delavcev, ki niso našli zaposlitve, niso obdržali služb, niso se prilagodili novemu okolju, niso ohranili zdravja, niso mogli prebroditi duhovne in emocionalne stiske. Z vidikov industrializiranega gospodarstva "najboljši" delavci ostanejo v tujini dlje časa, če že ne za stalno, medtem ko se "problemi" vračajo domov. Porazdelitev zaposlenih migrantov v Zahodni Evropi kaže, da je največji delež zaposlenih v sekundarnem sektorju. Čeprav znaten delež njihovih služb zahteva nizko stopnjo kvalifikacije, pa industrijski proizvodni proces zahteva precejšno prilagodljivost s strani tujih

nizko stopnjo kvalifikacije, pa industrijski proizvodni proces zahteva precejšno prilagodljivost s strani tujih delavcev, ki večinoma prihajajo iz neindustrializiranega mestnega bodisi kmečkega okolja. Tisti, ki se najbolj prilagodijo, se najmanj verjetno vrnejo. In to so predvsem tisti delavci, ki bi jih dežela izvoza delovne sile najbolj potrebovala.

Nekatere od dežel izvoza že čutijo pomanjkovanje kvalificirane delovne sile zaradi izvoza le-te, vse pa čutijo škodljivost odliva možganov (OECD 1974; Mouly in Costa 1974; Schiller 1974; Cetin 1974; Krane 1975; Poinard in Roux 1977). Nad 40 odstotkov turškega izvoza dela so kvalificirani delavci (Krane 1975:199-200); Paine (1974:123) pa pravi, da so emigranti "relativno elitna skupina... bolj izobražena, bolj usposobljena, bogatejša, zaposlena v modernejših poklicih", ki prihaja večinoma iz srednjih in višjih slojev kmečkega in mestnega prebivalstva v Turčiji. Gradbeništvo, premogokopi, ladjedelnice in tekstilna industrija se soočajo z odtekanjem delovne sile zaradi odhoda v tujino, kmetijstvo pa daje relativno manjši delež emigrantov (Cetin 1974; Varlier in Ilkin 1974). V Grčiji pa je prišlo celo do zavrtja procesa industrializacije zaradi pomanjkanja delovne sile, do katerega je prišlo zaradi izvoza le-te, Mouly in Costa 1974:216); že od druge polovice šestdesetih let se pojavljajo čedalje glasnejše kritike politike izvoza delovne sile in se opozarja na negativne učinke izvoza na razvoj (Zolotas 1966). Podatki OECD (1973) za Jugoslavijo ugotavljajo, da je v šestdesetih letih odšlo v tujino 230.000 kvalificiranih delavcev, medtem ko jih je bilo zaposlenih doma v družbenem sektorju 600.000 kvalificiranih delavcev (Böhning 1975b). V Jugoslaviji je pomanjkanje kvalificirane delovne sile od 1969 leta (Poinard in Roux 1977:40-41). Schiller (1974) pa navaja primer tovarne avtomobilov in kovinskih izdelkov iz Jugoslavije, ki je v obdobju štirih let zaradi emigracije iz-

gubila več kot 1000 kvalificiranih delavcev in inženirjev. V Tuniziji pa se vlada sooča s tem, kar se zdi presežek kvalificiranih delavcev v posameznih poklicih in ki jih seveda dežele uvoza regrutirajo neposredno iz poklicnih šol (Simon 1973); ne glede na to da obstaja tudi reguriranje delavcev neposredno iz gospodarstva, kar pa je privedlo do uvajanja zaščitne zakonodaje, s ciljem omogočanja prednosti zaposlovalcem domače kvalificirane sile. V Portugalski pa je od leta 1964 naprej emigriralo več industrijskih kakor kmetijskih delavcev; vsi pregledi podatkov o zaposlenosti od tega časa naprej pa kažejo pomanjkanje delovne sile, leta 1967 pa so delavci izgubili pravico emigrirati, ko so podatki pokazali, da se 45 % podjetij z več kot desetimi zaposlenimi pritožuje zaradi pomanjkanja delovne sile (npr. gradbena podjetja so prikazala 29 odstotni deficit delovne sile) (Poinard in Roux 1977:38-39).

Zaradi izvoza kvalificirane in nekvalificirane delovne sile iz iz urbanega segmenta nastajajo številne posledice. Prvič, izvoz kvalificirane delovne sile je zelo škodljiv v tistih panogah gospodarstva, kjer že itak primanjkuje delovne sile in kjer je zelo težko oziroma skoraj nemogoče najti nadomestilo za tiste, ki so odšli, enako pa je potrebno veliko časa in sredstev za usposabljanja novih kadrov. Pomanjkanje kvalificiranih delavcev v določenih panogah gospodarstva povzroča poleg neposrednih ovir proizvodnji še celo vrsto sekundarnih psoledic: inflacijske pritiske, ozka grla v produkcijskem procesu, prekinitev ali upadanje določenih proizvodnih aktivnosti. Splošni učinek je tendenca upadanja zaposlenosti in stopnje ekonomske aktivnosti. Na ponudbo kvalificirane delovne sile v deželi izvoza, vključno s zaposleno kvalificirano delovno silo, negativno vplivajo izvozi dela.

Drugič, izvoz kvalificiranih delavcev iz panog, kjer so

viški delovne sile, ima kratkoročno precej manjše posledice. Toda tak izvoz predstavlja prenos investicij v človeški kapital(human capital investment) v deželo uvoza dela. To je izguba tudi v primeru, če dežele izvoza dela ta vir ta čas ne bi uporabljale. Izvoz zaposlenih kvalificiranih delavcev iz panog, kjer so viški delovne sile, je strošek za delodajalca, ki se spreminja s stopnjo specifičnosti dela in s potrebo po priučitvi le-temu. Lahko bi trdili, da bo tak izvoz privedel k vključevanju večjega deleža delovne sile v proizvodne aktivnosti (a) s pomočjo izvoza delovne sile in (b) z aktiviranjem večjega deleža nacionalne ponudbe delovne sile zaradi pomanjkanja, ki ga ustvarja izvoz. Ne glede na zelo skromne podatke je možno sklepanje, da nekontroliran izvoz kvalificirane (in nekvalificirane) zaposlene delovne sile povzroča obotavljanje delodajalcev pri zaposlovanju in proučevanju nadomestne delovne sile in tako vodi k zamenjavi dela s kapitalom (npr. Paine 1974:146). Ker vse dežele izvoza delovne sile načrtujejo industrializacijo, lahko rečemo, da izvoz delovne sile omejuje dozdevni višek,ko vključuje kvalificirane delavce iz panog, kjer so viški delovne sile, nadalje, kolikor izvoz delovne sile navaja delodajalce k zamenjavi dela s kapitalom, toliko prispeva k naraščanju tistega deleža delovne sile, ki je strukturalno marginalen gospodarstvu - tj. ki ne more biti vključen v proizvodni proces.

Tretjič, izvoz nekvalificiranih delavcev je, kratkoročno gledano, prednost. Na splošno obstaja velik višek nekvalificiranih delavcev v vseh velikih mestih. Izvoz delovne sile blaži nezaposlenost in dviga standard delavcev in njih družinskih članov, bodisi če ostanejo doma ali pa gredo v tujino. Ne glede na to ima lahko izvoz dela v okviru širše družbe škodljive posledice. Prihranki zdomovec omogočajo možnost potrošnje, ki je odvisna od zaposlitve v tujini;po povratku domov pa lahko delavci prispevajo k večji potroš-

nji, ki stimulira uvoz ali pa povzroča lokalno inflacijo povpraševanja po blagu. Končno in morda najbolj pomembno pa je, da pretiran izvoz nekvalificiranega dela, čeprav izhaja iz viška delovne sile, lahko zavira ekspanzijo industrije oziroma stopnjo rasti ob določenem času. To nam lepo kažeta dva primera. Na eni strani imamo primer Zahodne Evrope, kjer nam podatki lepo kažejo ključno vlogo Obilne ponudbe delovne sile za ekonomsko rast (Kindleberger 1967, Kastles in Kosack 1974). Na drugi strani pa imamo primer arabskih dežel, članic OPEC, kjer pomanjkanje delavcev, vštevši nekvalificirane, glavna ovira pretvorbe dohodkov od nafte v proizvajalna sredstva, kar prispeva k množičnemu uvozu delavcev. Kakorkoli gledamo, pa je zmeren izvoz delavcev iz okvira absolutnega viška delovne sile verjetno koristen za vse vključene: migrante, njihove družine in urbano gospodarstvo. Toda danes selekcija dežel uvoza verjetno pospešuje izvoze iz dozdevnega viška nekvalificirane delovne sile.

Ko ocenjujemo izvoz delovne sile in njegovo vlogo kot dejavnika razvoja, imamo opravka s tremi možnostmi: vloga izvoza delovne sile kot blažica nezaposlenosti, prispevek prihrankov zdomcev k ekonomski rasti oz. oblikovanju kapitala doma, uporaba na tujem pridobljenih znanj po povratku domov. Kot so pokazala ekonometrijska analiza (Allaya 1974) in zgornja razpravljanja ne obstaja značilna korelacija med izvozom delovne sile in zmanjšanjem nezaposlenosti. Nasprotno, izvoz delovne sile lahko prispeva k večji nezaposlenosti, ker vpliva na skrčenje ekonomske osnove regije ali panoge gospodarstva. Podatki kažejo, da izvoz delovne sile zmanjšuje zaloge kvalificiranih, tudi zaposlenih delavcev v vseh deželah izvoza; ni dvoma o tem, da tak izvoz pomeni tudi znaten odliv strokovnosti.

Če ocenjujemo prihranke zdomcev, ki jih le-ti pošljejo domov, potem je te prihranke moč uporabiti za pospeševanje investicij v proizvodne aktivnosti, torej za pospeševanje ekonomske rasti. Podatki pa kažejo, da se ti prihranki (a) uporabijo predvsem kot končna potrošnja, ki ne vpliva na ekonomsko rast; in (b) pospešujejo povpraševanje po uvoženih potrošnih dobrinah, kar vpliva negativno na trgovinsko bilanco in obenem ne pospešuje povpraševanja po izdelkih domače industrije; in (c) imajo inflacijske učinke v toliko, v kolikor povzročajo porast denarne mase in povpraševanje po potrošnih dobrinah, ki ne izvira iz odgovarjajoče rasti sedanjih proizvodnih možnosti (glej naše zgornje razpravljanje) (Tapinos 1974; Allaya 1974; Böhning 1975).[10/] Prihranki, ki jih pošljejo zdomvci domov, nimajo kvantitativnih učinkov na trende ekonomske rasti (Allaya 1974); če pa povežemo to dejstvo z dejstvom, da sta odliv strokovnosti (skill drain) in prihranki predvsem v zvezi z "modernim" sektorjem, potem lahko sklepamo, da tudi kvaliteta rasti ni spremenjena (Böhning 1975).

Če pa gledamo uporabo strokovnih znanj, ki so jih delavci pridobili na tujem, potem vidimo, da dežele izvoza niso uspele vključiti ta znanja v proizvodni proces. Zdi se, da do tega prihaja zaradi strukturalnih nezmožnosti, ki so prisotne v gospodarstvu, dokler industrializacija ne doseže znatne ekspanzije. Industrijska osnova je ta, ki omogoča vključevanje znanja; individualne kariere v stroki ne morejo proizvesti razvoja. Ta neuspeh je zavrnitev trditev dežel uvoza, da lahko prenesemo razvoj v dežele izvoza delovne sile s pomočjo znanj in življenskih navad, ki so si jih pridobili migranti.

Z A K L J U Č E K

V okviru pomanjkanja dela, ne glede na to, ali imamo opravka s primanjkljajem delovne sile in obstojem ovir za zamenjavo delovne sile s kapitalom, pa je uvoz delovne sile vreden vir pri delovanju in rasti gospodarstev dežel uvoza. Še nadalje, obilna ponudba delovne sile vrši tendenco zniževanja proizvodnih stroškov, cen in mezd, prav tako pa omogoča hitro prebroditev ozkih grl v proizvodnji in razdelitvi. To ima na splošno delacijski učinek. Dejstvo, da je ta ponudba delovne sile po izvoru iz tujine, omogoča repatriacijo delavcev takrat, ko postanejo odveč, ter tako zmanjšuje učinke recesije. Zaradi začasnosti znatnega dela uvoza delovne sile in zaradi nemoči teh delavcev, dežele uvoza delovne sile niso čutile pritiske za izgradnjo infrastrukture, ki bi pomagala delovni sili pri akomodaciji na nove pogoje oziroma zagotavljala obseg in kvaliteto uslug, kakor so dostopne domačinom.

Nasprotno pa se dežele izvoza soočajo z dolgoročnimi težavami, ki nastajajo zaradi izvoza, težavami, ki so večje kakor nekatere kratkoročne koristi. Selekcija dežel uvoza redči vrste mladih, zdravih, bolj izobraženih segmentov delovne sile, ki pretežno izhajajo iz bolj razvitih ruralnih in urbanih področij dežele. Nadalje, v vseh deželah uvoza obstaja znaten odliv strokovnosti, ki vključuje tudi zaposlene kvalificirane delavce. K temu pa lahko dodamo negativno selektivnost remigracije: to so manj kvalificirani, težje prilagodljivi delavci, ki se najbolj pogosto vračajo oziroma jih repatriirajo. Končno, nezmožnost uporabe znanja doseženega v tujini in dejstvo uporabe prihrankov za potrošnjo imata majhen ali če sploh kakšen učinek na rast gospodarstva, kar še nadalje prispeva k negativni bilanci v toliko, kolikor niti znanje niti denar nista uporabljena za akumulacijo kapitala.

V končnem seštevku nam dosedanji uvid v dve desetletji uvoza in izvoza delovne sile kaže (a) da dežele uvoza imajo znatne koristi in (b) da dežele izvoza niso uspele pridobiti pričakovanih koristi, ampak se nasprotno soočajo z odlivom strokovnosti, pomanjkanjem rasti gospodarstva, ki naj bi ga pospešili izvoz delavcev in pogosto tudi s skrčevanjem ekonomskih osnov regij z visoko stopnjo emigracije delavcev. Tu je omembe vreden še kontrast med visoko reguliranim procesom uvoza delovne sile in med nekontroliranim procesom izvoza. Današnji sistem migrantskega dela na evropskem in severnoafriškem trgu delovne sile prispeva k obnavljanju položaja politično-ekonomske dominacije dežel uvoza nad deželami izvoza. Še nadalje, njegovo delovanje dodaja že obstoječem odvisnostim nov tip odvisnosti: odvisnost dežel izvoza od dežel uvoza pri zaposlitvi segmenta delovne sile in pri deležu narodnega dohodka. Končno, na širšem nivoju pa mednarodno kroženje dela, kot se vrši na tem trgu danes, kaže na določene meje v mednarodni delitvi del: dežele uvoza, med njimi še posebno ZRN in Švica, ne morejo nadomestiti pomanjkanje dela s kapitalom, izvozom proizvodnih aktivnosti ali uvozom blaga.

O P O M B E:

1. Na drugem mestu sem podrobno analizirala primer arabskih dežel, članic OPEC ("Capital accumulation and labour imports" (unpublished).
   V teh deželah, tuji delavci tvorijo visoke deleže zaposlenih:
   37 % v Bahrainu, 74,6 % v Kuwaitu, 33 % v Saudovi Arabiji, 23 % v Libiji, 34 % v Omanu (glej Halliday 1977).

2. V tem okviru je zanimivo, da skuša Sirija, ki je bila tradicionalno dežela izvoza dela, pritegniti svoje državljane nazaj domov.

3. Poleg neposrednega prenosa dela je tudi posreden prenos v obliki vrednosti iz dežel z nizkimi mezdami v dežele z visokimi mezdami (Emmanuel 1972). Ta prenos se nadalje povečuje še zaradi manjšega deleža kapitala v organski sestavi le-tega v deželah z nižjimi mezdami kot je v deželah z višjimi mezdami. (Vidi pri Marxu razpravo o ceni proizvodnje in prenosu vrednosti iz zaostalih v naprednejše panoge gospodarstva. Čeprav se ta razprava nanaša na prenose v narodnem gospodarstvu, ima svojo uporabnost tudi v svetovnem gospodarstvu).

4. Npr. U.S. House Report za leto 1974 ugotavlja, da prihranki v investicijskih stroških, ki so postali mogoči zaradi uvoza tehničnega, profesionalnega in podobnega osebja iz manj razvitih dežel, znašajo 850 miljonov dolarjev letno za leti 1971 in 1972 (Committee on Foreign Affairs 1974). UNCTAD ocenjuje čisti dohodek ZDA zaradi imigracije na 3,7 biljonov dolarjev za 1970 (tu nastajajo različne težave pri ocenjevanju; glej še Bhagwati 1976:151). Obstaja večje število študij, ki kažejo koristnost priliva možganov v dežele uvoza.

5. Naslednje temelji na informacijah ILO in OECD, več podrobnosti je pod naslovom "The Value of Labour Exports". ILO ima največ informacij o migrantskem delu v Development of Working Conditions and Environment (Oddelek za delovne pogoje in okolje) in v različnih projektih in spisih v okviru World Employment Programme. OECD pa ima sistem trajnega opazovanja migracijskih tokov, SOPEMI.

6. Kratek pregled migracijske politike daje Böhning 1974. Večina teh dežel ima politiko, ki povezuje pravico bivanja s zaposlitvijo na tak način, ki omogoča povratek nezaposlenih ali nezaželjenih delavcev. Po letu 1973 je večina zahodnoevropskih dežel usmerila svojo politiko v omejevanje novih rekrutacij delavcev in v stabilizacijo obstoječe migrantske delovne sile.

7.7. Primer Venezuele je značilen. V toku zadnjih dveh let je poskušala uvoziti kvalificirane delavce iz Španije in Portugalske z majhnim uspehom, ker delavci niso bili prepričani v uspeh svojega odhoda; slučajno je ponudba vključevala tudi plačane potne stroške. Tu je jasno vidno nasprotje migracijam v dežele zahodne Evrope (kjer so redko povrnjeni potni stroški), kjer so migranti često pripravljeni čakati več preden so sprejeti.

8. Več socialističnih dežel (SZ, Čehoslovaška, NDR) je bilo prisiljeno k uvozu dela, tudi iz severne Afrike, da bi zadostile svojim potrebam. (Več o tem sem pisala v "Capital Accumulation and Laboru Imports").

9. Tako kar 65 % predvidenega uvoza delovne sile v Združenih arabskih emiratih predstavljajo nekvalificirani delavci. Na drugi strani pa so nekatere dežele izvoza dela začele uvažati nekvalificirane delavce: Španija, Italija, Portugalska, Jugoslavija.

10. Prenos prihrankov in dajatev družbenega zavarovanja, ki je ugotovljen med deželami uvoza in izvoza je dosegel višino sedem biljonov dolarjev. Ta številka pa ne vključuje nekontrolirane prenose. V primeru Jugoslavije, prihranki predstavljajo več kot 10 % vseh osebnih izdatkov zdomcev v letu 1971/ILO 1976, 11:36, Böhning 1975:25/ Glej tudi Nikolinakos/1971/. Za drugačno mnenje glej Griffin/1976/ in tudi Böhninga s sodelavci/1976:39-50/.

Prevedeno iz:
The International Circulation of Resources and Development: The Case of Migrant Labour
Development and Change

Sage, London and Beverly Hills
Vol. 9, 1978, s. 509-545.

Prevedel iz angleščine:

Miran Mitar

R E F E R E N C E

ALLAYA, M. (1974): Les Migrations Internationales des Travailleurs du Bassin Mediterranean et la Croissance Economique (Montpellier: Institut Agronomique Mediterrean)

ARDENTI, J.C. and J.P. REICHENBACH (1972): ´Estimation de la foncion de production CES pour la Suisse´, Revue Suisse d´Economie Politique et de Statistique

BALKE? S. (1966): ´Die Ausländerbeschäftigung aus der Sicht der Wirtschaft´, Magnet Bundesrepublik (Bundesvereinigung der Deustchen Arbeitgeberverbände) 42: 168-172

BAUCIC, Ivo (1972): The Effects of Emigration from Yugoslavia and the Problems of Returning Emigrant Workers (The Hague: Martinus Nijhoff)

- (1974): ´Die Auswirkungen der Arbeitskräftawanderung in Jugoslawien´ 171-206 in Lohrmann and Manfrass (eds)

BEIJER, G. (1971): ´Council of Europe: European Population Conference´, International Migration, IX, No. 3-4:109-116

BELGUNDEOUZ, A. (1974): Emigration and Planned Development of the Algerian Economy (Paris: OECD Development Centre)

BHAGWATI? J. (1976): ´The Brain Drain´, 139-160 in Tripartite World Conference on Employment, Income Distribution and Social Progress and the International Division of Laboru (Geneva: International Labour Office, Background Papers, II)

BOHNING? W.R. (1972): The Migration of Workers in the United Kingdom and the Europena Community (London: Oxford University Press, Institute of Race Relations).

- (1974): ´The Economic Effects of the Employment of Foreign Workers´, 41-123 in Böhning and Maillat: The Effects of the Employment of Foreign Workers (Paris: OECD)

-(1974b) ´Immigration Policies of Western European Countries Migration Review, VII (Summer):155-163

-(1975): Mediterranean Workers in Western Europe: Effects on Home Countries and Countries of Employment (Geneva: ILO, World Employment Programme; Working Paper)

- (1975b): Some Thoughts on Emigration from the Mediterranean Basin´, International Labour Review, III (March): 251-277

- (1976): ´Migration from Developing to High Income Countries´,119-138 in ILO: Tripartite World Conference on

Employment, Income Distribution and Social Progress and the International Division of Laboru (Background Papers, II)

- (1976b): Basic Aspects of Migration from Poor to Rich Countries: Facts, Policies (Geneva: ILO World Employment Programme; Working Paper)

BOHNING, W.R. and Denis Maillat (1974): The Effects of the Employment of Foreign Workers (Paris: OECD, Division of Manpower and Social Affairs)

BORTÜCENE, I. and T. ERSOY (1974): Labour Migration in its Relationship to Industrial and Adjustment Policies: The Turkish Case (Paris: OECD, Development Centre)

BULLINGER, S. and P. Huber (1974): Ausländerbeschäftgung aus 'Unternehmersicht: Quantitative und Qualitative Ergebnise einer Unternehmerbefragung in Baden-Wurtenbberg (Tübingen: Institut für Angewande Wirschaftsforschung)

BUNDESAMT FÜR INSUSTRIE, Gewerbe und Arbeit (1964): Bericht der Studienkommission für das Problem der ausländische Arbeitskräfte (Bern: BICA)

BURAWOY, Michael 'The Functions and Reproduction of Migrant Labour: Comparative Material from Southern Africa and the United States', American Journal of Sociology, 81 (March): 1050-1087

BUSTAMANTE, Jorge A. (1972): 'The Historical Context of the Undocumented Immigration from Mexico to the United States', Aztlan, III (Fall); 257-282

CASTELLS, Manuel (1975): 'Immigrant Workers and Class Stugglas in Advanced Capitalism: The Western European Experience', Politics and Society, 5, I: 33-66.

CASTLES, Stephen and Godula Kosack (1973): Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe (London: Oxford University Press, Institute of Race Relations)

CINANNI, Paolo (1968): Emigrazione e imperialismo (Rome: Editori Riuniti)

COLLARD? D. (1970): 'Immigration and Discrimination: Some Economic Aspects' 67-87 in Institute of Economic Affairs (London): Economic Issues in Immigration

CETIN, I. (1974): Migrant Workers, Wages and Labour Markets (Ankara: USAID Staff Papers, No. 18).

COMMITTEE on Foreign Affairs, U.S. House of Representatives (1974): Brain Drain: A Study of the Persistent Issue of International Scientific Mobility (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office (September)

DEPARTMENT of Employment and Productivity, Great Britain (1971): British Labour Statistics (London: H.M. Stationery Office)

EIDGENÖSSISCHEN Statistischen Amt (1973): Statistisches Jahrbuch der Schweiz (Basel: Birkhäuser Verlag)

EMMANUEL, Arrighi (1972): Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade (New York: Monthly Review)

FRIEDMAN, Sheldon (1873): The Effect of the U.S. Immigration Act of 1965 on the Flow of Skilled Migrants from Less Developed Countries, World Development, 1 (August)

GALARZA, Ernesto (1964): Merchants of Labour (Santa Barbara: McNally and Loftin)

GENERAL Register Office, Various Census, England and Wales, Birthplace and Nationality Tables (London)

GOLDSCHWARTZ, Adriana J. Marshall (1973): The Import of Labour: The Case of the Netherlands (Rotterdam: University of Rotterdam Press)

GRIFFM, Keith (1976): 'On the Emigration of the Peasantry' World Development, IV. 5:353:361

CRUBEL, H. and A. Scott (1966): 'The International Flow of Human Capital', American Economic Review (Ma)

HALLIDAY, Fred (1977): 'Migration and the Labour Force and the Oil Producing States of the Middle East', Development and Change, 8, 3 (July):263-292.

UDK: 339 : 14 : 301.162.1/3

MARIOS NIKOLINAKOS

INTERNACIONALIZACIJA NACIONALNEGA TRGA DELOVNE SILE

I. Internacionalizacija produkcije in internacionalizacija trga delovne sile

II. Država kot regulator in pospeševalec procesa internacionalizacije

III. Politika trga delovne sile pod vplivom internacionalizacije

IV. Internacionalizacija trga delovne sile kot konstitutivni element moderne politike trga delovne sile

Trg delovne sile je nacionalno gospodarski pojem. V pravem pomenu besede pomeni to, da dobi svojo lastno vsebino le v okviru nekega nacionalnega gospodarstva, zlasti ker se je doslej problematika zaposlovanja pojavljala le v okviru nekega nacionalnega gospodarstva. Res da učinkujejo tudi eksterni faktorji na variable zaposlovanja, vendar ti v nekem smislu indirektno, namreč s tem, da nedoločujejo pogoje, od katerih sta odvisna kvaliteta in vrednost endogenih variabel zaposlovanja. Polna zaposlitev kot ekonomski in socialpolitični cilj je bila in je še vedno želja nacionalnih vlad.

Z razvojem pa so nastale v visoko razvitih kapitalističnih deželah v povojnem obdobju nove situacije. Posebno v Zahodni Evropi je akumulacija kapitala po letu 1960 povzročila, da je bila dosežena polna zaposlitev za daljši čas in ne le kratkoročno, in da je bil zdaj cilj kvantitativne politike trga delovne sile principielno oskrba delovne sile iz tujine, da bi s tem bila zagotovljena nadaljnja rast.

Ker je pomanjkanje delovne sile v zvezi z neravnotežjem med stopnjo rasti akumulacije kapitala na eni strani in stopnjo rasti naselitvenega razvoja na drugi kot tudi s sociološkimi in socialnimi spremembami v strukturi naselitve, je bilo to pomanjkanje s strukturno in konjunkturno krizo, ki jo je povzročila naftna kriza konec 1973 sicer omiljeno, vendar pa ne odpravljeno.

Če izhajamo iz tega, da:

prvič, pod temi pogoji politika trga delovne sile ni usmerjena le na polno zaposlitev, temveč tudi na zagotovitev kvantitativno in kvalitativno potrebne delovne sile;

drugič, da je to znak visokorazvitih industrijskih dežel, ki izhaja iz strukturalnih sprememb sistema;

končno, tretjič, da je najmanj v kvantitativnem - če ne tudi v kvalitativnem - smislu razumljena naloga politike trga delovne sile - zagotoviti nujno delovno silo - lahko rešljiva le z nadomestitvijo z inozemsko delovno silo (1), je s tem prebit dosedanji nacionalni okvir politike trga delovne sile. Zaradi tega v tem sestavku raziskujemo, v kakšnem smislu se je zgodila internacionalizacija trga delovne sile, kateri so pogoji te internacionalizacije, kje so njene meje in končno, kaj učinkuje na postavljanje ciljev in na instrumentarij politike trga delovne sile.

1. Internacionalizacija produkcije in internacionalizacija trga delovne sile

Že na tem mestu moramo pojasniti, da "internacionalizacijo trga delovne sile" ne gre enačiti z "internacionalizacijo politike trga delovne sile". Internacionalizacija trga delovne sile lahko v resnici razruši okvir politike trga delovne sile, ki je vezan na nacionalno gospodarstvo, ne implicira pa brez nadaljnjega internacionalizacijo politike trga delovne sile z ozirom na polje odločanja in spremembe ukrepov, ki jih izvede nosilec te politike. Država je še nacionalna, njena pooblastila se končajo na nacionalnih

mejah. O tej zvezi bomo pozneje še govorili.

Naslednje vprašanje je ali "internacionalizacija trga delovne sile" pomeni tudi "internacionalni trg delovne sile". Pod tem bi praktično razumeli trg delovne sile, ki ni omejen z nacionalnimi mejami in pri katerem se delovna sila brez juridičnih zadržkov prosto giblje preko nacionalnih meja. Kot takšen lahko označimo prostor EGS. Močno pa je dvomiti v to, da bi bila dopustna takšna, bolj ali manj juridična, in zaradi tega ozka definicija "internacionalnega trga delovne sile". V ekonomskem smislu namreč imamo opraviti s trgom delovne sile tudi takrat, kot bo nadalje spodaj pojasnjeno, če je reglementiran, oz. če je funkcionalno ali institucionalno frangmentiran. Na vsak način potekajo pričujoče tendence v smeri nekega "internacionalnega trga delovne sile", kot je zgoraj definiran, so pa še daleč od tega, da bi bile zaključene. Dejansko stanje je, da so, posebno v Zahodni Evropi v času po letu 1960, vendar tudi na drugih delih Zemlje, kot n. pr. v Afriki (2) in pred kratkim v Aziji (3) ter na Bližnjem Vzhodu (4) migracijska gibanja nivelizirala neravnotežja, ki so nastala na nacionalnih trgih delovne sile, vendar so nacionalne meje ostale in s tem tudi nacionalni sistemi gospodarstva. S tem pa je obenem povečano, da je lahko nacionalni trg delovne sile izhodiščna točka sistemnega tržnopolitičnega premišljavanja. Z migracijskimi gibanji je nacionalni trg dobil sicer internacionalne poteze, ni pa se razkrojil. Gospodarstvo išče delovno silo ne ozirajoč se na njeno nacionalnost, nacionalna država pa se čuti dolžna zagotoviti svojim lastnim državljanom zaposlitev, istočasno pa ustvariti tudi pogoje za uvrednotenje kapitala. K temu sodi tudi preskrba nujne delovne sile, tudi iz tujine, če domača kvantitativno ali kvalitativno ni zadostna. Na konflikte, ki iz tega nastajajo, se bomo vrnili v drugem delu tega sestavka.

Internacionalizacija trga delovne sile se je dosedaj zgodila v dveh oblikah: enkrat z mobilnostjo produkcijskega faktorja dela, kamor spadajo migracijska gibanja in zaposlovanje tujcev. Za Za-

hodno Evropo to velja predvsem za čas od 1960 do 1973. Kot že omenjeno, se bo ta trend nadaljeval tudi v bodočnosti, čeravno ne več v takem obsegu kot doslej. Razen tega je prišlo do internacionalizacije trga delovne sile z razširitvijo dejavnosti multinacionalnih podjetij, ki so postala nosilec in motivator internacionalizacije produkcijskih pogojev. Ti dve obliki imata sicer različne neposredne vzroke, vendar imata konec koncev isti temelj, vsakokratne različne pogoje akumulacije. Raziskano naj bo, ali imajo zgodovinsko tako nastali momenti internacionalizacije iste ali različne efekte na nacionalni trg delovne sile, kar je na koncu važno za politiko trga delovne sile.

Kot trg delovne sile velja fiktivno mesto, kjer se pod pogoji takoimenovanega prostega tržnega gospodarstva srečata ponudba in povpraševanje po delovni sili. Cilj izenačenega trga delovne sile je stanje, pri katerem "ne nastopi ali traja niti brezposelnost in manjvredna dela niti pomanjkanje delovne sile" (5). To je kvantitativno opazovanje trga delovne sile. Dejansko ne gre naravnost za povpraševanje po delovni sili in tudi ne naravnost za ponudbo delovne sile, temveč gre za povpraševanje in ponudbo po delovni sili z določeno kvalifikacijo. Zato nastane mnogovrstnost trga delovne sile, ki vodi praktično k inhomogeniteti: obstaja veliko trgov delovne sile po stopnji kvalifikacije (6), kot tudi veliko regionalnih trgov delovne sile, katerih zaprti karakter je funkcija zmanjšane mobilnosti delovne sile(7). V tem primeru je polna zaposlitev pojem napačnega sklepanja, ker polna zaposlitev na vseh delnih trgih delovne sile je le čisti slučaj ali le teoretično zamisljiv. V resničnosti so trgi delovne sile neuravnoteženi in sicer ne le iz "fikcijskih vzrokov", temveč tudi zaradi tega, ker je zveza med trgi delovne sile šibka ali pa sploh ne eksistira. Enkrat zaradi tega, ker ponudba in povpraševanje na enem trgu delovne sile ni enako ponudbi in povpraševanju na nekem drugem trgu delovne sile, drugič zaradi tega, ker mobilnost delovne sile pod pogoji institucionalne socialne varnosti ni dovolj elastična (8).

Zaradi tega je, pod pogoji institucionaliziranega trga delovne sile v kapitalizmu, paralelna eksistenca brezposelnosti in pomanjkanje delovne sile tako rekoč naraven fenomen, ne le v teoriji, temveč pretežno v praksi. V visokorazvitih industrijskih deželah Evrope, v bodočnosti računajo s tem, da bo brezposelnost, ki je nastala zaradi gospodarske krize, ki je bila posledica naftnega bojkota v jeseni 1973, tekla vzporedno z zaposlovanjem tujcev (9).

Vprašanje polne zaposlitve ali, bolje rečeno, uravnoteženega trga delovne sile, vendar ne more biti pojasnjeno za sebe, temveč le v okvirih procesa akumulacije. So pogoji akumulacije, ki dolgoročno ustvarjajo polno zaposlenost in kratkoročno, iz konjunkturnih razlogov - vendarle vedno znova, povzročajo brezposelnost. Situacija, ki je nastala v Zahodni Evropi po drugi svetovni vojni, zadostno dokazuje to izjavo. Ko se je namreč po letu 1960 pričel veliki dotok zdomcev v vse dežele Zahodne Evrope, in so vse vlade hitele, da bi z dogovori z deželami, od koder so prihajali emigranti, zagotovile delovni potencial, ki je nujen za gospodarsko rast (10), se je pojavilo vprašanje ali ne bi bilo bolje namesto uvoziti zdomce izvoziti kapital v dežele emigrantov, kjer je bila na razpolago nezaposlena delovna sila. Vprašanje je bilo sicer moralno opravičeno ali celo simpatično, vendar ekonomsko neutemeljeno. Zakaj podjetniki akumulirajo po logiki sistema, to pomeni za čim višji možni profit. Pri tem izberejo kombinacijo produkcijskih faktorjev v produkcijskih funkcijah, ki pod danimi pogoji profit maksimirajo. V tej izjavi je pomemben stavek "pod danimi pogoji", ki implicira, da je v dani časovni točki dosežena stopnja tehničnega napredka in relacije cene produkcijskih faktorjev odločujoča za investicijsko odločitev podjetnika kot tudi za način investicije. Proces substitucije dela po kapitalu je ravno funkcija tehničnega napredka in relacij cene pod produkcijskimi faktorji (11).

Ko je torej v času od 1960 - 1973 evropski kapital direktno sledil akumulacijskemu procesu, ki je zahteval večje število delovne

sile kot ga je lahko nudilo domače prebivalstvo, je bil ta optimalen pod temi, v tem obdobju veljavnimi pogoji. Evforija je šla celo tako daleč, da kljub majhnim recesijam v letu 1972, ocene števila tujskih zaposlitev v Zahodni Evropi visoko izstopajo (12). Naftna kriza in zvišanje cene nafte je dalekosežno vplivalo na strukturo stroškov produkcije v Zahodnoevropskih deželah. To v povezavi z naraščanjem realnih mezd kot tudi s politiziranjem tujcev in s tem postavljena vprašanja o izpeljavi nujnih investicij v infrastrukturo, kot pogoj za to, da ne pride do socialnega nemira, je z pritegnitvijo tujskih delavcev otežilo pogoje uvrednotenja kapitala v Zahodnoevropskih deželah (13).

Izvoz kapitala v obliki premestitve produkcijskih mest v dežele z rezervami delovne sile in brezposelnostjo oz. podzaposlenostjo je s tem postal za kapital bolj profiten (14). Novi nastajajoči svetovni gospodarski red je torej zveden na nove pogoje uvrednotenja (15).

Gonilna sila tega novega svetovnega gospodarskega reda so multinacionalna podjetja (16). Kot je znano, razdeljujejo te firme svoje produkte na različne dežele, v zadnjem času tendenčno tudi na dežele tretjega sveta, pri čemer internacionalizirajo produkcijski proces v tem smislu, da ga razstavijo in različne dele nekega končnega produkta producirajo na produkcijskih mestih, ki so porazdeljena na mnogo dežel. Gledano ekonomsko gre ob tem za isti produkcijski proces znotraj neke firme, ki se vendar institucionalno odvija v različnih, dozdevno med seboj ločenih tovarnah. Tukaj ni mesto za to, da bi se spraševali po vzrokih, ki so pripeljali do razvoja multinacionalnih koncernov (17). Trdna je fundamentalna sprememba svetovno kapitalističnega sistema, po čemer produkcijski proces prebije nacionalne meje nekega nacionalnega gospodarstva.

Zaradi tega je internacionalizacija trga delovne sile funkcija pogojev uvrednotenja kapitala in internacionalizacije pogojev produkcije. Važno je poudariti, da ni internacionalizacije trga delov-

ne sile povzročila internacionalizacijo produkcijskega procesa, temveč obratno. Zakaj delovna sila je temelj in izvor procesa akumulacije, nosilec in motivator tega procesa je vendar kapital. Kapital določuje način in trend procesa akumulacije in ustvarja pogoje zaposlovanja. Organizirana delovna sila v obliki sindikatov sicer reagira na iniciative kapitala in vpliva na pogoje uvrednotenja kapitala, vendar to le do določene stopnje, ki je določena z zakoni kapitalistične produkcije. Po teh zakonih mora biti profitna stopnja zadostna, da se lahko začne z investicijsko aktivnostjo.

Kako prispeva torej proces internacionalizacije produkcijskih pogojev k internacionalizaciji trga delovne sile? Kot že omenjeno, poznamo v povojnem obdobju dve vrsti tega procesa internacionalizacije trga delovne sile, pritegnitev tujskih delavcev v Zahodno Evropo in z dejavnostjo multinacionalnih podjetij. V tem stadiju raziskave bi lahko govorili o dveh tipih nekega internacionaliziranega trga delovne sile. Imenujmo jih tip A in tip B.

V internacionaliziranem trgu delovne sile tipa A se nacionalni trg delovne sile internacionalizira z zaposlovanjem inozemske delovne sile. Bistveni znak tega tipa trga delovne sile je "multinacionalni delavec" (18). Njegova zaposlitev se ureja z dogovori in zakoni o njegovem statusu, odpoklican je, če nastopi recesija, nima nobenih političnih pravic, živi v diskriminirajočem sistemu, zaposlen je le na določenih delovnih mestih - slabo plačanih, nezdravih, usranih in neprijetnih, ostane nekvalificiran, končno je delavec v stalnem gibanju med dvema nacionalnima mejama (19). Internacionalizacija delovne sile je v tem primeru predpostavka za nadaljnje uvrednotenje kapitala. To uspe pa državi, ki skrbi za to, da je na razpolago potrebna delovna sila (20). Ta internacionalizirani trg delovne sile, ki je, kot že navedeno, še vedno "nacionalni" trg delovne sile, bo nadalje država reglementirala, obranjevala, modificirala in nanj vplivala.

V internacionaliziranem trgu delovne sile tipa B se začne proces internacionalizacije z internacionalizacijo kapitala (21). Za multinacionalno podjetje je trg delovne sile internacionalen; zaradi tega izkorišča razlike v mezdah ali razlike v sistemih Industrial Relations. Da je trg delovne sile za multinacionalno podjetje internacionalen, pomeni konkretno, da je za matično družbo internacionalen, za vsakokratno nacionalno podružnico pa nacionalen. Katere so konsekvence takšnega dejanskega stanja? Zopet cepljenje delavcev v mnogih ozirih. Enkrat znotraj nacionalnega trga delovne sile, posebno v deželah tretjega sveta, s tem, ko zaposleni v multinacionalnih podjetjih zavzemajo privilegiran status. V tej zvezi govori Arrighi o delavcih-aristokratih (22). Na nekem drugem nivoju so delovne sile znotraj multinacionalnega podjetja izigrane ena nasproti drugi, ker niso geografsko in funkcionalno v nobenem odnosu. Za multinacionalne koncerne je situacija, da je delo organizirano na nacionalni bazi, koristna. Profitirajo ravno tam, kjer je nizka stopnja organizacije delovne sile in kjer so delavci na osnovi zaposlitvene situacije lojalni in disciplinirani (23). V primeru internacionaliziranega trga delovne sile tipa B imamo dejansko obrnjen tip A. Tukaj ne dosežemo internacionalizacijo trga delovne sile direktno, kot pri tipu A, temveč indirektno. Nacionalni trg delovne sile je odvisen od multinacionalnih podjetij v toliko, kolikor ta odločajo o transferu tehnologije in investicijski stopnji. Ravno te odločitve se sprejemajo v okvirih internacionalnih pogojev uvrednotenja in ne z aspekti nacionalnega gospodarstva (24). Tako se nacionalni trgi delovne sile integrirajo v "internacionalen trg delovne sile" multinacionalk, določeni so s svetovnim procesom akumulacije (25) in ostanejo nacionalni, čeprav jih kapital na ta način "internacionalizira". Država igra pri tem sledečo vlogo: poizkuša nacionalne trge delovne sile oblikovati tako, da sledijo zahtevam multinacionalk, od katerih investicij je odvisen proces rasti. Ta vloga je posebno izrazita pri državah v razvoju, ki so odvisne od sodelovanja z multinacionalkami, oz. si tega sodelovanja želijo. Poizkusi, ki so se začeli v zadnjem času v okviru sindikalističnega gibanja - ustvariti

"internacionalno" bazo za skupno strategijo proti spletkam multinacionalk, vodijo še naprej k procesu internacionalizacije trga delovne sile in prispevajo k ustvarjanju in homogeniziranju "internacionalnega trga delovne sile" (26).

Na tem mestu se je primerno vrniti na zvezo, na katero smo na začetku opozorili: gledano ekonomsko so aktivnosti multinacionalnih koncernov in produkcijski pogoji na svetovni ravni ustvarili "internacionalni trg delovne sile", ki se kaže v oblikah tipa A in tipa B: zakaj tudi trg delovne sile tipa A, ki se opira na migracijska gibanja, je določen s pogoji svetovne akumulacije kapitala. Rast gospodarstva v deželah Zahodne Evrope, Zahodne Afrike ali Južne Afrike, kjer je rast pripomoglo oz. še pomaga priseljevanje delovne sile, je nenazadnje zvesti na dejavnost multinacionalk. Vendar je ta trg delovne sile organiziran po nacionalnih trgih delovne sile, ki eksistirajo ločeno eden od drugega in ki jih reglementira nacionalna država. Ravno tako kot se nacionalni trg delovne sile cepi v delne trge, ki so reglementirani, ne da bi bila s tem njegova nadrejena eksistenca omejena, lahko eksistira tudi internacionalni trg delovne sile - čeprav je razcepljen v delne nacionalne trge delovne sile. "Nacionalni trg delovne sile" praktično ni ekonomska, temveč veliko bolj zgodovinska kategorija. Uporaben je kot primerjalna količina za prestavitev teoretičnih zveze kot konkretno situacijo in za politične namene. Za teorije je pojem "internacionalizacija" nezanimiv, če abstraktno opazujemo zveze med kapitalom in delom ter procesom produkcije in prilaščanjem presežne vrednosti. "Internacionalizacija" je vendar nov važen element, ker implicira reorganizacijo gospodarskega sistema, zdaj ne več na bazi nacionalnega gospodarstva, pri čemer je lahko ovira za to reorganizacijo celo nacionalna država, dokler ni voljna del svojih potreb prenesti na supranacionalne instance. Nasprotje med internacionaliziranim procesom produkcije in nacionalno državo (27) se ponovi ali, bolje rečeno, učinkuje na območju trga delovne sile. Država še organizira nacionalne trge delovne sile, medtem ko je bila delovna sila že internacionalizi-

rana kot posledica internacionaliziranih produkcijskih pogojev. Lahko bi tvegali napoved, da je anticipirati določeno integracijo internacionalnega trga s pomočjo internacionalnih dogovorov, pri čemer bodo omenjena prizadevanja sindikatov igrala veliko vlogo.

Ker si odprave nacionalne države pod sedanjimi pogoji ne moremo predstavljati, pač pa omejitev njenih potreb z ustvarjanjem supranacionalnih instanc, ne smemo perfekcionistično razumeti integracije internacionalnega trga delovne sile.

II. Država kot regulator in pospeševalec procesa internacionalizacije

Pri obeh tipih A in B je odločilna vloga države (28). Preko cilja polne zaposlitve skrbi država tudi za to, da je na razpolago potrebna delovna sila. To je naloga države v internacionaliziranem trgu delovne sile tipa A. Kot že omenjeno je naloga države v internacionaliziranem trgu delovne sile tipa B v tem, da oblikuje nacionalni trg delovne sile tako, da ustreza zaželjenim pogojem uvrednotenja multinacionalk.

V obeh primerih nastajajo konflikti, ki jih objektivno ustvarja država sama in jih obenem poizkuša odpraviti. Seveda ti konflikti ne nastajajo šele na trgu delovne sile. Kot že omenjeno, ležijo globlje, v temeljnem nasprotju med internacionalnimi pogoji produkcije, ki so razbili okvir nacionalnega procesa akumulacije in nacionalno državo kot dediščino 19. stoletja, ki ex definitione misli v kategorijah nacionalnega gospodarstva. Zaradi tega se konča sfera njenega vpliva na nacionalnih mejah.

Tega temeljnega nasprotja tukaj ne bomo pojasnjevali, ker bi to preseglo okvir te raziskave. To analizo moramo za naša nadaljnja izvajanja vzeti kot dano. Na tem mestu je zanimiveje slediti dejanskemu razvoju vloge države v obeh tipih internacionaliziranega trga delovne sile in od blizu opazovati konflikte, ki s tem nastajajo.

V primeru internacionaliziranega trga delovne sile tipa A, je država skrbela za to, da je s pogodbami vsakokrat zagotovila razpoložljivo inozemsko delovno silo, če je to zahteval potek konjunkture. V Zvezni republiki je zanimivo ugotoviti, kako je bila, po vrsti sklenjenih pogodb z deželami emigrantov od 1950 (pogodba s Španijo) do 1968 (pogodba z Jugoslavijo), priklicana potrebna delovna sila, namreč tako, da so bile sklenjene pogodbe z drugimi deželami, čim so se pričele izčrpavati rezerve delovne sile v prvih emigrantskih deželah, tako da se je s tem sčasoma spremenila tudi nacionalna struktura tujskih delavcev (29). Podoben je bil potek internacionalizacije nacionalnega trga delovne sile v Franciji (30), Nizozemski (31), Belgiji (32) in v Švici (33), da omenimo le nekatere dežele. Podobno funkcijo je država prevzela tudi v tradicionalnih deželah priseljevanja. Na tem mestu lahko navedemo kot primer Kanado (34).

Država je preko te kvantitativne politike trga delovne sile z uravnavanjem statusa "multinacionalnega delavca" v meddržavnih sporazumih in v zakonih o tujcih skrbela za urejeno institucionaliziranje internacionalizacije. Kot smo že na drugem mestu izvedli (35) živi tujec v diskriminirajočem sistemu, v času recesije pa je izvržen (36). Posebno po letu 1973 z ustavitvijo priliva tujskih delavcev je prišla do izraza ravno ta uravnavajoča funkcija države. Z ozirom na anticipirajoč razvoj bodočnosti so vse vlade prešle na demontiranje kontingentov tujskih delavcev in na zmanjševanje dosežene stopnje internacionalizacije trga delovne sile.

Konflikte, ki nastanejo zaradi takšne vrste organiziranja internacionaliziranega trga delovne sile država rešuje na način neintegriranega nacionalnega trga delovne sile. Več pravice ima domači delavec, ki ima prednost pri iskanju zaposlitve. "Multinacionalni delavec" ima komplementarno, čisto kvantitativno razumljeno funkcijo.

Ravno ta pojav je važen znak internacionaliziranega trga delovne

sile tipa A. Kvalitativna politika trga delovne sile dejansko ignorira "multinacionalnega delavca"; ta je izključen iz poklicne kvalifikacije in sicer ne samo on, temveč tudi njegovi otroci (37). Oškodovan je v celotnem območju reprodukcije (38). Je mašilo nacije, "novi proletarec" (39). Vsi ukrepi, ki so jih sprejele različne vlade pod motom integracijske politike, merijo, če se sploh uresničijo, na izboljšanje "socialne infrastrukture" tujcev, ne pa naravnost na izboljšanje njihovih kvalifikacij.

Če povzamemo lahko ugotovimo, da vidi država v svoji funkciji kot pospeševalka in regulatorka internacionalizacije trga delovne sile tipa A svojo nalogo v tem, da ta trg kvantitativno upravlja in ga ohranja razcepljenega, pri čemer se kvalitativna politika trga delovne sile navezuje na domači del nacionalnega trga delovne sile.

V primeru internacionaliziranega trga delovne sile tipa B je vloga države, kot smo jo pojasnili v prejšnjem odstavku, nasproti procesu internacionalizacije trga delovne sile pasivna, zlasti ker internacionalizacijo narekuje kapital. Država vodi tukaj "nacionalno" kvalitativno in kvalitativno politiko trga delovne sile.

Opozoriti moramo na to, da so problemi, ki jih postavlja internacionaliziran trg delovne sile tipa B, metodološko sicer povsod enaki, da pa je konkretizacija v tem primeru težavna, kjer oba tipa internacionaliziranega trga delovne sile trčita eden na drugega. To je primer v visokorazvitih kapitalističnih družbah, medtem, ko v večini dežel Tretjega sveta prevladuje tip B. V slednjih deželah multinacionalna podjetja sicer vplivajo na date trge delovne sile in to tako kvantitativno - s tem, ko zagotavlja zaposlovanje (40) - kot tudi kvalitativno - s tem, ko n. pr. izobražuje za poklic (41), ter tako vnašajo vanj internacionalne elemente, vendar vodi država politiko "nacionalnega" trga delovne sile pod internacionaliziranimi pogoji produkcije. Konflikti, ki nastanejo zaradi takšne politike trga delovne sile, so razkolniške narave.

V bistvu nastane v območju multinacionalnih podjetij in velike domače industrije - tam, kjer ta predstavlja posebni trg delovne sile, ki je v sebi zaprt in ki nezaposlenim in delno zaposlenim praktično zapre dostop, zlasti če ima še posebne znake, bodisi v kvalifikaciji ali v organizaciji delovne sile. Druga posebnost internacionalizacije trga delovne sile tipa B je v relativno visokem številu inozemskih strokovnih delavcev, tehnikov in administrativnega osebja z managerskimi funkcijami, ki prihajajo iz dežele matične družbe, ki so dejavni v multinacionalnih podjetjih, in ki so praktično odtegnjeni "nacionalnemu trgu delovne sile" njihove vsakokratne domovine. Ti so tudi "gastarbeiterji", vendar druge "sorte". Definitorično (-beri statično-) ali bolje rečeno geografsko in funkcionalno pripadajo nacionalnemu trgu dežele, kjer so zaposleni, v določenem smislu pa tudi ne, ker ne poslušajo zakona tega "nacionalnega" trga delovne sile. Preko svoje dejavnosti veliko bolj sodoločujejo in sooblikujejo "nacionalni" trg delovne sile in mu postavijo meje kolikor zmanjšajo rast domačih sil za te službe, ki jih znotraj podjetja obvladajo (41).

V visokorazvitih industrijskih deželah se ta vrsta problemov ne pojavi. V teh deželah Zahodne Evrope konkurirajo multinacionalna podjetja na trgu delovne sile - tukaj internacionalizacijski tip A - z domačimi. Ker je proces internacionalizacije kapitala in produkcijskih pogojev v teh deželah visoko uspešen in je inozemski kapital v vsaki deželi integriran, ne predstavljajo multinacionalna podjetja s stališča trga delovne sile nobenega posebnega problema.

V povzetku lahko rečemo, da država, z ozirom na internacionaliziran trg delovne sile tipa B, še ni zaznala nobenih posebnih funkcij, ki bi učinkovale v konkretni politiki trga delovne sile. Ta prispeva s svojo ekonomsko in razvojno politiko k nadaljnji internacionalizaciji produkcijskih pogojev.

III. Politika trga delovne sile pod vplivom internacionalizacije

Izsledki prejšnjega odstavka kažejo na to, da je na politiko trga delovne sile v zvezi z internacionaliziranim trgom delovne sile tipa A imel konkreten vpliv le proces internacionalizacije. V sledečem se bomo ukvarjali le s politiko trga delovne sile, ki zadeva ta tip trga delovne sile.

Po § 2 zakona o zaposlovanju naj državni ukrepi v okviru politike trga delovne sile merijo na uravnoteženje trga delovne sile, na poklicno mobilnost zaposlenih, na poklicno vključevanje telesno ali duševno prizadetih, na vključevanje žena, ki živijo pod posebnimi pogoji in starejših zaposlenih ter na izboljšanje strukture zaposlenih po regijah in gospodarskih panogah. Preko tega naj se zmanjšajo, izravnajo ali odstranijo trajne posledice za zaposlene, ki izhajajo iz tehniškega napredka in strukturnih sprememb.

V § 3 Zakona o zaposlovanju je opisan instrumentarij za realizacijo teh ciljev. Obsega poklicno svetovanje, posredovanje dela, zahtevo po poklicni izobrazbi, delovne in poklicne zahteve prizadetih, dodelitev pomoči za ohranjanje in odpiranje delovnih zest, dodeljevanje pomoči brezposelnim.

Cilji in instrumentariji politike trga delovne sile so podobni tudi v drugih deželah.

Bilo bi zanimivo izluščiti, koliko so zgornji cilji modificirani z internacionalizacijo trga delovne sile. Iz ugotovitev prejšnjega poglavja lahko izpeljemo dva principa za internacionalizirani trg delovne sile tipa A: princip komplementarnosti "multinacionalnega delavca" in princip kvantitativnega karakterja zaposlovanja tujcev. Oba principa se medsebojno dopolnjujeta in tvorita temelj internacionalizacije politike trga delovne sile. Po principu kvantitativnega karakterja zaposlovanja tujcev je "multinacionalni delavec" dodatna delovna sila, ki je uporabljena za to, da se za-

mali vrzel. Na nivoju narodnega gospodarstva je število skupnega kontingenta tujcev vsakokrat postavljeno na tisto višino, ki ustreza konjunkturnim pogojem. Po principu komplementarnosti, ki izrazi kvantitativne aspekte, je "multinacionali delavec" ostanek. Ta ima, kot omenjeno, komplementarno funkcijo in zaradi tega ni bil upoštevan v mnogih aspektih in ciljih politike trga delovne sile. Tukaj bi morda lahko trdili, da se nahaja politika trga delovne sile v neki fazi, v kateri deloma opusti zgornja dva principa pod vplivom dejanskega razvoja. To se nanaša na manjšino (plafon) tujcev, ki se ji ni mogoče odpovedati, in ki je bila kvantitativno integrirana, kot tudi na še ne realizirane poiskuse, da bi tudi v kvalitativnem oziru tujce izenačili z domačimi delavci (princip integracije). Praktična politika trga delovne sile, posebno po 1973 in v sedanjosti, niha med principom integracije in obema ostalima principoma, principom komplementarnosti in principom kvantitativnega karakterja zaposlovanja tujcev, pri čemer velja princip integracije bolj kot namen kakor konkreten ukrep.

Enoznačno pride to do izraza v nekem spisu Zveznega zavoda za delo o bodoči orientaciji politike trga delovne sile. Kot glavni cilji politike trga delovne sile so npr. navedeni: "Za potencial delovne sile je pridobiti in obdržati vse osebe, ki so nemški državljani in ki so pripravljeni, primerni in po osebnih predpostavkah v stanju, da delo opravljajo za plačilo. Domači potencial delovne sile se dopolni z določenim številom tujcev (43)". To določeno število se v srednjeročnih projekcijah pojavi kot ostanek (44). "V odvisnosti od dejanskega razvoja domačega potenciala delovne sile in po rezultatu programov za aktiviranje domačih rezerv je srednjeročno možna konsolidacija stanja tujcev" (45). Tendence za razvoj prihodnosti se kažejo najmanj v naslednjih dveh točkah: prvič, določen del tujcev je opazovan kot integriran: razumevanje "visoke stopnje zaposlenosti" naj med drugim zaobjema: "vse osebe, ki živijo v tuzemstvu kot domačini pripadniki EGS in tujci, ki imajo dovoljenje za bivanje, in tujci, ki so na za to določenih mestih najeti za neko zaposlitev v ZRN za najmanj eno leto v okvi-

ru določenega števila" (46). Poleg ostalega imajo tujski delavci po zakonu o zaposlovanju tudi odprto možnost poklicnega napredovanja in kvalifikacije (47).

Ni se potrebno spuščati v podrobnosti, da bi se dotaknili konkretnih ukrepov integracije tujcev. V vseh deželah so bili ti ukrepi objavljeni ali deloma uresničeni. Med cilji integracije in uresničevanjem teh je prepad, ki je različno velik ali majhen, odvisno od dežele. Švedska npr. izgleda kot primer, kjer je ta prepad najmanjši, medtem, ko druge dežele praktično ne vodijo nobene integracijske politike.

V tej zvezi je zanimivo ugotoviti, da vplivanje procesa internacionalizacije trga delovne sile na politiko trga delovne sile kaže tako na dolgoročne kot tudi kratkoročne aspekte. Tam, kjer je uporabljen princip integracije, gre predvsem za strukturnopolitične probleme in probleme rasti. Ob upoštevanju konjunkturnopolitičnih podatkov, torej v kratkoročni oziroma srednjeročni politiki trga delovne sile se daljnosežno uporablja princip komplementarnosti in princip kvantitativnega karakterja zaposlovanja tujcev: v Švici, npr., je politika zaposlovanja tujcev (pripustitev ali nepripustitev tujskih delavcev) poleg emisijske banke in politike budgeta instrument konjunkturne politike (48). V Zvezni republiki je govora o vodenju in integraciji stanja tujcev (49) v okvirih kvantitativne politike trga delovne sile (50). Lahko bi navedli še več primerov iz drugih zahodnoevropskih držav (51), v katerih se je politika priseljevanja, do leta 1973, vodila v okvirih konjunkturne politike (52). Povzemajoč lahko ugotovimo: nacionalna politika trga delovne sile z oziroma na internacionaliziran trg delovne sile tipa A kaže na sledeče smeri:

- z oziroma na cilje, zlasti polna zaposlitev ali "visoka stopnja zaposlitve", se lahko doseže le z pritegnitvijo multinacionalnih delavcev. Tudi regionalna in strukturna politika ni več mogoča brez upoštevanja variable "multinacionalnih delavcev" (53);

- z oziroma na mehanizme, s čimer se razumejo pravne podlage, ki delni trg delovne sile multinacionalnih delavcev reglementirajo, in ga naredijo za instrument konjunkturne, infrastrukturne, regionalne politike in politike rasti;

- z oziroma na instrumente. Pod tem se razumejo ukrepi, s katerimi se upravlja ta trg delovne sile. Pri tem gre za upravljanje kvantitativnega podatkovja (ponudba in povpraševanje, trenutno stanje, odseljevanje, uravnavanje postopkov in posredovanja, boj proti ilegalnosti, itd.) kot tudi vplivanje na kvalitativno podatkovje z izboljševanjem materialne infrastrukture in informacijskega sistema, z vključevanjem tujcev v izobraževalni sistem, z izgradnjo preskrbovalne mreže, preskrbe v obratih itd. (54).

IV. Internacionalizacija trga delovne sile kot konstitutivni element moderne politike trga delovne sile

Iz dosedanjih izvajanj sledi, da je v politiki trga delovne sile internacionalizacija trga delovne sile doživela poraz (55). Z oziroma na internacionaliziran trg delovne sile tipa A je vendar internacionalizacija v obliki multinacionalnih delavcev postala faktor, ki je ozko povezan z dolgoročnimi in kratkoročnimi cilji gospodarske politike. Na eni strani je, kot je uvodoma omenjeno, zaposlovanje tujcev zaradi strukturalnih vzrokov postalo bistveni element poznokapitalističnega razvoja, na drugi pa lahko teče vzporedno z brezposelnostjo domače delovne sile. Posebni pogoji uvrednotenja kapitala v času po 1973 letu pa v gospodarski politiki postavljajo nove cilje. Polna zaposlitev, pod pogoji strukturne spremembe internacionalnega sistema in s tem tudi posameznega nacionalnega gospodarstva je ostal cilj, ki najmanj kratkoročno ni več dosegljiv (56).

Država si zastavi nalogo, da odpre delovna mesta za svoje državljane, kar pa je možno le pod ugodnimi pogoji uvrednotenja kapitala in s tem z investicijsko aktivnostjo. Ker so vendar pogoji uvrednotenja v domovini oteženi zaradi sprememb na internacional-

nem nivoju, se je kapital usmeril na to, da svoje aktivnosti preloži v tujino. Od leta 1965 se je obseg nemških investicij v tujini popeteril, pri čemer je štiri petine tega bilo naloženega v kapitalističnih industrijskih državah (57). Toda del nemških investicij v deželah Tretjega sveta vendar narašča. Konec leta 1973 je to znašalo 30% vseh nemških direktnih investicij v tujini. Kot je bilo že v prvem delu omenjeno igrajo pri tem tudi problemi zaposlovanja tujcev svojo vlogo. Kratkoročna in dolgoročna gospodarska politika bo tako nihala med polnozaposlitvijo tukaj in izvozom kapitala tam, medtem ko se dolgoročno lahko najde optimalna rešitev le z konstruktivno strukturno spremembo (60). Kakršenkoli je že željen cilj, variabla zaposlovanja tujcev je centralna komponenta te strukturne politike (61). Pri polni zaposlitvi bo nujno povečati število tujcev. Pri ugotovitvi plafona kontingenta za multinacionalne delavce pa bodo posledice izvoz kapitala in istočasno brezposelnost. Ali se bo to konec koncev pod vplivom objektivno danih meja rasti pokazalo kot zaželjeno, je problem, katerega konture še ne moramo zapopasti. Če se nadaljuje proces internacionalizacije produkcijskih pogojev z nazadovanjem ali stabiliziranjem rasti ob določenem stanju, si ni mogoče zamisliti odseljevanja strokovnjakov, ki ostajajo v domovini zaradi strukturnih sprememb brezposelni. Ta primer se je zgodil leta 1970, ko so bili angleški strokovnjaki zaposleni v Zvezni republiki (62). Internacionalizacija trga delovne sile bo s tem popolna. Takšen anticipirajoč razvoj konstituira praktično internacionaliziran trg delovne sile tipa B, če bo nekvalificirana delovna sila zaposlena v kapitalističnih deželah na delovnih mestih, za katere ne bo na razpolago nobene domače delovne sile. Takšno odseljevanje strokovnih sil iz industrijskih dežel, ki bo sledilo gibanju kapitala, bo zahtevalo in konsolidiralo trge delovne sile tipa B, ker bo to zavzelo večje razsežnosti kot doslej.

Že lahko opazimo, kako ti razvoji tradicionalno nacionalno državo potiskajo v kot in razkrivajo njeno nemoč. Prisiljena bo igrati pasivno, ne aktivno vlogo in to ne le v politiki trga delovne si-

le, kjer naj ukrepa korigirajoče ex post po tem, ko je kapital na internacionalnem nivoju ustvaril pogoje; vsaka aktivna vloga ji je odtegnjena, ker se njena pooblastila končajo na nacionalnih mejah. Tam, kjer hoče, gledano vnaprej, sama ustvarjati pogoje, ki naj upoštevajo interese ljudi - torej pri polni zaposlitvi - mora najbrž planirati mimo realitet, če ta vnaprejšnja politika ni konformna z interesi kapitala. Nasprotje, v katerem se nahaja nacionalna država z ozirom na internacionalizacijo produkcijskih pogojev je s tem enoznačno.

Zgoraj smo ugotovili, da je zaposlovanje tujcev sicer centralna, vendar še vedno pomožna variabla za določitev ciljev strukturne politike. To je v zvezi z nacionalno državo in organizacijo človeške družbe v nacionalnih državah, istočasno pa tudi z obsegom procesa internacionalizacije. Proces internacionalizacije produkcijskih pogojev prehaja še svojo začetno fazo. Internacionalizacija trga delovne sile je razmeroma nov fenomen in se mora pojmovati kot proces.Ta še ni dosegla takšnega obsega, da bi lahko presegla okvire dosedanjih institucij, kot npr. europeizacija trga delovne sile (63) ali opozorilo na nujnost skupne rešitve problema tujskih delavcev (64) in na nujnost prevladovanja tradicionalnih institucionalnih struktur.

Glede na te razvoje domnevamo, da nadaljni proces formiranja internacionaliziranega trga delovne sile tipa A implicira vedno širšo uporabo integracijskega principa in graduelno vedno večje zanemarjanje principa komplementarnosti v politiki trga delovne sile. Integracijska politika za tujske delavce pod pritiskom realnega razvoja zapusti območje morale in postane resnična, objektivna nujnost. Čim hitreje bodo nameni integracije presajeni v dejanja, tem manj frikcij bo spremljalo proces internacionalizacije trga delovne sile in s tem družbo.

OPOMBE:

(1) Glej npr. A. Blüm-G.Kühlwind: Vorausschau auf den Arbeitsmarkt der Bundesrepublik Deutschland bis 1990, v: "Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt-und Berufs-forschung", zvezek 4/1975, s. 257 ff. Po predpostavkah notranjega ministrstva bo 1990 v pokrajini Baden-Würtenberg najmanj 1,4 milijona tujcev. (Stanje v letu 1974, ko je bila podana ta predpostavka, je bilo 900.000). Glej "Stuttgarter Zeitung" z dne 29.10 1974. Glej dalje W.R.Böhning: Future Demand for Migrant Workers in Western Europe, ILO, World Employment Programme Research, Working Working Papers, Geneva, Jan. 1976. Prim. tudi v M. Briggs, Jr.: Mexican Migration and the U.S. Labor Market, Center for the Study of Human Resources and the Bureau of Business Research, University of Texas at Austin, 1975, kot tudi ILO: Some Growing Employement Problems in Europe, Report II, Geneva, Jan. 1974.

(2) Glej n.pr. S. Amin (ed): Modern Migrations, in Western Africa, London 1974, A. Songre: Mas Emigration from Upper Volta: the Facts and Implications, v ILO: Employment in Africa, Geneva 1973, s. 199 ff, in F. Wilson International Migration in Southern Africa, Saldru Working Paper Nr. 1, Cape Town, May 1976. Prim. tudi kratek članek v FAZ z dne 31. 10 1975 o Slonokoščeni obali pod naslovom "Für die Drecksarbeit Gastarbeiter aus Obervolta".

(3) Prim. n. pr. kratek članek v "Frankfurter Rundschau" z dne 15. 9. 1973, "Singapur braucht chinesische Gastarbeiter".

(4) Prim. npr. informacijo v "Der Spiegel" št. 13 z dne 24. 3. 1975, po kateri potrebuje Iran 250.000 strokovnjakov, ki prihajajo iz Južne Koreje. Do podobnih razvojev je prišlo tudi v drugih naftnih deželah.

(5) & 2 zakona o zaposlovanju.

(6) K segmentiranju trga delovne sile in k "dual Labor Markets" glej nedavno R.C. Edwards- M. Reich - O.M.Gordon (izd.): Labor Market Segmentation, Lexington, Massachusetts, Toronto, London, 1975, O. Ashenfelter - A. Rees (izd).: Discrimination in Labor Market, Princeton, New Jersey, 1973.

(7) Jean-Philippe Maillard: Le nouveau marche'du travail, Paris 1968, s. 87, glej dalje: OECD: Wages and Labour Mobility, Paris 1965.

(8) V tej zvezi govorimo o "non competing groups". Prim. C. Kerr: The Balkanization of Labor Markets, in Labor Mobility and Economic Opportunity", New York - London, 1954, s. 92 ff. Prim "Trg delovne sile nikakor ni trg z niti polovično konkurenco med ponudnikom (tj. delojemalec) in povpraševalcem (tj. dela-

vec), temveč prej trg, kjer si zaprte grupe kot tržne stranke stojijo nasproti ...." Gescheftsbericht der Deutschen Bundesbank für das Jahr 1971, s. 15.

(9) Glej k temu poročilo o mnenju konjunkturnih politikov v "Der Tagesspiegel" z dne 11. 2. 1975. Isti časopis piše 12. 11. 1975 o "Mangel an Fachleuten trotz Arbeitslosigkeit" posebno v gradbeni industriji, ki zaman išče delovno silo. O tujskih delavcih kot "non competing group" glej M. Nikolinakos: "Politische Ökonomie der Gastarbeiterfrage, Reinbek, 1973, s. 97 f.

(10) K temu glej pregled v Nikolinskos, s. 25 ff.

(11) K temu glej J. Robinson: The Accumulation of Capital, 2nd edition, London-New York, 1965, s. 85 ff.

(12) Glej k temu Nikolinakos, s. 137 ff, tudi Prognos Report št. 5: Die Bundesrepublik Deutschland 1985, s. 37 f, 74 ff.

(13) Prim. k temu M. Nikolinakos: The New Dimensions in the Employment of Foreign Workers, Preprint-Series des Internationalen Instituts für Vergleichende Gesellschaftforschung des Wissenschaftszentrums Berlin, P/75-11 April 1975.

(14) K izvozu kapitala v zvezi z zaposlovanjem tujcev glej M. Nikolinakos: Kapitaltransfer in die Emigrationsländern als Lösung des Gastarbeiterproblem, Vorstudie im Auftrag des Bundesministeriums für Forschung und Technologie (vervilfältigt), Berlin, Dec. 1974, in K. Höpfner: Ökonomische Alternativen zur Ausländerbeschäftigung, Göttingeb 1975, H. Giersch- H. Peesel: Standvorteil Ausland, Deutscher Industrie und Handelstag, Bonn, 1973.

(15) Iz literature o novem gospodarskem redu opozarjam na naslednje publikacije: Towards a New World Economy, Rotterdam University Press 1972, H. Giersch- H. - D. Haas (izd.): Probleme der Weltwirtschaftlichen Arbeitsteilung, Berlin 1974, in Eine neue Ordnung der Weltwirtschaft? Gespräche der List-Gesellschaft e.V., N.F. Bd. 1, Baden-Baden 1975.

(16) Glej k temu R. Murray: Underdevelopment, international firms, and the international division of labour, in Towards a New World Economy, s. 161 ff, in Chr. Palloix: Les firmes multinationales et le proces d'internationalisation, Paris 1973.

(17) K temu primerjaj B. Jaumont-D. Lenégre - M. Rocard: Le marché commun contre l'Europe, Paris 1973, s. 22.ff.

(18) Glej k temu A. Serafini (izd): L'operario multinazionale in Europa, Milano 1974. Ta pojem lahko predstavlja tako idealnega delavca v sistemu narodnega gospodarstva, ki je multinacionalen, to pomeni, da je lahko katerekoli narodnosti, kot tudi

konkretnega tujskega delavca, ki je pripravljen prodati svojo delovno silo izven svoje domovine v različnih deželah. Tretji pomen pojma, ki pa ga ni v Serafinijevi knjigi, je delavec multinacionalnega podjetja. Ta pomen je tem bolj važen, ker imajo posebno v deželah Tretjega sveta zaposleni v multinacionalnih podjetjih privilegiran položaj.

(19) Če se dobro spomnimo, je ta internacionalna mobilnost odvisna od trajne brezposelnosti, ki ogroža eksistenco emigrantov in njihovih družin v njihovi domovini. Zaradi tega je mobilnost delovne sile zaradi razlike v mezdah zelo majhna. Glej OECD: Wages and Labour Mobility, a.a.o... Tudi strukturalna kriza, ki je izbruhnila 1973, je zelo malo vplivala na mobilnost delovne sile v zahodnoevropskih deželah. Vzroki za to so institucionalni faktorji kot zagotovitev mezd, moč sindikatov, itd., ki v okviru države izobilja zagotavljajo eksistenco in preko tega določen življenjski standard. Prim. tudi L.C. Hunter- G. L. Reid: Urban Worker Mobility, OECD, Paris 1968.

(20) Za ILO je zaposlovanje tujcev konstitutivni element politike zaposlovanja. Glej ILO: Some Growing Employment Problems in Europe, a.a.O., s. 81 ff.

(21) K temu glej Chr. Palloix: L'internalisation du capital, Paris 1975, in M. Nikolinakos: International Accumulation and Structural Poverty, Preprint-Series Internacionalnega instituta za primerjalna družboslovna raziskovanja znanstvenega centra Berlin, P/76-1, Berlin, Februar 1976.

(22) Glej G. Arrighi: Multinationale Konzerne, Arbeiteraristokraten und die Ökonomische Entwicklung in Schwarz-Afrika, v: D. Senghaas (izd); Peripherer Kapitalismus, Analysen Über Abhängigkheit und Unterentwicklung, Frankfurt 1974, s. 221 ff.

(23) Glej k temu interesantne prispevke v D. Kujawa (izd.): International Labor and the Multinational Enterprise, N. York - Washington- London, 1975, posebej s. 96, ff. 1973 ff: O efektih multinacionalnih koncernov na zaposlenost v deželah, kjer obstajajo podružnice (Tochter-Gesellschaften), splošno, glej ILO: Multinational Enterprises and Social Policy, Geneva 1973, s. 25 ff.

(24) V tej zvezi je posebno zanimivo izvajanje Arrighija, a.a.O. Glej tudi Jaumont-Lenégre-Rocard, a.a.O., s. 35 ff. O transferu tehnologije preko multinacionalk glej H.G.Johnson: Technology and Economic Interdepence, London, 1975, K. Pavitt: The Multinational Enterprise and the Transfer of Technology, v: J.H.Dunning (izd.): The Multinational Enterprise, London 1971, s. 61 ff, G. Landucci: Dipendenzia scientifica e condicionamento tecnologico in America Latina, v "Terzo Mondo", letnik VI, Dec. 1974, št. 26, s. 102 ff, S.S. Tarapore: Der Transfer industrieller Technologe (In Entwicklungländer), v: "Finanzierung und Entwicklung", (nr. 2/Junij 1972, s. 16-21, E. J. Horn:

Zum Einfluss de technologieschen Faktors auf die internationale Arbeitsteilung, v: "Die Weltwirtschaft", zvezek 1/1971, s. 112 ff.

(25) Posebno glej Nikolinakos: International Accumulation and Structural Poverty, a.a. O.

(26) K temu glej prispevke v K.P. Tudyka (izd.): Multinazionale Konzerne und Gewerkschaftsstrategie, Hamburg 1974, E. Piehl: Multinazionale Konzerne und internationale Gewerkschaftbewegung, Frankfurt 1974 in H. Seeger: EWG Monopole - gewerkschaftliche Gegenmacht, Frankfurt 1971. Prim.dalje v Kujawa, a.a.O., s. 94 ff in 187 ff, in ILO: Multinational Enterprieses and Social Polycy, a.a.O., s. 83 ff.

(27) Glej prispevke R. Murraya in E. Penrose v J.H. Dunning (izd.): The Multinational Enterprise, London 1971, s. 221 ff in 265 ff, tudi N. Poulantzas: Die Internationalisierung der kapitalistischen Produktionsverhältnisse und der Nationalstaat, Berlin 1973, C. von Braunmühl: Weltmarktbewegung des Kapitals, Imperialismus und Staat, v Braunmühl-Funken-Cogoy-Hirsch: Probleme einer materialistischen Staatstheorie, Frankfurt 1973, s. 11 ff in A. Marinelli-E. Somaini: Multinationale Konzerne und Nationalstaaten, v Tudyka: Multinationale Konzerne und Gewerkschaftstrategie, a.a.O., s. 64 ff.

(28) O aktivni vlogi države v politiki trga delovne sile v 60-tih letih glej B. Lutz- W. Sengenberger: Arbeitsmarkstrukturen und öffentliche Arbeitmarkpolitik, Göttingen, 1974, s. 95 ff. V tej kot tudi v drugih raziskavah je popolnoma spregledana internacionalizacija trga delovne sile.

(29) Glej k temu Nikolinakos: Politische Ökonomie der Gastarbeiterfrage, a.a.O., s. 36 f, in OECD: Manpower Policy in Germany, Paris 1974, s. 95 ff, 151-153.

(30) Glej OECD: Manpower Policy in France, Paris 1973, s. 54-56; tudi Maillard: Le nouveau marché du travail, a.a.O., s. 19--25.

(31) Glej OECD: Manpower and Social Policy in the Netherlands, Paris 1977, s. 71, 247, in Nikolinakos, Politische Ökonomier der Gastarbeiterfrage, a.a.O., s. 32 f.

(32) Glej OECD: Manpower Policy in Belgium, Paris, 1971, s. 174-178.

(33) Glej posebno H.M.Hagmann: Les travailleurs étrange rs, chance et tourment de la Suisse, Lausanne, 1966, s. 51 ff in H.J Hoffmann Nowotny- -Kilias: Die schweizerische Ausländerpolitik, eine rechtssoziologische Analyse (svoj rokopis je avtor prijazno dal na razpolago).

(34) Glej OECD: Manpower Policy and Programmes in Canada, Paris 1966, s. 63-65, 122 f.

(35) Glej M. Nikolinakos: Economic Foundations of Discrimination in the Federal Republic of Germany, v H. van Houte - W. Melgert (izd.): Foreigners in our Community, Amsterdam-Antwerp, 1972, s. 78 ff.

(36) K temu glej G. Tapinos: Economic Fluctutations and Labor Migration in "Labour and Society", št. 1/Jan, 1976, s. 95 ff, N. Abadan-Unat: La recesion de 1966/67 en Allemagne Fédérale et ses reprecussions sur les ouvriers turques, posebna izdaja The Turkisch Yeerbook of International Relations, 1971, s. 37 ff, in Nikolinakos: Politische Ökonomie der Gastarbeiterfrage, a.a.O., s. 63 ff.

(37) Glej Commision des Communautés Europeennes Centre International de Perfectionnement Professionnel et Technique: Premier Seminaire pour cadres dirigents de la formation professionelle des travailleurs migrants de la Communauté, Rapport final, Turin, 2- 6 Octobre 1972, Arbeitsgemeinschaft der Katholischen Studenten und Hochschulgemeinden: Materialien für die Arbeit mit ausländischen Kindern, Köln, o.J. Schooling of Migrant Workers' Children in Europe, v "Migration News", št. 5/1972, GEW, Berlin: Material zur Schulsituation der ausländischen Kinder und Jugendlichen, Febr. 1974, H. Fiedel-Mertz-W. Grossmann, Cettos in unseren Schulen? GEW, August 1974 in H.R.Koch: Gastarbeiterkinder in deutschen Schulen, Königswinter am Thein, 1970.

(38) K stanovanjski in zdravstveni situaciji tujcev glej S. Giesselberger (izd.): Schwarzbuch: Ausländische Arbeiter, Frankfurt 1972, s. 116 ff, C. Valabregue: L'homme déraciné, Paris 1973, J. Kinces: Les travailleurs étrangers en France, Paris 1974, s. 368 ff., kot tudi dve raziskavi E. Zieries po naročilu ministra za delo, zdravje in socialne dežele Nordhein-Westfalen, o stanovanjski situaciji tujcev, avgust 1971 in december 1972.

(39) O vlogi države ob vprašanju tujcev glej K. Dohse: Staatliche Disposition über ausländische Arbeiter - Aufrecherhaltung einer gespalteten Arbeiterschaft, Referat zum 6. Wiesenschaftlichen Colloquium der Arbeitsgemeinschaft für Friedens - und Konflikt-forschung in Hannover vom 1. bis 3. Oktober 1975 (rokopis in A. Sivanandan: Race, Class and the State: the black experience in Britain, v "Race and Class" Bd. XVII, št. 4/1976, s. 347-368.

(40) Glej k temu ILO: Multinational Enterprises and Social Policy, a.a.O., s. 45 ff.

(41) ibid. s. 54 ff

(42) ibid. s. 58 ff
(43) Bundesanstalt für Arbeit: Überlegungen zu einer vorausschauenden Arbeitsmarkpolitik, Nürnberg 1974, s. 11.

(44) ibid. s. 33.

(45) ibid. s. 103.

(46) ibid. s. 14

(47) K temu izvajanju, ibid. s. 78 f.

(48) Glej k temu F.A.Lutz: Das konjukturpolitische Instrumentatium der Schweiz, v "Schweizerische Zeitschrift für Vilkswirtschaft und Statistik", Heft 3/1963, s. 268-288, Der Abbau des ausländischen Arbeitskräfte in konjuktur- und washstumspolitischer Hinsicht, v "Mitteilungsblatt des Delegierten für Konjunkturfragen", zvezek 1/Maj 1966, problem tuje delovne sile v okvirih švicarske konjunkturne politike v "Schweizerische Arbeitgeberzeitung", Nr. 23/1963, s. 419-422.

(49) Bundesanstalt für Arbeit: Überlegungen zur einer vorausschaenden Arbeitsmarktpolitik, a.a.O., s. 103 ff, prim. k reznerju konjunkture in politike trga delovne sile, OECD: Manpower Policy in Germany, a.a.O., s. 45-48.

(50) Glej D. Mertens: Quantitative Arbeitsmarktpolitik, v H. Lampert (izd.): Neue Dimensionen in Arbeitsmarktpolitik in der BRD, Berlin, 1975, s. 9 ff, in J. Kühl: D. Freiburghaus (izd.): Conference on Active Labor Market Policy in Selected Countries, Preprint-Series of the International Institute of Management and Administration of the Science Center Berlin, I/75-67, Berlin, 24-26, April, s. 44 ff.

(51) Tudi Kanada je v letu 1972 uporabila mehanizme za zaostritev urejevanja priseljevanja iz konjunkturnih razlogov (poročilo v "Der Tagesspiegel" 5. 11. 1972).

(52) glej na primer za Nizozemsko, OECD: Manpower and Social Policy in the Netherlands, a.a.O s. 71. 187 f, 246 f, za Belgijo, OECD: Manpower Policy in Belgium, a.a.O., s. 119 ff, 174, za Francijo, OECD: Manpower Policy in France, a.a.O., s. 54 ff, 107 f.

(53) K temu primerjaj tudi prispevke v Mappe der Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung in Informationsseminar zur Thema "Regionalisirte Ausländerpolitik", 26/27 Juni 1974.

(54) Zvezna ustanova za delo je k temu razvila izčrpen koncept. Glej Bundesanstalt für Arbeit: Überlegungen zu einer vorasschauenden Arbeitsmarktpolitik, a.a.O., s. 103-110.

(55) Glej k temu navodilo v opombi 20.

(56) Glej k temu G. Schmölders: Das Ende der "Vollbescheftingung" v "Ordo", Ed. 27/1976, s. 101 ff in V. Foa: Die Herauforderung der Krize: Vollbesceftigungspolitik im kapitalistischen System, v: Altervater-V.Brandes J. Reiche (izd.): Hanbuch 4 - Inflation-Akkumulation-Kriese, II, Frankfurt, 1976, s. 155 ff. Prognostična študija računa z kvoto brezposelnosti od 3,5% v letu 1985. Glej: Prognos-Report 5, Die Bundesrepublik Deutschland 1985, a.a.O. s. 76.

(57) Glej Commerzbank: Ausenhadelsblätter, Juni 1976, s. 4-6, dalje W. Pohle: Deutsche Direktionstitionen im Ausland, v: Mitteilungen der List-Geselschaft", Fasc. 7, Nr. 6/1970, s. 143 ff.

(58) Nemške direktne investicije v deželah v razvoju v: DIW-Wochenbericht" No 31/1973, s. 280-284.

(59) Glej navodila k opombi 14.

(60) Za zvezno republiko glej: H- Ehrenberg: Zwischen Marx und Markt, Frankfurt 1976, s. 125 ff, H. Friederichs: Mut zum Markt, Bonn 1974, s. 20 ff, s. 30 ff.

(61) To naj ne bo razumljeno v smislu uporabe politike do tujcev namesto strukturne politike, kot je poizkušala zvezna vlada v svojem programu junija 1974, temveč v smislu upoštevanja zaposlovanja tujcev v okvirih strukturno političnih ciljev.

(62) Glej k temu "Der Spiegel", nr. 49 30. 11. 1970.

(63) Primerjaj k temu Bundesanstalt für Arbeit: Überlegungen zu einer vorausschauenden Arbeitsmarktpolitik, a.a.O. s. 85 ff, 110 f.

(64) Glej k temu izjave predsednika zvezne ustanove za delo, Stingl, v "Frankfurter Runschau", 4. 11. 1972, kot tudi francoskega prejšnjega in sedanjega državnega ministra Postel-Vinay in Dijouda v "Le Monde" 24. 9. 1974. in 6./7. 10. 1974 o skupni politiki preseljevanja v državah EGS.

Prevedeno iz:

Preprint-Series Arbeitsgruppe:
Internationales Institut für vergleichende
Gesellschaftsforschung, P/76-6, Berlin,
oktober 1976

Prevedel iz nemščine:
Bogdan Lipovšek

NOVI MEDNARODNI EKONOMSKI RED IN MIGRACIJE

VDK: 325 : 14 : 301.162.1/3

A. SIVANANDAN

IMPERIALIZEM IN NEORGANSKI RAZVOJ V SILIKONSKI DOBI[1]

Ena doba ne prihaja sistematično v drugo. Vsako obdobje nosi s seboj breme preteklosti - morda neko idejo, niz vrednot, in celo ostanke zastarelega ekonomskega in političnega sistema. In čim daljša in dolgotrajnejša je prejšnja doba, tembolj oklevajoč je pojav nove dobe.

Klasična zveza "središče-periferija", kot jo je predstavljal angleški kolonializem, ter takratna medsebojna imperialistična nasprotja je dosegla svoj konec z drugo svetovno vojno. Pojavljal se je nov kolonializem, ki je imel glavno središče v ZDA. Nov ekonomski red se je oblikoval v Bretton Woods. Kapital, delo in trgovina naj bi se osvobodili prejšnjih ovir. Tako se je svet v večjem obsegu kot kdajkoli prej odprl akumulaciji. Sredstva tega širjenja so Splošen sporazum o tarifah in trgovanju, Mednarodni monetarni sklad in Svetovna banka, ki so bili pripravljeni začeti delati.[2] Kapitalističnim državam zahodne Evrope, Japonske in ZDA je kljub temu vzelo približno 25 let, da so se iznebile starih predstav o narodnih mejah ter "prenehale z obleganjem proti multinacionalnim podjetjem, da bi lahko nadaljevale z nedokončano zadevo razvoja svetovnega gospodarstva". (Rockefeller) Potrdilo tega je bila Tristranska komisija.

Britanija, ki jo je zadrževala njena kolonialna preteklost, je

---

[1] To je razvijanje in preoblikovanje razprave, ki je bila prvotno podana na konferenci "Trije svetovi ali eden?" v Berlinu, junija 1979.

[2] GATT so ustanovili z namenom, da uravnava trgovanje med narodi; IMF so ustanovili, da pomaga deželam se prilagoditi svobodnemu trgovanju tako, da jim preskrbi finančno pomoč pri kritju plačil; Svetovno banko so ustanovili, da pospeši gibanje kapitala v Evropi, razdejani po vojni, in da nudi pomoč deželam v razvoju.

vedno bolj zaostajala. Še dolgo po vojni je nadaljevala s tem, da je iskala dobiček v starih zvezah. To je učinkovito izvršila s trajnim izkoriščanjem kolonialnega dela - tokrat v središču. Torej, ko je ostala Evropa, posebno Nemčija, obnavljala svojo industrijo in infrastrukturo z razumno kombinacijo kapitala in dela (uvažali so delavce, kadar je bilo potrebno), se je Britanija, z lahkim dostopom do cenenih črnskih delavcev in lahkim dobičkom rasnega izkoriščanja, zatekla k intenzivni delavski produkciji. Narava te kolonialne zveze pa je bila, da bi morali prihajati imigranti kot naseljenci in ne kot pogodbeni delavci.

Zgodovina britanske imigracijske zakonodaje, vključno s sedanjimi pozivi na repatriacijo, je zgodovina njenega poskusa, da razveljavi kolonialno tendenco, ter da dohiti Evropo in novo svetovno ureditev.[1]

Ta ureditev, ki je od vojne preživela že število prekrivajočih se faz, se sedaj pojavlja z značilnimi potezami. Po eni strani te značilnosti odražajo spremembe v mednarodni delitvi dela in produkciji in vsebujejo gibanje kapitala k delu (iz središča v periferijo), ki izmenoma vključujejo gibanje dela tudi med različnimi periferijami. Po drugi strani, naznanjajo novo industrijsko revolucijo, ki temelji na mikro-elektroniki, ter nek nov imperializem, ki pospešuje "neorganski" razvoj periferije. Posvetiti se želim tem novim razvijanjem v kapitalističnem imperializmu s tem, da se bom gibal med središčem in periferijo, ter med periferijami, kakor me bo pač raziskava vodila, ker se zavedam, da so to le zapiski za nadaljnji študij.

Ni potrebno, da nas zgodnja po-vojna faza tega razvoja tukaj zadržuje. Zabeležimo lahko le to, da je industrializacija, ki so se je lotile nove neodvisne države Azije in Afrike (Lat. Amerika je začela z industrializacijo med vojnama) te države spravila v še večji dolg pri tujem kapitalu, izčrpala njihovo kmetijstvo in povzročila novo buržoazijo in izbrano birokracijo.[2] Ime te igre

je bila uvozna substitucija, njen konec - ugodno ravnotežje trgovine, njen gospodarski izraz - državni kapitalizem, ter njen politični vzrok za obstoj, buržoazni nacionalizem. Ni naključje, da je ta doba sovpadala z izvozom delavcev v središče.

Kapital in migracija delavcev

Že v 60. letih pa je tendenca gibanja delavcev h kapitalu postajala ravno nasprotna. Po-vojna obnova Evrope je bila končana, izdelovalne industrije so izkazovale upadajoče dobičke marže in kapital je iskal nova področja za širjenje. Odvisnost gospodarstev Tretjega sveta od multinacionalnih združb, ki je naraščala, je omogočila ceneno in obilno oskrbo z delavci v periferiji, zlasti v Aziji. Napredki v tehnologiji - v transportu, komunikacijah, informacijah, obdelavi podatkov in v organizaciji, so omogočili premik tovarn k delavcem; geografske razdalje so torej postale nebistvene. Medtem so tudi zagotovili centralizirano kontrolo produkcije. Bolj pomembno je, da je tehnološki razvoj nadalje razdelil delovni proces, kar je omogočilo, da najbolj nekvalificiran delavec lahko izvrši tudi najbolj komplicirana dela.

Kar se tiče periferije, se je lotila izvozno-usmerjene industrializacije - izdelovanje tekstila, tranzistorjev, usnjenih izdelkov, gospodinjskih aparatov ter številnih potrošniških artiklov in se tako odpovedala svobodnemu in samo-vzdrževalnemu razvoju z uvozno substitucijo.+ Toda kapitalu se je moralo najprej zagotoviti, da se lahko znebi davkov, repatriira svoje dobičke, dobi tovarniška gradbišča za nizko ceno, ter da je preskrbljen ne sa-

---

+Celo v dobi uvozne substitucije - Japonci so jo bolj jedrnato opisali kot "izvozno-substitucijsko investiranje", so se multinacionalne združbe premaknile "za pregrade tarif, da lahko lokalno izdelujejo to, kar so doslej uvozili"- (Ampo, Posebna izdaja, Svobodne trgovinske cone in industrializacija Azije, 1977).

mo s pokorno in nezahtevno, ampak tudi ceneno in obilno delovno silo. Diktatorski režimi, ki jih je pogosto ustanavljala ameriška intervencija, so to jamčili in svobodne carinske cone so jim zagotovile, da bodo preživeli.+

Vzorec imperialističnega izkoriščanja se je spreminjal. Z njim se je spreminjala tudi mednarodna delitev produkcije in dela. Središče ni več samo preskrbovalo izdelanega blaga in periferija surovin. Namesto tega je središče začelo preskrbovati tovarno in know-how, periferija pa primarne proizvode in izdelke. Ali, kakor je japonsko ministrstvo za trgovino izjavilo v svoji "Dolgoročni viziji industrijske strukture", bi Japonska obdržala "visoko-tehnološke in znanostno-intenzivne industrije", ki so prinesle "povečani profit", medtem ko bi industrija, "kot so tekstilna, ki vsebujejo nizko stopnjo predelovanja ter tvorijo nizki profit, premaknili k deželam v razvoju, kjer so delovni stroški nizki".

Ali, kakor se je Samir Amin izrazil v delu "Imperializem in neenakomeren razvoj", "so središče izkoriščanja delavcev preko kapitala (predvsem monopolnega kapitala, ki dominira sistemu kot celoti) premestili iz središča sistema k periferiji".

Parametri nove ekonomske ureditve se najbolje izražajo v namenu in filozofiji Tristranske komisije. Ustanovljena je bila leta 1973, pokrovitelj je bil David Rockefeller iz banke Chase Manhatten. Komisija je združevala predstavnike najvplivnejših bank,

---

+Prvo svobodno carinsko cono so ustanovili na letališču Shannon na Irskem, leta 1958, nato še v Tajvanu, leta 1965. Leta 1967 so ustanovili Organizacijo združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO), da podpira industrializacijo v deželah v razvoju in so se kmalu lotili internacionalizacije svobodnih carinskih con v univerzalnem sistemu. Južna Koreja je l. 1970 ustanovila svobodno carinsko cono, Malazija in Filipini pa l. 1972. Do l. 1974 so Egipt, Gambia, Slonokoščena obala, Kenija, Senegal, Šri Lanka, Jamajka, Liberija, Sirija, Trinidad in Tobago ter Sudan želele, da jim UNIDO sestavi načrte za svobodne carinske cone. (Ampo, op.cit.) Šri Lanka si je lansko leto ustanovila svojo svobodno carinsko cono, kmalu zatem, ko je prišla na oblast desničarska vlada, čeprav skozi volilno skrinjico.

združb, komunikacijskih konglomeratov ter mednarodnih organizacij v svetu, poleg teh pa še najvišje politike in nekaj "neodvisnih" delavskih sindikatov in sindikalnih zvez (iz severne Amerike, Evrope in Japonske), da uskladijo protislovja transnacionalnega kapitala. Istočasno so ustavili "prizadevanja nacionalnih vlad, da za svoje države nagrabijo nesorazmeren delež koristi, ki jih je obrodilo neposredno inozemsko investiranje".[3] Kot pravi Richard Falk: "Poglede Tristranske komisije lahko razumemo kot ideološko perspektivo, ki predstavlja transnacionalni pogled multinacionalne združbe", ki "skuša podrediti teritorialno politiki neteritorialnim gospodarskim ciljem".[4]

Zaradi take podrejenosti je bilo treba razlikovati med različnimi periferijami: deželami - izdelovalkami nafte, "novo-industrializiranimi" deželami ter nerazvitimi deželami (ki jih Komisija zaznamuje kot "Četrti svet").

Implikacije tega novega imperialističnega odloka za migracijo delovne sile - ne kot prej, med središčem in periferijo, ampak med samimi periferijami - so temeljite. Posledice tega pa so za te države pogubne. Na primer, države Zaliva, ki so bogate z nafto, so pritegnile k sebi cele dele delovnega prebivalstva južne Azije, kvalificiranega in pol-kvalificiranega, in s tem pustile ogromne luknje v delavski strukturi teh držav. Moratuwa, obalno mesto v Šri Lanki, je slovilo po svojih tesarjih, nekoč med najboljšimi v svetu. Danes jih ni več - vsi so ali v Kuvajtu, v Muškatu ali v Abu-Dabiju. Tudi varilcev, zidarjev, elektrotehnikov, kleparjev in mehanikov ni več - vsi so odšli. Doktorji, učitelji in inženirji pa so odšli že v prvem valu povojne migracije v Britanijo, Kanado, ZDA in Avstralijo, v drugem valu pa v Nigerijo, Zambijo in Gano. Danes Šri Lanka, dežela, ki je prva imela brezplačno zdravstveno službo v Tretjem svetu ter nekaj odličnih zdravnikov in kirurgov, uvaža svoje zdravnike iz Markosovih Filipinov. Kaj to pomeni za filipinsko ljudstvo, je druga zadeva, ampak vse, kar je ostalo v Šri Lanki je obilna zaloga nezaposlenih

delavcev, katere sedaj prevažajo v kolonijo znotraj kolonije, tj. v svobodne carinske cone.

Ali pa vzamemo primer Pakistana, ki kaže podoben primer emigracije kot Šri Lanka. Edina razlika je v tem, da je muslimanska dežela in je pritisk Zaliva močnejši. Poleg tega, je izvoz delovne sile - kot deviznega zaslužkarja - uradna politika. Leta 1969 so ustanovili emigracijski urad, da bi olajšali prekomorske zaposlitve. Torej, se Pakistan "uspešno spreminja v tovarno, ki ustvarja kvalificirano delovno silo za svoje bogate sosede".[5]

Toda, izvoz kvalificiranih delavcev ni edino izčrpavanje virov Pakistana. Ne glede na njegov tradicionalen izvoz osnovnih izdelkov, pomeni njegova fizična bližina z deželami, bogatimi z nafto, pogosto tudi tihotapstvo sveže zelenjave, prodajo rib v srednjih morjih ter izvoz govedine in kozjega mesa, ki je pogosto ilegalen. (Države Zaliva ne gojijo živine). "Nasprotne učinke takega trgovanja", toži Feroz Ahmed, "lahko ocenimo z dejstvom, da ima Pakistan eno najmanjših dnevnih porab živalskih proteinov na osebo v svetu, tj. manj kot 10 gramov."[6]

Dežele Srednjega vzhoda so izmenoma vlagale samo v tista podjetja, ki ustrezajo njihovim lastnim potrebam (tekstili, cement, umetna gnojila, živina) in si podredila gospodarstvo Pakistana svojim interesom. Da bi napravili ta "razvoj nerazvitih" bolj prijeten, so se vrnili nazaj na skupno kulturo. Iranski kulturni centri so se pojavljali v vsakem večjem mestu Pakistana. S tem so prekosili Amerikance. Učenje arabščine in perzijščine je podpirala uradna politika. "Mi, Pakistanci, in naši bratje, ki živijo v Iranu", je pisal nek Pakistanski časnik, "smo dve azijske veje arijskega drevesa, ki sta prvotno živela v skupni deželi, govorila isti jezik, imela isto vero, častila iste bogove in se držala istih obredov... Po kulturi smo bili in smo eno ljudstvo."[7]

Pa čeprav so Pakistanu pripisali v okrilju imperializma "status

suženjskega nižjega sloja, nad katerim odigravajo svojo igro ropanja in zatiranja imperialistični gospodar in njegovi privilegirani klienti"[8], kažejo ti privilegirani klienti sami deformiran "razvoj". Vzemimo za primer Kuvajt. V prednaftni dobi je gospodarstvo Kuvajta temeljilo na ribolovu, iskanju biserov, paši, trgovanju in na nekaj kmetijstva. Danes so te aktivnosti, razen ribolova, dejansko prenehale, ribolov je prevzelo združenje, ki ga vodi vladajoča družina. Naftna industrija nudi zaposlitev le nekaj tisočim, medtem ko državi zagotovi 99% svojega dohodka. Skoraj tri četrtine domače delovne sile je v uslužnem sektorju, in imajo malo ali nič dela. (Nek pregled ZN je ocenil, da dela Kuvajtski državni uradnik 17 minut na dan)[9]. Toda več kot 70% celotne delovne sile in več kot polovico celotnega prebivalstva sestavljajo ne-kuvajtski imigrantski delavci. Podvrženi so krutim delovnim razmeram, nizkim dohodkom, neomejenemu pregnanstvu, imajo bedna stanovanja in nimajo nobene pravice do delavskih sindikatov. Kuvajt ima dejansko dve družbi, ampak tudi v prvi živi vladajoča elita v močvirju potrošniških komoditet in razkošju, medtem ko tisti, ki so na dnu kuvajtske socialne piramide, izkoreninjeni iz njihovih tradicionalnih proizvodnih aktivnosti in izpostavljeni tržišču neproduktivnosti.[10]

Primer delavske migracije v jugo-vzhodni Aziji je variacija iste imperialistične teme, in njene posledice niso nič manj pogubne. Prve dežele, ki so bile industrializirane na tem območju, so bile Tajvan v 50. letih in Južna Koreja, Singapur in Hong Kong v 60. letih. Tajvan in Južna Koreja so bile v osnovi interesne cone ZDA in Japonske, in zaradi njihove strateške pomembnosti za Ameriko, so bile razen izdelave tekstila, čevljev, električnih naprav, itd., zmožne razviti težko industrijo. Do sredine 70. let sta se tidve državi premaknili od proizvajalcev osnovnih proizvodov do proizvajalcev industrijskega blaga. Industrializacija Singapura vsebuje popravilo ladij (Singapur je četrto največje pristanišče v svetu), in gradbeno industrijo. Hong Kong, ki je najbližji "svobodni ekonomiji" pod vplivom je svetov-

nega trga.

Vse, kar so te države lahko nudile multinacionalnemu kapitalu, ne glede na "ugodno investicijsko klimo" (repatriacija profita, davčne olajšave itd.), so bili diktatorski režimi (Hong Kong je kolonija) stalni dotoki delovne sile ter osnovna infrastruktura poti in komunikacij. Niso pa imeli velike zaloge nezaposlenih delavcev: za to so oskrbele sosednje države.

Hong Kong izrablja vse migrantsko delo v regiji, tudi delavcev iz kitajske celine, in se običajno pogaja s filipinsko vlado o uvozu filipinskih delavcev. V Južni Koreji primanjkuje kvalificiranih delavcev zaradi njenega razvoja (logično je, da so dežele v razvoju srednjega vzhoda, bogate z nafto, preplačale nekaj 70,000 južno-korejskih kvalificiranih delavcev). Toda Singapur je glavni delodajalec pogodbenega dela - največ iz Malezije (40% industrijske delovne sile), pa še iz Indonezije, Filipinov, Tajlanda - in to pod grozljivimi pogoji. Razen navadnih prepovedi gasterbajterjev, kakor jih poznamo v Evropi, kot npr., da nimajo pravice do naselitve, da zamenjajo službo brez dovoljenja in da jih deportirajo, če ostanejo brez službe, Singapur tudi prepoveduje svojim delavcem, da se poročijo. Poročijo se lahko le po petih letih, če imajo "dobro karakteristiko" in šele nato izda država dovoljenje, kjer zakonca podpišeta zavezo, da se bosta sterilizirala po rojstvu drugega otroka. Lee Kuan Yew pritrjuje Hitlerju, ko zagovarja to politiko, ker pravi, da "obnavljanje populacije na dnu" vodi k "postopnemu zmanjšanju splošne kvalitete prebivalstva".[11] Njihovi delovni pogoji so preveč nezdravi in nevarni, in njihova edina stanovanja so začasne barake na gradbiščih (kot so bidonvilles).

Vendar položaj domačih delavcev teh dežel ni kaj boljši. Gospodarski čudež ni zanje. Njihovo življenje je očitno v nasprotju z luksuznimi stanovanji, avtomobili in živahnimi diskotekami bogatašev. Kava in sendvič, kupljena na ulici Singapura, staneta

eno dnevno mezdo, v južni Koreji pa delajo mlada dekleta od 12-13 let starosti 18 ur na dan, 7 dni tedensko, za 12 funtov na mesec. Hong Kong je splošno znan po izkoriščanju otroškega dela.[12]

Koliko časa lahko represivni režimi teh dežel tlačijo svojo delovno silo mednarodnemu kapitalu v prid, je sporna zadeva. Toda multinacionalke ne čakajo, da bi to zvedele. Ne ostanejo v onem kraju; zberejo svoje profite, dokler je še čas in se razidejo na nove "pašnike", da izvršijo svoje čudeže.

Kandidati za novo razlastitev so bili Indonezija, Tajland, Malazija in Filipini. Njihova gospodarstva so prvotno temeljila na kmetijstvu in ekstraktivni industriji, kot sta rudarstvo in stavbno lesarstvo. Tako kot prva skupina, so se tudi one lahko pohvalile z diktatorskimi režimi, ki jih je predpisala Bela hiša, oblikoval Pentagon in namestila CIA, kar je utrlo pot mednarodnemu kapitalu; zagotovili so ceneno domačo delovno silo,kar prejšnja skupina ni imela in še svobodne carinske cone, niso pa imeli razvite infrastrukture.

Do 70.-tih let so se multinacionalke že ustalile v teh državah in že začele z industrializacijo. Kar je pospešilo to gibanje, je bil pritisk na ceneno delovno silo in razvito infrastrukturo, ki so jo povzročile revolucionarne spremembe v proizvodnem procesu.

Sedaj se obračam k tisti revoluciji, ki jo različno opisujejo kot novo industrijsko revolucijo, tretjo industrijsko revolucijo ali po-industrijsko dobo, ne toliko zaradi migracije delovne sile, ampak predvsem zaradi polarizacije delovne sile - med periferijo in središčem, v središču samem, ter njene socialne in politične implikacije.

Kapital in delo v silikonski dobi

To, kar je povzročilo novo industrijsko revolucijo in doseglo kvalitativen preskok na stopnji proizvajalnih sil, je silikonski košček ali, bolj pravilno, računalnik-na-silikon, znan kot mikroprocesor (videli ste jih že delovati v svoji ročni uri in v svojem žepnem računalniku).

Izvor mikroprocesorja naj nas tukaj ne zanima, razen če omenimo, da izvira iz elektronskega tranzistorja, ki so ga izumili ameriški znanstveniki leta 1947, kar je vodilo industriji semi-konduktorjev l. 1952-3, in l. 1963 k industriji integriranih krogov. Izraz "integrirane vezi" je pomenilo, da različne elektronske elemente kot so tranzistorji, odporniki, diode, itd., lahko združimo na drobnem koščku semi-konduktorskega silikona, ki "je v obliki peska najbolj pogost element za kisikom na svetu".[13] Četudi ta nova tehnologija industrijsko obstaja že šestnajst let, se je komaj v zadnjih petih letih resnično obnesla. Pomembna je periodizacija njenega razvoja, ker je povezana z povojnimi spremembami v mednarodni delitvi produkcije in dela ter z ustreznimi gibanji in operacijami multinacionalnih združb.

Mikroprocesor pomeni za novo industrijsko revolucijo to, kar sta para in elektrika pomenila stari - razen tega, da sta para in električna moč nadomestila človekove mišice, mikroelektronika pa človekove možgane; mikroprocesor je preprosto merilo njegovega uspeha. Zato dejansko ni področja v industriji, uslužnostnih podjetjih, servisnih industrijah ali trgovini, na katerega ta nova tehnologija ne bi vplivala. Mikroprocesorje uporabljajo že pri nadzoratvu elektrarn, tekstilnih tovarn, telefonskih central, ogrevanju pisarn, tiskarstvu in prav tako pri ponavljajočih in mehanskih poslih kot so barvanje, zvaritev, itd., v avtomobilski industriji. Fiat, npr., se na neki televizijski reklami pohvali, ob spremljavi arije Figara (iz Rosinijeve opere), da so njegove avtomobile "načrtovali računski stroji, utišali laserji in jih izde-

lali roboti". Volkswagen načrtuje in prodaja svoje lastne robote za zvarjenje na licu mesta in vodenje pločevine med stiskalnicami. Razen tega robote lažje reprogramiramo za različna opravila, kakor pa da ponovno šolamo osebje. In ker lahko mikroprocesorje reprogramiramo, lahko uvedemo avtomatizirane montažne tehnike na področja, ki so izvzeta avtomatizaciji, kot je množična produkcija (ki mimogrede predstavlja 70% produkcije britanske industrije). Iz tega je zrastla ideja združitve ene skupine strojev, da bi sestavili sistem dela brez ljudi, ki bi izdeloval vse od dieselskih strojev do strojnega orodja in celo avionskih motorjev. In, "ko bi standardizirali načrt tovarne brez ljudi, bi lahko celotne tovarne izdelovali na tekočem traku, ki bi temeljil na standardnem načrtu".[14] Japonci so blizu realizaciji "univerzalne tovarne".

Nekaj primerov iz drugih področij življenja vas bo seznanilo s prodornostjo mikroelektronike. Na primer v prodaji na drobno, registrirna blagajna, ob svojih normalnih nalogah, kontrolira višino zaloge s tem, da kontrolira, kaj se je v vsakem kraju prodalo in prenaša te podatke iz računskih strojev v skladišče, ki nato avtomatično premaknejo ustrezne zaloge v trgovino. Nadaljnja razporeditev med kompjuteriziranimi blagajnami v trgovinah in kompjuteriziranimi bančnimi računi, se bo iznebila denarnih transakcij, in bo neposredno obremenila račun kupca ter ga pripisovala trgovini. Druge perfekcije, kot so kontrola hitrosti in zmogljivosti delavcev, so nastale prav iz take kompjuterizacije, npr. na Danskem (toda delavci se ji upirajo).

Koščke silikona najdemo v vsaki stvari, ki jo kupimo - v kuhalnikih, pralnih strojih, tosterjih, sesalcih, urah, igračah, šivalnih strojih; motornih vozilih - nadomeščajo standardne dele in olajšajo popravilo: en košček vzameš ven in ga nadomestiš z drugim. Npr. en silikonski košček v elektronskem šivalnem stroju nadomešča 350 standardnih delov.

Silikonska tehnologija ima največji vpliv v uslužnem sektorju,

posebno kar se tiče produkcije, rokovanja, uskladiščenja in podajanja informacij. Do sedaj avtomatizacija še ni resno prizadela pisarniških del, ki odgovarjajo za 75% stroškov v tem sektorju (ter polovico obratnih stroškov združb), in so tudi najmanj produktivni, kar pritiska na celotno produktivnost . Eden izmed glavnih vzrokov za to je razdelitev pisarniških opravil na več del (tipkanje, registriranje, obdelovanje, pridobivanje, oddajanje, itd.), ki so v resnici povezani med seboj. Nova tehnologija ne samo avtomatizira te posle, ampak jih tudi integrira. Npr. besedni procesor, ki ga sestavljajo tipke, video-displej, spomin ter print-out enota, omogoča tipkarici, da opravi delo štirih tipkaric in istočasno reducira potrebne spretnosti. Neto je možno združiti različne video-displeje (VDU-ji) z glavnim računskim strojem v podjetju in z drugimi računskimi stroji v državi (preko kompjuterskih omrežnih sistemov) in celo s tistimi v drugih državah s pomočjo satelitskih zvez - vse to bi omogočilo elektronsko pošto in elektronske zamenjave kapitala (EFT) in s tem dokončno odpravo denarja.

To, kar ta združitev pisarne, kompjuterja in telekomunikacij pomeni, je "konvergenca" prvotno ločenih industrij. Ustanova Butler Cox opisuje "konvergenco" kot "proces, po katerem te tri dejavnosti postajajo odvisne od ene same tehnologije". "V vsakem pogledu ostajajo tri veje ene same dejavnosti."[15] Toda konvergenca za mene in za vas pomeni konvergenco združb, horizontalne (in vertikalne) integracije ter monopola. "Konvergenca" Bell telefonov in IBM računskih strojev bi prevzela svetovne komunikacijske naprave.

Glavna lastnost in uporaba mikroprocesorja je hitrost njegovega napredka in nadaljnje znižanje cen. Sir Ieuan Maddock, sekretar britanskega združenja za napredek znanosti, meni, da se je "glede na vse vhode, ki jih vsebuje, zmogljivost enega samega koščka silikona povečala za 10.000 krat v dobi 15. let". O njegovi padajoči ceni pravi, da se je od začetka šestdesetih let cena vsake

enote znižala za stotisoč krat.[16]

"To niso le obrobni efekti", nadaljuje Sir Ieuan, "povzeti v nekaj procentih ekonomskih kazalcev, ampak globoki in razširjeni, ki so v celoti znak bistvenih in ireverzibilnih sprememb v načinu življenja industrializiranih družb ... Tako velikih in hitrih sprememb še nismo doživeli".[17]

Obseg teh sprememb obravnavajo v naraščajoči literaturi o tej zadevi.[18] Toda najbolj so zaskrbljeni zaradi pričakovanja naraščajoče in stalne nezaposlenosti, posebno v servisni industriji ter na področju nekvalificiranih ročnih delovnih opravil - kjer v obeh primerih prevladujejo ženske in črnci.+ Neka študija, ki so jo pripravili v Siemensu, ocenjuje, da je 40% vsega pisarniškega dela v Nemčiji primerno za avtomatizacijo, kar po drugi strani pomeni, da bi v prihodnjih desetih letih odpustili 4o% pisarniških delavcev. Norovo poročilo opozarja, da bodo do l. 1990 francosko bančništvo in zavarovalnice, ki so posebno delavsko intenzivne, izgubile 30% svoje delovne sile. Pričakujejo, da se bo v tem času nezaposlenost v Britaniji povišala za okoli tri milijone.[19] Drugi avtorji opozarjajo na polarizacijo v sami delovni sili- kakor med malo tehnološko elito po eni strani in velikim številom nekvalificiranih nezaposlenih delavcev, (med njimi so všteti tudi tisti, katerih kvalifikacija je že zastarela). Ali, kot pravi Lord Kearton, predsednik British Oil Corporation: "Sedaj imamo na vrhu elito prav posebne vrste, od katere je odvisna večina človeštva zaradi svojega bodočega razvoja, ostali pa več ali manj sledimo toku tega elitnega osebja".[20]

Edine rešitve, ki jih je Britanski sindikalni kongres lahko predlagal, so bili "novi tehnološki sporazumi med vlado in sindikati", "stalno plačilo odvečnim delavcem na osnovi minulega dela", in "priložnosti za povezavo tehnoloških sprememb s skrajšanjem delov-

---

+Seveda so tudi tisti (uganite, kateri), ki pravijo, da bo avtomatizacija ne samo rešila ljudi umazanega, dolgočasnega dela in jim omogočila bolj zanimivo delo, temveč tudi zvišala možnosti zaposlitve.

nega tedna, delovnega leta in življenjske delovne dobe".[21] V Zvezi znanstveno-tehničnega in upravljalnega osebja (ASTMS), kjer člane nemudoma prizadene avtomatizacija, povzdignejo te rešitve v neko filozofijo, ki vsebuje spremenjen pogled na delo, ki bi "omogočala ravnotežje med delovnim in osebnim življenjem in permanentno izobraževanje", ter nov sistem distribucije dohodka, ki bi dejansko "plačevala ljudstvu, da ne dela".[22] Toda v resnici so to natančno tista blažila, ki jih prosvetljen kapitalizem (tj. multinacionalni kapitalizem, v nasprotju z zastarelim kapitalizmom privatne lastnine, Margaret Thatcher in njenih trgovskih miljencev) nudi delovnemu razredu v silikonski dobi. Če prevedemo "novi tehnološki sporazumi" v izrazoslovje sistema, to pomeni nadeljevanje družbene pogodbe med sindikati in vlado, s katero se delavci odrečejo svoji edini moči - kolektivnemu pogajanju in takorekoč vzamejo politiko iz borbe) in nove kulture, ki ločuje delo od dohodka (pod pretvezo življenjskega izobraževanja, začasnega dela, zgodnje upokojitve, itd.) ter povzroča nezaposlenost. Protagonisti "establishmenta" izjavljajo, da je etika protestantskega dela že zastarela (kaj ima delo v zvezi z dohodkom), da bi prosti čas moral postati glavna dejavnost (oddelki na univerzah že raziskujejo njegov "potencial") in da ni potrebe po permanentnem izobraževanju.

Tukaj ne nastopam proti tehnologiji ali ustvarjalnemu prostemu času. Vse, kar bi izboljšalo človeško usodo je dobrodošlo. Toda v kapitalistični družbi tako izboljšanje koristi manjšini na račun večine. Ti stroški so težki za delovni razred v centru in še težji za množice v periferiji. Nova industrijska revolucija napoveduje nadaljnjo degradacijo dela, čeprav je sama izključena iz delovnega procesa, kot je Braverman tako sijajno napovedal.[23] Centralizirano lastništvo proizvajalnih sredstev, kulturo prostega časa in politični sistem, (ki vključuje državo, multinacionalko, delavske sindikate, birokracijo ter medije), podpirajo sile "zakona in reda", ki razpolagajo z mikroelektronskim nadzorom. V tolikšni meri, kot je bila liberalna demokracija politični iz-

raz stare industrijske revolucije, je korporativna država izraz nove. Kvalitativni preskok proizvajalnih sil, ujet v kapitalistično gospodarstvo, zahteva tak izraz. Ali drugače povedano, protislovje med zvišano centralizacijo lastništva proizvajalnih sredstev ter družbeno naravo produkcije, ne more več miriti liberalna demokracija ampak korporativizem, ki ga spremlja korporativna kultura in državno nadzorstvo.

Toda nikjer, v vsej "silikonski" literaturi ni mogoče najti razmišljanja o tem. Niti v britanskih spisih o tem predmetu+ (z izjemo CIS-ovega poročila),[24] ne najdemo nobenega namiga o sugestiji, da je nova industrijska revolucija, tako kot stara, zrastla na ramenih delavcev v periferiji - da bodo oni tisti, ki bodo preskrbeli za "življenjsko podporo" nezaposlenih na Zahodu; ker se za silikonski košček, ki ga izdelujejo v prijetnih okoljih Silikonske doline v Kaliforniji, izdelujejo vezi v toksičnih tovarnah Azije. Ali, kot izraža neka publikacija britanskih konzervativcev: "Medtem ko potrebuje proizvodnja silikonskega koščka drago opremo v klimatiziranem okolju brez prahu, pa je potrebno malo kapitala, da jih montiramo v naprave za trg. In montiranje je tisto, kar ustvarja bogastvo in službe".[25] Na začetku je ta industrija zašla v Mehiko, toda Azijo so kmalu odkrili kot cenejšo. In tudi v Aziji so se selili v vedno cenejša področja: od Hong Konga, Tajvana, Južne Koreje in Singapura v šestdesetih letih, do Malazije leta 1972, Tajlanda l. 1973, Filipinov in Indonezije l. 1974 in kmalu do Šri Lanke. Vodja tovarne v Malaziji je razložil, kako donosne so bile te selitve: "En delavec, ki dela eno uro, izdeluje dovolj za plačo desetih delavcev ene smene, razen tega pa še za vse stroške surovin in prevoza".[26]

Toda selitve, ki jih povzroča industrija, niso samo iz dežele v deželo, ampak iz enega vira delavcev v drugi, znotraj države, ker narava dela - vezanje drobnih, kot las tankih žic pod mikroskopom

---

+Ameriški pisci so se v tem pogledu bolj izkazali. Glej zlasti članke Jon-a Stewart-a in John-a Markoffa v "Pacific News Service" in Rachael Grossman et al v posebni izdaji "Southest Asia Chronicle".

s povezavami na silikonskem koščku, veličine pol nohta - skrajša delovno življenje. "Po treh letih gledanja skozi mikroskop", poroča Rachael Grossman, "se vid delavca tako poslabša, da ne zmore več dozeči norme proizvodnje".[27] Toda, če ji mikroskop ne vzame vida ("Dabica, kje so tvoja očala", pozdravljajo v Honkongu elektronske delavke stare več kot 25 let), ga pa sigurno kemikalije.+ In zakaj "ona"? Zato, ker je ženska, ker je, kot pravi neka Malazijska brošura, "ročna spretnost orientalskih žena znana po vsem svetu". Njene roke so male in delajo hitro s skrajno previdnostjo. Kdo torej naj bi bil po naravi in dedovanju bolj sposoben prispevati k učinkovitosti proizvodnje tekočega traku kakor orientalsko dekle?"[28]

Ampak, da bi bilo tako silno izkoriščanje prijetneje, multinacionalke nudijo ženskam globalno kulturo (lepotna tekmovanja, modne revije, kozmetične razstave in disko plese) - ki izmenoma še poveča tržišče za potrošniško blago in zahodne lepotilne izdelke. Turizem krepi kulturo in prostitucijo (s paketi seksualnih uslug za japonske trgovce), prodajo mamil in otroško delo. Prostitucija je za žensko, ki je mlada izgubila službo na tekočem traku in ki je služila denar za celo družino, pogosto edini način preživljanja, ki ji preostane.[29] Torej globalna kultura spremlja globalno ekonomijo, globalni tekoči trak, ki ga vodijo globalne korporacije, ki se selijo od enega vira delovne sile do drugega, visoka tehnologija v središču, nizka pa v periferijah, polarizacijo delovne sile v središču samem in med središče in periferijami, s kvalitativno različnimi merami izkoriščanja, ki dovoli enemu, da se spravlja na drugega - korporativno državo, ki se odraža z demokracijo v razvitih deželah, z diktatorskimi režimi in zakonom orožja v deželah v razvoju. To je obseg novega svetovnega reda.

+Delavci, ki morajo potapljati sestavne dele v acidih in jih drgniti z raztopinami, pogosto prestanejo resne opekline, omotičnost, slabost, včasih celo izgubijo prste v nesrečah. Šele v desetih letih se bodo pokazale posledice karcinogenih efektov pri ženskah, ki se sedaj bavijo z njimi. (Southest Asia Chronicle, št. 66, januar-feb. 1979)

Neorganski razvoj

Toda ta novi svetovni red ni brez protislovij. Ta protislovja pa so najostrejša tam, kjer so še nezakrita - v periferijah+. Kapitalistični razvoj predstavlja za množice teh dežel povečano revščino, korupcijo njihovih kultur, regresivne režime - vse hkrati. Ves GNP, ki so si ga zaslužili za svojo deželo s svojim nenehnim delom, jih pušča še bolj revne kot prej. Izdelujejo to, kar za njih nima nobene prave uporabnosti in še ne morejo kupiti tistega, kar izdelujejo (- niti uporabna vrednost niti zamenjalna vrednost - niti star niti nov sistem).

Njihov način izdelovanja nima nobene zveze s tem, kako so izdelovali nekoč. Niso zrastli iz enega načina proizvodnje v drugega. Niso vzrasli v kapitalistično produkcijo, ampak so jih vrgli v njo - v tehnologijo in delovne procese, ki jih reificira, v družbena razmerja, ki kršijo njihove navade in zakonike. Delajo v tovarnah, v mestih, da vzdržujejo svoje družine, svoje širše na vasi - da prispevajo h graditvi vaškega svetišča, da pomagajo dobiti učitelja za šolo, da izkopljejo vodnjak. Toda način njihovega dela jih socializira v individualizem, nuklearne družine, potrošniške prioritete, artefakte kapitalistične kulture. Ujeti so med dvema načinoma, dvema nizoma družbenih odnosov, ki jih karakterizira menjalna vrednost po eni in uporabna vrednost po drugi strani. Ta protislovja jih zmedejo in odmaknejo iz središča svojega obstoja.

Tudi kmetje, in ne samo delavci, niso mogli uiti kapitalističnemu načinu. To jih je samo odtrgalo iz njihovih družbenih odnosov in zvez z zemljo. V eni sami življenjski dobi so morali zamenjati sinove za traktorje in traktorje za petrokemikalije. In tudi to jih je ločilo od njih samih v prostoru in času.

+Zaradi ciljev generalne analize, ki jo tukaj predstavljam, ne ločim med periferijo in periferijo v razvoju.

In kaj se zgodi z vso to produkcijo - iz zemlje in iz tovarn? Kam gre ves GNP - če ne anonimnim izkoriščevalcem v drugi deželi in prgišču bogatih v njihovi deželi? In kdo so agenti, če ne njihovi lastni vladarji?

Skratka, kaj je pomenil kapitalistični razvoj za množice teh dežel, je proizvodnja brez namena, razen za obstoj; množično revščino, ki jo spremlja masoven napad na vrednosti, zveze in bogove, ki napravijo tako revščino znosno; vladarje, ki vladajo ne za lastno ljudstvo, ampak za druge - razvoj, ki je brez smisla, ki nima nobenega vpliva na njihova življenja, ki je neorganski.

Navedimo to na drugem nivoju: gospodarski razvoj, ki ga je kapital vsilil v periferije, ne spremlja kapitalistična kultura ali kapitalistična demokracija. Medtem ko so se v središču različni vidiki kapitalizma (gospodarski, kulturni, politični) razvijali postopoma, organsko, iz lastne zgodovine središča, se v periferiji kapitalistični način proizvodnje presadi na obstoječi kulturni in politični red. Periferični kapitalizem ni organizirano telo povezanih, medsebojno odvisnih delov, ki delijo skupno življenje - ni organizem. Torej, te države ne kažejo samo "pohabljen" ali "razdružen" razvoj (Samir Amin), temveč neorganski razvoj: gospodarski sistem v konfliktu s kulturnimi in političnimi institucijami ljudstva, katerega izkorišča. Gospodarski sistem ne posreduje kultura ali uzakoni politika, tako kot v središču. Baza in nadstavba druga drugo ne dopolnjujeta in krepita. (To ne pomeni, da sta v središču v popolni skladnosti). Znajdeta se v bistvenem konfliktu - in izkoriščanje je očitno, kruto, neposredovano - čeprav ga olajšujejo artefakti kapitalistične kulture in kapitalistične pridige o človeških pravicah. In to protislovje ni samo splošno za družbeno ureditev, ampak zaradi kapitalističnega prodiranja preide skozi razne načine proizvodnje, ki jih vsebuje družbena ureditev. Torej, se mora na neki stopnji politični sistem ekstrapolirati iz nadstavbe in služiti kot vezljiva in prisilna moč za vzdrževanje gospodarskega reda stvari. Protislovje

med nadstavbo in bazo se sedaj zlije v protislovje med političnim režimom in ljudstvom, kultura pa je izraz njihovega odpora. In prav ta kulturni odpor, kot sijajno pravi Cabral, prevzema "nove oblike (politične, ekonomske, oborožene), da popolnoma spodbije tujo oblast".[30]

Toda kultura v periferijah ni enako razvita v vseh družbenih sektorjih. Razlikuje se kot se razlikujejo načini proizvodnje, toda zopet kakor pravi Cabral, ima resnično "množičen karakter". Podobno je na gospodarski ravni, kjer razna izkoriščanja v različnih načinih zbegajo formalne smeri razrednega boja, ampak skupni imenovalci politične prisile omogočajo masovna gibanja.

Torej, revolucije v teh deželah niso neogibno razredne, socialistične revolucije - vsaj začnejo se ne tako. Niso niti nacionalistične revolucije, kakor jih poznamo. To so masovna gibanja z nacionalnimi in revolucionarnimi komponentami - včasih z religioznimi, včasih s posvetnimi, velikokrat pa z obojimi. So pa večno proti zatiralni politični državi in njenim imperialističnim podpornikom.

Prevedla iz angleščine:
Majda BREZOČNIK

Prevedeno iz:
Race and Class
A Journal for Black
and Third World Liberation
Vol. XXI, jesen 1979, št.2
str. 111-125

REFERENCE

1 Glej A. Sivandan, Race, class and the state: the black experience in Britain, Race&Class, pamflet št. 1, (London, 1976). Glej še: A. Sivandan, From immigration control to "induxced repatriation", Race & Class, pamflet št. 5, (London, 1978).

2 Glej Ampo, posebna izdaja, "Free Trade Zones and industrialisation of Asia", (vol. 8, št. 4 in vol. 9, str. 1-2, 1977).

3 Jeff Frieden, "The Trilateral Commision: economics and politics in the 1970's", Monthly Review (vol. 29, št. 7, december 1977).

4 Richard Falk, "A New Paradigm for International Legal Studies" The Yale Law Journal (vol. 84, št. 5, april 1975).

5 Feroz Ahmed, "Pakistan: the new dependence", Race & Class, (vol. XVIII, št. 1, poletje 1976).

6 Ibid.

7 Dawn (13. maj 1973), navedeno v ibid.

8 Ibid.

9 Navedeno v članku "Oil for underdevelopment and discrimination: the case of Kuwait", Monthly Review, (vol. 30, št. 6, november 1978).

10 Ibid.

11 Selangor Graduates Society, Plight of the Malaysian workers in Singapore (Kuala Lumpur, 1978).

12 Walter Easey, "Notes on child labour in Hong Kong" (vol. XVIII, št. 4, pomlad 1977).

13 Jon Stewart and John Markoff, "The Microprocesor Revolution", Pacific News Service, Global Factory II.

14 ASTMS, Technological C ange and Collective Bargaining (London, 1978).

15 D. Butler, povzetek, The Convergence of Technologies, serija porččil št. 5, Butler Cox Foundation, citirano v ASTMS, op. cit.

16 Ieuan Maddock, "Beyond the Protestant ethic", New Scientist 23. november 1978)

17 Ibid.

18 Glej npr.: I. Barron in R. Cornow, The Future with Microelectronics (London, 1979); C. Jenkins and B. Sherman, The Collapse of Work (London, 1979); Trade Union Congress, Employment and Technology London, 1979); ASTMS, op. cit, Colin Hines, The "Chips" are down (London, 1978); Chris Harman, Is a machine after your job? (London, 1979).

19 Cambridge Economic Policy Group, Economic Policy Review, (marec 1978).

20 Pozdravni govor BAASS-ovega simpozija, Automation Friend or Foe?

21 Trades Union Congress, Employment and Technology (London, 1979)

22 ASTMS, op. cit.

23 Harry Braverman, Labor and Monopoly Capital (New York, 1974).

24 CIS, The New Technology, anti-report št. 23 (London, 1979).

25 Philip Virgo, Cashing in on the Chips (London, 1979).

26 Navedeno v članku Rachael Grossman, "Women's Place in the Integral Circuit", Southeast Asia Chronicle (št. 66, januar 1979).

27 ibid.

28 Navedeno v ibid.

29 Glej A. Lin Neumann, "Hospitality Girls in the Philippines", Southeast Asia Chronicle (št. 66, jan-feb. 1979).

30 Amilcar Cabral, Return to the Source (New York, 1973).

SEGMENTIRANI TRGI EVROPSKE DELOVNE SILE

KNUTH DOHSE

DRŽAVNO REGULIRANJE ZAPOSLOVANJA TUJCEV V EKONOMSKI KRIZI

1. Uvod
2. Spopadi okoli ustavitve najemanja
3. Državna uveljavitev primata domačinov
4. Administrativno obravnavanje brezposlenih tujcev
5. Administrativno represivni poskusi reševanja infrastrukturne problematike
6. Stališča sindikatov
7. Povzetek

1. Uvod

V tem spisu hočemo karakterizirati državno administrativne ukrepe proti tujim delavcem v ekonomski krizi sedemdesetih let. Samo ob robu privzemamo tudi politiko do tujcev med gospodarsko krizo 1966/67. Sedemdeseta leta niso bolj zanimiva le zato, ker je bila kriza 1966/67 veliko manj izrazita in relativno hitro presežena, temveč predvsem zaradi tega, ker so se v teh letih porodila razmišljanja o zajezitvi nadaljnjega zaposlovanja tujcev, ki so prvikrat postavile državno politiko do tujcev v nasprotje z interesnimi pozicijami kapitala. Že sredi šestdesetih let so se pojavili posamezni glasovi, ki so podvomili, ali bo mogoče še naprej zdržati najemanje tujcev, ki ga določa edinole povpraševanje podjetij po delovni sili. Že avgusta 1964 je npr. direktor delovnega urada Hannover, Richard Muhle, v prispevku za strokovni časopis delovne uprave dal pobudo, da bi v bodoče vkalkulirali pri državi nastopajoče probleme pri najemanju tujcev:

> "Problemi se s povečanjem števila tujih delojemalcev ne zmanjšujejo, posledični učinki pa se tem bolj povečujejo, čim dlje se vleče doba zaposlitve. Če iz začasnega zaposlovanja tujcev postane trajno stanje, naj bi si v prihodnje že v naprej ustvarili jasno sodbo o posledicah. Naj samo kratko omenimo oskrbo s stanovanji, ureditev otroških vrtcev, šolske probleme doraščajočih otrok in marsikatere druge stvari, ki bremenijo skupnost. Morda pri zdaj doseženi stopnji zaposlovanja tujcev ne bi bilo narobe, če spodbudimo zmerno ravnanje in priporočamo, da kličemo tuje delavce le tedaj, če so tudi posledični učinki za celotno skupnost sprejemljivi." 1)

Taka stališča pa so v šestdesetih letij ostala popolnoma osamljena. To ima več razlogov: prvič infrasturkturni stroški v primerjavi recimo z njihovim davčnim prispevkom niso šteli. Zatem je kazalo, da prostovoljna rotacija - vrnitev okoli 15 odstotkov tujih delavcev letno - preprečujejo trajno naselitev v ZRN. Kriza 1966/67

---

1. Richard Muhle, Probleme der Ausländerbeschäftigung aus der Sicht eines Großstadtamtes, v: Arbeit, Beruf und Arbeitslosenhilfe Das Arbeitsamt, letnik 15, 1964, str. 169 - 171 (171)

je vrhu tega okrepila usmeritev k vračanju in povzročila padec zaposlenih tujcev po dilijon. Stem je diskusija o infrastrukturi zgubila svojo aktualnost. 1.) Končno in gotovo najbolj pomembno, se je bilo bati, da bo omejitev zaposlovanja tujcev spet aktiviralo prav tiste efekte, ki naj bi preprečili dobavo delovne sile po zahtevah podjetij.

Šele s skokovitim porastom zaposlovanja tujcev in tujega prebivalstva proti koncu šestdesetih let in v prvi polovici sedemdesetih let so na vseh političnih ravneh okrepljeno problematizirali dobavo sile po potrebah kapitala. Kot moto te diskusije je mogoče karakterizirati uvodnik v časopisu "Arbeit und Sozialpolitik" poleti 1973. Tam piše:

> "Bili so mišljeni kot pomočniki za vejo rast - zdaj so postali breme. Nihče nima patentnega recepta za socialni problem, s katerim nas konfrontirajo 4 milijoni tujcev... če nočemo, da nas prerastejo in če nočemo računati v desetih letih s turškimi tolovaji ob avtocestah in s tujci naseljenimi slumi v naših velemistih, potem nam ostane le kolikor mogoče kontrolirano zaviranje doseljevanja ob hkratnih intenziviranih prizadevanjih za asimilacijo in vključevanje. To predpostavlja združen trud vseh prizadetih. Če gospodarstvo sodi, da brez dodatne delovne sile ne more shajati, tedaj mora gospodarstvo (beri: potrošnik) nositi spremljajoče stroške. Tudi če na ta način dozdevno poceni delavna sila postane draga. Komune morajo v okviru rasti davčnih dohodkov, ki jo je povzročila od ekspanzija, več investirati v infrastrukturo in končno bo dovoljeno, da tudi od tujcev samih zahtevamo prispevek za to,da lahko ostanejo tukaj. Na vsak način zaposlovanje tujcev ni vprašanje, ki zadeva le delovnotržne politike ali le gospodarstvo, temveč socialni problem prve vrste." 2)

1.) Prim. tudi upravnega direktorja pri zveznem zavodu za delo, LtdVDir Heinrich Elstner, ki je oktobra 1974 razložiti dolgoletno netematiziranje infrastrukturne problematike z naslednjimi besedami: "Napaka .... je bila v tem, da smo daleč predolgo bili mnenja, da lahko imamo tako narodnogospodarsko kot tudi na ravni obratov le koristiti, ne da bi pomislili,da tujcem ni mogoče zabraniti splošne prilagoditve razmeram nemških delojemalcev. Tu je imela ta anti beseda konjukturni tampon dolga leta pogubne posledice, ker je pomirjevala vsa mogoča mesta in odgovorne, ki so računali s tem, da se bo tujec spet vrnil, če ..." (LtdVDir. Heinrich Elstner (Zvezni zavod za delo), Ausländische Arbeitnehmer - Konjunkturpuffer oder unersetzliche Arbeitskräfte, referat na zborovanju: "Der Anwerbestopp für ausländische Arbeitnehmer und seine Folgen", prireditelj Ev. Akademie Rheinland-Westfalen (12. in 13. oktober 1974), protokol štev. 370, str. 16-29 (22)

2.) Arbeit und Sozialpolitik, štev. 6/7, letnik 27, 1973, str. 1

V ozadju celotne razprave o konsolidaciji zaposlovanja tujcev je bila vedno bojazen pred dolgoročno nevarnostjo za notranjo varnost če ne bi uspelo preprečiti ghettoizacije, slumov in socialne izolacije oz. dvigniti socialni status tuje delovne sile vsaj na stopnjo nemških delavcev. Če ne bi bilo mogoče preprečiti, da postanejo tujci "bolj in bolj obrobna skupina naše družbe" [1], potem " ne bi bilo moč izključiti precejšnjih socialnih napetosti".[2] Ker pa je mogoče dosegati tak cilj le ob znatnih fiskalnih izdatkih s strani države, naj bi se hkrati odpovedali dobavi tujcev po tržnih kriterijih. Kajti v teh kriterijih niso bili upoštevani pri državi nastali infrastrukturni stroški. Kalkulacijam najemajočih posameznih kapitalov je bila problematika integracije tujcev in s tem povezanih državnih infrastrukturnih stroškov vsekakor tuja in vnanja. Tako se je v državni politiki do tujcev prvič razvil jasen konflikt med obema državnima funkcijama, med zagotavljanjem brezpogojnega uvrednotenja kapitala s skorajda brezplačnim odpiranjem delovnega trga na eni strani in dolgoročnejšim zavarovanjem kapitalističnega produkcijskega in reprodukcijskega načina proti socialnim nemirom na drugi strani. Vendar pa bi bilo prenagljeno, če bi iz tega konflikta konstruirali razvijajoče se načelno protislovje med državo in kapitalom ali pa ugotovili kapitalu nasproten interes države, recimo za politično stabilnost. Kajti obe državni funkciji, ki sta prišli v konflikt, ustrezata - kot kažejo stališča v zvezah organiziranega kapitala do te problematike - vsekakor kapitalskim interesom. Tu gre manj za konflikt med kapitalom in državo, temveč bolj za konflikt med različnimi interesnimi komponentami kapitala samega.

Skicirani konflit je imel asimetrično strukturo. Dolgoročna stabilnostna problematika ni bila akutna, kvečjemu jo je bilo moč prognosticirati in jo po vseh mednarodnih izkušnjah v zaostreni obliki pričakovati šele pri drugi generaciji.

1.) Herman Ernst (ministerialni dirigent v Zveznem ministrstvu za delo), Künftig noch mehr ausländische Arbeitnehmer?, v: Bundesarbeitsblatt, štev. 7/8, 1973, str 349

2.) isti, Wende in der Ausländerpolitik?, v: Arbeit und Sozialpolitik, štev. 6/7, 1973, str. 182

Aktualna pa je bila nevarnost, da bi omejitev dobave delovne sile občutno motila gospodarsko rast. Zato zaradi strukture dominance zagotovite uvrednotenja kapitala pred ekonomsko krizo tudi ni bilo pomembnih političnih ukrepov. Iz akcijskega programa zvezne vlade za zaposlovanje tujcev iz junija 1973, ki naj bi uvedel politiko konsolidacije so realizirali le dva ne zelo globokosežna ukrepa. Prvič so sprejeli "Zakon o minimalni opremljenosti prebivališča za delojemalce"[2], ki je med drugim meril na to, da poviša "investicijske stroške za delovna mesta tujcev"[3]. Drugič pa je Zvezni zavod za delo septembra 1973 povišal zaposlitveno pavšalo na 1.000,- mark, da bi podražil rekrutacijo tujcev in iz presežkov financiral integracijske ukrepe.[4] Ostalih ukrepov, ki jih je predvideval akcijski program, npr. omejitev doseljevanja v preobremenjena naselitvena območja in uvedbo posebne "gospodarske dajatve za zaposlitev tujcev", pa niso uresničili. Šele ekonomska kriza je dala državi v omejenem obsegu svobodo odločanja za politiko konsolidacije zaposlovanja tujcev.

V nadaljevanju bomo analizirali politiko konsolidacije in izpodrivanja. Pri tem gre na eni strani za to, da razčlenimo posledice širokih državnih dispozicijskih pooblastil nad tujimi delavci v primeru brezposlenosti, po drugi strani pa bomo postavili vprašanje o razmerju med ekonomsko (slepoto kapitala za narodnost delovne sile) in politično racionalnostjo (primat domačinov, diskriminacija tujcev) ter s tem o možnih konfliktnih črtah med posameznim kapitalom in državo v ekonomski krizi.

1.) Akcijski program za zaposlovanje tujcev od 6. junija 1973
2.) BGBI. I, str. 905
3.) Wolfgang Bodenbender (Zvezno ministrstvo za delo in socialno ureditev), Zwischenbilanz der Ausländerpolitik, referat na zasedanju Südosteuropa-Gesellschaft v akademiji Tutzing 16. novembra 1976, str. 4
4.) Prim. Bundesanstalt fšr Arbeit, Ausländische Arbeitnehmer - Erfahrungsvericht 1972/73, Nürnberg, julija 1974, str. 7

Ko sta se začeli nakazovati kriza rasti in množična brezposlenost je zvezni minister za delo in socialno ureditev 23. novembra 1973 odredil ustavitev najemanja tujcev preko Zveznega zavoda za delo. Ta ukrep naj bi na eni strani zagotovil strogo prednost nacionalnega delovnega trga in na drugi strani simboliziral preobrat v državni politiki do tujcev. Kajti ustanovitev najemanja je bila od vsega začetka načrtovana na dolgi rok. Vsekakor naj bi jo preklicali le tedaj, če se s tem problematika posledičnih problemov ne bi še bolj zaostrila. Na vsak način naj bi bila - vsaj po intenciji - izključena vrnitev na tržno orientirano dobavo tujih delavcev.

V krizi 1966/67 take ustanovitve najemanja niso odredili. Sicer so tudi v tej krizi z rahlo centralizacijo dopustitvenega postopka, s strogim primatom domačinov in z administrativnim uveljavljanjem prednosti domačega delovnega trga otežili najemanje tujcev preko Zveznega zavoda, niso ga pa popolnoma onemogočili.[2] Tako so lahko obrati, ki jim delovna uprava kljub visoki brezposelnosti ni mogla posredovati delovnih moči, računali na najemanje tujih delavcev. To ureditev so izkoristili predvsem sektorji z neatraktivnimi delovnimi in mezdnimi pogoji. Na ta način so premostili predvsem probleme z delovnimi močmi v sezonskih panogah kot v hotelski in gostinski obrti, v ribarski industriji in predelovanju zelenjave. Temu se je še pridružilo, da so obrati v ekonomski krizi 1966/67

1.) Teleks je natisnjen v: Bundesvereinigung der deutschen Arbeitgeberverbände (izd.), Informationen zur Ausländerbeschäftigung, štev. 1, 1974, str. 4 (dalje: IzA). Kot utemeljitev je pisalo tam: "Ni mogoče izključiti, da bo trenutna energetska kriza v naslednjih mesecih neugodno vplivala na položaj zaposlovanja v ZRN. V teh okoliščinah ni sprejemljivo, da bi trenutno preko služb Zveznega zavoda za delo v tujini posredovali nadaljnje tuje delojemalce za zaposlitev v ZRN"
Z odlokom od 26. novembra 1973 - Ia6 - 5751/5121/6401.4 - je predsednik Zveznega zavoda posredoval delovnim uradom (objavljeno v: IzA, štev. 1, 1974, str. 4-7)

2.) Prim. Schnellbriefrunderlass des Präsidenten der Bundesanstalt od 28. oktobra 1966 - I a 5 - 5750/5761/5462 -

lahko še v relativno veliki meri rekrutirali delovne moči po vizumskem posopku. Ustavitev najemanja se vizumskega postopka sicer ni dotaknila , vendar pa je že prej bil v veliki meri blokiran. Strukturna ustavitev najemanja novembra 1973 pa ni predvidela izjemnih ureditev in je takoj povzročila rekrutacijske probleme v gospodarstvu, v ribarski industriji, v hotelski in gostinski obrti, ter v podjetjih za pridobivanje šote.[1] Toda tudi rudarska in livarska podjetja so do ustavitve najemanja od vsega začetka zavzela skrajno kritično stališče.[2] Te interese je povezalo Zvezno združenje nemških zvez delodajalcev in jih spremenilo v politično zahtevo, da naj bi podobno kot med krizo 1966/67 dovolili najemanje tujcev, če delovnih mest na domačem trgu ne bi bilo mogoče zasesti. Razprava med državnim aparatom, podjetniškimi zvezami in sindikati, ki se je zatem začelo, je obravnavala predvsem vprašanje, ali naj bi uredili poseben najemni postopek za sezonske delovne moči. Za uskladitev različnih stališč o tem vprašanju je "Sozialpolitische Gesprächsrunde", kooperativno sestavljen koordinacijski organ v zadevah socialne politike pri zveznem ministrstvu za delo, ustanovil posebno podskupino. Na njenih sejah je zvezno združenje nemških zvez delodajalcev izrecno zahtevalo zrahljanje prepovedi najemanja za sezonske sile. Ustrezni predlog, da bi tuje

---

1.) Prim. naštevanje ministra za delo v Niedersachsnu v: Journal G, zv. 3, 1974, str. 38.
Prim. tudi seje "Delovne skupine tujska vprašanja" v "Sozialpolitische Gesprächsrunde" pri zveznem ministrstvu za delo, ki so jo ustanovili posebej za diskusijo o problemih delovnega trga, povezanimi s prepovedjo najemanja ter z uveljavljanjem primata domačinov. Protokoli v: IzA, štev. 5-6. 1974, str. 13 ssl. in štev. 10, 1974, str. 3 ssl.

2.) O rudarstvu prim. Reinhart Ebert (BDA), Der Anwerbestopp für ausländische Arbeithehmer und seine Folgen für die Wirtschaft, referat na zborovanju "Der Anwerbestopp für ausländische Arbeitnehmer und seine Folgen", Ev. Akademie Rheinland-Westfalen, 12. in 13. oktober 1974, protokol štev. 370, str. 2 ssl. Po tem viru se je prepoved najemanja posebno v premogarstvu izkazala kot preveč nefleksibilna, "kjer so pod vtisom energetske krize močno pospeševali pridobivanje premoga. In to ob znanem dejstvu, da je v rovu v rudarstvu skorj le še polovica zaposlenih Nemcev. Rudarstvo je specialno v Turčiji veliko investiralo, da bi delavcem za to delo dalo predizobrazbo in jih pripravili na njihovo delovno bivanje v Nemčiji." O livarskem gospodarstvu prim. Leiner, referat v delovnem krožku "Arbeitsmarktpolitische Perspektiven" konference poslovodij 1975 zveznega združenja nemških zvez delodajalcev (21. do 23.5.1975 v Baden-Badnu), objavljeno v: IzA, štev. 5-6,1975, str. 55 ssl.

delavce na delovnem trgu dopustili le za eno sezono, je podpiral zvezni zavod za delo z opombo, da obstaja po njegovih statistikah "potreba po okoli 13.000 sezonskih delovnih moči, ki je tudi z odprtimi in skritimi delovnotržnimi rezervami, obstoječimi v deželi ni mogoče pokriti".[1] Tudi zvezni ministrstvi za delo in za gospodarstvo sta se najpoprej postavila za zvezno združenje. Zastopniki večine drugih ministrstev in celo sindikati (DGB), ki so prepoved najemanja zahtevali že pred njeno odreditvijo, so glasovali za uvedbo najemnega postopka za sezonske delovne moči "pod predpostavko, da je zagotovljeno, da se najete sezonske moči po izteku omejenega delovnega dovoljenja tudi dejansko vrnejo v svojo domovino."[2] Ta klavzula naj bi zagotovila da rekrutiranih sezonskih delavcev ne bi zvabili v druge gospodarske panoge, im preko sezonskih panog ne bi spodkopavali prepovedi najemanja. S tem je predlog impliciral dvoje najprej je bila mišljena ponovna oživitev bivalnega statusa, ki je bil tipičen za monarhijo in weimarsko republiko, ki pa so ga v ZRN odpravili. Zato menimo, da je predstava , ki naj bi po njej počakali s kakršnokoli spremembo dokler se število brezposlenih še posebej brezposlenih tujcev ne bi zmanjšalo, napačna. Ta ureditev je na drugi strani implicirala, da bi v dvomljivih primerih zagotovila dolžnost odhoda državna oblast, tj policija. To navsezadnje nasilno vzpostavitev statusa sezonskega delavca pa so zastopniki državnega aparata oblasti, delegati zveznega notranjega ministrstva in konference notranjih ministrov, odklonili. S tem ko je odklonila ključni element celotne koncepcije-državno nasilje proti sezonskim delavcem, ki ne bi hoteli oditi - je notranja uprava blokirala razrahljanje prepovedi najemanja v celoti.

1.) Delovna skupina za tujska vprašanja pri "Sozialpolitische Gesprächsrunde", protokol od 4.4.1974, objavljen v: IzA, št. 5-6, 1974, str. 13

2.) prav tam, str. 13 sl.

3.) "Oba (zastopnika zveznega notranjega ministrstva in konference notranjih ministrov - K.D.) sta zastopala stališče, da tak postopek nasprotuje smernicam zveznega kabineta od junija, po katerem so odklonili prisilno rotacijo. Notranji ministri niso v položaju da bi vezali bivalno dovoljenje na časovno omejeno delovno dovoljenje. Prisilno vračanje ilegalno prisotnih tujcev po tujski policiji ne pride v poštev ... zastopali so stališče, da brezposlenost tujcev nima za posledico prisilno vračanje v domovino, tako prisilno vračanje bi prišlo v poštev kvečjemu tedaj, če bi se tujci poslužili pomoči." (prav tam, str. 1)

Zatem je skušal predsednik Zveznega združenja nemških delodajalskih zvez doseči zrahljanje prepovedi najemanja z vrhovnimi kontakti z zveznim ministrom za delo in ministrom za notranje zadeve. Tako je rečeno v pismu z dne 11. april 1974.

" Še enkrat moramo z vso jasnostjo poudariti, da prepoved najemanja očitno zmeraj manj lahko ustreza skrajno diferenciranim zahtevam gospodarske in delovnotržne strukture. "Kreisstlle München des Hotel - und Gaststa"Henverbändes" marca 1976. Tudi nadregionalni sposobnosti izravnave brezposlenih tujcev so postavljene ne nazadnje zaradi uresničevanega integracijskega koncepta - naravne meje. Nujna - in po vseh poskusih preposredovanja oz. po izčrpanju vseh domačih rezerv - neodložljiva potreba po delovnih močeh pOsebej še pri sezonskih obratih narekuje hitro rešitev." 1)

Pomisleke notranjih ministrov glede preobremenitve represivnega aparata je skušalo združenje (BDA) razbliniti z argumentom, da bo "mogoče izhajati iz lojalnosti tujcev, saj gre po vsej priliki predvsem za ženske delovne moči" in "da bo mogoče - kot se je pokazalo tudi že prej - s pomočjo zveznega zavoda za delo najti vsekakor primerne postopke za upoštevanje časovno omejenih delovnih in bivalnih pogodb."[2)]

Zvezna vlada pa je vseskozi odklanjala te predloge in tudi koncept . Odtlej so se nadaljevali poskusi panožnih zvez (posebno livarn in hotelske ter gostinske obrti) in BDA, deloma skupno z deželnimi vladami, da bi odpravili popolno prepoved najemanja. [4)] Pri tem so ponovno opozarjali

---

1.) Pismo predsednika zveznega združenja nemških delodajalskih zvez (BDA) zveznemu notranjemu ministrstvu in zveznemu ministrstvu za delo od 11.4.1974, objavljeno v: IzA, štev. 5-6, 1974,str. 15

2.) prav tam, str. 15 in 16

3.) Ta koncept so predstavili na seji delovne skupine za tujska vprašanja pri "Sozialpolitische Gesprächsrunde" 3.5. 1974 in predvideva:
   1. omejitev zrahljanja prepovedi najemanja na sezonske delavce
   2. izstavitev legitimacijske karte za največ šest mesecev brez podaljšanja po izteku delovne pogodbe
   3. omejitev legitimacijske karte na določen obrat in določen kraj
   4. posredovalnina v višini 1.000,- DM
   5. brezpristojbinska možnost ponovnega poziva sezonskih moči v drugem letu
   6. stroške odhoda nosi delodajalec
   (prim. IzA,štev. 10, 1974, str. 3 ssl.)

4.) O udeležbi deželnih vlad primerjaj govor državnega sekretarja

na to da država ne more brez kazni, tj. samo z grožnjo nezaželenih socialnih stranskih posledic, odklanjati dobavo tujih delovnih moči za potrebe obratov. Tako je naprimer Reinhard Ebert od BDA o posledicah prepovedi najemanja leta 1974 pisal:

> " Če je končno le še nekako šlo, potem ne zato, ker je bilo več nemških brezposelnih, ki bi šli v ta delovna področja, temveč zaradi razvojev, pri katerih je treba podvomiti ali jih socialnopolitično ocenimo za dobre.Tako so naprimer hoteli in gostilne na Severnem in Vzhodnem morju pokrili svoje potrebe po servirkan in sobaricah tako, da so kratkoročno nastavili šolarje, pri katerih je odpadla zaščita po socialnem zavarovanju. V industriji šote so si pomagali z delovnimi pogodbami z Jugoslovani iz gradbene industrije. Na južnem Bavarskem, v turistični obrti, so govorili o ilegalnem zaposlovanju z naknadno legalizacijo. Ti primeri kažejo, da ni se mogoče na daljši rok zoperstavljati tržnim silam, če obstaja gospodarska potreba, ki je ni mogoče pokriti z nemškimi rezervami delovne sile. To ima potem posledice, ki so še bolj vprašljive." 1)

Ker je stališče zvezne vlade v vprašanju zrahljanja prepovedi najemanja za sezonske delavce ostalo nespremenjeno, sta v delodajalskih zvezah postala pomembna dva druga diskusijska kompleksa - pospešeno posredovanje brezposlenih na neatraktivna delovna mesta in uvedba rotacijskega principa.
Diskusija o pospešenem posredovanju dela je natanko enaka diskusiji, ki so jo vodili v začetku petdesetih let s ciljem, da bi dobili brezposelne na neatraktivna poljedelska delovna mesta. Na seji delovne skupine za tujska vprašanja

---

Še opomba 4, stran 8:

> Franza Sackmanna iz bavarskega državnega ministrstva za gospodarstvo in promet ob letni skupščini 1976. Pravi: "Zvezna vlada očitno ni pripravljena zrahljati prepoved najemanja.... Kljub temu se bo državna vlada še naprej zavzemala za izboljšanje personalnega položaja na hotelskem in gostilniškem področju."
> (neobjavljen manuskript, str. 8/9)

1.) Reinhard Ebert, Der Anwerbestopp für ausländische Arbeitnehmer und seine Folgen für die Wirtschaft, n.n.m.,str. 2 sl.

"Sozialpolitische Gesprächsrunde" 3. maja 1974, ki se je ukvarjala s posledicami prepovedi najemanja, so zveznemu zavodu vsestransko svetovali "okrepljeno odrejanje zapornih časov". Ministerialni dirigent v zveznem ministrstvu za delo je sodil, da je to sredstvo posebno primerno pri tujih delavcih:

> "Tako so prav tuji delojemalci pogosto ne samo samski ali zaradi službeno ločeni, temveč tudi neizučene pomožne moči, tisti od katerih je mogoče zahtevati, da se pustijo posredovati tudi na večje razdalje preko okrajnih meja. Vsaj potrebe industrije šote, ki potrebuje le 350 delovnih moči, bi morali pokriti iz obstoječe zaloge tujih delojemalcev."[1]

Udeleženci seje zato priporočajo zveznemu zavodu za delo, da se pri svojih poskusih posredovanja bolj kot doslej poslužuje ukrepov iz AFG."[2] Na konferenci poslovodij zveznega združenja nemških delodajalskih zvez 1975 so v delovnem krožku "Perspektive delovnega trga" zvedli brezposlenost ob hkratni nezasedljivosti delovnih mest na zgrešeno državno socialno politiko. V veliki meri obstaja, so sodili, "institucioalna brezpolenost", namreč" brezposelnost", ki jo edino in samo lahko pripišemo socialno političnim institucijam našega političnega koncepta in je usmerjen na rastočo blaginjo". [3] To povzroča, "da zaradi pomankljive in institucionalne mobilnosti domačinov trenutno in v nadaljni prihodnosti preko mere potrebujemo tuje delovne moči". Če torejhoče država zmanjšati zaposlovanje tujcev, se mora hkrati preokreniti socialna politika. Dokazati je moč, da bi strožja razlaga pojma sprejemljivosti delovnega mesta v zakonu o pospeševanju dela kakor tudi nejegova zakonska zaostritev povzročila omilitev posledičnih problemov prepovedi najemanja za panoge z neatraktivnimi delovnimi mesti in bi brezposlene pospešeno - v sili z ukinitvijo brezposelnine - spravila na ta mesta. V nemškem državnem zboru je npr. parlamentarni državni sekretar v zveznem ministrstvu za delo, Buschfort, odklonil zrahljanje

---

1.) IzA, štev. 10, 1974
2.) Protokol objavljen v: IzA, štev. 10, 1974, str. 4
3.) Protokol objavljen v: IzA, štev. 5-6, 1976, str. 55 ssl

prepovedi najemanja za hotelsko in gostinsko obrt in opozoril med drugim na naslednje alternativne ukrepe:

> V kolikor nastajajo težave posredovanja iz posebnih delovnih pogojev v hotelski in gostinski obrti, je dobil zvezni zavod za delo nalog, da morajo brezposleni prejemniki podpore načelno biti pripravljeni, prevzeti sprejemljivo zaposlitev v hotelski in gostinski obrti. Zvezni zavod za delo je z odredbo od 10. julija 1975 dal svojim službenim mestom ustrezna navodila." [1]

Poleg tega je Buschfort opozoril na to, da je v delu zakonska pobuda, "s katero naj bi možnosti posredovanja uredili bolše kot doslej". Kaj se skriva za tem, je razvidno iz naslednjega dialoga:

"Spitzmüller (FDP): Gospod državni sekretar, ali ne bi videli učinkovite pomoči pri zasedanju prostih mest v tem, da se pojem sprejemljivosti delovnega mesta za brezposelnega drugače opredeli kot doslej?

(Aplavz pri CDU/CSU)

Buschfort: Gospod kolega Spitzmüller, to lahko samo podčrtam. Preseneča me pa v tem trenutku aplavz opozicije, kajti prav ta sprememba je trenutno v obravnavi odbora." 2)

To spremembo pojma sprejemljivosti delovnega mesta so uresničili v zakonu o strukturi proračuna [3] in je začela veljati januarja 1976. Nato so kompetenco delovne uprave izrecno potrdili z zakonom, da tudi če kdo noče zasesti kakega delovnega mesta, katerega mezdni pogoji in zahteve po kvalifikaciji so pod dosedanjo ravnjo, lahko odredi zaporne čase oz. ukinitev brezposelnine.

Poleg pospešenega posredovanja dela so v podjetniških zvezah vedno bolj razmišljali tudi o drugi rešitvi tujske problematike, o uvedbi rotacijskega načela. To načelo ima za cilj, da omogoči nadaljnjo dopustitev tujcev, ne da bi povišali dolgoročne politične stroške ali pa fiskalne stroške za izgradnjo socialne infrastrukture. Na novo sprejeti tujci naj bi bili

---

1.) Deutscher Bundestag, 7. zakonodaja perioda, 186. seja 24 septembra 1975, objavljeno v: IzA, štev 7, 1975, str. 6

2.) prav tam, str. 8

3.) Gesetz zur Verbesserung der Haushaltsstruktur im Geltungsbereich des AFG und des BVG (HStruktG-AFG) vom 18.12.1975 (BGBI. I, str. 3113). O posameznih spremembah gl.: Werner Hoppe, AFG - Leistungsrecht wurde durch das Haushaltsstrukturgesetz geändert, v: Arbeit und Beruf, letnik 27, št. 3, str. 65-70

od vsega začetka soočeni s tem, da lahko računajo z zaposlitvijo na delovnem trgu ZRN le za omenjen čas. To "bi se število družin tistih ki bi se v bodoče preselili praktično zmanjšalo na ničlo, ker ni pričakovati, da bi tuji delojemalci preselili svojo družino in s tem povezane stanovanjske, šolske itd. probleme, in bi jih moral ob svoji vrnitvi še enkrat reševati".[1] Medtem ko so bili delodajalci pred odredbo prepovedi najemanja dvomili o tem konceptu, ker bi bil povezan z vedno novimi težavami pri uvajanju novih delovnih moči v delo, pa so mu kasneje dali prednost pred strogo prepovedjo najemanja. Rolf Weber, strokovnjak za tuje delavce pri BDA meni, da imajo slabe strani rotacijskega načela (problematika priučevanja, mankajoča stimulacija za kvalifikacijo, odsotnosti združevanja družin kot stabilizacijskega elementa) manjšo težo kot njegove dobre strani. Kot dobre strani navaja,

> "... da zanimanje za prihod družine pojema in bi sam s tem nastali precej manjši infrastrukturni stroški.
> ... Kontingent tujcev bi tudi regionalno ostal mobilen potencial za delovni trg. Tako bi lahko bolje izravnavali sektorska in regionalna nihanja na delovnem trgu. Pri združitvi družin so tujci - kot kažejo dogodki zadnjega časa - prav tako nemobilni kot nemški delojemalci. ...
> Pri pretehtavanju argumentov za in proti tudi ni moč priti do idealnih, temveč le do optimalnih rešitev. Če primerjamo vse interese med seboj, potem sodim, da je rešitev z omenjenim bivanjem pri nas najbolj optimalna."[2]

1.) Hans Hammer, Wirkungen politischer Massnahmen zur Lenkung der Ausländerbeschäftigung, Göttingen 1976 (ZOWISOWA štev. 117), str. 32

2.) Rolf Weber, Das Gastarbeiterproblem aus der Sicht der Arbeitgeber, v: Walter Althammer (izd.), Das Gastarbeiterproblem, Südosteuropa-Studien štev. 23 München 1974. str. 57 za livarsko industrijo prim. referat zastopnika livarn, Leinerja, na konferenci poslovodij zveznega združenja nemških delodajalskih zvez 1975, objavljen v: IzA, štev. 5-6, 1975, str. 55 ssl.

Zvezna vlada je doslej odklonila le prisilno rotacijo, tj. administrativno uveljavljanje dolžnosti do vrnitve za že prišle tuje delojemalce. Tu označeni model pa po vladajočem pojmovanju razumejo kot "prostovljno" rotacijo, ker so tujci pri najemanju postavljeni pred svobodno izbiro, da ali privolijo o pogodbeno vrnitev po približno petih letih ali pa ostanejo doma. Spričo takega pojmovanja ni moč izhajati iz tega, da odklonitev "prisilne rotacije" implicira tudi odklonitev rotacijskega načela za novo rekrutirane tujce, ko vsaj iz zveznih dežel Bavarska in Baden-Württemberg prihaja močan pritisk v to smer.[1] Vsekakor realistična je domneva, da bodo pri zaostritvi rekrutacijskih težav pri narodnogospodarskih pomembnih panogah izbirali to pot.

S tem je torej konflikt med zagotavljanjem nemotenega uvrednotenja kapitala z brezplačano dobavo moči in dolgoročnejšim zavarovanjem politične stavilnosti neodločen. Doslej zaradi brezposelnosti v milijonski višini ni prišlo do pomembnih strukturnih premikov zaradi pomankanja delovne sile. Problem močno pritiska v industriji surovin in produkcijskega blaga. Tu zmeraj 37 % obratov s 50 % zaposlenih pričakuje tako pomanjkanje delovnih moči.[2]

1.) O stališču Bavarske prim. Sigmar Geiselberger, Die Lage der ausländischen Arbeiter verbessern heisst, die Lage der arbeitenden Bevölkerung verändern, v: Die Neue Gesellschaft, štev. 8, 1973, letnik 20, str. 594.
O stališču Baden-Württemberga prim. Denkschrift Über ausländische Arbeitnehmer in Baden-Württemberg, izdalo Ministrstvo za delo, zdravstvo in socialno ureditev Baden-Württemberg 1975, str. 50

2.) Po anketi, ki jo je naročil Deutscher Industrie - und Handelstag septembra 1976. Rezultati v: Jahresgutachten 1976/77 des Sachverständigenrates zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung od 25.11.1976, Bundestagsdrucksache 7/5902, str. 205 ssl. (207)

Tabela 1:

O posledicah prepovedi najemanja za tuje delojemalce
v %

dejansko stanje	industrija skupno	rudarstvo	ind. surovin in produkcij. blaga	ind. invest. blaga	ind. potroš. blaga	ind. živil in sred. uživanja
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
% povprašanih obratov z % zaposlenih pričakuje zaradi prepovedi zaposlovanja tujih delavcev v bodoče za nekvalificirane/priučene delovne moči						
pomanjkanje: obrati	27	33	37	23	27	25
zaposleni	41	41	50	40	37	30
nič pomankanja: obrati	73	67	63	77	73	75
zaposleni	59	59	50	60	63	70

Vir: Jahresgutachten 1976/77 des Sachverständigenrates zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung vom 25.11.1976, Bundestags-Drucksache 7/5902, str. 207 (anketa DIHT od septembra 1976)

Pravi konflikt zaradi zaposlovanja tujcev, ki so ga zdaj bojevali v relativno obrobnih sektorjih, pa bo, se zdi, šele nastopil ko se bodo realizirale te rekrutacijske težave in povzročila ustrezne težave v produkciji. Kaže, da državni programi za humanizacijo dela, pri katerih ne nazadnje gre za programe germanizacije z izboljšanjem delovnih pogojev, kolikor je mogoče presoditi, ne bodo imeli dolgo - ali srednjeročnega prodornega učinka na to rekrutacijsko problematiko. Naslednji oceni zastopnika livarskih podjetij, Leinerja, zato lahko samo pritrdimo:

> "Ocena potrebe po tujcih za naslednjih deset let s strani gospodarstva na tej strani in odmera politično znosnega deleža tujcev s strani države po drugi strani bo ... postal jedrni problem politike delovnega trga par exellance." 1)

Pri tem je fleksibilnost državne politike z odredbo prepovedi najemanja odločilno omejena. Kajti v nasprotju s položajem med krizo 1966/67 bi bil zopeten začetek najemanja - čeprav morda samo za eno panogo - politikum, ki bi ga ob množični brezposelnosti bilo mogoče le zelo težko legitimirati. Prej kot zopetni začetek državnega najemanja tujcev je zato pričakovati aktiviranje vizumskega postopka, ki je skorajda neviden in formalno ne pomeni prekršitve prepovedi najemanja. Morda se to trenutno že dogaja. Tako je v odredbi bavarskega notranjega ministrstva od 6.11.1975 najti opombo, da naj se dovoljenje za bivanje veže na določeno delovno mesto.

> "pri pripadnikih držav, ki jim je po uvedbi prepovedi najemanja (23.11.1973) bil izjemoma dovoljen prihod z vizumom zaradi določene potrebe." 2)

1.) Referat Leinerja v delovnem krožku "Perspektive delovnega trga" na koferenci poslevodij zveznega združenja nemških delodajalskih zvez 1975 (21. L 23. 5. 1975 v Baden-Badnu),v: IzA, štev. 5-6, 1975, str. 61

2.) Po smernicah bavarskega državnega ministrstva za notranje zadeve od 6.11.1975 o vezavi dovoljenja za bivanje na delovno razmerje, citirano po: Arbeiterwohlfahrt (izd.), Informationen für Sozialbetreuer ausländischer Arbeitnehmer, štev. 20, 1976

In v predlogih komisije dežel in zveze za razvoj koncepcije tujske politike z dne 28. februarja 1977 je najti pasažo:

> "Slej ko prej obstaja za določene delojemalce izjemoma možnost, da z vizumom dopotujejo na zvezno področje zaradi začetka dela ... Pri dopustitvi izjem je postopati bolj restriktivno kot doslej." 1)

Ni znano, ali so z olajšanjem vizumskega postopka že sukcesivno ugodili interesom panog s problemi z delovno silo. Na vsak način se tu ponuja pot, da se to dela na skoraj naviden način poi pragom gom resnih legitimacijskih problemov.

1.) Kommissionsvorschläge, objavljeno v: Journal G, štev. 9/10, maja 1977, str. 23-40 (35)

3. Državna uveljavitev primata domačinov

Z vsako gospodarsko krizo za kapitalistično državo, ki mora stalno poudarjati svojo zmožnost za usmerjanje gospodarstva, ki pa nima razpolagalne oblasti nad procesom uvrednotenja, tendenčno nastane legitimacijska kriza. Za brezposelnost krivijo - na podlagi stalno propagirane slike države o sami sebi ne kapitalistični gospodarski sistem, temveč zgrešeno državno politiko. Ta položaj nastane kar neodvisno od zaposlovanja tujcev. Ob zaposlovanju tujcev v precejšnjem obsegu pa se položaj za državo zaradi njenih dispozicijskih pravic nad tujimi delavci in zaradi manjkajočih legitimacijskih odnosov do njih prikazuje drugače: Legitimacijski deficit pri domačih močeh je v tem primeru mogoče prestreči s tem, da se za zaposlovanje tujcev določi pridržek domačinov. Zaradi tega je državni aparat vedno razumel od tujcev zasedena delavna mesta kot nadomestna rezerva za domačine. Že sredi šestdesetih let se je predsednik zveznega zavoda, Sabel postavil proti bojazni, "da se tujcev ne bomo mogli žnebiti`, če bi prišlo do gospodarskega nazadovanja in bi celo tujci izpodrivali nemške delavce iz njihovih delovnih mest". V strokovni reviji delovne uprave je Sablaovo stališče, ki so ga propagirali v številnih častnikih, parafrazirano takole:

> "Če bi se povpračevanje po delovni sili kdaj zmanjšalo, bi bilo mogoče vsakčas zmanjšati zaposlovanje tujcev, po potrebi z omejitvijo in popolno ustavitvijo najemanja tujcev ali pa tako, da obstoječih delovnih razmerij ne bi podaljševali" 1)

In še preden se je kriza sedemdesetih let razširila v množično brezposlenost, je Zvezno ministrstvo za gospodarstvo s pogledom na zaposlovanje tujcev razširjalo sliko o desetodstotni prezaposlenosti in je s tem sugeriralo, da bi bilo ustrezno nazadovanje volumna zaposlenih razumeti naravnost kot normalizacijo in bi ga bilo mogoče preložiti na tuje delavce.

1.) Sind die ausländischen Arbeiter im Bundesgebiet eine Gefahr? opomba v:Arbeit, Beruf und Arbeitslosenhilfe - Das Arbeitsamt, letnik 1965, zv. 5, str. 111

Ta politični račun državnega aparata pa je le v kofliktu z ekonomskih računom posamičnih kapitalov. Kajti posamični kapital zanima edinole zmoglivost, vsestranska uporabnost in lojalnost njegovih delovnih moči. Do diskriminacije po državni pripadnosti pride takorekoč ne-intencionalno zato, ker pogosteje ukinejo delovna mesta, kjer so zaposleni tujci in sicer le toliko kolikor so imenovani kriteriji med delovnimi močmi, katerih delovna mesta ukinjajo, po državni pripadnosti različno razdeljeni. Država pa je zainteresirana na tem, da prerazdeli bremena brezposlenosti tako, da se minimizirajo politični stroški, ki gorzijo zaradi množične brezposelnosti. Tej politični racionalnosti pa ustreza, če je kriterij državne pripadnosti, ki utemeljuje (kakorkoli omejeno) politično moč ali šibkost, pri tem le zelo pomemben. Brezposelnost tujcev, ki so politično nemočni in jih je v dvomljivih situacijah mogoče izriniti v domovino, ima za državo neprimerno manj teže kot brezzaposlenost Nemcev. Ta konflik prihaja tem bolj do veljave, čim obsežneje posega država tudi v obstoječa razmerja zaposlenosti in administrativno ukinja delovna razmerja, ki je za njihovo ohranitev posamični kapital zainteresiran. Ta konflikt je treba pobliže ogledati.

Za uveljavitev primata domačinov so doslej koristili le omenjene pravice uredbe o delovnem dovoljenju. [1] Novembra 1973, ko so se množili znaki grozeče brezposelnosti, je minister za delo Arendt dal zveznemu zavodu za delo navodilo, da naj" ... strogo preverja,ali je mogoče zagovarjati obnovo delovnega dovoljenja zaradi položaja iz razvoja delovnega trga".[2] Nato je 26. novembra 1973 predsednik zveznega zavoda za delo naslovil podrejenim delovnim uradom odredbo, ki je prav tako kot navodila zveznega ministra za delo uradno niso objavili:

1.) Če je v nadaljevanju govor o "delovnem dovoljenju", je mišljeno izključno "splošno" delovno dovoljenje, do katerega podelitve pravno ni pravice.
2.) objavljamo v: IzA, štev. 1, 1974, str. 4

"Tako pri prvi kot pri obnovljeni prošnji za delovno dovoljenje je treba s strogim merilom preveriti, ali je mogoče po položaju in razvoju delovnega trga zagovarjati podelitev delovnega dovljenja. Pri tem je treba upoštevati, ali podelitev delovnega dovoljenja omejuje možnosti za posredovanje nemških ali z njimi izenačenih delojemalcev oz. jih lahko v bodoče omejil, ker bi zaradi razvoja na delovnem trgu taki delojemalci v doglednem času postali brezposleni. Nadalje je treba preveriti, ali ni mogoče pokriti potrebo po delovni sili z mobilizacijo domačih rezerv ali pa od obrata pričakovati druge ukrepe za pokritje potrebe po delovni sili... Delovna dovoljenja je treba načeloma ... izstavljati za določeno poklicno dejavnost v določenem obratu. Območje veljave delovnega dovoljenja je treba omejiti na okraj za podelitev pristojnega delovnega urada... Dobo veljave delovnega dovoljenja je treba omejiti na največ eno leto. Nadalje je treba stalno paziti, da se doba veljave bivalnega dovoljenja ne prekorači." 1)

Leto za tem, 13. novembra 1974, so to ureditev še poostrili. Delovni uradi so dobili navodilo, da posebno strogo upoštevajo prednost Nemcev in tujcev iz držav članic EGS. Oddelek za posredovanje pri delovnih uradih mora po tem navodilu s pomočjo check liste posebej preveriti, ali je namesto tujih delavcev mogoče posredovati starejše delojemalce, handikapirane, odpuščene kaznjence in delno zaposlene ali pa domačine iz drugih okrajev delovnih uradov. Pri tem naj bi bilo s strogim merilom mogoče od obratov pričakovati, da "v okviru svojih možnosti ustvarijo potrebne pogoje za zaposlitev ... imenovanega kroga oseb".[2] Ta ureditev je veljala izrecno tudi pri " nadaljevanju dejavnosti brez prekinitve delovnega razmerja". O tem je bilo rečeno:

"Dejstvo, da se zaposlitev pri dosedanjem delodajalcu nadaljuje, nič ne spremeni na tem, da je treba odločati o podelitvi delovnega dovoljenja po paragrafu 1 AEVO z delovnotržnih vidikov (...), pri tem pa je treba razmere posameznega primera ustrezno upoštevati." 3)

Ob nameravani nastavitvi tujcev, ki so dolžni imeti delovno dodovoljenje, so morali obrati upoštevati delovni urad. Brez

---

1.) objavljeno v: IzA, štev. 1, 1974, str. 4 ssl. (6 sl.)
2.) oddelek II, štev. 1.1
3.) oddelek II, štev. 1.4

dokaza, da so "bila prizadevanja, pridobiti domačine, ki iščejo delo, primerno dolge čase brez uspeha", posebno tedaj, če je "delovni urad pravočasno dobil prošnjo za posredovanje", nastavitve tujih delavcev niso več zavarovali z izstavitvijo delovnega dovoljenja. [1] Prvo podelitev delovnih dovoljenj, npr. tujcem, ki so na novo dopotovali v okviru združevanja družin, ali pa tujcem, ki so že bili na zveznem področju ne da bi doslej bili kje zaposleni, so "načelno" izključili. [2] Od te stroge prepovedi so deloni uradi lahko - nise pa jim bilo treba - izvzeli tuje mladoletnike posebno za poklicno izobraževanje. To pa se je lahko zgodilo le "s strogim merilom o položaju in razvoju delovnega trga". [3] Toda tudi zanje je bila podelitev delovnega dovoljenja prepovedana, če so dopotovali po 1. decembru 1974. Izjemoma od prepovedi prve podelitve delovnih dovoljenj pa je bila predvidena tudi v interesu panog, ki so se najglasneje postavile proti prepovedi najemanja in so s tem pokazale, da so njihovi delovni pogoji bistveno pod povprečjem. Za prvo zaposlitev "na področjih, na katerih obstaja posebna potreba, ki je doma ni mogoče pokriti kot npr. rudarstvo, ribja in konzervna industrija, industrija šote, hotelska in gostinska obrt" so delovni uradi po odredbi z dne novembra 1974, lahko podelili delovno dovljenje. [4] Končno so za uveljavitev teh poredpisov sama pristojna mesta delovnih uradov pstavili pod kontrolo:

> "Pregledna služba bo v vseh primerih posebno preverjala, če se strogo držijo teh predpisov. Delovni uradi bodo morali v bodoče posebej dokazati, da je bila podelitev delovnih dovljenj v vsakokratnem obsegu neobhodna tudi kadar prizadevanja za izenačenja in posredovanje posebnih krogov ljudi in delno zaposlenih niso bila uspešna." 5)

1.) oddelek II. štev. 1.3
2.) oddelek II. štev. 1.2
3.) oddelek II. štev. 1.5 in 3.2
4.) oddelek II. štev. 2
5.) oddelek IV

Ta navodila so v naslednjih letih le nebistveno spremenil Novembra 1975 npr. je predsednik Zveznega zavoda za delo po odredbi zveznega ministra za delo in socialno ureditev delovnim uradom dal navodilo, da odslej pri tujcih, ki so dopotovali na zvezno področje po 30. novembru 1974, tudi za rudarstvo, za ribarstvo, za ribjo in konzervno industrijo, za industrijo šote in za hotelske in gostinsko obrt ni več izstavljati prvih delovnih dovoljenj. [1] Ta sprememba je v zvezi z zaostritvijo pojma sprejemljivosti delovnega mesta v zakonu o pospeševanju dela ki so jo koncipirali istočasno. Očitno so nameravali, da bi odslej v večji meri pod grožnjo ukinitve brezposelnine posredovali nemške brezposelne na ta področja, tako da so lahko odpravili določbe za izjemne primere in ustrezno razširili izpodrivanje tujcev. Tu se jasno pokaže, da državna uveljavitev primata domačinov dobi tudi in prav za domačine same represiven značaj in je za prizadete povezana z znižanjem ravni delovnih in mezdnih pogojev. Spremenili so tudi ureditev o rokih za mladoletne tujce, ki so dopotovali na zvezno področje v okviru priselitve družine. Ta rok so maja 1977 preložili na 31. decembra 1976, ker so zaradi visoke mladinske brazposelnosti med tujci posebno v gosto naseljenih področjih opazili kriminalnost in združevanje v tolpe. Preložitev roka sama pa najbrž ni odpravila administrativne izključitve maldoletnih tujcev iz delovnega trga, ko pa je zvezni minister za delo in socialno ureditev v tej zvezi izdal navodilo, da naj slej ko prej "pri podelitvi delovnega dovoljenja postopajo restriktivno" in še naprej zagotavljajo prednost nemških delovnih moči "ob uporabi strogih meril". [2] Kvečjemu v rudarstvu, v ribji in konzervni indurstriji, v industriji šote in v hotelski in gostinski obrti so se očitno za maldoletne, ki so dopotovali pred 1. januarjem 1977, odprle nove delovne možnosti. Kajti zvezni minister za delo je predsedniku zveznega zavoda dal izrecno

---

1.) Odredba predsednika zveznega zavoda zavedajoča zaposlovanje tujih delojemalcev v ZRN, tu: Arbeitserlaubnisverfahren, I a 6 - 5751/6401.4 od 27.11.1975 (neobjavljeno)

2.) Pismo zveznega ministra za delo in socialno ureditev predsedniku zveznega zavoda za delo zadevajoče zaposlovanje tujih delavcev od 31.5.1977, II a 5 - 24 100/13 (neobjavljeno)

navodilo, da te sektorje pri posredovanju tujih mladoletnikov "primerno" upošteva.[1] Tu opisana struktura reguliranja, ki se bomo njene uporabe v praksi - kolikor mogoče - spodaj podrobneje dotaknili, je bila v birokratski prekspektivi dolgoročno konfrontirana za eno težavo: približno polovica tujih delavcev si je že bila pridobila pravico do podelitve delovnega dovoljenja in vedno več tujih delavcev je dobivalo ta pravni status. Temu bi sicer bilo mogoče priti do živega tako, da bi prakticiranje izpodrivanja tujcev postavili na bazo zakona o tujcih, ki ne pozna nikakršne pravice. To pa bi zahtevalo zapletena usklajevanja med delovno in notranjo upravo in bi vrhu tega razodelo nasilni značaj izpodrivanja tujcev. Da bi razširili pristojnost za reguliranje zaposlovanja tujcev in jo hkrati obdržali v lastni hiši, so si v Zveznem ministrstvu za delo jeseni 1975 prizadevali za nič manj učinkovito pot: za odpravo pravice do podelitve delovnega dovoljenja. Na ta način bi prišli v doseg delovnih uradov tudi tisti tuji delavci, ki so že dolga leta delali v ZRN. Zvezno ministrstvo za delo je na ta način poskušalo zaustaviti uhajanje "manevrske mase" za svojo politiko na delovnem trgu. Ta politika pravnega poslabšanja pa je spodletela zaradi odpora sindikatov. Ti niso bili pripravljeni, da bi brez glasu sprejeli pravno poslabšanje precejšnjega dela svojih članov. Ker pa so vsekakor podpirali politiko izpodrivanja v okviru obstoječega pravnega položaja in je zastopnik sindikatov v predsedstvu zveznega zavoda za delo vedno odobril restriktivne odredbe, je bilo politično oportuno, da se izognejo aktiviranju edinega resnega konfliktnega potenciala proti državni diskriminaciji tujih delavcev. Odslej so se prizadevanja za pravno poslabšanje premaknila na razgradnjo izvedenih pravic priseljenih zakoncev tujih delavcev. Njihovo realizacijo je pričakovati še za 1978, ko pa je komisija dežel in zveze za razvoj tujskopolitične koncepcije priporočila ta ukrep

---

1.) prav tam

sindikati niso nasprotovali. [1)]

Tudi okrepljeno borbo proti ilegalnim zaposlitvenim razmerjem je oceniti kot poskus za uveljavitev primata domačinov. Sprememba zakona o pospeševanju dela in zakona o pripustitvi delojemalcev od junija 1975 [2)], ki za ilegalno zaposlovanje tujih delavcev postavlja višjo kazen, gotovo ni primerna kot dokaz za to tezo. Ta sprememba rabi za načelno zavarovanje državnega kontrolnega instrumentarija in je že pred ekonomsko krizo bila v zakonodajnem procesu. Prav gotovo pa je intenzivnost zasledovanja ilegalno zaposlenih tujcev konjunkturno specifična. Oktobra 1974 so naprimer udeleženci resornega razgovora v

---

1) Tako je v končanem poročilu komisije rečeno:
"Po par. 2 odst. 3 AEVO je zakoncem in mladoletnim otrokom tujih delojemalcem, ki že imajo pravico do podelitve delovnega dovoljenja, podeliti posebno delovno dovoljenje, če so pet let neprekinjeno bivali na zveznem področju. ... Izvedeno pravico do podelitve posebnega delovnega dovoljenja naj bi ohranili za otroke tujih delojemalcev , ki so pozneje dopotovali .Ti mladoletni otroci že pet let in dlje živijo na zveznem področju in so obiskovali nemške šole, se vključili v nemško družbo in bodo praviloma še naprej ostali v naši državi. Nasprotno pa naj bi odpravili izvedeno pravico do podelitve posebnega delovnega dovoljenja, ki so dopotovali kasneje." (Zvezno ministerstvo za delo in socialno ureditev, predlogi komisje dežel in zvez za razvoj celovite koncepcije politike zaposlovanja tujcev, Bonn, 28.2.1977, II a 5 - 24 200/22, štev 4 b, objavljeno v: Journal G, štev. 9/10, maj 1977, str, 23-40 (35). Konferenca delovnih in socialnih ministrov je 25. aprila 1977 odobrila to pravno poslabšanje in od zveznega delovnega ministra zahtevala ustrezne korake. (Sklepi 49. konferenc delovnih in socialnih ministrov so objavljeni v: AGG-Materialien, štev. 18, november 1977, str. 74-77)

2.) BGBI. I, str. 1542

zveznem ministrstvu za delo sklenili, da "v vsklajeni akciji prispevajo k odrivanju ilegalnega zaposlovanja tujcev".[1] O takšnih vsklajenih ukrepih iz časov visoke konjunkture ni nič znanega. Leta 1972 je nasprotno opatizi celo akcijo za omejeno toleriranje ilegalnih zaposlitvenih razmerij, ki se je orientiralo po sezonski potrebi po delovni sili v gradbeništvu. Prav tako je oktobra 1974 poročala FAZ, da je zvezni minister za gospodarstvo pred nedavnim izjavil, "da bi se brez ilegalno zaposlenih tujcev položaj na delovnem trgu prikazoval čisto drugače".[2] V pismu zveznega ministra za delo predsedniku zveznega zavoda 8.11.1974 je konjukturnospecifično intenziviranje zasledovanih ukrepov končno neposredno apostrofirano:

> "... Proti nepravilnostim se bo mogoče šele tedaj trajno boriti, ko bo intenzivirano tudi odkrivanje ilegalnih tujcev To je še posebno nujno, ker ilegalno zaposleni tujci blokirajo delovna mesta za Nemce.
> Hvaležen bi bil, če bi v okviru vaših preiskovalnih pravic... posebno pozornost posvetili sumljivim obratom. Globe, ki bodo izrečene, naj bodo take, da bo prizadetemu teža delikta pri trenutnem položaju na delovnem trgu stopila polno v zavest." [3]

Pri tem pride državi prav, da učinki teh ukrepov - možna prosta delovna mesta - nekaterim brezposlenim tujcem in Nemcem niso ravno napoti. Tako je frankfurtska tujska policija po poročilu Frankfurtska Neue Presse opazila, da je od začetka gospodarske krize "število anonimnih opozoril o ilegalcih naraslo skoraj za dvakrat." [4]

Pravkar opisana struktura centralnih navodil in odredb še ne dopušča sklepov o dejansko prakticiranih ukrepih. Kajti v mnogih odločilnih točkah so navodila ostajala nedoločna (npr. pojmi: upoštevanje posameznega primera, strogo merilo, sprejemljivost, položaj in razvoj delovnega trga, opravičljivost itd.) in zato

---

1.) Prim. IzA, štev. 5-6, 1975, str. 11
2.) FAZ, 31.10.1974
3.) objavljeno v: IzA, štev. 6-6, 1975, str. 11
4.) FNP, 21.1.1975

napotujejo na fleksibilno uporabljanje.[1] Kolikor je to mogoče bomo ob gradivu skušali raziskati upravno prakso. Pri tem bomo razlikovali dva kompleksa ukrepov, najprej administrativni poseg v obstoječa zaposlitvena razmerja in nato blokiranje zaposlitve tujcev, ki so bili sproščeni v krizi ali pa se prej niso zaposlili. Pri tem je mogoče izhajati iz tega, da oba kompleksa zadevata kapitalske interese v čisto različni meri. Prekršitev delovnih razmerij s strani birokracije še najbolj nasprotuje racionalnosti posamičnega kapitala. Zato podjetja odklanjajo tako politiko. Kot primer citirajo zastopnika livarskega kapitala. Njegovo stališče pa je mogoče tudi posploševati:

> Vse administrativne ukrepe, ki jih pod pritiskom števila tujcev, ki postaja politikum, v tej smeri preveč grobo, premalo elastično, premalo diferencirano koncipirajo, ocenjujem pri današnjem stroškovnem in dohodkovnem položaju podjetij v interesu preživetja določenih gospodarskih področij za nevarne." 2)

Nevarni so ti ukrepi zaradi tega, ker v različnih sektorjih delovnih pogojev kratkoročno ni bilo mogoče oblikovati tako atraktivno, da bi delavce podjetja lahko rekrutirala iz nemškega potenciala brezposlenih. Za manj nevarne ocenjuje Leiner drugi kompleks ukrepov, vsaj tedaj, ko gre za to, da se odpravijo "začasno dejansko odvečni, brezposleni tujci".[3] Tudi na tem področju je mogoče zaslediti opozicijo podjetij.

1.) Prim. v uvodu odredbe od 13.11.1974:
"Glede na položaj na delovnem trgu, ki je zelo diferenciran tako po okrajih kot tudi po gospodarskih vejah in glede na različne okoliščine posameznega primera je mogoče dati le načelna navodila. Deležni delovni uradi naj jih, kolikor potrebno in smotrno, dopolnijo." (I)

2.) Leiner, referat v delovnem krožku "perspektive politike delovnega trga". Objavljen v: IzA, štev. 5-6, 1975, str. 59 ssl.

3.) prav tam, str. 59

V sporočilu za tisk, ki ga je izdal Arbeitsring chemie 18. februarja 1975, je tako rečeno:

> "Trenutni položaj delovnega trga z relativno visoko brezposelnostjo tujcev in prepovedjo najemanja ne sme privesti do tega, da bi potisnili posebne probleme tujih delavcev vstran. Ustrezna priporočila za kemijske obrate dalje zdaj sklep sveta članov Arbeitsring Chemie. Sklep se s tem zavestno distancira od aktualne diskusije o vračanju tujih delojemalcev." 1)

Ta kritika pa je razločno manjša kot kritika administrativnih posegov v zaposlitveno strukturo in praktično utihne tedaj, ko more delovna uprava ponuditi enakoveredne nemške delovne moči, ki jih podjetje sprejme iz razmerja med obema kompleksoma ukrepov je torej mogoče sklepati na obliko rešitve konflikta med ekonomsko in politično racionalnostjo, med uvrednotenjem kapitala in primatom domačinov. Kljub centralnemu navodilu predsednika zveznega zavoda, da naj se podelitev delovnih dovoljenj pri obstoječih zaposlitvenih razmerjih preverja po istih kriterijih kot podelitev delovnih dovoljenj pri novi zaposlitvi, so delovni uradi - kolikor razvidno - samo v majhnem obsegu, ki ga je mogoče zanemariti, administrativno ukinili delovna razmerja proti volji delodajalcev. Očitno so že na ravni deželnih uradov spravljali upravno prakso v soglasje z zaposlitvenimi interesi gospodarstva. Intervjuji s strokovnjaki na deželnem delovnem uradu v Berlinu so vsaj pokazali, da tam priporočajo podaljšanje delovnih dovoljenj pri obstoječih zaposlitvenih razmerjih brez nadaljnjega preverjanja. Po podatkih Anke Görss,[2] ki se opira na povpraševanje v berlinskih podjetniških zvezah, je pri vprašanju odpravljanja vsakršna konfliktna tema med podjetji in delovno upravo

> "CBD (Centralno združenje berlinskih delodajalskih zvez K.D.) in industrijska in trgovska zbornica Berlin sta zadovoljni z obstoječo ureditvijo. Pritožb prizadetih obratov o morebitnem oteževanju nadaljnjega zaposlovanja njihovih tujcev menda doslej praktično ni bilo"

1.) Arbeitsring Chemie, informacija za tisk 18.2.1975
2.) Anke Görss, Arbeitsmarktpolitik der Unternehmerverbände in der Bundesrepublik Deutschland unter besonderer Berücksichtigung der Beschäftigung ausländischer Arbeiter, diplomsko delo v strokovnem področju 15 na Freie Universität Berlin, poletni semester 1974, str. 78

Odsotnost takšnih konfliktov, ki bi se prav gotovo prikazali v obdelanem gradivu, kaže na to, da so v drugih deželnih delovnih uradih ukrepali podobno.

Delovnih razmerij s strani delovne uprave, torej sicer niso ukinjali proti volji podjetnikov. Najti pa je celo vrsto primerov, ko je delovna uprava preprečila nadaljnje zaposlovanje tujcev, vendar s tem ni nasprotovala interesom podjetnikov, temveč je nasprotno olajšala tako ali tako potrebne odpustitve. Tako je poročala Frankfurter Rundschau 29. aprila 1975, da je delovna uprava odbila podaljšanje delovnega dovoljenja za sto Portugalcev, ki so bili zaposleni pri nekem obratu za gume v Bad Kreuznach. Pri tem ni priskrbela nadomestnih moči, temveč je administrativno sankcionirala reduciranje osebja v obratu ne da bi nadomestili odpuščene delavce. Neki zastopnik IG Chemie je povzel ta ukrep tako:

> "Edini koristniki tega navodila so podjetniki. Ni se jim treba spopadati z zastopstvom delavcev ne zaradi privolitve v odpoved, ne zaradi socialnih zahtev. Tako postanejo delovni uradi pomagači podjetnikov." 1)

V raziskovalnem poročilu o "Personalni politiki v krizi prodaje" instituta za socialnoznanstveno raziskovanje iz leta 1975 je naveden drug primer za administrativne ukrepe delovne uprave, ki so olajšali personalno politiko podjetij in edinole slabili pozicijo delojemalcev:

> "Tu je hotela delovna uprava odobritev podpore za delavce s skrajšanim delovnim časom povezati z nepodaljšanjem delovnega dovoljenja za večje število tujcev iz držav načelnic EGS. Očitno je, da s pričakovano vrnitvijo v domovino povzročila razbremenitev delovnega trga. Ko je za zastopnika delavcev bilo razvidno, da ne bo uspelo, hkrati preiti na skrajšani delovni čas in doseči nadaljnjo zaposlitev teh kolegov ob istočasnem podaljšanju delovnega dovoljenja, se je tudi zavzel za to, da bi te delovne moči posredovali drugim podjetjem." 2)

1.) Frankfurter Rundschau, 29 april 1975

2.) Institut für sozialwissenschaftliche Forschung, Betriebsund sozialpolitische Aspekte und Probleme betrieblicher Personalplanung, delovno poročilo 4: Personalpolitik in der Absatzkrise, Müchen 1975, str. 35. v originalu stoji napačno namesto "delovno dovoljenje" pojem "dovoljenje za bivanje".

Drug in nemara najbolj pomemben primer je mogoče dokazati pri VW-Kassel.[1] V tem obratu so med drugim od oktobra do decembra 1974 in od februarja do marca 1975 ponujali plačilo odpravnine ob sporazumni odpovedi. Prav v teh obdobjih se je delovni urad Kassel branil, da bi okoli 300 turškim delavcem, ki niso hoteli sprejeti dosedanjih ponudb za odpoved, podaljšali delovno dovoljenje. In zdaj niso ne odpovedali, niti delavci niso dobili odpravnine. Kajti njihovo zaposlitveno razmerje pri Volkswagnu je delovni urad Kassel končal z odklonitvijo prošenj za podaljšanje delovnega dovoljenja. Odvetnikom 300 delavcev, ki so se najprej obrnili la na Volkswagen, da bi opozorili na nepravičnost tega položaja in da bi dobili podrobnejše informacije, je pravni oddelek za tuzemstvo pri Volkswagenwerk AG Wolfsburg 2. aprila 1975 odgovoril s pismom naslednje vsebine:

> "... Najprej bi radi k vašemu pismu z dne 11. marca ugotovili, da naših turških delojemalcev nismo odpustili, temveč jih zaradi nepodaljšanja delovnega dovljenja nismo mogli naprej zaposlovati (par. 19 AFG).... o izvajanjih v vašem pismu lahko rečemo samo to, da nismo bili ne informirani o namenih delovnega urada niti nimamo dolžnosti, da delojemalce poučimo o uradnih ukrepih, ki so eventualno načrtovani. Dobro veste, da nas o takih ukrepih tudi ne obveščajo. Turške delojemalce smo v razglasih pismeno opozorili na možnost sklenitve preklicanih pogodb v času med 24.10. in 31.12.1974. Stvar vaših klientov turških skrbnikov bi bila, da bi svoje sodeželane poučili o vprašanju delovnega dovoljenja in jim svetovali, da naj se poslužijo preklicnih pogodb z nami. Zato odklanjamo nadaljnja plačila in priporočamo, da se dogodki prepustijo presoji sodišča."

To pismo Volkswagenwerka sugerira, da delovna uprava prakticira postopek o delovnem dovoljenju restriktivno, ne da bi prizadetetujce in obrat - prej o tem obvestila. Delovni urad Kassel nas pouči drugače. V pismu z dne 26. marca 1975 odvetnikom prizadetih tujcev je rečeno:

> "O posledicah spremenjenega položaja na delovnem trgu za postopek o delovnem dovoljenju je Zvezni zavod za delo naovembra 1974 informiral Zvezno združenje delodajalskih zvez, Nemško sindikalno zvezo in komunalne organe zveze in prosil, da

1.) Naslednji prikaz temelji na internih dokumentih iz Volkswagenwerk Wolfsburg in delovnega urada Kassel.

naj obvestijo svoje včlanjene zveze. Z informacijami za tisk zveznega zavoda za delo in delovnega urada Kassel z dne 24. 11.1974 in 23.12.1974 so bila obveščena sredstva javnega obveščanja.
Poleg tega je jeseni 1974 v pogovorih z zastopniki Vokswagna v Kasslu prišlo do izraza, da bo treba zaradi neugodnega položaja na delovnem trgu računati s tem, da delovna dovoljenja tujih delojemalcev po preverbi vsakega posameznega primera ne bodo več podaljšana."

Vodstvo tovarne je torej na vsak način bilo obveščeno o upravni praksi. Da je tudi tujim delavcem v večini bil ta položaj znan, je zelo verjetno. V tujejezičnih dnevnikih so uporabo postopka o delovnih dovoljenjih večkrat omenjali. Iz obratov je bilo povsod slišati, da so bili tujci zaradi odredb Zveznega zavoda globoko zaskrbljeni. Delovni urad Kassel je celo trdil, da je Volkswagenwerk Kassel neposredno informiral tujce:

"Tako zastopstvo delavcev - kjer so zastopani tudi tuji delojemalci - kot tudi vsi tuji delojemalci, katerih delovno dovoljenje se je izteklo konec januarja 1975, so bili s strani Volkswagna opozorjeni na negotovost nadaljnjega razvoja."

Da bi bilo v toliko za vsakega tujca pametno, da preden dobi "odpoved" s strani delovnega urada sam prostovoljno da sporazumno odpoved, delovni urad Kassel pove s hvalevredno odkritostjo:

"Vsak tuj delojemalec mora torej računati s tem in se pripraviti na to, da ob spremenjenem položaju na delovnem trgu zaradi rastoče brezposelnosti delovno dovoljenje, za katerega je zaprosil, ne bo podeljeno, da ne bi ogrožali zaposlitvene možnosti domačih delovnih moči. ...
Pri danem stvarnem pravnem položaju je bilo za vsakega tujega delojemalca očitno, v kakšno tveganje se spušča, če se ne izkoristi od Volkswagna ponujene odpravnine."

Ti primeri kažejo, da splošnega administrativnega izpodrivanja z delovnega trga niso preprečili delovnopravni zaščitni ukrepi, ki veljajo tudi za tujce. Zakoni o zaščiti mater, zakon o podjetjih in o zaščiti pred odpovedjo, da izenujemo samo najvažnejše odločbe, torej proti administrativnim ukrepom delovneu uprave niso dajali zaščite. Kot se je pokazalo v imenovanih primerih, jih je

lahko nepodaljšanje delovnega dovoljenja materialno razvejalo. Tuje delavce torej ni zakonodaja ščitila pred državnim izpodrivanjem iz obstoječih zaposlitvenih razmerij, temveč so kapitalski interesi preprečili njihovo nadaljno zaposlitev. V tem primeru torej ni država s konstituiranjem ustrezne zakonske strukture ščitila delavce pred ukrepi podjetij, temveč so podjetja s svojimi interesi, ki jih država ne more nekaznovano zanemarjati, ščitili tuje delavce pred ukrepi države. Ta zaščitni mehanizem pa je veljal le dotelj, do koder so segali zaposlitveni interesi podjetij. Če pa naj bi delavce odpustili ,so obrati lahko na mnoge načine izkoristili repertoar državnih ukrepov. Mimo neposrednega olajšanja sprostitev delovne sile, kakor prihaja do izraza v primerih, so lahko obrati pogosto z opozorilom na vedno omejeno veljavnost delovnega dovoljenja s svoje strani ustrezno omejili delovne pogodbe in se pri izteku pogodbe ogibili delovnopravnopravnih zaščitnih določb pred odpovedjo. Ta zaščitni mehanizem proti državnim posegom je hkrati impliciral močan disciplinski pritisk delodajalcev na tuje delavce, ker je grožnja z odpovedjo spravila delavce šele v faktični doseg repertoarja državnih ukrepov.

Tudi drugi kompleks ukrepov, izpodrivanje tujcev, ki so že bili brezposelni ali pa se hočejo prvič zaposliti, empirično še ni zadostno raziskan. Posebno v posameznih primerih ni jasno, v kakšni obliki so na področju teh ukrepov rešili konflikt med ekonomskim računom posamičnih konfliktov in političnim računom države. Zvezno ministrstvo za delo si na eni strani lasti, da je državna uveljavitev primata domačinov služila temu, da zaustavi prednostno rekrutiranje poceni tujcev za obrate. Tako npr. Bodenbender, ki je kot naslednik Hermanna Ernsta v zveznem ministrstvu za delo in socialno ureditev pristojen za vprašanja zaposlovanja tujcev, utemeljuje uporabo instrumentarija delovnega dovoljenja tako:

> "Po par. 19 zakona o pospeševanju dela imajo pri posredovanju dela nemški delojemalci prednost pred tujci izven EGS.

To prednost Nemcev je treba po pojmovanju zveznega ministra za delo ohraniti: Odprava prednosti Nemcev bi pomenila, da je odločitev o tem, ali bo nastavljen tuj ali nemški delojemalec. izključno pri obratih.

Ker so tujci prej kot Nemci pripravljeni, da delajo za manjšo mezdo, bi imeli tujci v mnogih primerih pri nastavljanju prednost. Posledica bi bila, da bi se število brezposelnih nemških delojemalcev v razmerju do števila brezposelnih tujcev nadproporcionalno povišalo.

....

Odprava par. 19 ZPD bi zaradi učinka na nemške delojemalce sprožila velike socialne koflikte in bi najbrž tudi pritiskala na splošno raven mezd." 1)

Na drugi strani pa državni organi in še posebno sindikati - kadar gre za zavrnitev kritike postopka o delovnih dovoljenjih - stalno opozarjajo na to, da so le v največ treh odstotkih vseh primerov odklonili zaprošeno delovno dovoljenje. Da bi dokazali da - po DGB - "niso delali posebno restriktivne politike glede na podeljevanje delovnih dovoljenj"[2], so vsakič ponktualno pritegnili uradno stastistiko o prošnjah, odobritvah in odklonitvah delovnih dovlljenj, ki jih Zvezni zavod za delo ni objavil. (Prim. tudi tabelo2). Tudi če ti podatki držijo in so leta 1975 odklonili okoli 44 000 prošenj za podelitev delovnega dovoljenja, da bi na ta delovna mesta posredovali Nemce, potem gre tu za pomemben program za preskrbo dela za domačine. Statistika pa je notorično nezanesljiva in jo je mogoče vzeti le za minimalno osnovo. Celo strokovnjaki Zveznega zavoda za delo so v intervjujih stalno opozarjali na to, da pokažejo le vrh ledene gore. Vrhu tega je iz številnih empiričnih primerov znano, da so tujcu, ki je našel delovno mesto, pogosto z ustno izjavo referenta zabranili delovno dovljenje. Znano je tudi, da zaposlitvene firme pred ob-

---

1.) Wolfgang Bodenbender (Zvezno ministrstvo za delo in socialno ureditev), Positionen zur Ausländerpolitik, predavanje na konferenci ZDF z redakcijskimi vodji oddaj za tujce 24. maja 1976 v Mainzu (razmnožen manuskript, Bonn, 29. junija 1976)

2.) Poročilo Nemške sindikalne zveze (DGB) za 3. konferenco sindikatov iz Evrope o vprašanjih migracije od 20. - 22. maja 1976 v Stuttgartu, Düsseldorf, aprila 1976, str. 6

Tabela 2:

Razvoj postopka o delovnem dovoljenju

doba	vložene prošnje	odobrene prošnje	odklonjene prošnje	v %
1969	1.290.772	1.285.305	5.467	0,4
1970	1.340.555	1.333.732	6.823	0,5
1971	1.660.688	1.654.825	5.863	0,4
1972	1.277.307	1.271.885	5.422	0,5
1973	1.103.342	1.094.688	8.654	0,8
1974	1.415.577	1.393.878	21.699	1,5
1975	1.521.507	1.477.080	44.427	3,0
januar/ februar 1976	194.298	188.654	5.644	3,0

Vir: Poročilo DGB za 3. konfernco sindikatov iz Evrope in Magreba o vprašanjih migracije od 20.-22. maja 1976 v Stuttgartu, Düsseldorf, aprila 1976, str. 6

ljubo o nastavitvi telefonsko prosijo posredovalno oddelek delovnega urada za sporočilo, ali bo delovno dovljenje podeljeno in ob telefonski odpovedi zaposlitvenega razmerja ne sklenejo. Take ustne odklonitve pa se v statistiki ne najdejo. Končno je vredno premisleka, da tujcem pogosto odsvetujejo samostojno iskanje delovnega mesta, ker menda nimajo upanja, da bi dobili delovno dovoljenje. Tako se tudi ustrahovalni učinek, ki nastane že dolgo pred samo prošnjo, v statistiki že sploh ne pozna.

Zato smo odvisni od punktualnih posamičnih informacij, ki jih je treba sestaviti v začasen mozaik. Posledice državnih ukrepov je mogoče eksemplarično demostrirati ob primeru administrativne izključitve tujih mladoletnikov od delovnega trga. Kakor hitro so ugotovili visoko mladinsko brezposelnost med Nemci kot na vsak način resen problem, so hkrati kot nastavek za rešitev te problematike že vzeli v poštev izpodrivanje tujih delavcev, posebno še tujih mladoletnikov, z delovnega trga. Tako so npr. ministrskega predsednika Hessna Oswalda v neki informaciji za tisk deželne vlade za Hessen iz januarja 1976 citirali takole:

> "Rastoče število Nemcev, ki iščejo delo, - predvsem med mladoletniki - ne dopušča druge možnosti kot sistematično omejevanje zaposlovanja tujcev." 1)

Državni ukrepi so nato posebno trdo prizadeli tuje mladoletnike. Med njimi je leta 1975 približno tretjina (moških 26,1 % ženskih 40,7 %) ostala brez dela.[2] V kakšni meri je mogoče ta visoki delež brezposelnih zvesti na državne ukrepe ni nič prispevala k znižanju, nasprotno pa ukrepa za zvišanje te brezposelnosti tujcev. To dokazuje dokumentacija Humanistične unije Berlin in Mladinske zveze Turčije iz maja 1976, iz katere so vzeti zaslednji primeri:[3]

1.) Hessischen Arbeitsmarkt weiter entlasten, informacija tiskovnega in informacijskega oddelka pri deželni vladi za Hessen od 31. januarja 1976

2.) Dokazano v: Knuth Dohse, Ausländerjugend, ökonomische Krise und Staat, v: Gero Lenhardt, Jugendarbeistlosigkeit und politik, Frankfurt 1978

Orhan Oztas (rojen 23.4.1957,pribl. tri leta v Nemčiji) npr. je v primerjavi s svojimi tujimi in tudi z mnogimi nemškimi delovnimi tovariši nadpovprečno kvalificiran:
od oktobra 1973 do februarja 1974 je pri Jugendsozialwerk uspešno opravil kovinarski tečaj. Oktobra 1974 je opravil varilski izpit. S to kvalifikacijo je samostojno dvakrat dobil vajensko mesto, za katero so mu odklonili podelitev delovnega dovoljenja. Pismene odločbe o odklonitvi Orhan nikoli ni dobil. Nič boljše se ni godilo manj kvalificiranemu Tununsbeyu (rojen 23.8.1959, v Nemčiji od oktobra 1971). Pri dveh kovinarskih obratih je poskušal dobiti vajensko mesto, vendar ni opravil izpita usposobljenosti. Nato je našel drugo delovno mesto, za katero pa so mu ustno odklonili delovno dovoljenje. Emel Mergüh (rojen 23.8.1957, v Nemčiji tri in pol leta) je samostojno v trgovinski hiši našla delovno mesto transportne in skladiščne delavke. Prizadevanja trgovske hiše, da bi Emel dobil delovno dovoljenje, niso bila uspešna. Pri isti trgovski hiši so ji pozneje obljubili drugo delovno mesto. Spet ni dobila delovnega dovoljenja. Po svojih izkušnjah z delovnim uradom so vsi ti mladoletniki razumljivo odnehali s poskusi, da ali sami najdejo vajensko ali delovno mesto ali pa celo pri delovnem uradu zaprosijo za posredovanje dela. Drugi so se učili iz teh izkušenj in sploh niso začeli z iskanjem dela. Ugotovimo torej ne samo, da delovni urad organizira izključitev iz delovnega trga, temveč tudi,da se za te mladoletnike storitveni odnos delovni urad - iskalec dela - obrne. Na posredovanje delovne uprave ne morejo računati. Kdor nato na lastno pest išče delo in je pri tem uspešen, pomaga obratno delovnemu uradu pri prizadevanju, da v prvi vrsti posreduje Nemce. S prošnjo za delovno dovoljenje posredovalni oddelek pri delovnem uradu zve za prazno delovno mesto in se lahko potrudi, da ga zasede z Nemcem. V oči bode, da v imenovanih primerih mladoletniki niso brezposelni morda zato, ker na delovnem trgu ne bi mogli najti mesta.

Narobe jim je uspelo včasih večkrat z lastnim trudom najti vajenska ali delovna mesta. Torej jih pri zaposlitvi ne ovirajo tržni procesi, temveč država. V toliko je tudi tu mogoče najti konflikt med politično in ekonomsko racionalnostjo. Ta konflikt pa je po obsegu in intenzivnosti ostal skrajno omejen. Spričo manjkajočih resnih spopadov med delovno upravo in kapitalom se zdi gotovo, da v upravni dejansko tudi centralna navodila predsednika Zveznega zavoda za delo, kakor so npr. izražena v odredbi iz novembra 1974, prilagajo kapitalskim interesom. V nobenem primeru niso pričakovali od obratov, da bodo proti njihovem interesu ustvarili "potrebne pogoje za zaposlitev" starejših delojemalcev, rehabilitantov, izseljencev, odpuščenih kaznjencev ali delno zaposlenih, kakor je to predpisoval odred s poudarkom na stroga merila. Prej lahko izhajamo iz tega, da so delovni uradi izvajali relativno fleksibilen pritisk za prednostno rekrutiranje Nemcev, ki je bil za obrate neudoben, nikoli pa ni povzročal resnih rekrutacijskih težav ali pa znatno povečane rekrutacijske stroške. Ker je bilo mogoče uveljavljati prednost nemških brezposlenih pogosto le tako, da so nanje z grožnjo ukinitve brezposelnine izvajali forsiran pritisk za sprejete neatraktivnih delovnih mest, so bili obrati najprej pogosto konfrontirani s težavo, da so rekrutirani Nemci pa kratkem času zapustili ta delovna mesta ali pa so šli v bolniško in so jih nato spet odpustili.[1] Za livarsko industrijo Leiner opisuje ta proces, po katerem delovni urad pošilja prednostne Nemce, ki nato deloma med poskusno dobo spet izstopijo, nakar se obrati v drugo obrnejo na delovni urad, ki tedaj že bistveno manj trdo uveljavljajo prednost Nemcev. Leiner povzema rezultat za obrate takole:

1.) Tako pri Ford Köln, po poročilu "Frankfurter Rundschau" 11.6.1976

"Tako z zamudo dosegamo svoj cilj in na koncu ugotavljamo, da smo pri tem zopet našli dobrih 25 % tujcev, čeprav tujce iz držav članic EGS." 1)

Pogosto je šla ta rekrutacija tujcev po ovinkih še dlje in ni zadevala samo tujcev iz EGS, temveč tudi delovne moči iz najemalnih držav. Natančnejša precizacija teh procesov pri sedanjem stanju raziskovanja ni mogoča. V splošnem je tudi tam, kjer državnim posegom ne stojijo nasproti zakonite pravice tujcev, mogoče ugotoviti znatne restrikcije togega administrativnega uveljavljenja primata domačinov. Dolgoletno zaposlovnaje tujcev glede na zahteve kapitala po delovni sili je v ZRN povzročilo segmentiran delovni trg, katerega ločnice se ne pokrivajo popolnoma, približno pa z ločitvijo delovne sile po državni pripadnosti. Nemce in tujce je bilo zmeraj manj mogoče nadomeščati. V ekonomski krizi postaja ta segmentacija propustna navzdol sicer že zaradi tržnih procesov. Državno nadomeščevalno politiko pa je kljub temu mogoče izvajati le s hudim pritiskom na domače brezposelne na eni strani in proti interesom posamičnih kapitalov na drugi strani. Proti kapitalskim interesom pa je država v ekonomski krizi lahko postopala največ toliko, kolikor uvrednotenje kapitala ni bilo z državno vsiljenimi rekrutacijskimi težavami še naprej ogroženo. Delovna uprava se torej ni mogla ogniti temu, da si ne bi deloma prav tako prilastila zgoraj označeno ekonomsko racionalnost in v toliko oklevala med zagotaljanjem uvrednostenja kapitala z dobavo tujih delavcev tudi v ekonomski krizi in uveljavljanjem primata domačinov. V tem kofliktnem sistemu ciljev so bili kapitalski interesi dominantni vsaj na področju ukrepov, ki so merili na obstoječa zaposlitvena razmerja. Na področju ukrepov, usmerjenem v rekrutacijo delovne sile, pa ugotovimo administrativen oportunizem, ki je koflikt glede ciljev vsakokrat tako izravnal, da kapitalski interesi sicer niso bili v polni meri

---

1.) Leiner, n.n.m., str. 57

zadovljeni, da pa tudi niso bili tangirani v taki meri, da bi povečalo krizo. V nobenem primeru pa - v okviru dosega zakonodaje o delovnem dovoljenju - pravne pozicije prizadetih tujcev niso predstavljale restrikcije za državne posege. V računu uprave so imeli precej podrejeno vlogo.

4. Administrativno obravnavanje brezposelnih tujcev

Tako v letih 1966/67 kot tudi v ekonomski krizi sedemdesetih let so tuji delavci v enaki meri kot Nemci imeli zakonito pravico do brezposelnine, do podpore za brezposelne in do socialne pomoči. Že leta 1954 je delovna uprava razvila tehnike, da bi v svojem območju (podpora brezposlenim) izpodrila enakopravnost z ustrezno uporabo zakonodaje o delovnem dovoljenju. Pri tem je pričela pri pojmu o razpoložljivosti, ki je konstitutiven za odobritev podpore, in je zanikala "razpoložljivost za delovni trg in s tem brezposelnost", če tujec ni imel dovoljenja za bivanje ali pa so mu odrekli delovno dovoljenje. [1] Na ta način si je delovna uprava ustvarila možnost, da v okviru veljavnosti zakonodaje o delovnem dovoljenju disponira tudi o odobritvi brezposelnine. Na ta način so preoblikovali zakonite zahteve do uprave v miloščino s strani uprave. O tem je treba izhajati iz razpoložljivosti za delovni trg z ustreznimi zakonitimi pravicami do podpore, zdaj ne odloča vedenje tujca, temveč uprava sama razlaga razpoložljivost., ne da bi prizadeti lahko vplivali na to.

Neposredno z naraščanjem brezposelnosti so to pravno figuro decembra 1966 spet aktivirali. Po okrožni odredbi predsednika Zveznega zavoda naj bi delovni uradi pri tujcih, ki nimajo državljanstva EGS in tudi ne zakonite pravice do izdaje delovnega dovoljenja, v primeru brezposelnosti in ob izgubi delovnega dovoljenja, v vsakem primeru skrbno preverili, ali je moč v prihodnosti še računati z izdajo delovnega dovoljenja. V tej zvezi je rečeno:

> "Kolikor se takšni tuji delojemalci pri pristojnih delovnih uradih prijavijo kot brezposelni, je treba za razjasnitev vprašanja ponovne delovne možnosti vključiti tudi nadokrajno delovno posredovalnico. Če v primernem času tudi po vključitvi nadokrajne delovne posredovalnice ni možno najti

---

1) RdErl. 278/54. 1. 4.: Podpora brezposelnim, skrbstvo za brezposelne; tu: odobritev podpore I. Nemcem, ki so se priselili iz tujine, II. tujcem, od 30. avgusta 1954, II a 3/II a 2 - 5750/7304/7313/7401/7610-, v: Dienstblatt 1954, str. 524.

2) RdErl. 4/67.1.: zaposlovanje in posredovanje dela tujim delojemalcem, od 27. dec. 1966, I a 5 - 5750/5761/5461/5462-,v: Dienstblatt 1967, str. 12.

ustreznega delovnega mesta, izdaja delovnega dovoljenja za novo delovno mesto v splošnem ni možna. Katera doba velja za primerno, naj od primera do primera odloči direktor delovnega urada. " 2)

S pojmom "primeren čas" so si ohranili možnost, da glede na okoliščine skrajšujejo ali podaljšujejo dobo prijemanja brezposlenine. Če naj bi znatno okrnili zakonito pravico do brezposelnine, potem je bilo mogoče z enostavnim, znotrajbirokratskim postopkom ustrezno skrajšati "primerno" dobo, v kateri je mogoče najti delovno mesto. Pokažemo lahko, da so v krizi 1966/67 s centralnimi direktivami predsednika zveznega zavoda določili, kaj je zazumeti s pojmom "primeren". Tako so delovnim uradom z odredbo 19. jan. 1967 ukazali,

"da kot `primerna doba`.... velja doba, v kateri je brezposelni tuji delojemalec prejemal brezposelnino, vendar najdlje za čas od 31. marca 1967." 1)

Na ta način so skrajšali tako prizadevanja delovnega urada za posredovanje kot tudi dobo prejemanja brezposelnine na maksimalno tri do štiri mesece. Kajti po poteku "primerne dobe" naj bi prizadevanje za posredovanje ustavili in seznanili zavarovalni oddelek, "da prizadetemu tujcu delovno dovoljenje ne bo več izdano".[2] Nato je zavarovalni oddelek bil obvezan, da je zanikal razpoložljivost za delovni trg in ustavil plačevanje podpore, kolikor ni priznal posebne prizadetosti. V času ekonomske krize je predsednik zveznega zavoda večkrat spreminjal vsebinsko odločitev pojma "primerna doba". Februarja 1967 je npr. odredil, da je za tujce, ki "bodo v naslednjih tednih postali brezposelni ... v splošnem treba vzeti za `primerno dobo`trinajsttedensko prejemanje brezposelnine". [3] Pri tem je še dodal in s tem z vso jasnostjo pokazal preobrazbo prava v oportunistični decizionizem:

"V ostalem bom v teku meseca marca odločil o tem, koliko in v kakšni meri je mogoče ob upoštevanju tedanjega položaja na delovnem trgu zagovarjati podaljšanje dobe, potekle 31. marca 1967, za v poštev prihajajoče tuje delojemalce preko tega datuma." 4)

---

1) Ekspresna odredba od 19. jan. 1967 - I a 5 - 5750/5761/5461/5462, v Dienstblatt ni objavljen. Cit. po parafraziranju v: RdErl. 68/67. 1.: Zaposlovanje in posredovanje dela pri tujih delojemalcih, 17. feb. 1967, I a 5 - 5750/5761/5461/5462-, v: Dienstblatt 1967, str. 117.

2) RdErl. 68/67. 1, prav tam.

3) Prav tam.

4) Prav tam.

5) RdErl. 103/67.1: Zaposlovanje in posredovanje dela pri tujih delojemalcih, od 21. marca 1967, I a 5 - 5750/5761/5461/5462-, v: Dienstblatt 1967, str. 181 sl.

Marca 1967, ko je kazalo, "da obstajajo pri nadaljnji poživitvi delovnega trga tudi za brezposelne tuje delojemalce, zaposlene v Zvezni republiki, možnosti za posredovanje", je razširil primerno dobo brez roka na trinajst tednov. 5) Po nadaljnjem izboljšanju položaja na delovnem trgu so maja 1967 končno razširili dobo, v teku katere so imeli izdajo novega delovnega dovoljenja za možno, na trajanje pravice do prejemanja brezposelnine. Šele ko je ta pravica zaradi ekonomskega razvoja kvantitativno postajala zmeraj manjša, so jo v upravni praksi zopet uveljavili.

Poleg tega je mogoče identificirati še vrsto drugih diskriminacijskih mehanizmov proti brezposelnim tujcem, ki jim na lahek način odvzamejo podporo za brezposelne in hkrati okrepijo pritisk na sprejemanje neatraktivnih delovnih mest oz. vztrajanje na njih. Tako je delovna uprava npr. poostrila ureditev o mirovanju. Po AVAVG je mogoče za en mesec ustaviti plačevanje podpore za brezposelne, če delojemalec iz razlogov, ki jih delovna uprava ne sprejme, sam odpove delo ali pa ponujenega mesta ne sprejme. Po navodilu predsednika Zveznega zavoda se delovna uprava pri tujcih, nad katerimi je imela v okviru postopka o delovnem dovoljenju pravico razpolaganja, ni držala te ureditve in je odločbo o mirovanju povezala s popolnim odvzemom podpore za brezposelne. Tako pravi odredba od 17. feb. 1967:

> "Če za brezposelnega tujega delojemalca, za katerega velja ta odredba, sprejmejo odločbo o mirovanju po 78 ssl. AVAVG, potem - izvzemši posebno prizadetost - izdaje novega delovnega dovoljenja ni več moč imeti uveljaviti; nadaljnja prizadevanja za posredovanje je treba ustaviti." 1)

Zavarovalni oddelek je dobil posebno navodilo, da mora pred določitvijo dobe mirovanja povprašati pri posredovalnem oddelku, če tujcu ne bo več izdal delovnega dovoljenja. Če je posredovalni oddelek nato na formularju, katerega kopijo je bilo treba " posredovati pristojnemu uradu za tujce", sporočil, da ne namerava več izdati delovnega dovoljenja, je moral zavarovalni oddelek obravnavati tujca kot ne več razpoložljivega. V ustreznem odloku je rečeno:

> "Če na osnovi sporočila posredovalnice dela v teh primerih ni ali ni več razloga za razpoložljivost, je treba brez-

---

1) RdErl. 68/67. 1, štev. 5.
2) RdErl. 215/67.4.1: odobritev podpore brezposelnim tujim delojemalcem po AVAVG, od 14. julija 1967, II a 4 - 7076/7054/5750-,v: Dienstblatt 1967, str. 364 (365).

poselnino iz tega razloga odpovedati ali odvzeti." 2)

Marca 1967 so ureditev o mirovanju še poostrili. V odloku predsednika Zveznega zavoda od 21. marca 1967 je zapisano:

> "S štev. 5 RdErl. 68/67.1 je bilo odrejeno, da mora odločitev o mirovanju podpore po §78 ssl. AVAVG pri brezposelnem tujem delojemalcu - izvzemši posebno prizadetost - imeti za posledico ustavitev nadaljnjih prizadevanj za posredovanje ....
> Kot razširitev štev. 5 RdErl. 68/67.1. v bodoče tudi tedaj ni možno izdati novega delovnega dovoljenja, če je v posameznem primeru razvidno, da - npr. zaradi ponovnega preloma delovne pogodbe, zaradi dokazane nemarnosti ali na osnovi izkušenj pri opravljenih poskusih posredovanja - tudi pri primernih ponudbah delovnih mest ni več mogoče računati s ponovnim posredovanjem tujega delojemalca." 1)

Tako si je delovna uprava ustvarila možnost, da tudi brez osnove za odločbo o mirovanju pri brezposlenih tujcih, katerih posredovanje je imela za neverjetno, popolnoma odkloni podporo za brezposelne. Pri tem je navezovala na tradicije kontrole prelomov pogodb in spodkopavanja principa legalnosti v zgodnji fazi najemanja. 2)

Ta sveženj ukrepov so - z nekaterimi modifikacijami - takoj začeli uresničevati, ko je spomladi 1974 nastopajoča ekonomska kriza začela povzročati množično brezposelnost. Že novembra 1973 so dali delovnim uradom - kot smo pokazali v prejšnjem razdelku - navodila, da naj pogojujejo " splošno delovno dovoljenje" z določeno dejavnostjo v določenem obratu. Tujci, ki še niso dobili pravice do izdaje delovnega dovoljenja, so odslej z delovnim mestom izgubili tudi delovno dovoljenje. Tako so ponovno institucionalizirali možnost, da z administrativno odločitvijo dobe, za katero se lahko izda delovno dovoljenja za samovoljno omejijo trajanje podpore za brezposelne.

O tem pravi odlok z dne 3. aprila 1974:

> "Kolikor v posameznem primeru ni nasprotnih razlogov, je pri sedanjem položaju na delovnem trgu in pri pričakovanem razvoju, izdaja delovnega dovoljenja možna
> - pri <u>prejemnikih brezposelnine:</u>
> za čas, za katerega obstaja pravica do brezposelnine.
> - pri <u>prejemnikih pomoči za brezposelne:</u>
> za deset tednov;
> pri prejemanju pomoči za brezposelne po prejemanju

---

1) RdErl. 103/67. 1, n.n.m. (štev. 3)
2) Prikazano v: Knuth Dohse, Tuji delavci in meščanska država, disertacija Berlin 1977 (neobjavljena)

brezposelnine pa je iz tega roka mogoče izhajati leče je pričakovati posredovanje dela v tem času. Razlogi za drugačno odločitev so lahko v posamenzem primeru podani mdr. tedaj, če je tujec na razpolago posredovalnici dela samo omejeno (npr. krajevno ali po vrsti in obsegu dejavnosti) ali pa kljub poučitvi o pravnih posledicah brez važnega vzroka ne sprejme ali ne nastopi dela, ponujenega mu od delovnega urada." [1]

Drugače kot v krizi 1966/67 torej pri brezposelnini praviloma ni bilo diskriminacije. Odkrita diskriminacija se je začela šele pri plačevanju pomoči za brezposelne, ki je bilo omejeno na dobo desetih tednov. Klavzula o "drugačni odločitvi v posameznem primeru" pa je puščala odprte raznovrstne možnosti, da se omeji tudi doba prejemanja brezposelnine. Da je imela ta klavzula za cilj, izsilitev nadregionalne mobilnosti in zasedbo neatraktivnih delovnih mest, je jasno iz odloka predsednika Zveznega zavoda od 13. novembra 1974. Tam so - še vedno v okviru dosega postopka o delovnem dovoljenju - popolnoma črtali prejemanje pomoči za brezposelne. Oddelku za izplačevanje so dali navodilo, da naj izhaja praviloma iz nerazpoložljivosti pri neposedovanju delovnega dovoljenja. [2] Na drugi strani so dali delovnim uradom točnejše smernice za diskriminacijo tudi na področju brezposelnine. Sicer naj bi oddelek za izplačevanje - drugače kot pri pomoči za brezposelne - praviloma izhajal iz razpoložljivosti in zato odobril brezposelnino, dokler " nima sporočila posredovalnega oddelka o tem, da ni več mogoče izdati delovnega dovoljenja". [3] Tako sporočilo, ki nima za posledico morda - kot predvideva zakon o pospeševanju dela - odločbo o omejenem mirovanju, temveč popolni odvzem brezposelnine, naj bi posredovali v naslednjih primerih:

1. "Če je tujec delovni posredovalnici na razpolago le omejeno (npr. krajevno ali po vrsti in obsegu dejavnosti) in izdaja delovnega dovoljenja glede na položaj in razvoj delovnega trga ni možna." 4)
2. Če tujec odkloni ponujeno delo. Glede tega je rečeno: "Če tuji delojemalec kljub poučitvi o pravnih posledicah

---

1) Ekspresna odredba,ki zadeva zaposlovanje tujih delavcev; tu: I. Postopek o delovnem dovoljenju; II. Razpoložljivost brezposelnih tujih delojemalcev, od 3. aprila 1974, I a 6 - 5751/5121/5427/7103 (v Dienstblatt ni natisnjena); štev. II 3 b.

2) Ekspresna odredba, ki zadeva zaposlovanje tujih delojemalcev v Zvezni republiki Nemčiji; tu: Razpoložljivost brezposlenih tujih delojemalcev, od 13. novembra 1974 - I a 6 - 5751/5121/5427/7103- (v Dienstblatt ni objavljena); štev. 3 c

3) prav tam, štev. 3.

4) prav tam, štev. 3 b.

dela, ki mu ga je ponudil delovni urad, brez važnega vzroka ni sprejel, je treba takoj ponuditi nadaljnjo ponudbo za delo, ki je na razpolago. Če taka ponudba ni mogoča, je treba izhajati iz tega, da temu tujemu delojemalcu po položaju in razvoju delovnega trga ni več mogoče izdati delovnega dovoljenja." 1)

Brezposelnim tujcem naj bi "kolikor je sprejemljivo in mogoče" ponudili "posebno še zaposlitve na področjih, za katera tudi pri trenutnem položaju delovnega trga ni mogoče dobiti potrebne delovne moči (posebno npr. v rudarstvu, ribarski industriji idr.)"[2)]

3. Če tujec, ki je že delal v panogah z neatraktivnimi delovnimi mesti in ustreznimi rekrutacijskimi težavami, odkloni ponovno zaposlitev v teh panogah. O tem pravi odlok:

"Od tujih delojemalcev, ki so že bili zaposleni v obratih te vrste kot npr. rudarstvo, ribarska industrija idr., je mogoče pričakovati, da so delovni posredovalnici na razpolago za posredovanje v zaposlitev, ki ustreza njihovi prejšnji dejavnosti. Tem delojemalcem je treba takoj posredovati ustrezne posredovalne ponudbe. Če dela kljub poučitvi o posledicah brez važnega vzroka ne sprejmejo ali nastopijo, ni več mogoče izdati delovnega dovoljenja za zaposlitev pri trenutnem položaju na delovnem trgu." 3)

Na ta način so v krizi sedemdesetih let dobili delovni uradi možnost, da zakonite pravice do brezposlenine in pomoči za brezposelne, utemeljene v Zakonu o pospeševanju dela, glede na okoliščine izničijo. Hkrati so na ta način administrativno očistili statistiko o brezposelnih. Kajti delovni uradi so dobili izrecno navodilo, da tujih delavcev, ki so jih izključili od prejemanja brezposelnine ali pomoči za brezposelne, ne smejo več registrirati kot brezposelne. [4)] Tudi statistiko o odrejenih mirovanjih so ustrezno očistili, ker - razen pri od-

---

1) prav tam, štev. 3 b.
2) prav tam, štev. 3 b.
3) prav tam, štev. 3 c.
4) Tako v krizi 1966/67 kot tudi v krizi sedemdesetih let so očistitev statistike o brezposelnih od tistih tujcev, ki jim niso več izdali delovnega dovoljenja, organizirali centralno. Tako je predsednik Zveznega zavoda 17. maja 1967 dal delovnim uradom naslednje navodilo:
"Brezposelni tuji delojemalci, pri katerih izdaje novega delovnega dovoljenja ni več mogoče imeti za možno, ne smejo biti registrirani kot taki, ki iščejo delo. Zato jih tudi ni moč šteti za brezposelne." (RdErl. 171/67.1.7 od 17. maja 1967, n.n.m., štev. 9)
To tradicijo statističnega lepoličenja so povzeli z RdErl. 275/75.7.1 od 11. julija 1975, I b 2 - 4221/4222/5015.

povedih delodajalca - sploh niso odredili mirovanja, temveč takoj črtali podpore.

Zvezno ministrstvo za delo je nekaj časa celo poskušalo še naprej zaostriti te ureditve. Kot je razvidno iz osnutka 17. tez o zaposlovanju tujcev iz septembra 1975, so tam menili, da je "iz delovnotržno - in proračunskopolitičnih razlogov upravičena, da se omeji ter trajanja prejemanja brezposelnine za brezposelne tujce brez delovnega dovoljenja".[1] Četudi ta splošna omejitev dobe prejemanja brezposlenine ni bila realizirana, pa je le treba ugotoviti, da razprava o podpori brezposelnim za tuje delavce ni bila določena s kategorijo prava, temveč se je gibala v okviru paradigme o milostnem aktu. Simptomatično za to je, da je Hermann Ernst, strokovnjak za tujce v Zveznem ministrstvu za delo, imenoval odobritev brezposelnine za tujce, ki so zgubili svoje delovno dovoljenje, celo poseben socialnopolitičen ukrep. Tako je na zasedanju na temo zaposlovanje tujcev julija 1975 dejal naslednje :

> "Načeloma ne bi bilo treba plačevati brezposelnine. Kdor je namreč brezposeln, s tem v prvih petih letih zgubi tudi delovno dovoljenje. Kdor nima delovnega dovoljenja, delovnemu trgu ni na razpolago, in kdor delovnemu trgu ni na razpolago, nima pravice do brezposelnine. Zveznemu zavodu pa smo sugerirali, da najpredpostavlja fiktivno razpoložljivost. Potem je mogoče tujcem plačevati brezposelnino za normalno dobo. Če podpiramo samo 50 000 tujcev brez delovnega dovoljenja z brezposelnino, nas to stane 550 Milijonov DM letno. To je jasen dokaz za to, da naše politika do tujcev ni določena samo iz finančnopolitičnih vidikov, temveč tudi iz socialnopolitičnih.
>
> Medklic: Pa saj obstaja zavarovalnopravna pravica do brezposelnine !
>
> Ernst: To je zmota !
>
> Medklic: Tujci so vendar plačevali prispevke za zavarovanje za brezposelne in imajo tako pravico do podpore v primeru brezposelnosti !
>
> Ernst: To je zmota ! Brezposelnino dobi samo, kdor je delovnemu trgu na razpolago. Tako jasno piše v zakonu o pospeševanju dela." 2)

Če so tuji delavci po poteku administrativno dovoljene dobe za prejemanje brezposelnine ali pomoči za brezposelne odvisni od socialne pomoči, tedaj instrumentarij odredbe o delovnem dovoljenju ne učinkuje več. Do največ vrst socialne pomoči imajo

---

1) Teze so objavljene v Frankfurter Rundschau od 23.2.1976, str. 14.

2) Hermann Ernst 12. 7. 1975 v Friedrich-Neumann-Stiftung v Gummersbachu, spominski protokol.

namreč po par. 120 Zveznega zakona o socialni pomoči pravico tudi tujci, neodvisno od tega, ali imajo veljavno delovno dovoljenje ali dovoljenje za bivanje. [1] Odločilna je edino dejanska prisotnost. Prav zaradi te zakonite pravice je mogoče doseči odklonitev socialne pomoči brezposelnim tujim delavcem samo z najmočnejšim instrumentarijem, ki ga ima država na razpolago: z izgonom. Izgnani tujci morajo pod grožnjo nasilne deportacije zapustiti Zvezno republiko. S tem je zakoniti pravici odvzeta osnova. Zakon o tujcih je tu ustvaril že prventivo s tem, da prejemanje socialne pomoči izrecno deklarira za razlog izgona. Po pravni strukturi bi bilo mogoče izgnati tujce celo neposredno s trenutkom brezposelnosti, ne da bi moglo posredovati diferencirajoče podrobno usmerjanje po odredbi o delovnem dovoljenju. Kajti upravni predpis, ki se nanaša na to, da je mogoče tujca izgnati, če "njegova prisotnost škoduje znatnim interesom Zvezne republike Nemčije iz drugih razlogov", med znatnimi interesi navaja tudi "zagotovitev važnih nacionalno-ekonomskih interesov". [2] S sklicevanjem na ta pojm bi uprava lahko izsilila tudi izgon brezposelnih tujcev. Da se to ni dogajalo v polni meri, ni krivo pravo, temveč okoliščine: instrumentarij za izgon in s tem povezan aparat državnega nasilja sicer v zadnji konsekvenci zavarujeta učinkovitost delovnotržnopolitičnega reguliranja zaposlovanja tujcev, vendar pa sta sama administrativno premalo povezana z dogajanjem na delovnem trgu, kot da bi s svoje strani lahko samostojno delovala kot instrument za reguliranje. Predvsem pa ne bi bilo institucionalno zagotovljeno upoštevanje rekrutacijskih interesov kapitalov, pomanjkanja na delovnem trgu, možnosti za ponovno zaposlitev itd. Bivanjskopravni instrumentarij so zato podredili ukrepom delovne uprave. Delovati je začel šele tam, kjer je delovna uprava z ukinitvijo plačevanja podpore signalizirala, da s posredovanjem dela v doglednem času ni računati in torej prizadeti tujci ne delujejo več kot rezerva delovne sile, temveč izključno kot faktor socialnopolitičnih stroškov, ki jih je mogoče brez negativnih efektov za delovni trg izgnati. V

1) Wilhelm Bender, Die Sozialhilfe im System des Ausländerrechts (Socialna pomoč v sistemu zakonodaje o tujcih), v: Demokratie und Recht, zv. 1/1974, str. 36-40.
2) Par. 10 odst. 1 štev. 11 AuslG. oz. VwvAuslG. štev. 15 k par.10.

posameznostih so to zvezo med brezposelnostjo in bivanjskim pravom fiksirali že decembra 1967 v zveznem merilu. Tedaj je zvezni notranji minister na željo notranjih ministrstev dežel in po ustreznem posvetovanju referentov za tujce predlagal naslednja načela "za tujskopravno obravnavo brezposelnih tujih delojemalcev":

1. Ukinitev delovnega razmerja samo tedaj razveljavi dovoljenje za bivanje, če je bilo izdano z razveljavljajočim pogojem, da z ukinitvijo delovnega razmerja zapade.
2. Iztekajoča ali z ukinitvijo delovnega razmerja razveljavljena dovoljenja za bivanje naj se praviloma podaljšajo, če brezposelni tuji delojemalec prejema plačila zavarovanja za brezposelne (brezposelnino ali pomoč za brezposelne), če ni razlogov za izgon po par. 10 zakona o tujcih.
   Urad za tujce se mora povezati s pristojnim delovnim uradom, da ugotovi, ali je odobreno plačilo zavarovanja za brezposelne.
   Dovoljenje za bivanje je praviloma treba podaljšati za eno leto, kolikor delovna uprava ne sporoči, da pravila do plačila iz zavarovanja za brezposelne obstaja le za bistveno krajšo dobo.
3. Če je delovni urad sporočil uradu za tujce, da se bliža ukinitev plačil iz sredstev zavarovanja za brezposelne - praviloma pride to sporočilo 4 tedne prej -, načeloma ni mogoče podaljšati iztekajoča se ali razveljavljena dovoljenja za bivanje, razen če tujec lahko dokaže, da bo sebe in svoje družinske člane lahko vzdrževal, ne da bi posegel po socialni pomoči.
4. Preklic veljavnih dovoljenj za bivanje in izgon samo zaradi brezposelnosti ni mogoč.
5. Doba veljavnosti dovoljenja za bivanje se mora skrajšati in odrediti izgon, čim mora brezposelni tuji delojemalec za preživljanje poseči po socialni pomoči. To ne velja, če se poslužuje socialne pomoči le za omejeno dobo do začetka plačevanja zavarovanja za brezposelne." 1)

Notranji ministri dežel so spremenili ta načela - ki smo jih izdatno citirali, ker so jih javnosti sistematično zatajili - v navodila uradom za tujce. [1] V krizi sedemdesetih let so to ureditev nemudoma spet aktivirali.

1) Okrožnica zveznega ministra za notranje zadeve notranjim ministrom (senatorjem) dežel, ki zadeva: zaposlovanje tujih delojemalcev v Zvezni republiki Nemčiji; tu: Tujskopravno obravnavanje brezposelnih tujih delavcev, od 15. decembra 1967 - V II 6 - 125 350/3 -, objavljeno v: Dienstblatt (BAVAV) 1968, str. 103 sl. V tački 6 teh načel pa so določili, da ta ureditev zadeva tudi državljane držav članic EGS.

Tako so brezposelni tujci brez delovnega dovoljenja lahko računali le z maksimalno enoletnim podaljšanjem dovoljenja za bivanje. Če prejemanje podpore za brezposelne ni trajalo dlje kot eno leto, so izdali dovoljenje za bivanje samo za to krajšo dobo.[2] Po ukinitvi prejemanja podpore, delovne uprave dovoljenja za bivanje niso več podaljševale. To nepodaljševanje je vzpostavilo pravno obvezo za odhod iz območja države. Kdor se je prekršil proti temu, in se je ilegalno mudil v deželi in je tako ustvaril vzrok za izgon - zaradi kršitve določil zakona o tujcih. V nadaljnjih specialnih odredbah so deželni notranji ministri izrecno naročili uradom za tujce, da ob prejemanju socialne pomoči sprožijo izgonski postopek. Za Hessen je mogoče dokazati obstoj take odredbe, ki izrecno "ni namenjen za objavo". 13. januarja 1975, torej v času, ko je bilo jasno, da se bodo z nadaljevanjem gospodarske krize "pravice" do brezposelnine vedno bolj iztekle, je notranji minister Hessna uradom za tujce dal naslednje navodilo:

> "Ko je znano sporočilo delovnega urada o bližnjem izteku prejemanja sredstev iz zavarovanja za brezposelnost (...), mora urad za tujce preveriti, ali je treba računati s koriščenjem socialne pomoči. ... Če je tujec odvisen od plačil socialne pomoči, prihajajo kot tujskopravni ukrepi v poštev skrajšanje dovoljenja za bivanje ali izgon. Po soglasnem mnenju zveze in dežel je uvedbo postopka vzeti v poštev šele tedaj, ko tujec ni samo začasno, tj. dlje kot 2 do 3 mesece, prejemal socialno pomoč. Če je po poteku dobe 2 do 3 mesecev z vprašanjem pri delovnem uradu ugotovljeno, da brezposelnega delavca tudi še naprej ne bo mogoče posredovati na kako delovno mesto, je treba začeti z imenovanimi tujskopravnimi ukrepi." 3)

Možnost, da bodo izgnani zaradi prejemanja socialne pomoči, v nasprotju z diskriminacijo pri brezposelnini ali podpori za brezposelne zadeve vse tujce neodvisno od dosedanjega trajanja njihove

---

1) prim.npr.: odredbo o tujcih iz Zahodnega Berlina (stanje 1.4.1972) del A, štev. 3 k par. 2. Tam so ta načela prevzeli dobesedno.

2) Neki interni dokument zvezne vlade povzema upravno prakso takole: "Dovoljenje za bivanje za brezposelne tuje delojemalce se ne izdaja za dlje kot za eno leto in - če se v trenutku prošnje brezposelnina plačuje le še za kratko dobo - načelno le za dobo prejemanja brezposelnine." (Zvezna vlada, Osnove za izdelavo tez o politiki za tujce, Bonn, 15. september 1975)

3) Notranji minister v Hessnu, Okrožnica vladnim predsednikom zadevajoča: zaposlovanje tujih delojemalcev v Zvezni republiki Nemčiji; tu: Tujskopravno obravnavanje brezposelnih tujih delojemalcev, od 13. januarja 1975 - II A 5 - 23 d - . Podobne okrožnice so po obveščenih podatkih izdali tudi v drugih zveznih deželah.

zaposlitve v Zvezni republiki. Zaščita, ki jo tujemu delavcu, ki so več kot pet let delali v deželi, daje odredba o delovnem dovoljenju, v tem trenutku odpade, ko se državna dispozicija postavi na pravno bazo zakona o tujcih, ki avtomatične pridobitve kakršnekoli pravice na osnovi dobe prisotnosti ne pozna.

Iz tega sistema bivanjskopravnih ukrepov nasproti brezposelnim tujcem so strokovni javnosti sporočili vsakič le po en element. Povsod, kjer je državna birokracija prakticirala izdaje oz. odklonitve dovoljenja za bivanje ter izgone pri brezposelnih tujih delavcih, je bilo rečeno, da samo zaradi brezposelnosti doslej ni bil še nobeden izgnan. Pri tej floskuli je pomembno dvoje. Prvič je implicirano, da lahko državni aparat, če le hoče, lahko povzdigne samo brezposlenost v razlog za izgon. Na že omenjenem zasedanju o vprašanjih zaposlovanja tujcev v juliju 1975 je zastopnik zveznega ministrstva za notranje zadeve, Hermann Ernst, sicer zelo skrito, pa vendar dovolj jasno vzel v poštev koriščenje te pravice ob nadaljnjem naraščanju brezposelnosti, ki je govoril v naslednjem smislu:

> "Doslej še nobenega delavca nismo poslali nazaj samo zato, ker ni imel dela. Rekel sem: doslej. Tako enostevne pa razmere niso. Kajti skrbeti moramo tudi za Nemce. Veste, ne moremo reči, kako se bo razvil položaj na delovnem trgu. Tu lahko morda nastanejo konflikti, na katere se moramo potem pripraviti." 1)

Drugič pa ta izjava signalizira kljub svoji formalno korektni vsebini neodkritosrčno razmerje birokracije do javnosti. Izjava je formalno korektna, ker dejansko vsakokratne odločbe o izgonu niso utemeljili z brezposelnostjo prizadetega, temveč recimo z nelegalnim bivanjem v deželi kljub nepodaljšanju dovoljenja za bivanje ali pa s prejemanjem socialne pomoči. Toliko floskula drži. Kljub temu pa jo je treba označiti kot neodkrito, ker kljub formalni eksaktnosti sugerira vsebino, ki ne drži. Kajti tako nepodaljšanje dovoljenja za bivanje po poteku prejemanja podpore za brezposelne, ki ob ostajanju v deželi povzroči izgon, kot tudi izgon zaradi prejemanja socialne pomoči nimata neposredni vzrok v brezposelnosti prizadetih. Da praviloma ni potrebno

---

1) Hermann Ernst 12.7.1975 v Friedrich-Naumann-Stiftung v Gummersbachu, spominski protokol.

uporabiti instrumentarija izgona, ker tujci odpotujejo že po nepodaljšanju dovoljenja za bivanje "prostovoljno", tj. brez odkrito vidne državne prislile, je pri tem drugotnega pomena. Značilno je končno, da Nemška sindikalna zveza prevzema legitimacijsko figuro državne birokracije, da namreč noben tujec ni izgnan samo zaradi tega, ker je brezposeln, v identični formulaciji kot zavarovanje lastne brezkritičnosti. Tako je Karl Heinz Göbels iz oddelka "Tuji delavci" pri NSZ maja 1976 na "3. konferenci sindikatov iz Evrope in Magreba o vprašanjih migracije" dejal:

> "Po drugi strani pa lahko povem, da imamo zagotovilo oblasti - ki ga je mogoče preveriti-, da do današnjega dne ni bil še noben tuj delojemalec izgnan zaradi brezposebnosti. Nasprotno, obstaja dogovor med deželnimi notranjimi ministri, da brezposelnost ali prejemanje socialne pomoči do treh mesecev nista razlog za izgon. Smo pa seveda mnenja, da tega ni treba. Kajti tisti, ki je več kot eno leto brezposeln in še vedno nima delovnega mesta, po navadi ne čaka, da ga bodo izgnali." 1)

Ironija tega citata je v tem, da legitimacijski namen ne uspe. Kajti povsem nehoteno odkrije Göbels ideološki značaj centralne legitimacijske figure in potrjuje, da na brezposelnih tujih delavcih sloni precejšen, državno posredovan pritisk, da naj se vrnejo v domovino.

1.) Karel Heibz Göbels, ustno predavanje 20./5.-1976 na "Tretji konferenci sindikatov iz Evrope in Maghreba o vprašanjih migracije", v Stuttgartu (prepis z magnetofonskega traku).

5. Adminstrativno represivni poskusi reševanja infrastrukturne problematike

Tudi pred ekonomsko krizo so že opazili močno regionalno koncentracijo tujih delavcev kot problem, ki je vseboval nevarnost daljnoročnejšega socialnega in političnega eksplozivnega učinka. Hkrati je postajalo vedno bolj jasno, da ob danih strukturnih omejitvah državnega proračuna ni mogoče z državnimi infrastrukturami investicijami kompenzirati očitno bistveno podpovprečnega socialnega življenjskega položaja tujcev. Razpolagalne pravice nad tujo delovno silo so edini direktno administrativni nastavek za vplivanje na regionalno koncentracijo delovnih sil. Proti tendenci kapitala, da se regionalno aglomerira - to namreč je pravi vzrok inducirane koncentracije delovne sile -, lahko kapitalistična država, ki ji je odvzeta kontrola nad investicijami, nastopi le s pomočjo sistema stimulansov. Prav tako nima razpolagalne moči nad mobilnostjo domače delovne sile. Tudi tu je torej razpolagalna moč nad tujimi delavci edina rezerva za direktno poseganje vmes. Edino z njenim aktiviranjem se lahko poskuša država ogniti izdatkom, ki bi se jim ob ustrezni koncentraciji domačih delovnih sil lahko izognili le ob nevarnosti političnih stroškov. Zaradi tega so razmišljali o omejitvah doseljevanja v gosto naseljena področja, ki bi bile zavarovana glede na zakonodajo o bivanju in zakonodajo o delovnem dovoljenju. S sklenitvijo akcijskega programa o zaposlovanju tujcev junija 1973 je Zvezna vlada ustanovila tudi delovno skupino zveze, dežel in občin ter Zveznega zavoda za delo, ki naj bi razvili kriterije za prepoved doseljevanja.V znotranjbirokratskih procesih dogovarjanja se je vezava predpisov o doseljevanju na socialne indikatorje kot "stanje stanovanjske preskrbe", "stopnja preskrbe z otroškovarstvenimi ustanovami" in "možnost šolske preskrbe" - kot jih je predlagal zbor nemških mest - izkazalo kot preveč komplicirano in ni bilo mogoče doseči sporazuma.

1.) Prim. predloge Zbora nemških mest (Deutscher Städtetag)v: Deutscher Städtetag, Komunalni problemi zaposlovanja tujcev, Köln-Marienburg, 30.4.1974 (razmnožen manuskript) str. 8 ssl.

Kot rezultat so z veljavo od 1. aprila 1975 proglasili za "preobrenjena naselitvena področja" tista mesta in okraje, kjer je določenega dne bil delež tujcev pri stanovanjskem prebivalstvu 12 in več odstotkov in v katerih je koncentracija tujcev torej znašala najmanj dvakrat toliko kot zvezno povprečje. Razen tega so lahko mesta in okraji, kjer je delež tujcev višji od 6 %, zaprosila za status preobremenjenega naselitvenega področja pri deželni vladi. Več takim prošnjam so ugodili (npr.Köln, Berlin, Hannover). "Preobremenjena naselitvena področja" so za tuje delavce, ki niso imeli ne državljanstva države članice EGS, niti ob začetku veljave ureditve niso imeli krajevno ali časovno neomejenega dovoljenja, proglasili za zaprta področja. V "preobremenjenih naselitvenih področjih" jim je bilo prepovedano začeti delo ali se naseliti. Delovni uradi in uradi za tujce so dobili navodilo, da z zaporno beležko pri delovnem ali bivalnem dovljenju uveljavijo te ureditve.

Ti ukrepi so izničili pravico prizadetih tujcev do svobodnega gibanja v ZRN, ki jim sicer ni pristajala kot ustavna temeljna pravica, pač pa kot človečanska pravica, zasidrana v konvenciji o človekovih pravicah.[1] Pomembnejši kakor človečanska pravica pa so se izkazali rekrutacijski interesi kapitala, ki jih je ta ureditev prav tako zadevala. Iz istih razlogov , ki so povzročili odpor kapitala proti ustavitvi najemanja, so zveze podjetnikov tudi od začetka odklanjale regionalno prepoved doseljevanja. In enako, kot so namesto ustavitve najemanja zahtevale uvedbo rotacijskega načela, so zveze podjetnikov zdaj priporočale namesto ureditvi doseljevanja za tuje delavce dopustitvene omejitve za njihove družinske člane

---

1.) Prim.protokol štev.4 h konvencij o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin od 16. septembra 1963; za ZRN velja na osnovi zakona od 9. maja 1968 (BGBI. II str.422) od 1.junija 1968. (Prim.objavo od 18.novembra 1968 - BGBI.II str.1109 - prot. 4 KČP -). V čl. 2 odst. tega protokola je vsakomur,ki se zakonito nahaja na suverenem področju neke države,priznana pravica,da se tam prosto giba in svobodno izbira svoje bivališče. Na ravni enostavnega zveznega zakona je s tem tudi tujcem priznana svoboda gibanja in ustrezno omejena manevrski prostor urada za tujce pri regionalnem omejevanju veljavnosti dovoljenja za bivanje. Eksekutiva pa se tega pravnega položaja ni držala.

2.) Prim. Budesvereinigung der Arbeitgebervesbände, Leno poročilo 1975, Köln 1976,str.59. Vereinigung Hessischer Arbeitgeber und Wirtschaftsverbände e.V., pismo socialnemu ministrstvu v Hessnu zadevajoče poročilo o posvetu delovne skupine BLK 10.2.1977 objavljeno v: epd-Doko epd-Dokumentation štev.16,1977, 12.4.1977 str. 51 ssl

Tako je kapital skušal premakniti vzvodno točko državnega regionalnega usmerjanja tujske populacije na skupino oseb, pri katerih je imel v drugi vrsti rekrutacijske interese. Praktično dominantnost kapitalskih interesov je mogoče dokazati pri mnogoterih izjemnih ureditvah. Ko je npr. pri ponovnem vzponu avtomobilske konjunkture Opel-Rüsselsheim imel težave pri rekrutaciji dovolj "primernih" "delovnih" moči znotraj zaprte regije, je deželni delovni urad v Hessnu s stopenjsko prioritetno ureditvijo (tujci znotraj zaprte regije, dnevni imigranti, doseljevanje tujcev) dovolili tudi nadregionalno rekrutiranje. Podobno je opaziti tudi v Baden-Württembergu. Tam so spremenili odločbo o posebni prizadetosti, ki je bila vgrajena v odredbe, ki so konstituirale ustavitev doseljevanja, da bi z izjemnimi določbami v posameznem primeru lahko upoštevali osebne interese tujca (ločitev družine itd.), v določbo o posebni prizadetosti za podjetja, ki so zainteresirana za tuje delavce. Tako je v odredbi predsednika deželnega delovnega urada Baden-Württemberg od 26. junija 1975 delovnim uradom zapisano:

> "Ureditev za dopustitev tujih delojemalcev v preobremenjena naselitvena področja, uvedena z veljavo od 1.4. 1975 naprej, povzroča po doslej znanih izkušnjah negativne posledice na delovnem trgu deloma tudi v takih primerih, kjer so se držali načela prepovedi doselitve v preobremenjena naselitvena področja. Brez škode za poznejšo spremembo posameznih določil je potrebno, da se z elastično uporabo določbe o posebni prizadetosti v naslednjih primerih že zdaj izognemo takim preprečljivim posledicam na delovnem trgu."

Prikazani primeri (kratkoročna uporaba za gradbena ali montažna dela, dnevni imigranti) so izrecno označeni kot "samo za vzgled". Določba o posebni prizadetosti je veljala kot "generalno interpretabilna". Uporabili naj bi jo predvsem za odpravo brezposelnosti in prejemanja plačil. Izrecno so se "glede na število posebno težavnih primerov" odpovedali "odločitvi direktorja delovnega urada oz. njegovega namestnika" ter beležkam v aktih o vzrokih težavnejših primerov in posredovanja prepisa teh beležk deželnemu delovnemu uradu.[1] S to ureditvijo je deželni delovni urad v praksi prepustil delovnim uradom, da zadovljijo povpraševanje po delovni sili tudi v nasprotju s prepovedjo doseljevanja.

1.) Odredba predsednika deželnega delovnega urada Baden-Württemberg glede postopka o delovnem dovoljenju; dopustitev tujih delavcev v preobremenjenih naselitvenih področjih od 26. junija 1975, I a 2 - 5751.

Zaradi tega razširjenega praktičnega spodkopavanja ureditve o zapornih področjih, zaradi s tem povezanega precejšnjega praznega teka uprave delovnih uradov in tujskih uradov, ter zaradi dejstva, da komune niso opazile "omembe vrednih pozitivnih posledic "[1], je zvezni zavod za delo končno maja 1977 tudi uradno opustil regionalne omejitve zaposlovnaja.[2]
Za trajnejšo se je izkazala komunalna prepoved doselitve v Berlinu. S 1. januarjem 1975 so tujim delavcem prepovedali nastanitev v okrajih Kreuzberg, Wedding in Keukölln, kjer živi zdaleč največ berlinskih tujcev. Ta "mala uredba o doseljevanju" se v bistvenem momentu razlikuje od pravkar prikazane "velike" odredbe. Le v drugi vrsti zadeva rekrutacijske interese kapitala. Tako tudi ni opaziti opozicije podjetniških zvez. Hkrati je berlinska uredba že nakazala smer, ki so jo v zveznem merilu priporočale podjetniške zveze: v zaprtih berlinskih okrajih so prepovedali tudi priselitev družinskih članov, tudi če prizadeti tujec živi v tem okraju in ima na razpolago zadosti stanovanjskega prostora.
V celoti vzeto se zdi, da se administrativno-represivni poskusi obvladanja infrastrukturne problematike premikajo kontrolo doselitve družine. Od vsega začetka je bila doselitev družinskih članov na mnogovrstne načine omejevana. V splošnem je bila dovoljena le doselitev male družine in dodatno pogojena z obstojem zadostnega stanovanjskega prostora. Pri tem so npr. v Berlinu za izračunavanje stanovanjske površine računali vse otroke zakoncev,

---

2.) Odredba predsednika zveznega zavoda za delo od 18. maja 1977 Konferenca ministrov za delo in socialo se je 25.4.1977 odločila za ukinitev določb o priselitvi.
1.) Deutscher Städtetag, Geschäftsbericht 1975/76, Köln-Marienburg, marec 1977, str. 64

tudi tiste, ki so ostali doma, tako da sta pogosto "primerna" velikost stanovanja in najemnina izpadli tako visoki, da sta delovali kot omejevalna dejavnika. Pri tem kaže, da se kontrola stanovanjskega prostora vedno bolj izkazuje kot represivno sredstvo omejevanja doselitve družine. V Berlinu so v ta namen povečali kapacitete urada za stanovanjski nadzor in ga opremili z elektronsko infrastrukturo:

> "Da bi stanovanjskim nadzornikom olajšali najdbo in pregled stanovanj, ki v njih stanujejo tuji delavci in tudi zbirnih zavetij, je deželni urad za elektronsko obdelavo podatkov spomladi 1972 za vsak upravni okraj izdelal liste po cestah in hišnih številkah, kjer so navedeni v vsakokratnm upravnem okraju stanujoči državljani s svojimi družinskimi člani. V listah je državljanstvo vsakega navedenega stanovalca posebej navedeno." 1)

Razprava o nadaljnjem prepričevanju doseljevanja družin še nikakor ni zaključena. Začela se je v začetku leta 1975, ko so se zbrali, da bo takrat novo postavljena ureditev v otroških dokladih, ki je predvidevala manjša izplačila za otroke, ki so ostali v tujini, povzročila, da bodo v večji meri pripeljali otroke v Nemčijo. Da bi preverila možnost prepovedi doselitve družine-ostalo je le nad milijon otrok tujih delojemalcev v domovini-, je zvezna vlada ustanovila odbor državnih sekretarjev,[2] ki pa - kolikor znano - ni naredil konkretnih predlogov. Istega leta se je zvezno ministrstvo za delo med znotrajbirokratsko razpravo o že večkrat omenjenih 17 tezah zavzelo za to, da bi dovolili doselitev družine samo tistim tujim delavcem, ki so že več kot tri leta delali v ZRN.[3] Ta predlog so najprej skupaj z vsemi tezami dali ad acta. Novo stopnjo je politika ločevanja družin dosegla januarja 1976 z odredbo bavarskega državnega ministrstva za notranje zadeve.[4]

1.) Drucksache des Berliner Abgeordnetenhauses 6/1496, str.9
2.) Süddeutsche Zeitung, 15./16.12.1975
3.) prim. Frankfurter Rundschau 23.2.1976, str. 14
4.) Bayrisches Staatsministerium des Inneren, Schreiben an die Regierungen betr. Vollzug des Ausländergesetzes, Nachzug von Familienangehörigen Ausländischer Arbeitnehmer, 12. januarja 1976, Ia 2 - 2084 -4/2

To odredba na eni strani aktualizira omejevalne določbe, ki jih je konferenca notranjih ministrov razvila že pred ekonomsko krizo in jih je najti tudi v odredbah o tujcih v drugih zveznih deželah. Tako so vezali doselitev družine na "upanje na dljšo zaposlitev v ZRN", pri čemer je "treba upoštevati splošni gospodarski položaj, položaj zaposlovanja v poklicni veji tujca, njegov poklicni razvoj in njegove strokovne kvalifikacje." Tujec je moral dokazati, "da je v neodpovednem zaposlitvenem razmerju". Doselitev družine je bila "izključena pri brezposelnih tujcih", pri "tujcih, ki so ponovno brez tehtnega vzroka menjali delovno mesto in pri tujcih, ki ne delajo samo začasno v skrajšanem delovnem času".[1] Pri izračunavi "primernega stanovanja", katerega velikost so določili daleč nad minimalnim standardom "zakona o odpravi stanovanjskih neprilik", "je upoštevati tudi otroke, ki so v tujini, če ne izključita oba zakonca s pismeno izjavo obvezno njihovo doselitev".[2] Mimo te aktualizacije splošnih omejitev pa je na drugi strani najti tudi jasno zaostritev. Medtem ko je konferenca notranjih ministrov za tujsko problematiko iz držav od koder prihajajo delavci, privedla doselitev družine praviloma pa enem letu,[3] je bavarsko državno ministrstvo to dobo raztegnilo na tri leta in je prepustilo tujskim uradom, da to dobo v izjemnih primerih skrajšajo na eno

---

1.) Štev. 4
2.) Štev. 5
3.) Prim. Grundsätze der Ausländerpolitik, sklepi stalne konference notranjih ministrov dežel na seji v Berlinu 3./4. junija 1965. Kot tretje načelo tam sicer doselitev družine tudi pogojujejo s triletnim bivanjem v Nemčiji. V določilih o izjemah pa je rečeno, da je mogoče dopustiti izjeme " v splošnem pri delojemalcih iz držav, s katerimi ima ZRN najemalni dogovor". Kot minimalno dobo bivanja so določili eno leto. S tem so to skrajšano dobo prizanli kot regularni pogoj za doselitev družine. (Grundsätze und Ausnahmebestimmungen objavljeno v: Dienstblatt (BAVAV) 1966, str. 344-348)

leto.[1] V krajih z visoko koncentracijo tujcev teh izjemnih pravil naj ne bi uporabljali. O tem je rečeno v odredbi:

> "Priselitev velikega števila tujih družin lahko postavi državo in splošno koristne ustanove (otroške vrtce, domove, šole, bolnišnice itd.) potrebej v centralnih krajih pred naloge, ki jim že nasproti domačemu prebivalstvu niso kos. Doselitve družine naj bi zato, tudi če so dani ostali pogoji, ne dovoli, če take ustanove dodatnim zahtevam niso kos in v primernem času temu tudi ni mogoče odpomoči. V občinah, kjer je delež tujcev višji od 12 %, in v področjih, ki so kot preobremerjena naselitvena območja podvržena prepovedi priseljevanja, je posebno skrbno treba pregledati, ali obstajajo infrastrukturni pogoji za doselitev družin. Če ti pogoji niso nedvoumno dani, doselitev družine pred potekom triletnega minimalnega bivanja naj ne bi dovoljevali." 2)

Administrativno kontrolo doselitve družine sta vedno oteževala dva dejavnika. Prvi je ta, da lahko družinski člani, ki ne nameravajo delati, lahko dopotujejo brez vizuma in zato tudi brez stika s tujskim uradom. Šele v državi morajo prositi za dovoljenje za bivanje. Tujski urad zato lahko samo reaktivno, ne pa preventivno zavrača družinske člane. Bavarska odredba iz januarja 1976 je rešila ta problem tujskih uradov tako, da so tujim delavcem pri podelitvi dovljenja za bivanje predpisali: "To dovoljenje za bivanje ne upravičuje do doselitve družinskih članov." Če je prizadeti tujec nato hotel pripeljati svoje družinske člane, je najprej moral vključiti tujski urad, če ni hotel tvegati, da ga bodo skupno z družino izgnali. [3] Druga težava je bila v tem, da po zakonu o tujcih mladoletni tujci pod 16 let ne potrebujejo dovoljenja za bivanje. Ta problem je bavarski notranji minister rešil tako:

1.) Štev. 3
2.) Štev. 7
3.) Štev. 9.1.1

"Če ni pogojev za doselitev družine, je praviloma mogoče izhajati iz tega, da bivanje tujcev pod 16 leti prizadeva znatne interese ZRN, ker lahko doselitev družine, ki se ne vrši v urejenem okviru, povzroča težke obremenitve za infrastrukturo in neznosne socialne razmere. Od staršev tujcev ki živijo v ZRN, je treba v takih primerih zahtevati, da svojih otrok ne pripeljejo v Nemčijo oz, - če so otroci že v Nemčiji - da jih pošiljajo nazaj. Če otroci dopotujejo proti zahtevi tujskega urada oz. če se otroci, ki so že v Nemčiji, ne vrnejo v tujino v roku, določenem od tujskega urada, naj se dovoljenje za bivanje pri starših ne podaljšuje več." 1)

Tega bavarskega modela za ločevanje družin, katerega očitno kršitev člena 6 temeljnega zakona na tem mestu ne bomo obravnavali, v ZRN doslej še niso posplošili.

V delovni skupini zveze in dežel za razvoj celovite politike zaposlovanja tujcev, ki jo je julija 1976 ustanovila 48. konferenca ministrov za delo, da bi posebno "izdelal predloge za omenitev doseljevanja družin, posebej v preobremenjenih naselitvenih področjih", 2) ni bilo mogoče priti do soglasnega modela, ki bi odpravil ustavnopravne pomisleke proti trdemu ločevanju družin, ki jih je izrazilo v prvi vrsti zvezno notranje ministerstvo. 3)

2.) Budesministerium für Arbeit und Sozialordnung, Bericht über die Beratungen der Bund - Länder-Arbeitsgruppe zur Fortentwicklung einer umfassenden Konzeption der Ausländerbewchäftigungspolitik, Bonn, 17, decembra 1976 - II c 1 - 24 200/22 - str. 45

1.) štev. 9.2.2.

3.) O ustavno pravnih pomislekih notranjega ministrstva prim. prav tam, str. 52. O nasprotni poziciji: "Druga skupina udeležencev delovne skupine zveze in dežel se tej osnovni poziciji ni mogla neomejeno pridružiti: Prepoved doseljevanja družin ne krši ne zapovedi o zaščiti zakona in družine, niti ne prikrajšuje pravice staršev, ker ima tuji delojemalec možnost, da se vrne k svoji družini v domovino. Pogosto gre naravnost za zlorabo pravice staršev, če tuji delojemalec iztrga svoje otroke iz njihovega domačega okolja in jih presadi v tujo družbo." (Prav tam, str. 52)

V svojem zaključnem poročilu se je zato komisija omejila na priporočilo, da naj se dosedanje ureditve zaenkrat ne spremenijo in da se naj skrbno opazuje nadaljnji razvoj doseljevanja družin in iz tega nastajajoči problemi.[1)]
Vprašanja omejevanja doseljevanja družine je torej zaenkrat ostalo odprto. Na aktualnosti pa ni zgubilo. Najbrž ga bodo spet povzeli, ko se bo izkazalo, da tuji delavci ob trajajoči mladinski brezposelnosti jemljejo doraščajoče otroke k sebi.

1.) Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung, Vorschläge der Bund-Länder-Kommission zur Fortentwicklung einer umfassenden Konzeption der Ausländerbeschäftigungspolitik, Bonn, 28.2.1977, II a 5 - 24 200/22, objavljeno v: Journal G, štev. 9/10, maja 1977, str. 23-40 (40)

6. Stališča sindikatov

Proti državnim ukrepom so tuji delavci pogosto sodno ukrepali. Te tožbe so pogosto neposredno ali posredno potekale preko sindikatov. Sindikati so namreč v številnih krajih uredili deloma zgledna - npr. v Berlinu - mesta za pravno zaščito in pravno svetovanje za tuje delavce. Ta mesta so pogosto podpirala tudi tožbe proti državni birokraciji. Sicer pa predstavljajo sindikati v tujski politiki vsekakor faktor, ki ga je mogoče zanemariti. V nobeni pomembni točki ni mogoče najti resne opozicije sindikatov proti državnim ukrepom. Na mesto trdega zastopanja interesov je pogosto stopilo pomirjevanje: ob vednosti in spopadu z zaostreno uporabo uredbe o delovnem dovoljenju, IG Metall [1a)] decembra 1973 v internem glasilu ni mogel ugotoviti kršitve interesov tujih delavcev. Grozeče nemire v obratih niso interpretirali kot možni izraz velikih državnih posegov v posamezno načrtovanje življenja posameznika, temveč nasprotno kot rezultat informacijskega deficita. Temu ustrezno IG Metall opredeljuje svojo nalogo takole:

> "Potrebno bo kar najhitreje poskrbeti za informiranost med tujimi delojemalci, da ne bi zaradi napačnih razlag nastal prevelik nemir v obratih." 1)

Malo pozneje, januarja 1974, pa je bil IG Metall pripravljen za javni verbalni konflikt. Kritiziral je sprejete odredbe, ki urejajo nepodelitev delovnih dovoljenj, z besedami:

> "Ta administrativni ukrep, ki je v Zakonu o pospeševanju dela utemeljen v zvezi z uredbo odelovnem dovoljenju, ogroža možnost, da bi se poslužili pravice do zaščite pred odpovedjo in da bi obratni sveti in sindikati nastopali proti razrešitvi delovnega razmerja v posameznem primeru.

1a) IG Metall = Industriegewerkschaft Metall = Industrijski sindikat kovinarjev

1.) IG Metall, oddelek tuji delojemalci, Informatorische Hinweise zur verschärften Arbeitslage, 3. decembra 1973 (II/SM-dr)

IG Metall poudarja svoje stališče, da se tudi v težavnih časih ne sme izpodkopati delovno - in socialnopravna enakost vseh delojemalcev.

...

IG Metall obsoja vse poskuse, da bi razbili v dolgoletnih skupnih bojih nastalo enotnost in solidarnost vseh delojemalcev z umetno ustvarjenimi interesnimi nasprotni nemških in tujih delojemalcev." 1)

Načelnega spopada z uredbo o delovnem dovoljenju in njeno osnovo, pan 19 Zakona o pospeševanju dela, ki tiho uvedbo takih posegov šele omogoča, pa potem ni bilo. Tako je stališče IG Metall ostalo kritika posamičnega ukrepa, ki v bistvu ni bila nič več kot pomirjevalna obvezna vaja. Gre pa le poudariti, da enako jasno formulirane pozicije ne v drugih sindikatih ne znotraj DGB ni najti. V kontekstu notranjesindikalne delitve dela - tarifna politika pri posameznih sindikatih, formulacija političnih zahtev pri DGB - pa je imela pozicija IG Metall zanemarljivo vrednost. Na nivoju DGB ne samo da ni bilo opozicije, temveč je v polni meri prevladala načelna identifikacija z državno politiko do tujcev. Značilno je že, da zahteve DGB za reformo zakonodaje o tujcih dopušča vse državne ukrepe, ki so jih v krizi prakticirali. Simptomatično za popolno nekritičnost DGB je tudi nastop zastopnika DGB na "Tretji konferenci sindikatov iz Evrope in Magreba" od 20. do 22. maja 1976 v Studtgartu. Na tej koferenci so skoraj vsi zastopani sindikati ostro kritizirali državno politiko do tujcev v vselitvenih državah. Ker je šlo za v bistvu popolnoma neobvezno izmenjavo informacij, bi lahko tudi DGB brez večjih stroškov zavzel kritična stališča. Namesto tega je DGB s svojo držo, ki se skoraj da ni ravnala po konkretnem socialnem položaju tujcev, presegal vse ostale sindikate. Niti ene točke kritike vladajoče politike do tujcev, niti ene zahteve DGB ni podal brez odbitkov.
Tudi zastopniki Zvezne vlade na kongresu so podali zelo podobna

---

1.) IG Metall, Stellungnahme der IG Metall vom 22. Januar 1974, II/E/SM/Rf.

stališča. Tujim delegatom so predavali, da je nemškim sindikatom uspelo, da so položaj "tujih delojemalcev v tej deželi obvladali in jih odrešili skrbi, da bodo jutri poslani nazaj v domovino." [1] Nobenega tujca po njegovih trditvah še niso izgnali zaradi brezposelnosti.[2] Predpisi delovne uprave o razpoložljivosti, ki povzročajo odkrite diskriminacije na področju podpore za brezposelne, so bili prikazani kot pravno dana nespremenljiva dejstva, čeprav je že pred koferenco npr. socialno sodišče Giessen podvomilo v upravno prakso.[3] V ostalem so prikazali diskriminacijske državne ukrepe ali pomirjevalno ali pa so jih enostavno poneverili. [4]

Ta odsotnost kritične distance ima sistematične razloge. Kajti pri DGB ne pogrešamo samo kritike, DGB je v politiko do tujcev celo korporativno vključen in je tako posredno njen nosilec. Tako je zastopnik DGB v predsedstvu zveznega zavoda za delo, Edmund Duda, dal vsem diskriminacijskim odredbam delovne uprave svoj pečat. Tudi pri državnih ukrepih zunaj delovne uprave so vsakič zagotovili, da DGB nima načelnih pomislekov. Kako ta korporativizem vpliva nazaj na politiko do tujcev, je mogoče demonstrirati na karakterističnem primeru:
Februarja 1974 je pravno mesto DGB za okrožje Rhein-Lahn javilo Oddelku za delovno pravo pri Zveznem predsedstvu DGB dogodek, ki se mu je zdel nezaslišan. Neki tuji delavki je delovna uprava odklonila podaljšanje delovnega dovoljenja za zaposlitev v

---

1.) Schwab, ustno predavanje 20.5.1976, prepis z magnetofonskega traku
2.) Prim. str. 58
3.) Pismeno stališče DGB za kongres, str. 13
4.) Za oceno kongresa prim. Knuth Dohse, Ausländerpolitik der europäischen Gewerkschaften. Eine Analyse der Dritten Konferenz von Gewerkschaften aus Europa und dem Maghreb zu Fragen der Migration, v: Journal G, štev. 7/8, oktober 1976, str. 16-31

tovarni umetnih snovi v Lahnsteinu. Tovarno so, tako je pravno mesto Rhein-Lahn dokumentiralo s predpisi upravnih odločb, pozvali, da "tujca takoj - toda najpozneje po izteku veljavnega dovoljenja za delo - odpustijo". V nasprotnem primeru so grozili z globo med 1000.- in 10 000.- DM. Hkrati so pozvali delavko, da naj takoj razreši delovno razmerje, ker dovoljenje za delo ne bo več izstavljeno, ker so na razpolago enako primerni nemški delojemalci. Tudi njej so gorzili z golobo. Tovarna in delavka sta bili zainteresirani za nadaljnjo zaposlitev. Z jasnim razburjenjem je okrožje DGB Rheinlahn pisalo:

> "Mi kot DGB nikakor ne moremo molče sprejeti takih metod. Za ZRN so bili tuji delojemalci dolga leta dragocena in deloma tudi poceni delovna sila. Za nas so bili dobri kolegi. Zdaj, ko konjunktura popušča, pa naj bi jih na tak način odrinili. Tako se samo spet ustvarja sovraštvo proti nemškim delojemalcem.
> Posebne otežujoče je še, da je kolegica še mladoletna in je z vso družino zaposlena tukaj. Torej bi se lahko zgodilo, da bi morala kolegica spet nazaj v svojo domovino, in ostala družina bi ostala v Nemčiji. ...
> Zato se bomo uprli tej odločbi delovnega urada in priporočali obratnemu svetu, da odreče morebitni odpovedi svoje potrdilo.
> Hkrati vas prosimo, da če imate kako gradivo (sodbe itd.) , ki bi ga lahko uporabili v pritožnem postopku, nam ga pošljite."1)

Pri predsedstvu DGB oddelek delovno pravo ni mogle pomagati. Odgovoril je kratko, da "nimamo gradiva, ki bi ga..... v tej zadevi lahko dali na razpolago". In je zadevo posredoval drugim oddelkom pri predsedstvu DGB.[2] Za oddelek socialna politika pri predsedstvu DGB je odgovoril Edmund Duda, ki je kritizirano upravno prakso kot zastopnik DGB v predsedstvu zveznega zavoda sam odobril.

1.) DGB - Kreis Rhein-Lahn - Rechtsstelle -, Schreiben an den Deutschen Gewerkschaftsbund Bundesvorstand - Abt. Arbeitsrecht - vom 13 februar 1974, S/ho (neobjavljeno)

2.) DGB-Bundesvorstand, Abteilung Arbeitsrecht, Schreiben an den DGB-Kreis Rhein-lahn, vom 4. März 1974, S-Kn/Wn

Dosledno je pravnemu tajniku okrožja DGB Rhein-Lahn sporočil:

"... da je ravnanje delovnega urada korektno in odgovarja trenutni pravni situaciji. S totalno prepovedjo najemanja za tuje delojemalce, ki jo je izrekel zvezni minister za delo novembra lanskega leta, je dobila tudi delovna uprava navodilo, da ne podaljšuje iztekajoča se delovna dovoljenja za tuje delojemalce, če so na razpolago primerne domače delovne moči. Zato proti ravnanju delovnega urada Montabaur pravno ni mogoče utemeljeno oporekati.
Nekaj drugega je, ali ravna pri takih prilikah uprava bolj fleksibilno in v primerih, ko primerne domače delovne moči ne morejo postati znane , podaljša delovno dovoljenje tujega delojemalca. Taka ureditev pa je dosegljiva le na kraju samem v dobrem, obojestranskem sporazumu. Morda ti pri tem lahko pomagajo člani iz upravnega odbora, Na drugi strani pa prosim, da upoštevaš, da mora biti tudi naša naloga, da damo domačim delojemalcem, ki so postali brezposelni, na razpolago spet primerno delovno mesto." 1)

S tem se je korporativna vključitev DGB v državno politiko do tujcev znotraj sindikata spremenila v pomirjevanje kritičnih stališč. Hkrati je bila jasno politična argumentacijska oblika spremenjena v pravne kategorije in politična pretenzija - da se namreč solidarnost s tujimi kolegi vzdrži tudi proti demokraciji - reducirana na vprašanje, ali je mogoče proti ravnanju delovnega urada pravno utemeljeno oporekati. Z zanikanjem tega vprašanja so bila hkrati politični kritiki državnih ukrepov zaprta usta.
Šele ko se je tudi v državnem aparatu - v okviru komisije zveze in dežel za razvoj tujskopolitičen koncepcije - na osnovi računov, ki smo jih pokazali v zadnjem poglavju, ponovno začela razprava o lahkem izboljšanju bistveno pravnega statusa tujih delavcev, je tudi DGB zavzel ustrezno stališče. Komisija zveze in dežel si je bila edina, da vsakoletna ponovna prošnja za dovoljenje za delo

---

1.) DGB-Bundesvorstand - Abteilung Sozialpolitik - (Edmund Duda), Schreiben an den DGB-Kreis Rhein-Lahn, vom 12. März 1974, S-Du/Ff

povzroča "negotovosti pri tujem delojemalcu in njegovi družini", ki bi jo v interesu socialne integracije bilo treba odpraviti. Hkrati je obstajala tudi enotnost, "da zakonita pravica do fiksiranja (bivališkopravnega statusa K.D.) ne bi bila smiselna". 1) To "umetnino", da naj se namreč zagotovi pravna varnost brez zakonitih pravic, naj bi zagotovili naslednji model, ki bi ga bilo treba zasidrati le na ravni splošnih upravnih navodil:

1. Po prvem za eno leto omejenem dovoljenju za bivanje naj uprava praviloma odobri njegovo podaljšanje za vsakokrat dve leti .
2. Po petletnem zakonitem bivanju v ZRN naj se tujemu delavcu praviloma podeli neomejeno dovoljenje za bivanje, če
   a) že ima zakonito pravico do podelitve dovoljenja za delo
   b) ima primerno stanovanje
   c) dokaže primerno ustno znanje nemščine
   d) dokaže, da njegovi otroci obiskujejo šolo.
3. Po osemletnem zakonitem bivanju v ZRN naj se tujemu delavcu praviloma podeli pravica do bivanja, če v jezikovnem testu dokaže zadostno znanje nemščine. 2)

Ko so bili ti rezultati v bistvu že dogovorjeni in pičel mesec pred njihovim pismenim fiksiranjem v poročilu komisije zveze in dežel, se je tudi DGB po več kot dveletnem molku v tej zadevi obrnil na zveznega notranjega ministra. V ustreznem pismu od 22. novembra 1976, ki ga je napisal Karl Schwab v imenu zveznega predsedstva DGB je rečeno:

1.) Budesarbeitsministerium, Bericht über die Beratungen der Bund-Länder-Arbeitsgruppe zur Fortentwicklung einer umfassenden Konzeption der Ausländerbeschäftigungspolitik, Bonn, 17. decembra 1976 - II c 1 - 24 200/22-, str. 6 in 8

2.) prav tam, str. 6 ssl.

"Imeli smo vse razumevanje, da zaradi.... položaja na delovnem trgu niste naprej zasledovali namer o fiksiranju bivanopravnega statusa tujih delavcev. Sodimi pa, da je zdaj prišel čas za ureditev, ki bi v zvezi s posvetovanjem komisije zveze in dežel privedel do rezultata, ki bi bil pozitiven za tuje delavce.
... DGB je mnenja da ... naj bi se za tiste tuje delavce, ki so pripravljeni za integracijo in jih bo predvidoma mogoče trajno zaposlovati, bivanjefiksiralo, da bi jim vzeli negotovost, ali bo dovoljenje za bivanje podaljšano ali ne." 1)

Ta izvajanja, posebno poudarjanje pripravljenosti za integracijo, je treba oceniti kot jasno podporo predlogom komisije zveze in dežel. DGB je sam jasno relativiral svoje lastne zahteve o reformi tujskega prava. Tako je v pismu z eksplicitnim distanciranjem od teh zahtev rečeno, da naj bi "v nekem trenutku za fiksiranje, pri tem mislimo na pravico do bivanja po osmih letih, ... od tujega delojemalca zahtevali dokaz, da je pripravljen za integracijo". Dejstvo, da naj bi proti zahtevam DGB prišlo do fiksiranja bivalno pravnega statusa samo na ravni upravnih navodil in vrh tega smo praviloma brez ustrezne zakonite pravice, pa ni bilo deležno kritike. S tem je imela intervencija DGB pri zveznem notranjem ministru kvečjemu značaj simboličnega zastopanja interesov. Take simbolične akcije pa je DGB tedaj očitno potreboval, da bi zavaroval svoj lastni položaj pri tujih delavcih. To je vsaj razumeti iz pisma Karla Schwaba zveznemu ministrstvu za delo. Tam piše:

"Smo... slej ko prej mnenja, da bi bila najboljša pot, če bi zvezna vlada ali zvezno ministrstvo za delo v doglednem času sprejelo nekaj odločitev v prid tujih delojemalcev, ki naj bi jih skupno publicistično tako obdelali, da bi negotovost pri tujih delojemalcev upadla in bi določenim zaostrovalcem bilo dokazano da njihove insinuacije in pretirane bojazni." 2)

1.) DGB-Bundesvorstand (Karl Schwab), Brief an den Bundesminister des Inneren, 22.11.1976, AA-Rr/Kos
2.) DGB-Bundesvorstand (Karl Schwab), Brief an den Staatssekretär im Bundesarbeitsministerium, s.s.1976, AA/Goe/Fr, citirano po: Klaus Evers/Peter Lenz, Die Ausländerbeschäftigung unter dem Druck von Wirtschaftskrise und "Konsolidierungspolitik", v: Projektgruppe Arbeitsmarktpolitik/Claus Offe (izd.), opfer des Arbeitsmarktes, Zur Theorie der strukturierten Arbeitslosigkeit, Neuwied/Darmstadt 1977, str. 217

7. Povzetek

V zadnjih letih, posebno leta 1977, so sodišča, deloma celo na zvezni ravni, omejila nekatera od prikazanih upravnih praks. Upravno sodišče je večkrat razveljavilo omejitve priseljevanja v berlinske okraje Neukölln, Wedding in Tiergarten z utemeljitvijo, da ta ukrep nasprotuje konvenciji o človekovih pravicah. [1] Socialno sodišče Giessen je januarja 1976 obsodilo delovni urad Wetzlar na plačilo pomoči za brezposelni tujki, čeprav ta ni več imela dovoljenja za delo in je delovna uprava zanikala razpoložljivost.[2] Januarja 1977 je Zvezno socialno sodišče odločilo, da razpoložljivost v smislu zakona o pspeševanju dela ne predpostavlja nujno obstoj delovnega dovoljenja. Delovna uprava si mora najmanj eno leto prizadevati za posredovanje, preden lahko izhaja iz tega, da na delovnem trgu ni najti zaposlitve. Šele nato lahko ugotovi, da prizadetemu tujcu ni mogoče podeliti delovnega dovoljenja in da zato delovni posredovalnici ni na razpolago.[3] Končno je zvezno delovno sodišče prav tako januarja 1977 odločilo , da lahko delovna uprava poseže v obstoječa zaposlitvena razmerja samo v tej obliki, da pusti privatnemu delodajalcu dovolj časa za odpustitev prizadetega delojemalca. [4] Te diskusije iz dveh razlogov nismo prevzeli v analizo: deloma o obravnavanih pravnih kompleksih še manjkajo odločitve na deželni in zvezni ravni, ki jih nikakor ni mogoče z gotovostjo predvidevati.
(upravno sodišče Berlin, socialno sodišče Giessen). Po drugi stra-

---

1.) prim. str. 694 iz op. 2. Prim npr. sodbo 10. zbornice berlinskega upravnega sodišča od 13. januarja 1978, službena štev.: VG X A 37.77.
2.) Sodba od 19.1.1976 je objavljena v: Kritische Justiz, zv 3, 1976, str. 306-311. Z opombo Bertholda Huberja
3.) Sodba 12 RAr 83/76 od 16. januarja 1977 je prikazana v: Arbeit und Beruf, letnik 28, 1977, štev. 3, str. 93 sl.
4.) Sodba AZR 66/75 od 19. januarja 1977 je s svojimi vodilnimi stavki prikazana v: Der Betriebs-Berater, štev. 24, 30.8.1977, str. 1201

ni pa ob zaključku zbiranja gradiva za to delo (31. maja 1977) ni bilo mogoče predvideti implikacij odločitev v podrobnostih. Zato je posebno potrebno, da se raziščejo reakcije prizadetih uprav v podrobnostih, ker imajo vsakokrat na razpolago celo vrsto možnosti, da spodkopljejo te odločbe.

Odgovor na začetku postavljeno vprašanje po razmerju ekonomske in politične racionalnosti je mogoče povezati takole:

V nasprotju s sindikati so stališča kapitala predstavljala važen dejavnik v državni politiki do tujcev. Rekrutacijski interesi posamičnih kapitalov so državnim poskusom za uveljavitev primata domačinu postavili jasne meje. Državni aparat jim je lahko nasprotoval le toliko, kolikor to ni povzročilo resnih rekrutacijskih težav in s tem izgub pri produkciji. Ta strukturna dominica uvrednotenja kapitala je preprečila, da bi državni aparat v večji meri proti volji delodajalcev posegal v obstoječa zaposlitvena razmerja. Država se je morala torej omejevati na to - na vsak način v konfliktu s kapitalskimi interesi - da na tej strani prepreči novo rekrutacijo neporabljenih, zdravih in nezahtevanih delavcev v tujini in po drugi strani otežuje rekrutacijo brezposelnih tujcev. Kar zadeva zadnji kompleks ukrepov, ostaja odprto vprašanje, v kakšni meri sta si državna in obratna racionalnost nasprotovali. Ni mogoče dognati, koliko je bila posamičnemu kapitalu proti njegovim računom prednost nemških delovnih moči državno naložena. Domnevamo lahko, da je dvojna fleksibilnost, ki je privedla do precejšnjega zbližanja državne in podjetniške racionalnosti. Tako je mogoče ugotoviti, da tudi posamični kapital u ukinjenih delovnih mest šele v drugi vrsti odpušča Nemce in jih v obratnem primeru prednostno nastavlja, da torej tudi posamični kapital vključuje politično racionalnost v svojo zaposlovalno politiko. Diskriminacija tujcev v obratih bi potem imela vzroke, ki se na prvi pogled zdijo izvenekonomski. Tudi proti

ekonimskim preudarkom bi obrati lahko dajali Nemcem prednost, da ne bi ogrožali miru v obratu in imagea na delovnem trgu, ki v fazi vzpona ni brez pomena. Altmann in Bechtle sta npr. ob primeru obrata iz industrije gum, ki je v krizi 1966/67 obdržali zmožne tujce in odpuščali starejše Nemce, pokazala, da lahko taka strategija postane nevarna. Delovna mesta tega obrata so nato veljala za negotova. V vzponu je bil obrat zato konfrontiran z večjimi rekrutacijskimi težavami. Odtlej je bila odpustitev Nemcev z daljšo pripadnostjo obratu tabu. [1] Tudi inštitut za socialne raziskave Brög načenja ta problem s pogledom na plačilo odpravnine v preteklih letih v avtomobilski industriji, ne da bi seveda prikazoval podrobno empirično gradivo: Ugotavlja da tujce pri odpustitvah diskriminirajo ker:

> "... odpustitev nemških delojemalcev v podobnih primerih povzroča za podjetje občutne socialne napetosti, ki se med drugim lahko izražajo v jasnem poslabšanju imagea nekega obrata na delovnem trgu s posledico, da ob izboljšanju gospodarskega položaja nemške delovne moči nezaupljivo gledajo na personalno politiko in zato raje sprejmejo delovno mesto v drugem podjetju." 2)

Tujcev po tem torej ne odpuščajo prej zaradi tega, ker so manj zmogljivi ali manj široko uporabni, torej manj rentabilni, temveč ker bi njihova odpustitev ogrožala socialni mir v obratu in v gravitacijskem območju delovnega trga. Iz istega vzroka tudi Nemce raje obdržijo, če potebno tudi proti kratkoročnim rentabilnostnim računom . Kolikor obrati intergirajo take računa v svojo personalno politiko, toliko se konflikt z državnim aparatom omili. Na

---

1.) Norbert Altmann/Günter Bechtle, Betrieb und Arbeitskräfteinsatz, RKV-Projekt, A 77, zv. 3, str. 1/10 sol.
2.) Sozialforschung Brög, Institut für sozialwissenschaftliche Forschung, Ausländische Arbeitnehmer und Standortverhalten von Betrieben. Abschliessender Berich der Vorstudie, München 1974, str. 39

drugi strani je mogoče ugotoviti in dokazati, da tudi delovna uprava sprejema gledišča ekonomske racionlnosti v svojo politiko primata domačinov. Tako so primat domačinov vedno uveljavili samo pri enako primernih delovnih močeh. Že davno pa so kriteriji kapitala v dolgoletnem kontekstu odnosov med obratom in delovno upravo že postali sestavni del teh odnosov.

Prevedel P.W.

Prevedeno iz:

Objavo mednarodenga inštituta za kompratívnoi družboslovje, Wissenschaftscentrum Berlin, PV/78-30.
Ta spis je istoveten s poglavjem 9. avtorjeve disertacije "Tuji delavci in meščanska država", Berlin 1977 (doslej neobjavljena). Del raziskovanj je financirala Berghaf-Stiftung für Konfliktforschung. Razvoj politike je avtor zasledoval do 31. maja 1977.

UDK: 325.14-055.2:301.162.1-055.2

Mirjana MOROKVAŠIĆ+

MIGRACIJA ŽENSK V EVROPI

1. "Neopazne"

> "Les femmes sont toujours une terre inconue en à coté de notre savoir, présentes dans la réalité, mais absentes de la théorie, tout comme les peuples et les classes il y a moins de deux siècles jouaient dans l'histoire le rôle de simple figurants'."++

Ta razprava obravnava današnjo migracijo žensk v Zahodni Evropi, z izjemo Velike Britanije.+++

Ženske migrantke predstavljajo funkcionalen in integralen del migrantskih gibanj dela, (ne glede na to, v katero deželo nameravajo odpotovati in kakšen je njihov uradni status v proizvodnji. Niso, zlasti v Franciji ne, - v nasprotju z močno razširjenim prepričanjem (in v nasprotju z lastnim prepričanjem migrantk) - le pasivne spremljevalke mož. Vzroki emigracije so v glavnem ekonomski. Mnoge žene emigrirajo same, nekaterim pa celo sledijo njihovi možje. Kadar gredo za svojimi možmi v tujino, vzroki in nagibi niso skoraj nikoli omejeni na osebne in privatne zadeve.

Njihov položaj ni lasten sedanjim migrantskim gibanjem. Ženske so vedno bile del delovne sile (migrantske ali ne), vendar so zmeraj ostajale nekako neopazne. V 19. stoletju je bilo v Franciji, na primer, milijon služabnikov (tj. ena četrtina delavskega razreda). Od teh je bilo 80% žensk (Quiral, P. et Thuillier, G., 1978). Zgodovinarji in celo socialistični misleci so jih popolnoma ignorirali, pisatelji pa so jih predstavljali kot karikature.

+ Centre National de Researches Scientifiaves, Paris

++Serge Moscovici: "La Société Contre Nature", 10/18 Paris 1973. "Ženske so vedno bile terra incognita (neznana dežela), ob strani našega znanja, v dejanskosti prisotne, v teoriji pa odsotne.."

Poslušnost "bonnes à tout faire"("deklic za vse") je bila popolna. Prišle so iz bretonskih, alzaških, burgundskih in provansalskih vasi. Bile so lačne in nepismene, živele so v slabih stanovanjskih razmerah, njihovi gospodarjih so jih posiljevali, otroci pa nadlegovali. Če so služile kot par, kot "domestiques", niso imele pravice do osebnega življenja, če pa so imele otroka, so ga morale poslati "en nourrice" (v rejo) na podeželje in ga za leta zapustiti. V mesto so prišle z mnogimi iluzijami. Pobegnile so iz vasi, kjer so postajale nepotrebne in breme njihovim revnim družinam.

To poročilo bi lahko bilo poročilo žena in deklet, ki emigrirajo danes iz nekaterih siromašnih podeželskih predelov Južne Evrope. Status služkinje se je v Franciji obranil do danes (nemara bolj kot v mnogih drugih deželah). Podrejanje in izkoriščanje je le kanček bolj prefinjeno, pogoji dela pa so se postopoma nekoliko izboljšali.

Alzaške in bretonske kmetice so zamenjale Španke, Alžirke in Portugalke. Njihov delovni dan se začne ob sedmih in konča opolnoči. S svojimi možmi žive v sobi, veliki 10 m^2. Ko ugotove, da teh razmer ne morejo več prenašati, pošljejo otroke nazaj v domovino ali k sorodnikom, prav tako, kot so pred stoletjem storile njihove predhodnice.

Ker so na vasi nepotrebne, jih pošljejo v mesto, ali še raje v tujino, kjer je po veščinah marljivih, močnih, poslušnih in pokornih delavkah v resnici veliko povpraševanje in jih prijazno sprejmejo. Njihove spretnosti visoko cenijo, čeprav jih uradno ne priznajo. S takšnimi značilnostmi se najverjetneje vključijo v služabniški sektor, kjer je predvsem potrebna nadomestitev dela. To je natančno tisti sektor, kjer že vrsto let vlada ilegalno zaposlovanje,

---

+++Ni vzroka, zakaj bi Velika Britanija morala biti izključena iz obravnave, dejstvo pa je, da doslej še ni prišla v področje zanimanja nebritanskih (=celinskih) raziskovalcev. To je verjetno zato, ker je periferija Velike Britanije drugačna kot v drugih evropskih deželah, ki dobivajo svojo delovno silo v glavnem iz Sredozemlja.

kjer beseda sindikatov malo velja, kjer zasebnost gospodinjstva preprečuje vsako vrsto javnega nadzora in kjer ženske delavke ločijo od njihovih rojakov. Fizična bližina delodajalca, ki družbeno in psihološko predstavlja zanje drugačen svet, to ločitev še poudarja.

Ločene in zaprte v zasebnost bogatih gospodinjstev ostajajo migrantke neopazne ali bolje - neopazne kot priznana delovna sila. Kljub temu, da statistike kažejo progresiven premik teh žena iz postrežne službe v industrijo, ne postanejo veliko bolj opazne.

Čeprav je migracija zgodovinsko specifična, je zgodovinska kontinuiteta v podrejanju in izkoriščanju ženske delovne sile. To izkoriščanje je bilo olajševano s tem, da so te delavke - posebno migrantke - ostajale neopazne.

Vzrokov za to je več:

1) Delovni in življenjski pogoji so gotovo igrali pomembno vlogo pri tem, da so držali ženske - še lažje pa migrantke - v ozadju, na robu, v senci priznane delovne sile.

2) Položaj teh žensk lahko do določene mere razložimo z njihovim poreklom: prišle so iz sredozemskih dežel. V mnogih predelih teh dežel si ženske še vedno niso pridobile status človeka.+ Ne glede na to, kako težko, naporno in nujno je delo teh žena, ga družba ne priznava in ga ima za manj vredno. To delo jim ne daje ekonomske neodvisnosti. Ženske same ponotranjajo ta vzorec: "Moški delajo, jaz pa ne delam ničesar". Prodiranje industrije v nekatere predele ne izboljšuje položaja kmečkih žensk. Medtem, ko se moški vozijo v službo v bližnja mesta, prevzemajo ženske dela, ki so včasih veljala za izključno moška. Življenje žensk, ki ostajajo na zemlji, postane še težje.(Halpern, 1972; Tanic, Ž., 1974). Ena izmed

---

+Glej znamenito študijo francoskega antropologa Germaina Tillidona Le Harem et les cousins, Seuil, Paris, 1974.

žensk iz zakotne vasi v Bosni, v Jugoslaviji, ki sem jo intervjuvala, mi je povedala: "V Jugoslaviji sem delala od jutra do večera, pa nisem imela prav ničesar od tega." V takšnih okoliščinah je perspektiva emigracije v tujino gotovo bolj privlačna, kot pa to, da ostanejo doma na zemlji.

Jugoslovanski demograf A. Baletić (1971) je ocenil število latentno nezaposlenih žensk, ki so jih zadrževali v kmetijstvu kot "rezervo", na dva milijona. Ne samo, da te rezerve žensk ekonomska struktura dežele, iz katere emigrirajo, ne more absorbirati, ampak tudi tradicionalni pogledi postavljajo na kocko vključitev žensk v javno sfero. "Oče me je raje poslal k stricu v tujino, kot pa da bi mi dovolil delati v bližnji tovarni, kar ni nekaj običajnega za dekle" (Arondo, M., 1975).

Osebni nagibi žensk za emigracijo - to je, da so svobodne, da se izognejo nezaželjenemu ali zgodnjemu zakonu, da morda manj delajo, da so ekonomsko neodvisne itd. - olajšujejo glavnemu mestu pritegniti ceneno delovno silo iz obubožanih predelov teh dežel.

3) Prav do nedavnega so migracijo žensk precej zanemarjali tudi sociologi in drugi poznavalci, ki se ukvarjajo z migracijo. Torej je bila informacija, ki so jo posredovali nedavni javnosti ali pa tistim, ki se bolj specifično zanimajo za migracijo, često daleč od dejanskosti.

Posledica tega ni bilo preprosto ignoriranje, ampak često zanikanje aktivne vloge migrantk v proizvodnji.

Vsaj v Evropi otežuje raziskovanje migrantk to, kar bi imenovala "psihološki redukcionizem". V današnji ekonomski "začasni" migraciji žensk ne prikažejo kot resničnih protagonistk v procesu: njihova prisotnost je redkokdaj v zvezi s proizvodnjo, tako da se njihova ekonomska funkcija zanemarja. Zdelo se je, da je migracija "povsem moška" zadeva, medtem ko so se ženske pojavljale kot "sprem-

ljevalke", kot osebe, ki se jih podpira in ki niso produktivne. Do sedaj je analiza migrantk v Evropi temeljila bolj na njihovi psihologiji, kot na objektivnem položaju njihovih izkušenj.+

Nekaj primerov naj osvetli moje stališče:

Prav do nedavnega so v francoskih razpravah uporabljali izraz "les femmes d'immigrés" (žene imigrantov), kljub temu, da so v določenih obdobjih samske migrantke presegle število poročenih. Res je, da so ženske manj opazne kot moški, zlasti tam, kjer se opaznost tujih moških poudarja s stereotipnimi prispodobami, kot npr.: "Posiljujejo naše ženske, so napadalni in potencialni tatovi in kriminalci". Torej je število žensk, ki so prisotne, napačno ocenjeno.++ J. Minces (1973) v svoji knjigi o tujih delavcih pravi: "V to deželo, Francijo, kjer družino poveličujejo, so pripeljali moške same". To je deloma resnično, toda večina migrantov je vendarle poročenih ter je sorazmerno več samskih žensk kot moških (glede na census iz l. 1968). Obstoječi uradni viri (statistike) ne olajšujejo raziskovalčevega dela: statistike o Alžircih v Franciji imajo dve rubriki: "moški" in "ženske in otroci pod 16. letom starosti".

Francoske letne statistike o toku migracij ločijo po spolu le demografske poročilo (starost, zakonski status); poklicno poročilo pa ni podano po spolu migranta.+++ Potemtakem je težko karkoli vedeti o poklicni podobi njihovih življenj.

+Taka predstavitev mogoče bolj velja za nekatere dežele (Francija, Belgija), kot za druge (Nemčija, Švedska).

++Februarja 1977 sem na posvetovanju CEE o migracijah v Louvainu v Belgiji predstavila referat "Migrantke na delu". Razprava je temeljila na sekundarnih podatkih, na uradnih statistikah dežel Skupnega trga. Opozorila sem na dejstvo, da ženske cenijo na okoli 40% vseh migrantov v katerikoli državi v Evropi. To je bilo "odkritje", ki so mu nekateri Belgijci, ki so dejali, da so pričakovali število okoli 20%, težko verjeli. Vendar pa je bilo, glede na belgijski narodni census (1970), v tej deželi med migranti 45% žensk.

+++Glej katerokoli Annuaire statistique de l'ONI (L'Office National de l'Immigration).

Ženske se omenjajo tudi v nekaterih knjigah o migraciji, v treh poglavjih, dolgih po eno stran, z naslovom "Ženske in otroci" (Collectif d'alphabetisation, 1977). Celo v časopisu Le Monde je izšel 1971 članek z naslovom "Portugalci delajo, njihovi otroci hodijo v šolo, ženske (žene) pa živijo v strašni osamljenosti". Glede na francoski census iz leta 1968 pa je bilo razmerje delovno aktivnih portugalskih žensk isto kot francoskih, čeprav je bilo to neuradno gotovo še višje.

Vedenje Francozov lahko do določene mere razložimo: Francija je vedno poudarjala potrebo po imigraciji iz demografskih vzrokov (kot da ne bi bilo ekonomskih razlogov!), torej je bil poudarek na takoimenovani "družinski imigraciji". Težko je bilo priznati, da je bila družinska imigracija v Franciji dejansko le druga pot za oskrbo s cenenim, često ilegalnim ženskim delom.

Končno je francoska vlada to indirektno priznala: 1. 1977 (septembra) so migracijo družin ustavili za 3 leta, ker je večina "družin" kar naprej prosila za redno delovno dovoljenje. Francosko gospodarstvo pa ni bilo natančno v stanju "booma" in "družinsko" migracijo so ustavili.

Nemčija je odkrito sledila politiki Gastarbeiter (tujih delavcev). Kjer so ženske bolj ustrezale, so vzeli ženske (prve, ki so prišle na delo v nemško industrijo, so bile grške ženske, ki so jim sledile Jugoslovanke in Turkinje). Zato so ženske v nemški literaturi o migraciji bolj predstavljene kot delavke, kot v francoski.+

Letna poročila OECD o migraciji dela ženske ne omenjajo (SOPEMI)++, razen v zvezi z družinami.

+Ni pa nujno, da je Francoz tisti, ki zanika produktivno vlogo migrantk. Med konferenco OECD "Prilagajanje politik in migracija na Mediteranu" (Dunaj, 1974) je neki predstavnik ILO dejal, da ne bo razpravljal o mojem referatu o migraciji žensk, ker "ženske vendar nimajo ničesar opraviti pri napredku".

++Systeme d'observation permanente des migrations internationales.

Kadar jih omenjajo, jih često prikazujejo kot varuhinje tradicije in kot stebre družine (Zehraoui, 1973, Algérian en Evrope no. 181, 1974).

Mednarodno leto žensk je imelo vsaj to vrednost, da je pritegnilo pozornost na ženske - migrantke.

Avtorji dela The Seventh Man (1975) se omejujejo na moške migrante v Zahodni Evropi. So nekaj izjemnega v tem, da priznavajo to omejitev in upajo, da bo knjiga o ženskah - migrantkah kmalu napisana. Ta vrzel se počasi zapolnjuje in pristop se polagoma spreminja.

V letih 1975 in 1976 so organizirali več posvetovanj na temo "Ženske - migrantke". Pojavile so se posebne izdaje specializiranih časopisov z naslovom "Ženske - migrantke in šolanje" (1976, 1979). Kolikor vem, sta bili v Franciji na to temo izdani le dve knjigi. Nobene od njiju ne moremo imeti za "študijo". Ena je avtobiografija, druga pa kompilacija intervjujev. (Arondo, M., 1975; Des Femmes Imigrées, 1977).

Obe, vsaka na svoj način, uvajata predmeta kot sta "delo" in "boj", kar so prej le redko omenjali v zvezi z ženskami - migrantkami.

Novejša študija I. Taboadana in F., Levyja (1977)+ je gotovo zanimiva v mnogih pogledih, vendar pa se v njej nadaljujeta prejšnja usmeritev in pristop, tj. individualistična usmeritev in pristop. Raziskuje različne vrste kulturne integracije žensk migrantk.

V Nemčiji se tuje ženske omenjajo v številnih študijah o migrantih (Mehrlander, U., 1973; Borris, M., 1973; Schiller, 1973). Nobena študija pa se specifično ne ukvarja z ženskami - migrantkami.

+Odkar sem napisala to razpravo, je poročilo I. Taboadana in F. Levyja izšlo v knjigi pri Documentation Française.

Pred nedavnim so na univerzi v Saarbrücknu opravili študijo (Brandt, F., 1977) na majhnem vzorcu žensk, ki so neaktivne v delovni sili.+ Vendar pa študija posredno kaže na pomembnost in prisotnost dela v življenju teh žensk; polovica vzorca je delala v FRG, toda večina jih je proti svoji volji zapustila delo. $\frac{2}{3}$ bi jih želelo iz različnih vzrokov spet delati.

Zadnje čase sem naletela na nekaj študij (Young, K., 1975; Heyzer, N., 1978; Arizpe, L.)++, ki jasno določajo vlogo in položaj žensk v začasnem gibanju dela. To pa zadeva ženske v drugačnih zvezah in kolikor vem, v Evropi ni podobnih študij o ženskah - migrantkah.

Razumevanje posebnega položaja teh žensk je to, na kar meri večina študij. Obravnavajo "kulturni pretres", konfliktne vloge in osamljenost. Ta pristop postavlja ženske - migrantke ob rob, jih ločuje od domačih žensk in moških migrantov. So pa zelo funkcionalen del kapitalističnega sistema Zahodne Evrope, ki pritegne migrante iz obubožanih kmečkih predelov mediteranskega bazena, kadar jih potrebuje, in tako dolgo, kot jih potrebuje.

+Presenetljivo je, da je avtor, ki se je zavedal, da v starostni skupini, ki jo obravnava, večina žensk - migrantk dela (čez 60%), izbere za obravnavo manjšino, da bi prišel do nekih občih zaključkov o ženskah migrantkah.

++Oba, Young in Arizpe, prikazujeta vlogo žensk v migraciji v Mehiki. Odkrivata tudi, da ženske predstavljajo, zlasti v mlajših starostnih skupinah, večino migrantov in da prevladujejo v mestih. Nekaj let prej sta se Browning in Feindt (1971) ukvarjala s preučevanjem 1640 moških, ki so migrirali v mesto Monterrey. Žensk nista omenila. D. Price (1971) je prav tako proučeval podeželsko-mestno migracijo Anglosov, mehiških Amerikancev in Črncev. "Intervjuvali smo le moške Anglose in mehiške Amerikance, vendar pa smo intervjuvali črnce moškega in ženskega spola, ker se je čutilo, da je ekonomska vloga črnskih žensk drugačna, kot ekonomska vloga žensk drugih etničnih skupin". Nadalje avtor ne podaja svojih občutkov bolj natančno.

Povezava teh lastnosti, ki označujejo najbolj izkoriščane skupine v tej družbi (imigrante - tujce in ženske, kot delavke in nepriznane delavke - gospodinje) je natanko to, kar dela položaj žensk specifičen.

2. Sedanja evropska "začasna" migracija in vloga žensk v njih

V študijah, ki omenjajo žensko, često prikazujejo migracijo kot zadevo osebne izbire: Ko se ta predpostavka potrdi, izgine resnična vloga teh žensk v migraciji. Misli se, da ženske v tistih deželah nikakor nimajo besede; migracijo zanje določajo moški v družini - možje, bratje in strici. "Večinoma jim sledijo" (glej uvod v "Femmes immigrées parlent", 1977) ali bežijo pred nezaželjenim zakonom ali sramoto ločitve.

Razen tega raziskave preveč poudarjajo razlike v politiki med evropskimi deželami (tj. Francija hoče družine, Nemčija pa delavce), pri tem pa pozabljajo, da jim je skupna potreba po gibljivi, "drugačni" delovni sili. Tudi v tem primeru nam ostaja resnična vloga žensk nedosegljiva; v sklopu "družinsko usmerjene" migracije jih definirajo kot ohranjevalke tradicije, stebre družine, vzdrževane osebe itd. Po drugi strani je s tistimi, ki ne ustrezajo "delavsko usmerjeni politiki", v drugem kontekstu na nek način enako. (Ni dvoma, kako produktivno in nujno potrebno je njihovo delo doma, ki ga opravljajo tudi zaradi ohranjene tradicije). Prispodoba ohranjevalke tradicije ni nujno napačna - lahko je celo pravilna - , vendar nam ne pove, da so se tradicionalne strukture ohranile, ker jih kapitalistični sistem potrebuje. Mediteranske ženske so zelo spretne in koristno orodje pri izvrševanju namere, da se tradicija ohrani. Toda ko se imperialistične prioriteto spremenijo, se pokaže nestanovitna narava tradicije. Kako sicer pojasniti, da Turkinje, Jugoslovanke in druge ženske migrirajo pred svojimi možmi ali jih zapuščajo, ker lažje dobijo delo? (Borris, M., 1973, Representativuntersuchung). V tem ni ničesar tradicionalnega.

Ko kapitalistični sistem ne poskrbi za reprodukcijo in vzdrževanje delovne sile, si mora ta "poiskati pomoč" v drugem ekonomskem sistemu.

Podeželski "exodus" ali stalna migracija iz nekapitalističnih področij v industrializirana središča je dobro poznan proces, ki spremlja začetke industrializacije in se nadaljuje do danes.

Sodobne verzije tega procesa so organizirane začasne migracije.

Oboje je posledica nastanka relativnega presežka populacije v podeželskih področjih zaradi vdora kapitala. Konec koncev pa so nad obema ogromne razlike.

Prvoten gospodinjski (household) ekonomski sistem polagoma izginja s podeželskih "exodusom" ali emigracijo "za vedno", medtem ko se migranti v mestih ustalijo. Stroški reprodukcije in vzdrževanja delovne sile v sistemu zmanjšujejo profit kapitalistov. Poleg tega temu načinu pridobivanja delovne sile primanjkuje gibljivosti, kajti množic nezaposlenih v obdobju gospodarske recesije in krize ni mogoče enostavno poslati nazaj.

Bolj gibljiv in lažje nadzorovan mehanizem v preskrbi cenene delovne sile je v začasnih migracijah.+ Te zahtevajo delno ohranitev družinskega načina proizvodnje (domestic mode of production), ki je tako prilagojena in organizirana, da služi "bolj modernemu" gospodarstvu. Gospodinjska skupnost je bolje izkoriščana, kadar se ohrani, kot kadar se popolnoma uniči (Meillassoux, C., 1977), ker je stalno obnavljanje delovne sile z minimalnimi stroški to, kar je v resnici pomembno v sistemu začasne migracije ali rotacije: ko se ena izrabi ali postane prezahtevna, se jo nadomesti. Vendar je ne bodo obnovili, ko ne bo več potrebna (ustavitev migracije

---

+Problem transferja kapitala v obrobna območja in preskrba cenenega dela na licu mesta tukaj namerno izpuščamo, ker je naš predmet obravnave migracija človeškega kapitala (žensk) v industrializirana središča Evrope.

l. 1974), in migrant se mora imeti kam vrniti.

Čas bivanja začasnega migranta je lahko zelo različen: od migranta, ki se dnevno vozi na delo v mesto (mogoče v drugo državo), do tistega, ki ostane za celo delovno dobo. Podamo lahko številne primere variacij med obema skrajnostima: sezonski delavci v Švici, ki ostanejo enajst mesecev, se morajo vrniti domov, potem pa pridejo nazaj za naslednjih enajst mesecev. Švicarski delodajalec pribrani plačo enega meseca, ker delavcem ne plača dopusta, delavec tudi nima pravice do bolniških ugodnosti, zdravniške službe itd.

Avstrijski delodajalci jugoslovanskim delavcem preskrbijo avtobus, da jih za vikend odpeljejo domov. Eden izmed Jugoslovanov mi je povedal: "Tisti vikend se najem in napijem za ves teden". Oskrba prevoza v bližnjo Jugoslavijo s starimi avtobusi je gotovo cenejša kot oskrba delavcev z boljšimi stanovanji in zabavo ter športnimi pripomočki itd. med prostim časom.

Med Jugoslovani v Franciji že leta obstaja splošna praksa, da prihajajo najprej za tri mesece (trije meseci so skrajni rok bivanja s turistično vizo) in delajo ilegalno v glavnem v tekstilni (oblačilni) obrti. Preden poteče rok, se "turist" vrne, dela na kmetiji, ali nadaljuje z gradnjo hiše in nato spet emigrira. To je možno, ker je v Franciji celoten sektor temeljil in še temelji na sezonskih pogodbah v delu. Večina teh ilegalnih delavk je žensk.

Kakršnakoli je že varianta začasnega migranta, pomembno je, da obdrži tesne stike z rodno skupnostjo ter da "v kratkem" predvidi vrnitev - tj. v treh ali štirih letih. Nikoli se povsem ne ustali v novem okolju in je zato vedno na obrobju ("marginal"). Ostaja izven razrednega boja, ker ustaljena dolgoročna strategija delavcev ne ustreza njegovim/njenim kratkoročnim načrtom. To je natančno ena izmed namer, na katero princip rotacije meri.

Da se jih drži na obrobju, se za začasne migrante ustanovi poseben okvir sprejemanja: dvojni trg dela in ideologijo diskriminacije. Oba imata isti namen: razcepitev proletariata: na stalen, integriran vs. začasen, ki je vezan na svojo gospodinjsko skupnost, da se reproducira. Nadaljno cepitev dosežejo s tem, da izrabijo narodnost in/ali spol za temelj diskriminacije. Ta mehanizem cepitve migrantov ne samo ločuje in paralizira njihovo potencialno zavest, ampak tudi blokira del nacionalne delovne sile, ki se počuti neposredno ogroženo. Cepitev in tako oslabitev proletariata je ena od funkcij mehanizma rotacije delovne sile. Druga je doseganje skrajne fleksibilnosti v obdobjih gospodarskih recesij in kriz. Na ta način se nezaposlenost prenaša na revne dežele, da te delijo stroške krize, ki jo je izzval kapitalizem.

Ta princip začasne migracije je zlahka uporaben tudi zato, ker se izkaže, da ustreza interesom obeh - interesom migranta kot posameznika in vladi dežele, iz katere izhaja.

- Človek si le redko želi izseliti se za vedno. Sedaj odhaja kot "začasen delavec", ker je to psihološko jamstvo, da se bo vrnil.

- Nobena dežela emigracije ne more odkrito priznati, da je prisiljena (in srečna) iznebiti se odvečnega prebivalstva, potencialnih množic nezaposlenih, ki zapuščajo deželo in odhajajo v mesta, ki jih ne morejo sprejeti. Zdi se, da je začasna migracija najboljša rešitev "odhajajo za nekaj časa, naše gospodarstvo pa bo v nekaj letih pripravljeno, da jih sprejme." Seveda, čim dlje ostanejo, tem bolje. Rotacija in začasen značaj imigracija dela sta v uradnih politikah dežel emigracije še vedno v ozadju (kjer te politike sploh obstajajo). Da bi ohranili nacionalno identiteto in vezi z rodno deželo, so delavce vzpodbudili, da se organizirajo v okviru narodnih klubov, folklornih skupin, nacionalnih nogometnih klubov itd. Kot smo že omenili, ne bi moglo v deželi imigracije nič bolj ustrezati separatistični ideologiji, ki teži k delitvi delavcev na nacionalne in etnične skupine.

Ženske se odlično prilegajo v to shemo začasne migracije. Nasploh je priznano, da je bila emigracija žensk (z možmi in družiňami) dober pokazatelj postopnega stabiliziranja razmer migrantov v novem okolju. Začasen migrant pa vidi svoj položaj v tujini kot sredstvo za bolj obetavno prihodnost v svojem rodnem kraju. Če ženske "sledijo" svojim možem, da bi hitreje izpolnili migrantov ekonomski načrt, obadva več delata in več zaslužita. S tem več prihranita in se lahko prej vrneta.

Starši vzamejo mlada dekleta - šolarke iz šole (ker "izobrazba zanje ni tako pomembna"), da bi se udeležile začasnega družinskega emigrantskega načrta in pogosto družinskega podjetja v primeru sistema sezonskih pogodb o delu, kjer uradno dobiva mesto le oče, delajo pa vsi družinski člani.

Pritegnitev žensk iz domačega gospodarstva v mezdno delo ima za kapitalističnega delodajalca številne prednosti. Zaradi dvojnega tržnega sistema pomaga obdržati in celo okrepiti diskriminacijo po spolu na trgu dela. Ženske bodo najverjetneje ostale najbolj mirna in najmanj zahtevna delovna sila. Ne samo, da je zaradi njihovega porekla že vnaprej določeno, da ne bodo postavljale zahtev ali razvijale razredne zavesti, marveč tudi nastopajo delo v tistih službah in sektorjih, kjer so delavci najbolj izolirani (gospodinjski ali katerikoli službeni sektor, mala industrija) in najmanj organizirani.

Že "a priori" jih imajo za nekvalificirane, pa čeprav so njihove prejšnje veščine in navajenost na trdo in neprekrgano delo polno izkoriščano - ne da bi se jih uradno priznalo.

Tiste ženske pa, ki ostanejo v deželi, iz katere izhajajo, med-

---

+Res je, da migracije ne moremo razložiti v smislu osebne motivacije, ker to ni zadeva osebne izbire. Vseeno pa se odločitev vsakega posameznika prikazuje kot njegova. Nanjo lahko vpliva drugi posameznik. Pomembno se je zavedati, da v primeru začasnega migranta osebni cilji in načrti ustrezajo družbenim pritiskom, da emigrira in imigrira "za določen čas".

tem ko njihovi možje emigrirajo (še vedno najbolj pogost primer pri mnogih emigracijah), nimajo nič manj pomembne funkcije. Vzdržujejo in reproducirajo gospodinjsko skupnost, kamor se migrant lahko vedno vrne, ko postane v deželi imigracije nezaželjen, ali ko se ga ne potrebuje več. Kot sem že prej omenila, je to pomemben del mehanizma začasnih migracij.

3. Vloga žensk migrantk v proizvodnji

Koliko jih je?

Od približno 10 milijonov imigrantov v Zahodni Evropi je 4 milijone žensk (in ne 2 milijona, kot često ocenjujejo).

Glede na francoski popis prebivalstva iz l. 1975 je bilo v Franciji tisto leto 3,442.415 tujcev, od tega 1,381.575 (ali 40,1%) žensk. L. 1968 je bilo, glede na predhoden popis prebivalstva, razmerje enako.

Zadnji popis prebivalstva, ki je na razpolago za Zvezno republiko Nemčijo in Zahodni Berlin za l. 1970, podaja za to leto številke: tujcev je 2,438.600, od tega je 913,300 žensk (ali 37,43%). Zadnji mikrocenzus za Nemčijo, 30. septembra 1977, podaja izračun: 3,948,350 tujcev, od tega 40% žensk (izračun za l. 1976 je bil 3,870.000). Če upoštevamo prebivalstvo, ki je aktivno v delovni sili, potem je razmerje žensk v primerjavi z moškimi nižje. Junija l. 1977 je bilo v Zvezni republiki 1,888.585 tujih delavcev, kar pomeni od l. 1974 (tj. leto ustavitve migracije), padec z 2,331.173. Od tega je bilo 588.842 žensk (tj. 31% vseh delavcev). Njihova udeležba v delovni sili je najvišja pri jugoslovanskih ženskah (36,4%) in najnižja pri turških.

V Franciji je udeležba žensk v delovni sili (vsaj glede na statistike, ki so na razpolago) nižja, kot v Nemčiji. Od 1,584.340 tujcev, ki so aktivni v delovni sili, je 298.310 žensk (ali 19%).

V Belgiji je bilo l. 1970 696.200 imigrantov; 318.600 ali 45% je bilo žensk. Osebno nisem raziskovala belgijskih podatkov, vendar je bilo glede na nedavno publikacijo (Les Femmes Immigrées Parlent, 1977, p. 30) razmerje aktivnosti v tej deželi 35%.

Na Švedskem je bilo decembra 1976 418.016 tujih državljanov, od tega 199.893. žensk. Švedska ima najbolj izenačeno razmerje po spolu. Od tega števila je bilo 235.000 aktivnih v delovni sili (zaposlenih ali nezaposlenih); 98.200 je bilo žensk. Udeležba tujih žensk v delovni sili je približno 32%. Procenti aktivnosti tujih žensk na Švedskem so dokaj visoki (69,4%). Jugoslovanske ženske imajo najvišji procent aktivnosti,tj. 86,5% (Sopemi, 1977).

Tabela, ki sledi, kaže:

- da je razmerje žensk migrantk proti vsej migrantski populaciji v vseh deželah 40% ali več
- da je njihova udeležba v delovni sili (in procenti aktivnosti) nižja in da se razlikuje od dežele do dežele.

Najbolj opazna je razlika med Francijo in ostalimi deželami (švedski podatki so izračunani na podlagi prebivalstva "v aktivni dobi", tj. od 16 do 65 leta starosti). Kako je to mogoče? Francoske uradne statistike podcenjujejo sodelovanje žensk - migrantk v delovni sili. Ženske -migrantke so v velikem delu zaposlene kot služkinje ali kot delavke v firmah na osnovi sezonskih pogodb. To so prav tisti sektorji, kjer ženske - migrantke delajo ilegalno in se jih ne da opaziti. Razen tega je imela Francija do septembra 1977 t.i. "družinski kanal imigracije". Ženske so vzstopale kot "soproge", da bi se priključile svojim možem in da bi tako regulirale svoj ilegalni položaj. Kot sem že prej omenila (Morokvasić, 1976), je bil ta kanal vedno lahka pot za preskrbo z ilegalnim delom. Te ženske lahko delajo na več mestih, po nekaj ur na vsakem, pa se v anketah za cenzus še vedno navajajo kot tiste, "ki ne delajo" - če jih anketa sploh doseže. Pri lastnem preuče-

T A B E L A

	Belgija (1970)	Francija(1975)	Nemčija(1976)	Švedska (1976)	Švica (1975)
Celotna imigrantska populacija	696 200	3,442415	3,870 000	418,016	1,064 000
Od katere je žensk	318 600 (45,8%)	1,381575(40,1%)	1,665 000(40%)	199,893	495 600(47%)
Imigranti, aktivni v delovni sili		1,684340	1,888 582	235,000	533 000
od tega je žensk		298310	588 842	98,200	216 000
Udeležba žensk-migrantk v migrantski del. sili		19%	31,2%	32%	36%
Procenti aktivnosti tujih žensk	35%	21,6%	41,1%	69,4%+	

VIRI:

Belgijski popis prebivalstva iz l. 1970
Francoski popis prebivalstva iz l. 1975 (Les estrangers au recensement de 1975, la Doc. française, 1977)
Nemški "mikro-cenzus", sept. 1977 (Ausländer 1977; Ausgewählte Strukturdaten für Ausländer 76, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden)
in podatki ministrstva za delo (Bundesanstalt für Arbeit, ANBA Nov. 1978)
Švedska: Befölknings förändiger, DEL. 3, 1976, SCB, Stockholm
Švica: Office Federal de L'industrie, des arts et metiers du travail, La vie economique, No. 5, mai 1975, Berne.

+Odstotki so izračunani na skupini, stari od 15-65 let

vanju jugoslovanskih žensk sem odkrila, da ženske često delajo na dveh ali treh mestih, a navedejo samo enega. Vzemimo ta primer: ženska, ki dela kot čistilka, kar pomeni bedno plačo in zastonj stanovanje, je uradno prijavljena kot čistilka v bližnjem uradu, ker pa ima še vedno nekaj popoldnevov prostih, čisti po privatnih hišah.

Kje delajo?

Uradne statistike so le delen vir informacij, ker ne informirajo o dvojnem tržnem sistemu, slabih razmerah, subkontrakciji in ilegalnem zaposlovanju. V Franciji je tretjina žensk - migrantk v strežbi, tretjina je "delavk", v glavnem nekvalificiranih, in tretjina je "nameščenke in drugih". V Zvezni republiki Nemčiji ocenjujejo "strežbo" na manj kot eno tretjino, industrijsko zaposlovanje pa na več kot eno tretjino. Na Švedskem jih v strežbi dela 31,2%, 35,2% v obrti, ostanek pa se deli na delo v uradih in "drugo", ponavadi delo v bolnicah. Ta očitno podobna razdelitev v treh deželah zaobsega širok niz delovnih pogojev in raznovrstnost opravil. Strežni sektor zajema v Franciji, na primer, tudi domačo strežbo (francosko "employée de maison"), to so hišne služkinje (hising in maids). Glede na določene ocene je v Franciji okoli 700,000 služkinj, 300,000 od teh pa ni prijavljenih (Arondo, M., 1975). Ta vrsta dela še vedno obstaja tudi v Belgiji, na Švedskem je izginila ter je zelo redka v Nemčiji. Delovni čas služkinje traja od 14 - 16 ur na dan in ni načina, da bi jih nadzorovali.

Tudi industrija ne zajema enakih vrst dela: V Nemčiji so ženske zaposlene v glavnem "v tipično ženskih službah" - na primer v elektronski industriji. V Franciji jo bomo - če je ženska - migrantka industrijska delavka - verjetno našli v majhnih podjetjih, ki so navadno sezonska, pa tudi v sektorjih, ki so že po tradiciji ženski - tj. v tekstilnem in oblačilnem sektorju.

Koliko zaslužijo?

Težko je dobiti zanesljive podatke za sektorje, kjer so te ženske zaposlene. Samo v Nemčiji obstajajo uradni podatki, ki jih vsako leto objavlja Zvezni statistični urad. Za Francijo pa je edino možna referenca (Granier and Marxiano, 1975) zdaj že zastarela. Švedska je šele l. 1976 uvedla četrtletni delovni pregled imigrantov (narejen na vzorcu od 5,000 - 6,000 imigrantov), vendar nisem našla podatkov o plačah žensk.

Tuje ženske vstopajo v nemški sistem, kjer ostaja na nivoju plač diskriminacija po spolu. Znajdejo se na dnu lestvice zaslužka. Na primer, glede na "mikro-cenzus" iz l. 1976, je 26,7% moških zaslužilo 1,800 nemških mark in več. V tej kategoriji je bilo samo 5,7% žensk. Tujcev je bilo v tej kategoriji 7,7% : 10,3% moških in 1,8% žensk. Položaj je za ženske - migrantke že nekaj let ostal nespremenjen (Representativuntersuchung, 1973). V Franciji je bila povprečna plača nekvalificiranega delavca 1.130 frankov na mesec, povprečna plača nekvalificirane delavke pa 926 frankov. Razlika je še večja pri kvalificiranih delavcih (27,8%) (Finau, M.R. 1972). V moji študiji je okoli 60 - 65% žensk, ki sem jih preučevala in 40% moških zaslužilo manj kot 2.500 frankov ali 1.300 mark ali 2.500 kron na mesec. Vendar pa je imela ena tretjina žensk, ki sem jih intervjuvala, dve ali tri službe, in je bil njihov vsakodnevni delovni čas daljši kot delovni čas moških.

Izkazalo se je tudi, da so ženske, kadarkoli so prišle s pogodbo o delu, začenjale pod zakonitim minimumom, omenjenim v pogodbi. Delodajalec je to navadno zagovarjal z obdobjem vajeništva, ki se je nadaljevalo nekaj mesecev (za delo, za katerega bi se lahko vsakoga izučilo v enem ali dveh dnevih).

Med mojim prvim pregledom sem delala s skupino delavk, zaposlenih v podjetju, ki je izdelovalo obtačila, v majhnem mestu zahodno od Pariza. Nekatere teh delavk so bile visokokvalificirane šivi-

lje, toda podjetje je potrebovalo nekvalificirane delavke. Vse so jih plačevali 40 centimov manj, kot je bilo omenjeno v pogodbi (10% manj), ker so jih imeli za vajenke. Ko sem čez šest mesecev spet prišla tja, so bile nekatere od njih še vedno "na poskusni dobi" in so jih plačevali manj, kot je bil zakoniti minimum. S tem, kar so zaslužile, so se komaj preživljale: hrana in stanovanje, ki ju je preskrbela tovarna, sta jim jemala skoraj ves zaslužek.

Dopolnjevanje slabih plač

Da bi dopolnile svoje slabe plače, morajo v svojem"prostem času" kaj pospravljati ali se prostituirati. Tudi v Nemčiji so mnoge, ki sem jih intervjuvala, čutile, da morajo nekako dopolniti svoje revne plače. Mnoge samske, ločene in poročene ženske bodo začele živeti z moškim, "ker je to ceneje". Moški bo predlagal preprosto način pridobivanja denarja za oba: ona bo šla in spala z drugimi moškimi (ki navadno živijo v samskih domovih), on jo bo pa "varoval". Dobiček bosta delila. To bo začetek začaranega kroga, iz katerega se ženska težko izkoplje.

To pa ni niti lastno samo Jugoslovankam niti ne velja izključno za današnje migracije. Prostitucija je neločljivo povezana z migrantskimi gibanji, kjerkoli in kadarkoli se pojavijo.

Lucie Cheng Hirata sedaj proučuje kitajske prostitutke in emigracijo v Kalifornijo (Uppsala, 1978) ob koncu 19. stoletja. Ugotavlja, da je bilo tako dolgo, dokler je bilo migrantsko delo potrebno, približno 70% kitajskih žena - migrantk prostitutk. Iz Kitajske so jih pripeljali z ladjo, kot sužnje ali "pol-svobodne", na njihove gospodarje so jih vezale neverjetne pogodbe. Ko so emigracijo skoraj ustavili, se je število prostitutk zmanjšalo za 10%.

Suženjstvo danes ne obstaja v isti obliki, izkoriščanje zahteva bolj prefinjene oblike in prostitucija nikoli odkrito ne regis-

trira kot poklic.

Ni dolgo trajalo, da so zahodni delodajalci spoznali, da so delavci bolj produktivni in bolj mirni, če imajo s seboj svoje družine in živijo bolj ali manj normalno življenje. Družina pa postavlja v nevarnost, da se poruši načelo začasne rotacije. Kadar nekateri migranti zaradi narodnosti in rase, zaradi posebnih politik imigracije, itd. - niso zaželjeni kot "imigranti za vedno", jim zavoljo miru in produktivnosti preskrbijo nadomestila za družine. "Naj imajo svoje ženske, sicer bodo posiljevali naše."

Pripravijo situacije in ženske na silo potisnejo vanje. Vsakdo ve, čemu služijo majhni, umazani hoteli v t.i. "Goutte d'Cr", četrti v Parizu. Tu in tam pride mimo policaj. Pomembno je pokazati, da se za to kaj stori. Toda ženske, ki so ponižane in izkoriščane, se še naprej ukvarjajo s svojim poslom - zelo potrebnim v deželah, kjer potrebujejo samo delavce in ne ljudi. Mnoge ženske se popolnoma zavedajo svojega položaja, vendar za zdaj ne vidijo rešitve. Ena izmed njih mi je povedala: "Prav, svoje telo prodajam vsaj za več denarja, kot če ga prodajam, kadar delam kje drugje. Vedno prodajam del sebe. Zakaj pa ne za denar?" Razumsko je to zanje posel, psihološko pa maščevanje moškim: "Imenujejo nas migrantke - vlačuge. Če smo, naj za to plačajo."

Brez možnosti za napredovanje; poklicnega šolanja ni, ali je neustrezno

Ženske - migrantke so najbolj cenjena delovna sila v proizvodnji. Predstavljajo vedno razpoložljivo in funkcionalno nadomestilo za dražje delavce, bodisi moške ali ženske. M. Guilbert je l. 1966 (p. 144) citiral nekega delodajalca: "Na avtomatskih stiskalnicah delajo sedaj Afričani iz Severne Afrike. Kmalu jih bodo nadomestile ženske, ker so prezahtevne. "Od takrat so se ženske - migrantke vključevale in počasi nadomestile domače delavke. Za sedaj so manj zahtevne in bolj poceni.

Ženske - migrantke bodo verjetno ostale v teh nizko kvalificiranih in nizko plačanih službah za dalj časa. Nimajo skoraj nobene možnosti za napredovanje in/ali za poklicno izpopolnjevanje (glej Borris, M., 1974). Castles in Kosack (1973) opozarjata (p. 197), da se nobena ženska - migrantka ni udeležila poklicnega izpopolnjevanja za imigrante do leta, ki ga navajata (1968).

Dobro je znano, da je poklicno izpopolnjevanje za ženske in dekleta v deželah Zahodne Evrope neustrezno (če obstaja). 1971 se je v Franciji 64% žensk šolalo v t.i. "ženskih sektorjih". Poznaje so delale v tovarnah ali pa v popolnoma drugih panogah od tistih, za katere so se šolale. Zaradi takšnega položaja ženska - migrantka še bolj trpi. Pred nekaj leti je bil eden glavnih namenov "poklicnega" izpopolnjevanja v Franciji "pomagati jim polno igrati vlogo, za katero so ustvarjene: gospodinje, vzgojiteljice, žene..." (Hommes et Migratons, Etude no. 110, p. 41). Od takrat se položaj počasi spreminja. Vendar pa se večina priročnikov za ženske, ki so zdaj v rabi, ne oddaljuje preveč od gospodinjstva, vzreje otrok in higiene. Lahko bi dokazovali, da v Franciji predstavljajo ženske le eno petino migrantske delovne sile, v Nemčiji le eno tretjino itd. Prvič, uradni podatek za Francijo je verjetno napačen zaradi pogostosti neprijavljenega dela. Drugič, te ženske prispevajo k procesu delavske migracije celo tedaj, ko ne delajo izven doma.

Prispevek "neproduktivnih"

Če ostanejo v domovini, na deželi, ohranjajo gospodinjsko skupnost s tem, da nadaljujejo produkcijo in prevzemajo moška opravila. Od tod prihaja velik delež prehrambenih zalog za migranta v tujini.

Če tudi one emigrirajo (včasih ženske emigrirajo tudi same in zapuščajo svoje može) in če ne postanejo mezdne delavke, prispevajo k migracijskemu projektu na drugačen način: "Delati izven do-

ma? Nemogoče! Pri štirih, petih, šestih, devetih otrocih. Jaz jih vzgajam. Za koga? Ne zase, ampak zanje (francoske delodajalce). Oni jih bodo rabili. Napravim jih velike in močne, da lahko trdo delajo ...

In če nekega dne svojemu možu ne dam jesti, če mu ne operem perila - ne bo šel na delo. Oni ga bodo rabili. To je delo, ki ga opravljam zanje. Oni bi morali plačati tudi meni." (Les Femmes immigrées Parlent, 1977, intervju z neko Alžirko).

Neplačano delo ženske doma prihrani migrantu denar in čas, strošek za pripravljanje hrane, pranje perila, pospravljanje itd. Ona opravlja to pogosto še poleg svoje lastne službe (služb). Kako ji uspe? Pravi, da je vajena tega: "Ženska nikoli ne sme nehati." Prevladuje široko razširjeno prepričanje, da je moško delo mnogo težje in da si on zasluži počitek.

Migracija vodi mnoge moške in ženske v nekakšne "ad hoc" zakone ali skupno življenje, ker je to ceneje. Ženske upajo nekega dne na pravo poroko in svojo vlogo žene popolnoma odigrajo; v nasprotju z moškimi, ki najdejo v tem lahko pot, da prihranijo denar.

Prevedla iz angleščine:
Majda Brezočnik

BIBLIOGRAFIJA

ARONDO, M. Moi la bonne, Stock, Paris 1975

ARIZPE, L. Economia campesina, unidad domestica: la migration de mujeres campesinas (mimeographed paper)

BALETIĆ-WERTHEIMER. A: Demographic reserves of female labour force in Yugoslavia (in serbovroat) Ekonomski pregled, no. 2 1970, Zagreb

BERGER, J. and Mohr: J. A seventh Man, Penguin Books 1975

BORRIS, M: Ausländische Arbeiter in einer Grossstadt, Europäische Verlaganstalt, Frankfurt 1973

BRANDT, F: Ehefrauen ausländischer in der BDR, Bundesministerium für Jugend, Familie und Gesundheit, 1977

BROWNING, H and FEINDT, W: Patterns of Migration to Monterrey, Mexico, Intern. Migr. Review, vol. 5 fall 1971, p. 309-324

CASTLES, S. and KOSACK, G: Immigrant workers and Class Structure in Western Europe, IRR. Oxford 1973

Collectif d'Alphabétisation, Maspéro, Paris 1972

Compte rendu de l'assemblée des femmes Algériennes, Algérier en Europe, no. 181, 73

Des femmes immigrées parlent, L'harmatan-Cetim, Paris-Génève 1977

Femmes immigrées et la formation, Migrants Formation n. 14, 1976

Granier et Marciano: La remunération des travailleurs immigrés en France, Révue Internationale du Travail, BIT, 75

Guiral, P. et Thuillier, G: La vie quotidienne des domestiques en France au XIX siecle, Hachette, Paris 78

Halpern, J. and Halpern B: A Serbian Village in Historical Perspective, Holt, Rinehart, Winston 1972

Heyzer, N: The périphoral Workforce: Young Women and Migrant Workers in Singapore, University of Bielefeld, Mineographed.

Lucie Cheng Hirate: Migration and prostitution among Chinese Immigrants to California, end of 19th century, paper presented at the 9th World Congress of Sociologists, Uppsala 14-19 August 1978

Meillasoux, C: Femmes, Greniers et Capitaux, Maspero Paris 1975

Minces, J: Les tracailleurs etrangers en France, Seuil 1973

Morokvašić, M.: L'immigration féminine en France: l'état de la question L'année sociologique vol 26. 1976

: Les femmes immigrées au travail, paper presented at the CEE Conference on Migration Problems, Louvain-la-Neuve, Feb. 1974, mimeographed

: Emigration fo women and some subsequent social transformations, in: International migration related to industrial and rural adjustment policies, Vienne May 1974, published by OECD, Paris 1974, p.205-219

: Les femmes immigrées Yougoslaves en France et en RFA, Hommes et migrations, Paris 15, Nov 1976

Moscovici, S.: La Société contre nature, 10/18 Paris 1972

Mehelander, U.: Soziale Aspekte der Ausländer Beschäftigung, Verlag Neue Geselschaft GMBH, Bonn 1974

Pinau, M.R.: Les O.S. Seuil, Paris 1972

Price, D.: Rural to Urban migration of Mexican Americans, Negroes and Anglos, Intern. Migration Review, vol. 5, fall 71, p. 281-291

Taboada, I. and Levi F: Les femmes immigrées, Ministère du Travail, Unpubl. miméogr. 1977

Tillion, Germaine: Le Harem et les Cousins, Seuil, Paris 1974

Representativuntersuchung '72, Bundesanstalt für Arbeit, Nürnberg 1973

Widgren, Jonas: Migration to Western Europe: the social situation of migrant workers and ther families, UN office, Geneva UN/SOA/SEM60/WP2

Young, K: Economia campesina, unidad domestica y migracion paper given at the primer simposio mexicano centroamericano de investigation sobre la mujer, Mexico nov. 1977

Zehraoui, A: Entre la tradition et le Progrés, Algérien en Europe no. 178 1973

UDK: 329.14:301.161.1/.3
KATUNARIĆ Vjeran

DRUGA GENERACIJA V OBDOBJU PO KONJUNKTURI

Velik uvoz delovne sile je ovrgel pričakovanja vseh prerokov pozne industrijske družbe, ki so verjeli, da bo model "homo economicusa" izginil kot temna lisa moralne zavesti visokorazvite civilizacije. Ta ekonomski motiv je bil v migracijah delavcev tako močno poudarjen, da so vsi ostali vidiki migracijske politike padli globoko v ozadje. Njegovo učinkovanje pa je postalo vprašljivo zaradi energetske krize, ki je preprečila konjunkturo, in zdi se, da je na mnogih področjih nastala zmeda vrednot. Ekološko gibanje v deželah zahodne poloble je postavilo zahtevo, da se v ekonomski razvoj vgradijo nove kulturne in družbene vrednote, ki so za logiko konjunkturne rasti gospodarstva nesprejemljive. V tem poskusu oblikovanja vrednostnih sistemov družbe v obdobju po konjunkturi pa je kot pomembno dejstvo iz obdobja konjunkture prisotna še vedno relativno številna tuja delovna sila.

Čeprav še zdaleč ne moremo pričakovati sprememb vrednostnega sistema razvitih družb vse dotlej, dokler se ne bodo izrabile tudi zadnje možnosti za prebujanje konjunkture, pa imamo opravka z dejstvom, da se ne ponujajo določene rešitve. V tem prispevku želimo raziskati, v kakšnih zvezah je lahko upadanje konjunkture, kot primarnega vira zunanjih migracij, s povečanjem atmosfere negotovosti, v kateri živijo otroci migrantov. Vprašanje lahko postavimo tudi na drug, morda nekaterim bolj razumljiv način: Ali ni parola "bodočnost otrok migrantov je negotova" navadna tavtologija, ki zapeljuje v nekoristna razmišljanja takrat, ko se ve, da lahko ti otroci postanejo bodisi samo delavci iste vrste kot njihovi starši bodisi nezaposleni v tujini ali pa povratniki v domovino z enakimi družbenimi možnostmi? Čeprav je bodočnost vsakega mladega človeka v širšem smislu "negotova", pa verjetno vsak v dvajsetem letu svojega življenja že ve, kateremu družbenemu razredu pripada, razen če ne spada v manjšinsko kategorijo družbeno

neprilagojenih oseb.

Če se razpravlja o možnostih druge generacije na osnovi uvida v zelo zoženi družbeni prostor, ki je le-tej na razpolago v obdobju po konjunkturi, potem se zdi, da se je pomembno skrčila takoimenovana "negotovost".[1] Ostane le še to, da se raziščejo pogoji, v okviru katerih obstaja nevarnost, da drugače že kronična neprilagojenost otrok migrantov postane krimogeni dejavnik, kakor tudi pogoji, v okviru katerih obstajajo možnosti, da se neprilagojenost otrok migrantov sprejme kot normalno dejstvo v spodnjih slojih imigrantske družbe. S tem v zvezi lahko pričakujemo, da bo stopnja prilagojenosti otrok odvisna od ostrine selektivnih kriterijev imigrantske družbe, le-ti pa so predvsem odvisni od absorbcijske moči gospodarstva; jasno je, da se v času krize zaposlovanja vprašanje integracije nezaposlenih ali potencialno nezaposlenih, kot so to danes otroci migrantov, postavlja na tako kočljiv način, da nihče ne more dati nobenega "kulturnega recepta" (vedenje, jezik, šola itd.) za integracijo otrok.

Seveda se lahko pripomni, da se s povezavo možnosti konjunkture z možnostmi druge generacije želi poenostaviti problem, toda vedno je moč tudi odgovoriti, da imamo opravka z dejanskim poenostavljanjem, s pomočjo katerega družba želi racionalizirati svoje izgube.

Vprašanja te vrste so skupna vsem evropskim deželam imigracije, zato bomo v prvem delu prispevka analizirali tipične motive in stališča, ki teže k razlikovanju problemov prve in druge generacije. V tem delu je namen ugotoviti upravičenost pristopa, ki izloča drugo generacijo iz okvira migracij delovne sile, kakor tu-

---

[1]Potrebno je razlikovati tako "negotovost" ali "gotovost" v pomenu objektivnih možnosti, ki jih ima otrok v strukturi poklicev in družbenih vlog, kakor tudi "negotovost" ali bolje rečeno psihično negotovost, ki jo otrok občuti, ko v ustvarjanju svoje družbene vloge in poklica prehaja skozi različne prisiljujoče situacije.

di ugotoviti vrednostne orientacije, na katerih temelje taki pristopi. V taki analizi posvečamo večjo pozornost vrednostnim orientacijam samih akterjev imigrantske politike - delodajalcem, sindikatom, državnim službam in znanstvenim raziskovanjem, ki vplivajo na odločanje v imigrantski politiki, kakor pa spremembam vrednot v okviru same populacije imigrantov. Še več, osnove imigrantske politike odražajo tipična vrednostna pričakovanja javnega mnenja in glavnih institucij v deželi imigracije, bodisi je to odražanje neposredno ali pa je prisotno na kak drug, dopusten in preoblikovan način, kar nam omogoča brez težav ugotoviti odločilni pomen tega vrednostnega kompleksa, ki pravzaprav obkroža populacijo obeh generacij.

V drugem delu prispevka so na kratko očrtane nekatere posebnosti bilateralne jugoslovansko-švedske problematike druge generacije. Namen tega dela je, da se raziščejo in z bodočimi raziskavami podprejo tisti činitelji, ki kažejo na možnost ugodnejšega obravnavanja druge generacije v švedsko-jugoslovanskem primeru, obravnavanja, ki bi izstopalo iz evropskih okvirov in s tem osvobodilo nove človeške motive integracije v obdobju po konjunkturi.

I. "Mednarodna leta" otrok migrantov

Drugače kot v uradnem kolendarju OZN se je "mednarodno leto otroka" v zunanjih migracijah začelo že pred nekaj leti. Po letu 1974, ki se v deželah imigracije končuje obdobje konjunkture zunanjih migracij z vidika prosperitete dežel imigracije, se povečuje interes za vračanje migrantov in za probleme otrok migrantov. Od takrat dalje so tudi dežele emigracije poklicane k povečanju interesa za vprašanje migrantov in za probleme njihovih otrok.

Ta interes v deželah imigracije posebno za drugo generacijo nahaja motive v okoliščinah, ki dajejo še vedno odločilno prednost deželam imigracije v vodenju migracijske problematike. Interesa za drugo generacijo ne moremo enostavno definirati, ker nimamo

pokazateljev, ki bi izpričevali obstoj obsežne in dosledne strategije do migrantov s strani katerekoli dežele imigracije. Le-to je težko pričakovati v obdobju po konjunkturi zaposlovanja, ko ni več stabilne ekonomske osnove za integracijo migrantov, kakršna je bila prisotna v šestdesetih letih. Taka nedoločenost na nivoju imigracijske politike je predvsem plod nasprotujočih si učinkov padca konjunkture. Na eni strani obstaja skoraj mehanični pritisk k zmanjševanju števila nezaposlenih imigrantov, medtem ko na drugi strani obstaja proti temu odpor v obliki protesta, nato zakonodajnih obvez do tujcev in končno imamo opravka tudi z učinki procesa adaptacije druge generacije tujcev, ki jih ni moč čez noč izključiti iz družbe; poleg tega, med dejavniki, ki vplivajo na zadrževanje tujih prebivalcev, je še vedno prisotno dejstvo, da so le-ti še vedno potrebni gospodarstvom dežel imigracije, kakor tudi dejstvo, da obstaja še nejasno določena možnost ponovne konjunkture zaposlovanja.

Zgoraj omenjeni protislovni položaj še posebej otežuje poskuse očrtanja motivov, ki vzpodbujajo interes za položaj druge generacije. Poleg dveh vrst "negotovosti", ki smo jih že prej omenili - otrokovo individualno občutenje negotovosti in (ne)gotovost družbenih možnosti - pa ima lahko tretja vrsta "negotovosti" na nivoju imigracijske politike v obdobju po konjunkturi čisto gotove učinke. Na ta način lahko, na primer, ob vzpostavitvi neke mejne stopnje opreznosti pustimo, da dogajanja tečejo spontano in da se proces deskriminativne adaptacije otrok tujih delavcev konča na tisti točki, v kateri je na ta način ustvarjeno spontano ravnotežje med domačimi in tujimi prebivalci. Taka liberalistična strategija, ki je bila dolgo časa izvajana v ZDA, je dobro prikazana v znanem filmu "Zgodba zahodnega predmestja" (West side story), ki opisuje tipično "gangovsko" socializacijo druge latinsko-ameriške generacije v ZDA.

V zainteresiranosti, ki jo kažejo do druge generacije v deželi imigracije navadni državljani, gospodarski podjetniki, politiki

in znanstveniki, so po naših domnevah prisotne različne vrednostne orientacije; le-te pa vse izhajajo iz pojmovanja, da je prisotnost tujcev v bolj ali manj tesni zvezi s konjunkturnimi možnostmi. V skladu s tem pa poudarjanje katerekoli druge motivacijske osnove za integracijo tujih prebivalcev predstavlja fikcijo. To dejstvo moramo imeti vedno pred očmi, še posebno v zadnjem času, ko se v politični in znanstveni publicistiki srečujemo z inflacijo različnih modelov integracije, ki temelje na pojmovanjih, da so posamezniku za integracijo predvsem potrebne jezikovne in družbene veščine. Takšna družbena hermenevtika teži k ustvarjanju prepričanja, da temelji integracija prve generacije na modelu "homo economicusa", druge generacije pa na modelu "homo sociologus-a". Pri tem se spregleda objektivni družbeni prostor. Vprašamo lahko, ali je dovršena jezikovno-kulturna asimilacija zadostna garancija, da otrok ne bo opravljal enakih del kot njegovi starši ali pa se celo znašel na spisku nezaposlenih?

Tipična stališča akterjev v imigracijski politiki in stališča pripadnikov družbene večine, ki jih bomo v nadaljevanju prikazali, predstavljajo poskuse diferenciranja integracijske problematike v položaju neprisotnosti konjunkture. Ne glede na obrambo ali kritiko takega položaja je v vseh stališčih prisotno poudarjanje praznine, ki jo je povzročil padec konjunkture in ki je v sedanjem trenutku poznih industrijskih družb ni moč kako drugače zapolniti.

1. Stališče "zdravega razuma" (common sense) - konzervativna oblika: enako kot so tuji delavci v deželi nujno zlo, tako so tudi njihovi otroci. Potrebno je narediti vse, da se njihovo število zmanjša na najmanjšo možno mero, preostali del otrok pa naj se bodisi asimilira bodisi zadrži na robu družbe kot zlata rezerva delovne sile.

- liberalna oblika: vse je potrebno prepustiti delovanju tržnih mehanizmov in mehanizmov družbenega prilagajanja brez uradnih intervencijskih ukrepov, razen v primerih prevelike nezaposleno-

sti ali pa v primeru konfliktov na etničnih osnovah. V to vrsto stališč spada tudi znani izrek "pričakovali smo delovno silo, prišli pa so ljudje". Izrek vsebuje emotivni in moralni naboj, ki motivira nekatere državljane na filantropska združevanja. Prisotne so tudi dobrodelne ustanove z akcijami difuzne pomoči. Izrek "prišli so ljudje" se sedaj v vse večji meri nanaša na drugo generacijo, ker se velik del te generacije od vsega začetka oblikuje v novem okolju; "ljudje" prve generacije imigrantov pa svojih človeških potreb in sposobnosti ne morejo več popolnoma izoblikovati.

2. "Ekonomistični cinizem": Vse je treba preračunati z vidika ekonomske računice, da bi se ohranila rast profita. Izvzeta ne more biti niti druga generacija in tudi za njihovo izobrazbeno in kulturno napredovanje je potrebno vložiti le najnujnejša sredstva in uporabiti časovno najhitrejšo metodo usposabljanja za industrijsko delovno silo, ali pa naj se v primeru pomanjkanja delovnih mest odpiše kot delovni kontingent in pošlje nazaj v domovino. V taki ali drugačni,malo ublaženi obliki, so to v glavnem stališča delodajacev in administrativnih dejavnikov, ki so v funkciji prosperitete privatnega kapitala.

Izkustveni realizem tega stališča temelji na dejstvu, da je imigracijska politika v večini dežel provizorična nadstavba tržnih gibanj, njena sredstva pa so v direktni odvisnosti od poročil z borze dela.

3. "Politična ekonomija migracij" - ta kritična smer je prišla bolj do izraza v literaturi kakor pa v politični opoziciji, pri vsem tem pa so bili prisotni tudi očitni neuspehi v poskusih graditve solidarnih povezav med domačimi in tujimi delavci na osnovi doktrine o skupni ogroženosti.

Z ekonomsko-kritičnim pristopom se želi pokazati na dejstvo, ki ga skušajo ciniki profita tudi uporabiti: šolanje in družbena za-

ščita druge generacije je strogo odvisna od pripravljenosti kapitala, da sprejme stroške za "razširjeno reprodukcijo" potencialne delovne sile iz vrst druge generacije. Nekakšna širša družbenokulturna strategija do druge generacije, kot npr. nadaljevanje šolanja, ukinitev "slumov" tujih delavcev, posegi v infrastrukturo itd., ne prihaja v poštev vse dotlej, dokler težnja privatnega profita premaguje težnjo po družbenem standardu.

Nepopolnost tega stališča prihaja do izraza v vseh tistih primerih obrazložitve znotraj razrednih pa tudi medrazrednih konfliktov takrat, ko se ti konflikti z vidika ekonomske motivacije kažejo kot iracionalni, izvirajo pa iz družbenokulturnih predsodkov. Kako npr. razložiti rezultate nekega referenduma o tujcih v Švici, ko so nekateri delodajalci, ki v svojih obratih zaposlujejo skoraj izključno tujo delovno silo, glasovali proti prisotnosti tujcev?

4. "Družbena kozmetika" - to ime je v navadi za vse smeri socialne politike, ki so usmerjene, če se tako izrazimo, k "gašenju požara". Čeprav je funkcija socialnih služb in vseh drugih služb za spremljanje, kontrolo in za nekatere oblike pomoči imigrantski populaciji po svoji naravi omejena na akcije, ki ne prodrejo v vzroke družbenih problemov, pa pogosto organizacijska praksa in mentaliteta takih služb prispevata k nadaljni razdrobitvi problema. To se vidi v primerih, ko se npr. jezikovni problemi obravnavajo ločeno od družinskih, le-ti spet ločeno od problemov šolanja itd., družbena realnost, v kateri živijo otroci migrantov, pa je tako razkosana po načelih birokratske organizacije. Taka institucionalizirana necelovitost se lahko celo pogosto porabi kot argument samoopravičevanja: vsaka kritika take organizacije dela se pojmuje kot zastarela, "ker se delo ne da drugače organizirati" (pripomba, ki je bila nekoč izrečena tudi avtorju prispevka).

5. "Prelom v družbeni znanosti" - znanstvena raziskovanja v mnogih deželah niso ostala nevtralna v odnosu do spremembe narave

migracij po letu 1974. Prehod z raziskovanja adaptacije v okviru konjunkturnega procesa v gospodarstvu na raziskovanje adaptacije v obdobju po konjunkturi je v znaku izrazitega iskanja primernih interpretativnih okvirjev. Predmet raziskovanja vse bolj postaja druga generacija in pri vsem tem postaja jasno, da se mora pristop k drugi generaciji razlikovati od pristopa k prvi, kajti druga generacija bo adaptirana dlje časa, pa tudi popolneje od prve.

Na splošno lahko zaključimo, da v konjunkturnem obdobju prevladujejo ekonomski in pravni problemi, obravnavani na več ali manj pragmatičen način, ali pa se izvede dedukcija iz kritičnih postulatov o kapitalizmu: "Unterschichtung", provizorično nastanjenje delavcev, poenostavljanje dela, delovno-pravna zaščita, višina mezde, prihranki in nakazila. Z nastopom krize zaposlovanja in s padcem gospodarske konjunkture pa prevladujejo sociološki problemi: prosti čas delavcev, družinsko življenje, sociopatološke oblike vedenja in kompleks problemov v zvezi z razvojem druge generacije, ki postaja čedalje bolj pomemben.

Za popolno razlago prehoda iz enega v drugi položaj ni dovolj samo ugotoviti nove termine, ki bi novonastali položaj najbolje opisali, ampak je potrebno razviti nove referenčne okvire za obrazložitev novega položaja. To zahteva od raziskovalca identifikacijo vrednostnih osnov lastnega teoretskega modela: kaj želi, kaj lahko pojasni, kako se raziskovani pojav vključuje v celoviti okvir in ali lahko oblikuje svoja pričakovanja ter jih tudi utemelji?

V novem položaju po upadu konjunkture se je del družbenih znanosti, ki se posveča raziskovanju migracij, znašel, enako kot imigracijska politika, v negotovosti. To zadeva predvsem tisto vrsto družbenih ved, ki niso strogo pozitivistične in se ne nanašajo na soliden opis položaja in delno obrazložitev le-tega in ki se po pravilu izogibajo dajanju kakršnihkoli praktičnih priporočil.

Vzrok temu stanju je, da se v pomanjkanju integracijskih motivov v večini evropskih dežel po letu 1974 izgublja možnost egzaktne, tj. enopomenske in veljavne obrazložitve smeri migracij in procesov adaptacije imigrantskega prebivalstva. Namesto tega pa referenčni okvir postane družbenokulturni sistem dežele imigracije, ki je prežet z različnimi, često tudi z nejasnimi vrednostnimi orientacijami do tujcev. Kot je znano, celo v primeru Švedske, tudi najbolj jasno oblikovana uradna imigracijska politika, ki pri vsem tem (vsaj v najnovejšem času) temelji na normah egalitarizma in svobode, praviloma odstopa od vrednostnih orientacij javnega mnenja, ki so v veliki meri prepojene s ksenofobijo. V tem primeru stvarni položaj odgovarja modelu konfliktnega pluralizma, uradni egalitarni model pa pluralistični koegzistenci. Tak protisloven položaj, ki je prisoten tudi v drugih deželah imigracije, predstavlja skoraj nepremagljivo težavo pri oblikovanju zanesljivega modela socializacije otrok migrantov, ker sploh ni nobenega realnega presečišča integracije različnih kultur. V ardišču je praktično vprašanje: kako vzgojiti otroka? Kako naj otrok sprejme vrednostne usmeritve dveh konfliktnih kultur, kako naj jih predela z lastnih vidikov. Razen tega je tudi prisotna dilema, ali je potrebno v izobraževalnih in vzgojnih ustanovah s pomočjo nekakšnih idealističnih doktrin vplivati na ustvarjanje dobrodušnih in neodporniih osebnosti, ki bodo v številnih konfliktnih položajih s samoobtoževanjem degradirale lastno osebnost, ali pa naj otrok postane enostranski upornik zoper lastno kulturno dediščino in dediščino svojih staršev?

Vsi modeli vplivanja na otroke, kot so dvojezičnost, bikulturacija pa tudi bilokacija (ko se otrok ločuje od staršev, bodisi da ostane v domovini ali pa za trajno v kaki vzgojni ustanovi v deželi imigracije),so odraz protislovnega položaja. Adaptacija prve generacije imigrantov se je dokončala nemoteno, čeprav je temeljila na modelu lažne integracije in čeprav je intelektualna in politična kritika pričakovala konfliktne procese: do tega pa ni prišlo predvsem zaradi tega, ker sindikati niso nikoli omeje-

vali rasti konjunkture, ki poteka s pomočjo uvoza tujih delavcev. Pri tem pa adaptacija druge generacije v zgodnjem obdobju socializacije temelji na sprejemanju družbenokulturnih vrednot, to je, na komunikativnih vzorih kot integracijskih motivih.

Dežela imigracije se nahaja v položaju, ko v obdobju pomanjkanja gospodarske konjunkture ne more ustvariti kvalitativno drugačnega modela integracije, ker je vloga prisotnosti tujega prebivalstva odločena s poslanstvom, ki ga je imela prva generacija, druga generacija pa tako ostane v brezzračnem prostoru. Toda, v koliki meri lahko položaj ocenimo kot brezupen? Švedska predstavlja primer ambicioznega poskusa odstranitve motivov gospodarske rasti in nadomestitve le-teh s ponudbo širše ekonomsko-populacijske politike. Tu se poudarja interes za visoko nataliteto, pa bi lahko tako nova mlada generacija iz tujih družin predstavljala reproduktivno osnovo švedske družbe. Toda v nasprotno smer deluje strah domačega prebivalstva pred narodno ogroženostjo, in edina perspektiva, v okviru katere lahko domačini vidijo bodočnost tujih generacij, je kulturna asimilacija. Tako bi se hotelo na skoraj mehaničen način ustvariti boljšo reproduktivno osnovo prebivalstva dežele. Tak pritisk od zunaj in notranji odpor in protipritisk s strani prve generacije se lomijo na drugi generaciji. Učinek tega je lahko izraziti medgeneracijski konflikt med tujimi etničnimi skupinami, ker bi tuja družina izgubila vlogo v socializaciji otrok. Če se v temu do neke mere celo uspe, pa dvomimo, da bi reidentifikacija otroka in želja, da otrok postane tipičen Šved, povzročili željeno posledico: tako asimilirana osebnost ni v položaju, da bi bila potencialni dejavnik natalitete. Cilj populacijske politike je lahko celo ogrožen prav z mehaničnim načinom njegove realizacije. Ta primer še bolj splošno razjasni integracijski problem - delno razširjena motivacijska osnova integracije tu nima niti tiste učinkovitosti, ki jo je imel provizorični model integracije za prvo generacijo. Vzrok temu je, da ima prva generacija lastno kulturno osnovo, ki jo prinese iz domovine. Ta osnova bi bila oteževalni dejavnik v primeru, če bi imela prva

generacija izrazite težnje k družbenemu vzponu v novi družbi, toda stara kulturna osnova ima stabilizirajoče učinkovanje v svetu dela v okviru "Unterschichtung-a", kajti človeku prve generacije pomaga, da povrne svojo identiteto in svoje rekreativne potrebe, tj. vse tisto, kar nenehoma zgublja v svetu odtujenega dela.

Zatorej lahko danes trdimo, da lahko konjunkturno vsesavanje tuje delovne sile poteka zaradi ohranjanja njene kulturne dediščine, da pa nova generacija, predvsem tisti njen del,ki se je rodil v novi sredini, nima opore, ker zgublja specifično kulturo sodobnega subproletariata in s tem, v psihološkem smislu, pomemben psihološki izpušni ventil. Vsekakor je zamisel pluralistične integracije, v okviru katere je bistvena ohranitev etične in kulturne identitete, občudovanja vredna zaradi svoje vrednostne in teoretske širine, toda o tem nimamo še nobenih izkušenj. Toda prve izkušnje bomo lahko začeli pridobivati šele takrat, ko bo struktura gospodarskega razvoja taka, da bo namesto potrebe po sproletarizirani delovni sili nastopila potreba po kvalificiranemu in strokovnemu delu in delavcih, ki so sposobni sodelovati pri racionalnem odločanju, ne glede na etnični izvor. V tem smislu se zdi, da bosta potrebi po izraziti kulturni diferenciaciji in tudi po nasprotovanju obstajali kot nadomestilo za nižji položaj v razredni in poklicni hierarhiji, nezmožnost enakopravnosti in stikov s pripadniki domače družbe pa se bo nadomeščala s stiskanjem v okvire lastne etnične skupine.

Prej opisana stališča, čeprav izhajajo iz različnih plasti družbe imigracije, se lahko strnejo v ugotovitev, da položaja druge generacije ni mogoče ločevati iz konteksta, ki je ustvarjen s prihodom prve generacije. V tem se evropski tip migracij razlikuje od ameriškega, kajti evropske dežele slonijo na stabilnih nacionalnih jedrih, pa se zaradi tega imigrantska populacija v več generacijah nahaja v "krožnici" teh družb. Posledica tega je tudi to, da v obdobju po konjunkturi ne obstajajo tako čvrsti modeli integracije, ki bi odprli prodor tuji populaciji v narodno

tkivo evropskih dežel, temveč so vsi poskusi usmerjeni deloma k redukciji tuje populacije, deloma pa k taktičnemu zavlačevanju v pričakovanju novih konjunkturnih trendov. Najbolj značilen je primer ZRN, kjer avtorji znane knjige "Druga generacija" zaključujejo: "Njihova prihodnost je negotova". Potlej pa pripomba, s katero pojem "negotovosti", kot smo že poudarili na začetku, dobi samo psihološki pomen: "Pri tem je gotovo samo, da bodo lahko spet postali subproletariat industrijskih narodov, ko bodo za to poklicani."[1]

II. Švedsko-jugoslovanski otroci[2]

Nobena evropska dežela po letu 1974 ni mogla prepustiti drugi evropski deželi presežka tuje delovne sile. Po drugi strani pa nobena dežela ni mogla pričakovati povratnih tokov v toliki meri, da bi mehanično rešila problem tujega prebivalstva. Zaradi tega je večina tujega prebivalstva vse bolj statična in njihovi problemi se postopoma vse bolj zapirajo v narodni okvir dežele imigracije. Vzporedno s tem prehaja težišče problema na drugo generacijo.

Znano je, da je imigracija na Švedsko enosmerna in trajnejša, da

---

[1] A. Schrader, B.W.Nikles, H.M.Griese: Die zweite Generation, Athenäum 1976, str. 210.

[2] Za spoznavanje novejšega položaja na Švedskem sem uporabljal naslednje vire: D.Schwarz: Sweden, an immigrant country-as i see it. Current Sweden, January 1979; J. Widgren, Druga generacija Jugoslovena u Švedskoj i njen značaj za razvitak švedsko-jugoslavenske saradnje, material za posvetovanje v Dubrovniku, 1. nov. 1978 (razmnoženo); Jugoslaveni u Svedskoj 1974, Institut za socijalno istraživanje, Stockolm 1979; E. Bergman, Migrant's situation in Sweden and suggestions..., Conference of UNESCO, Paris 1979 (razmnoženo); S. Kranjčević, Djeca jugoslavenskog porijekla u švedskim školama, v publikaciji: Rasprave o migracijama, sv. 44, izd. Centar za istraživanje migracija u Zagrebu, 1978, str. 44-56; B.-I.Stockfelt-Hoatson, Training of immigrant children in preschool in Norköping; Lj. Rajić, Sociolingvistički aspekti dvojezičnosti Jugoslovena na radu u Švedskoj i Norveškoj, Godišnjak Saveza društava za primenjenu ligvistiku 2/1978, str. 29-44; T.Hammar and K. Lindby, Swedish Immigration Research. Introductory survey and annoted bibliography, Stockholm 1979.

so povratni tokovi sorazmerno manjši kot iz drugih dežel in da druga generacija, pojmovano z vidika švedske imigracijske politike, nadaljuje prodor imigrantov v švedsko družbo.

Številni podatki kažejo, da imigracija na Švedsko iz Jugoslavije v toku prejšnjih nekaj let upada, da število povratnikov (1976-77) upada, toda med njimi je relativno večje število otrok. Po drugi strani pa je med Jugoslovani na Švedskem relativno majhno število tistih, ki sprejmejo švedsko državljanstvo. To dejstvo je potrebno zaradi tega, ker odstopa od racionalnega pričakovanja, da bo imigrant kot pripadnik te družbe izrabil kar največ pravic, ki iz njegovega statusa izhajajo, globje raziskati. Raziskovanje bi bilo potrebno usmeriti na odkrivanje dejstev o možnostih in oblikah integracije in njihovem učinkovanju na nagnjenja in stališča imigrantov. Ker je večina otrok jugoslovanskih imigrantov rojenih na Švedskem (razmerje je približno 3:1), je očitno, da je to generacija, ki je še popolnoma odvisna od strategije svojih staršev. Prav tako ne obstajajo, oziroma so bili opuščeni vsi asimilacijski pritiski, ki bi težili k radikalni izločitvi druge generacije iz kulture in družbeno-prostorske strategije njihovih staršev.

Pokazatelje radikalnih težav integracije v švedsko družbo nahajamo na vseh področjih interakcij otrok migrantov:

Področje simbolične interakcije:
- slaba dvojezičnost, nejasna vloga bikulturacije, neobstajanje možnosti interakcij za nekatere jezikovne manjšine jugoslovanskih otrok, ovire v komuniciranju znotraj družine, protislovni religiozni vlivi družine in izobraževalnega programa (primer muslimanskih otrok), nižji uspeh v izobraževanju in zoženi izbor bodočih poklicev, psihonevrotične posledice, ki izvirajo iz težav simbolične interakcije.

Področje družbene interakcije:
- ovire v procesu identifikacije (starši kot negativni vzori v

primeru, ko prihaja do razhajanja med avtoritativnim vzorcem družine in avtoritativnim vzorcem zunanjih izobraževalnih ustanov), otrok kot objekt diskriminacije, družbena distanca domačih vrstnikov, s katero se onemogoča družbena mobilnost tujih otrok v zgodnejšem obdobju razvoja, samoizolacija otroka, psihonevrotične posledice zaradi družbene deprivilegiranosti, ustvarjanje krimogenih osebnostnih dejavnikov.

Področje dela:
- relativno večja nezaposlenost tuje mladine, prvi segmenti novega subproletariata(?)

Področje dezintegracije:
- mladinska delikvenca in kriminal med tujimi (in jugoslovanskimi) otroci; izraziti medetnični spori na nivoju druge generacije;
- vrnitev otrok v Jugoslavijo in problemi njihove reakulturacije, vrnitev samo staršev v Jugoslavijo in posledice ločitve od otrok.

Iz navedenih težav integracije lahko izvlečemo nekatere začasne sklepe, ki jih razumemo tudi kot predpostavke za nadaljna raziskovanja in akcije v zvezi s položajem druge generacije:

1. Če se integracija otrok tujih delavcev opazuje samo kot razvoj, v okviru katerega so bistveni imperativi družbenokulturnega sistema, potem bi lahko zaključili, tj. predpostavili, da bodo otroci, ki so rojeni na Švedskem, imeli neprimerno manj problemov kakor otroci, ki so na Švedsko prišli iz Jugoslavije. Taka predpostavka odgovarja številnim socialnopsihološkim in socialnolingvističnim pristopom, v katerih je dobro znana povezanost med procesom učenja in starostnim obdobjem otroka.

2. Dejstvo, da je trenutno več nezaposlenih med otroki tujih delavcev, lahko razlagamo s pomočjo dveh predpostavk:

a) prva je, da so to otroci, ki so prišli na Švedsko pozneje in so zaradi tega slabše adaptirani: nezadovoljivo poznajo šved-

ski jezik in se niso mogli dlje časa šolati, kar pomembno zožuje njihovo izbiro poklica in zmanjšuje možnosti pridobitve poklicev, ki so bolj iskani na trgu dela;

b) druga predpostavka pa je, da obstaja v sferi zaposlovanja latentna diskriminacija, ki izhaja iz družbenih predsodkov in deluje po principu družbenega označevanja, ne pa po principu izobrazbeno-strokovne selekcije. Raziskovanje te predpostavke bi lahko dalo širši uvid v perspektivo druge generacije: ali je to družbenokulturna asimilacija ali, kar je manj verjetno, bikulturna adaptacija najmočnejši dejavnik integracije, ali pa je to še vedno samo gospodarska konjunktura. Zadnja predpostavka potrjuje trditev, da širše zamišljena imigracijska politika, ki odstopa od tipično evropskega kulturnega vzorca imigracije, temelji na nerealnih predpostavkah.

3. Nezanesljivost modelov integracije, ki temeljijo na družbenokulturnih premisah, kaže na nepraktičnost vseh tistih pristopov, ki težijo k ločevanju druge in prve generacije. Zaradi tega vse bolj pridobivajo na pomenu tisti vidiki in praktični postopki, ki otroka vključujejo v imigrantsko družino kot najbolj naraven družbeni kontekst. Družinska celota se nasproti vsem institucionalnim tvorbam, v katerih se želi na umeten način ustvariti novo okolje za razvoj druge generacije, kaže kot nezamenljivi referenčni okvir za oblikovanje integracijske problematike.

Novejša spodbuda na področju družbenega raziskovanja na Švedskem, ki pod imenom "družbenega poročanja" (social reporting) išče pokazatelje "družbenega blagostanja" (social welfare), pa kot kaže, vse bolj poudarja pomen ekonomskih in družbenokulturnih harmoničnih odnosov v imigrantski družini, ker se je pokazalo, da nekakšna zunanja integracija otrok na škodo dezintegracije družine ne vodi k družbenemu blagostanju, predvsem v položaju, ko življenjske možnosti druge generacije niso bistveno drugačne od življenjskih možnosti prve generacije.

Prevedel iz hrvaščine: Miran MITAR

Referat na: Jugoslovansko-švedski simpozij "Druga generacija Jugoslovanov na Švedskem", Split, 30.10. - 1. 11. 1979

R A Z V O J S L O V E N I J E I N O D V I S N O S T O D Z U N A N J I H T R G O V D E L O V N E S I L E

ski jezik in se niso mogli dlje časa držati, ker pomembno zaščito njihovega tkiva pušča in zmanjšuje možnosti prožnostnega pokliqov, ki so bili izkazani na vrgu tkiva;

b) druga predpostavka pa je, da nastaja v sferi zaposlovanja latentna diskriminacija, ki izhaja iz družbenih rezultatov in deluje po principu izvlačenja zaposlovanja, ne pa po principu izobraževalno-strokovne selekcije. Kazalkovnejše ta predpostavka mi tako dela širši vrh v perspektivo druge generacije: ali je to družbenokulturna selekcija ali, kar je manj verjetno, diskriminacija adaptacije najuspešnih dejavnik integracije, ali pa je to le vedno zelo gospodarska konjunktura. Zadnja predpostavka potrjuje imitiev, da kljub resnejšega integracijska politika, bi odstopa od tipičnega sv. gosta kulturnega vzorca integracije, temelji na neredalnih predpostavkah.

3. Nerazumljivost modelov integracije, ki temeljijo na družbenokulturnih pristopih, kaže na nepraktičnost vseh tistih pristopov, ki težijo k izdajanju druge in prve generacije. Zaradi tega vse bolj prevladuje na poenu tisti vjelni in praktični pontopki, ki otroka vključujejo v integrativno družino kot najbolj naravno družbeno kondicijo. Družinska celota ne zagotovi vrzel institucionalnih tvorbe, v katerih se bodi na novem način ustvariti nove [illegible] referenčni [illegible] 0

Nevarna spodbuda na področju družbenega raziskovanja na Švedskem, ki pod imenom "družbenega poročanja" (social reporting) išče pozitivnejše "družbenega blagostanja" (social welfare), pa kot kaže, vse bolj poudarja pomen ekonomskih in družbenokulturnih harmonizirnih odnosov v integrativni družini, kar se je pokazalo, da nekakšna kumulacija integracijsko otrok na škodo dezintegracije otrokina ne vodi k družbenemu blagostanju, predvsem v pomenu, ko življenjska podkonti druge generacije niso bistveno drugačne od življenjskih možnosti prve generacije.

Prevedel iz hrvaškega Miran KUHAR

Naslov izv. Jugoslovansko-švedski simposij "Druga generacija Jugoslovanov na Švedskem", Split, 30.10. - 1. 11. 1979

RAZVOJ SLOVENIJE IN ODVISNOST OD ZUNANJIH TRGOV DELOVNE SILE

UDK: 324.14:301.161./.3

MEŽNARIČ SILVA:

A. PODATKI O MIGRACIJAH NA OBMOČJU SR SLOVENIJE

Začeli bomo s podatki o projekciji prebivalstva na območju Slovenije do leta 2000. Projekcija je bila izdelana na osnovi dveh metod, ekstrapolacije linearnega trenda [1] in ARIMA [2], ker pa se ti dve metodi med seboj mnogo ne razlikujeta, navajamo rezultate slednje [1].

Zanimivost te projekcije je v tem, da je testirala lastne predikcije z novimi podatki. Prva projekcija je bila namreč izdelana na osnovi podatkov o gibanju prebivalstva v SR Sloveniji od 1970-1976, na osnovi tega gibanja je podana ocena za leto 1980. Pozneje, na osnovi novih podatkov in ocen za leto 1979, je preverjena točnost predikcije in ugotovljeno je, da v tretjini slovenskih občin predikcija gibanja prebivalstva v precejšnji meri ni zadovoljila pričakovanj. Zdi se, da je razlog temu mnogo večja neto imigracija, kot pa je vkalkulirana v predikciji. Ta rezultat projekcije prebivalstva nas je napeljal na misel, da se je v določenih občinah, ki jim je potrebno podrobneje raziskati, v zelo kratkem obdobju, od 1975-1979, izvršila zanatna perturbanca v številu prebivalcev.

1.) D.Vogelnik, C.Trampuž (1979): Dolgoročna projekcija prebivalstva SRS po občinah, od 1980-2000

2.) D.Čepar, M.Petelin (1979): Globalne projekcije prebivalstva SRS po občinah po ARIMA metodi za obdobje 1980-2000 in primerjava s projekcijami za obdobje 1977-2000. Oboje izd.: Institut Jožef Štefan, junij 1979, Ljubljana

Primerjanje predikcij prebivalcev občin iz izhodišča 1970 in 1979 je pokazalo, da je v naslednjih občinah prišlo do občutnih pozitivnih odstopanj:

- Ajdovščina
- Domžale
- Dravograd (edino negativno odstopanje)
- Krško
- Lj. - Bežigrad
- Metlika
- Nova Gorica
- Piran
- Slovenj Gradec
- Slovenske Konjice
- Šentjur pri Celju
- Tolmin
- Velenje

Da bi dobili dober, kot pravijo metodologi "seriozen" fond podatkov za razpravo v modelu, ki ga bomo kasneje predstavili, smo za te občine poiskali tudi druge podatke. Iz raziskovanja o dinamiki razvoja slovenskih občin [3)] smo za te občine izbrali podatke o dinamiki ekonomskega in socialnega razvoja za obdobja: 1963-1970, 1971-1976 in 1963-1976.

"Podatek"je: rang občine med vsemi drugimi slovenskimi občinami v dinamiki ekonomskega in socialnega razvoja (tabela 1).

V nadaljevanju smo za iste občine ugotovili podatke o dinamiki zaposlovanja v obdobju od 1966-1970 leta, ter 1971-1975 (tabela 2), ter podatke, nujne pri tretiranju imigrantske situacije:

3.) Z. Klinar, C. Trampuž in A.Ferligoj (1979): Trendi in determinante razvojnih sprememb na ravni občine, III, RI FSPN, Ljubljana, str.176 + pril.

Tabela 1 : Vzporedni prikaz razvoja, zaposlovanja in devijantnih pojavov v nekaterih občinah SRS

Občine	Dinamika ekonomskega razvoja (rang)*			Dinamika socialnega razvoja (rang)*			Dinamika zaposlovanja (stopnje)		Devijantni pojavi (preseki) rang**
	63-70	71-76	63-76	63-70	71-76	63-76	66-70	71-75	63-76
Ajdovščina	31	21	28	59	58	32	2,1	4,3	8
Domžale	30	42	36	6	9	11	0,2	3,2	14
Dravograd	42	38	29	53	19	55	0,9	7,7	-
Krško	34	7	25	41	48	43	0,9	6,4	1
Ljubljana-Bežigrad	6	3	4	2	2	2	2,5	5,4	50
Ljubljana-Moste	17	26	27	8	15	12	2,5	3,0	57
Metlika	32	35	7	57	25	26	9,0	4,1	58
Nova Gorica	4	8	5	9	1o	1o	2,3	5,9	9
Piran	3	9	3	10	1	14	2,0	2,0	24
Sežana	5	17	12	31	34	39	0,1	3,6	18
Slovenjgradec	25	28	3o	22	11	22	0,7	5,5	23
Šentjur	58	55	57	47	47	59	0,7	8,3	38
Tolmin	33	41	34	23	22	28	0,2	3,8	10
Velenje	7	2	2	19	21	13	4,5	9,1	2

Tabela 2: Vzporedni pregled priseljenih, izseljenih in delavcev na začasnem delu v inozemstvu po regijah

R e g i j e	Priseljeni (1977)	Delavci na začasnem delu v inozemstvu	Odseljeji (1977)
Pomurska	1 252	12 150	1 213
Podravska	3 835	18 100	3 178
Koroška (+Velenje	958	3 050	883
Savinjska	4 748	6 650	3 029
Dolenjska	1 628	3 700	1 081
Gorenjska	3 200	4 150	1 773
Osrednje-Slov.	25 152	16 950	16 911
Goriška	1 319	1 800	976
Obala	2 091	5 350	1 378

Tabela nima seštevka, ker so izpuščene nekatere regije, za katere ni bilo podatkov o emigraciji.
Vir: Statistični letopis SRS, 1979, s.98

Ocena Zveze sindikatov Slovenije (interni dokument), januar 1980

rang občine v številu devijantnih pojavov v obdobju 1962-1976

Podatek, s katerim zaključujemo uvodno obrazložitev database, je (aproksimativen) podatek o gibanju imigracij, emigracij po regijah v SRS. 1977, oziroma 1979, leta, ki so prikazane tudi z diagramom (slika 1).

Slika 1

Priseljeni,odseljeni iz SRS in emigracija delovne sile v tujino 1958-1978

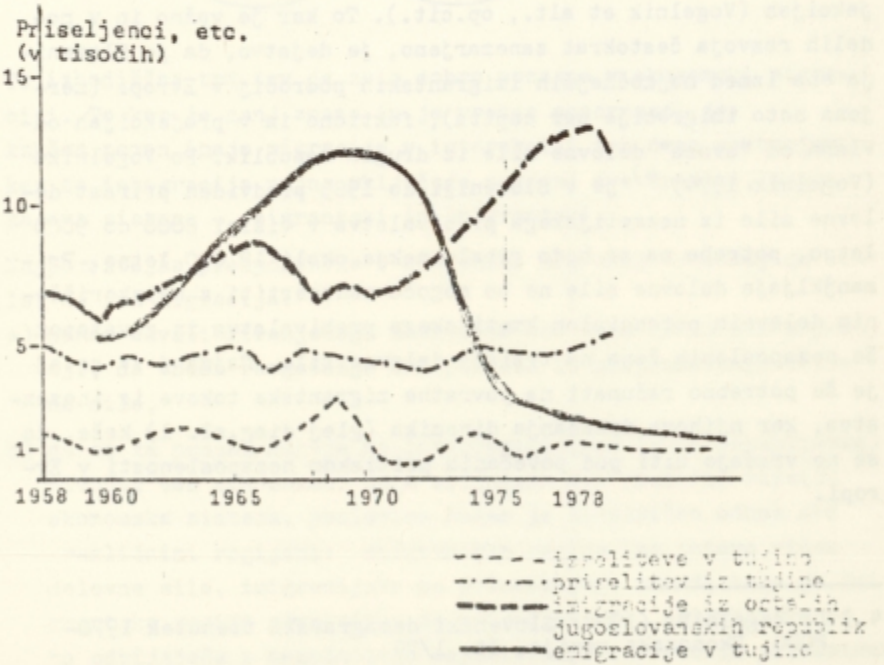

Stat. letopis SRS. 1979, s.49
ocena ZS SRS, januar 1980

B. OSNOVNE PREDPOSTAVKE ZA RAZPRAVO O MIGRACIJAH IN TRGU DELOVNE SILE

B/a Migracije kot kritična vez med sektorjem zaposlovanja in demografskim sektorjem

Že dolgo je znano, da se v planiranju razvoja populacije ne tretira več kot egzo-, temveč kot endogeno variablo v modelih razvoja. Če je temu tako, potem se morajo migracije, kot variabla demografske rasti, ravno tako vključiti v modele razvoja. Na tem mestu ne bi razlagali vlogo migracij v projekciji prebivalstva SRS; za to je dovolj, da pogledamo material o projekcijah (Vogelnik et alt., op.cit.). To kar je važno in v modelih razvoja čestokrat zanemarjeno, je dejstvo, da je Slovenija ena izmed najmočnejših imigrantskih področij v Evropi (merjena neto imigracije per capita), faktično in v projekcijah odvisna od "uvoza" delovne sile iz drugih republik. Po Vogelniku (Vogelnik 1974) [4] je v Sloveniji do 1985 predviden prirast delovne sile iz nekmetijskega prebivalstva v višini 8000 do 9000 letno, potrebe pa se bodo gibale nekje okoli 12 000 letno. Primanjkljaja delovne sile ne bo mogoče nadomestiti z neizkoriščenim delovnim potencialom kmetijskega prebivalstva in z vstopom še nezaposlenih žena na tržišče delovne sile. Najmanj za sedaj je še potrebno računati na povratne migrantske tokove iz inozemstva, ker njihova dosedanja dinamika (glej diag.sl. 1) kaže, da se ne vračajo niti pod povečanim pritiskom nezaposlenosti v Evropi.

4.) D. Vogelnik, (1974: Slovenski demagrafski trenutek 1970-2000, Ekonomska revija, št. 1/74

Iz tega izhaja, da so ravno migracije tista "kritična" spona, ki veže dva sektorja: demografski in ekonomski sektor področje zaposlovanja (slika 2).

Slika 2

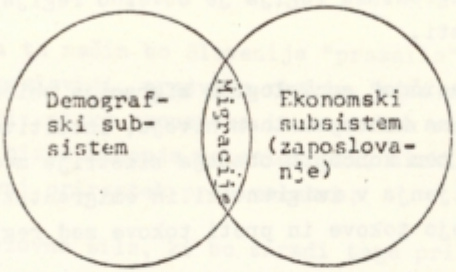

Ta izhodiščna trditev je zelo dobro poznana v ekonomski migraciji. To kar je manj znano in je vredno pozornosti je: kakšen pomen imajo migracije v interakciji teh dveh sektorjev, ker ta integracija nujno vključuje najmanj dve sredini, oziroma dva sistema - emigrantski in imigrantski.

Najpomembnejša predpostavka v ekonomiki migracij do sedaj je bila, da ima migracija:

a) pomen ekvilibriranjočega mehanizma med tema dvema sektorjema, tj., da vnaša ravnotežje med ponudbo in povpraševanje delovne sile,

b) da se ta proces dogaja na interregionalnem (interrepubliškem) nivoju, ter sta zaradi tega vključena dva različno razvita ekonomska sistema, posledica česar je simetričen odnos med različnimi regijami: emigrantska regija ima gotovo višek delovne sile, imigracijska pa primankljaj; zaradi tega je imigrantska regija atraktivna za priseljevanje, emigrantska pa bo odbijajoča z nemožnostjo zaposlovanja in visokim prirastkom.

c) delovna sila, ki na ta način prihaja v regijo straktivno za imigracije je po tradicionalin ekonomski teoriji nujno: hemogena , ima kompletno informacijo [5] o področju, v katerega imigrira in imigrantska regija je obvezno regija močne diferencialne mobilnosti.

Ekonomija in tudi "klasična" sociologija migracija običajno te procese predstavljata na konceptualnem nivoju, intuitivnim PUSH in PULL konceptom. Po tem konceptu obstaja simetrija med faktorji privlačenja in odbijanja v imigrantski in emigrantski regiji. Ti faktorji pojasnjujejo tokove in proti tokove med regijami.

S sliko lahko to predstavimo takole (slika 3):

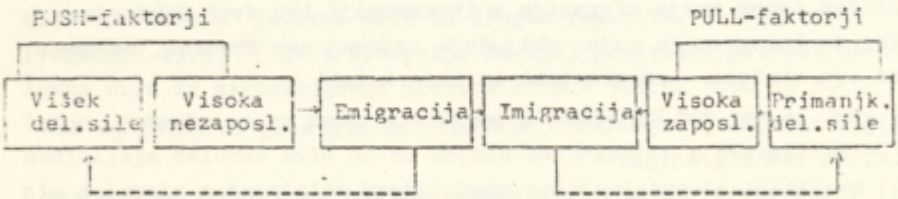

Slika 3: Vzročna veriga ekonomske in sociološke teorije migracij.*

Uporabljeni v primeru Slovenije bi ti koncepti ekvilibrija med prirastom in zaposlovanjem pomenili sledeče:

5.) Forsyth, W.D.:Myth of open space, Melbourne Univ.Press, 1942
Po kritiki tradicionalnih pristopov v ekonomiji migracij, v: Gleave, David in Cordey-Hayer, Martin (1977): Migration dynamics and labour market, v: Progress in Planning, vol.8, del I, Pergamon Press, Oxford, str. 18.

ad a) imigracije se bodo gibale v skaldu s povpraševanjem po delovni sili v Sloveniji in to v obsegu, ki ga predstavlja margina, razlika med potrebo pokrivanja delovnih mest (cca 12 000 letno) in prirodnega prirastka (cca 8 000 letno);

ad b) na ta način bo Slovenija "praznila" nerazvite regije v Jugoslaviji, predvsem regije, kjer se spajajo push faktoji: nizka ekonomska in socialna razvitost, zaradi tega nizka stopnja zaposlenosti, nizki dohodki in visok naravni prirastek prebivalstva;

ad c) delovna sila, ki bo zaradi tega prihajala v Slovenijo bo: homogena, v glavnem nekvalificirana in polkvalificirana, dalje, dobro informirana o možnostih zaposlovanja in raznih delovnih mestih, zaradi tega predpostavljamo, da bodo te informacije kanalizirale njeno gibanje, in tretje - Slovenija bo tudi nadalje atraktivna za imigrante iz razloga, ker bo diferencialno mobilna družba vsakemu dala možnost, da se vzpne na socialni lestvici.

Vse to se dogaja kot kontinuirani, linearni proces, regulatorji tega procesa pa so izrazito ekonomski: ponudbe in povpraševanje po delovni sili v imigrantski in emigrantski regiji, ter povpraševanjem lokalne populacije po dobrih in uslugah v regiji imigracije. Predpostavljamo, da lokalna populacija stimulira ekonomsko rast imigracije.

Opisani pristop na žalost ne ustreza potrebam pojasnjevanja, raziskovanja in politiki sodobnih ekonomskih migracij in to iz dveh osnovnih razlogov: prvi je, kar bomo pokazali v naslednji točki, da na določeni razvoji stopnji vsaka regija, ki ima močno migracijo ima tudi močno emigracijo in je zaradi tega istočasno regija odbijanja in privalčevanja delovne sile; drugi je, da je

navedeni model neuporaben v primeru Slovenije in njenega odnosa do imigracije delovne sile iz Jugoslavije; Slovenija je namreč izrazito imigracijska in emigracijska regija. To dejstvo onemogoča vsako možnost, da bi uporabili tradicionalni ekonomski model migracij na dejansko situacijo v Sloveniji in na predikcije bodočih gibanj.

B/b Kritičen pregled tradicionalnih pristopov migracijam kot ekvilibrirajočemu mehanizmu in odnosu med ponudbo in povpraševanjem delovne sile.

Več ekonomistov (že Kuznets, 1961; Rogers, 1977; Thomas, 1972; Lansing, Mueller 1967; pri nas Ferligoj, 1980)je pokazalo, da so stvari popolnoma drugačne. Migracije so "kritična spona" med demografskim sektorjem in sektorjem zaposlovanja, vendar daleč od tega, da bi delovale linearno in ekvilibrirajoče.

Kuznets[6)] ob proučevanju odnosa med imigracijami v ZDA, ekonomske in demografske rasti in migracij jug-sever v obdobju 1940 - 1914 opozarja, da faktorje privlačnosti oziroma odbijanja formirata dva, v temelju različna kapitala: populacijski-senzitiven in populacijski nesenzitiven kapital, ter da obstaja določena korepondenca med tema dvema kapitaloma v emigracijski in imigracijski regiji. Ta korespodenca je v določenih ciklusih pozitivna, v nekaterih drugih ciklusih pa negativna.

---

6) Kuznets, S. (1961): Capital in the American Economy, Princeton, N.Y.

Thomas [7] je eden izmed redkih znanstvenikov, ki je izdal dve kontradiktorni knjigi, da bi osvetili lastno zablodo. V svojem prvem delu o atlantski ekonomiji (Migration and Economic Growth 1954) Thomas zagovarja simetrijo med internimi in vnanjimi migracijami, medtem ko se v kasnejšem delu (Migration and Urban Development, 1972) omejuje od svoje lastne hipoteze s tem, da polaže kje je storil napako. Ugotavlja, da je vez med njima asimetrična.

Ferligojeva [8] je pokazala, da se za pojasnitev selitvenih tokov v Jugoslaviji v obdobju od 1958 do 1961, push-pull model lahko uporabi samo v svoji pull-frakciji. To je, faktorji privlačnosti neke regije se izrazito povezujejo z njeno ekonomsko in socialno razvitostjo, medtem, ko se faktorji odbijanja emigracijske regije sploh ne pojasnjujejo z ekonomskim in socialnim razvojem.

Suminčenja v upravičenost takega pristopa so se odrazila v nekaj ekonomskih modelih migracij. Greenwood, na primer (Greenwood, 1973) se v principu strinja s Forresterom s pripombo, da ni nujno, da se med direkcionlnimi komponentami migracij (in ter out-tokovi) vedno nahajajo inverzni odnosi, ter da se mnogokrat zelo slabo lahko pojasni obnačanje migracijskih krivulj z nezaposlenostjo in dohodki. Lowry z integriranjem push-pull modela z gravitacijskimi modeli migracij (Lowry. 1966) vnaša nove kvantitete:

7.) Thomas B. (citirano v tekstu), Methuen,London

8.) Ferligoj, Anuška (1979): Uporaba multivariatnih metod pri proučevanju selitvenih procesov v Jugoslaviji (mag. naloga), Ekonomska fakulteta v Ljubljani, str. 113.

Sociologija sodobnih mednarodnih migracij doslej ni pokazala večje mere kritičnosti do tradicionalnih simetričnih in ekonomsko neutemeljenih modelov raziskovanja migracij.

Številčnost delovne sile na inicialni lokaciji in v deželi migriranja ter razdaljo med točkama migriranja. Pokazalo se je, da nove ekonomske variable delovne sile in razdalje pojasnjujejo velik del variance migracijskih tokov, od doslej uporabljenih ekonomskih variabel je edino variabla nezaposlenosti v deželi migriranja (imigracijskem področju) pomembneje povezana z imigracijo.

Pokazalo se je, da je potrebno redefinirati push-pull modele in to zaradi tega, ker:

a) faktorji privlačevanja prispevajo k pojasnjevanju migracijskih tokov, vendar so vedno apriori definirani; na drugi strani pa niti ena ekonomska variabla ne vpliva na migracijske tokove , in

b) faktorji odbijanja zelo malo prispevajo k pojasnjevanju migracijskih tokov. Pravzaprav prispevajo samo h konfuziji, ker imajo njihovi parcialni koeficienti čestokrat napačen predznak.

Z drugimi besedami, testiranje push-pull modela je pokazalo, da dokler je migracija pozitivno korelirana z variablami privlačenja, oziroma privlačnost neke regije, se emigracija ne povezuje s push variablami na tak način, kot to predstavlja push-pull model. To je verjetno zaradi tega, ker obstaja implicitna predpostavka, da je nezaposlenost osnovni push faktor za emigracijo, čeprav je očitno, da večina emigrira takrat, ko so že zaposleni; emigriranje nezaposlenih v proučevanih migracijskih tokovih predstavlja mali del totala.

Lansing in Mueler (1966) sta razvila hipoteze, ki so kontrarne push-pull modelom. Na osnovi preverjanja migracijskih tokov v ZDA sta prišla do zaključka da: "ni nobenih

dokazov o podatkih, da je visoka nezaposlenost močneje povezana z emigracijo kot nizka zaposlenost".[9/]

S tem je ovržena teorija inverznega odnosa per capita, in - ter out-migracij. Nadalje sta pokazala, da imajo pull faktorji imigracijskega področja ekstrapolarno vrednost za imigracije; privlačnost regije je direktna funkcija vsote ekonomskih variabel, torej nasprotno do takrat splošno sprejeti teoriji, da ekonomske karakteristike niso odvisne (nimajo korelacije) s stopnjo per capita imigracije.

Z ozirom na to je pokazano:
da med direkcionalnimi komponentami migracij obstaja invariantni odnos, ter da so ekvilibrirajoče tendence migracijskih procesov nekoliko reducirane, ker so odvisne od sposobnosti imigracijskega področja, da privlači delovno silo bolj kakor od "izvrženja" delovne sile v področjih, kjer obstajajo viški delovne sile.

Nadalje, področja z intenzivno notranjo mobilnostjo imajo praviloma tudi visoko stopnjo migracijskega gibanja.

Ta spoznanja nas pravzaprav privedejo do trditve, da so tako emigracije kot tudi imigracije povezane z neko tretjo variablo, ki pojasnjuje pozitiven odnos med njima.

9/ Lansing J.B., Mueller E.: The geographical mobility of labour, Institute for social research, Ann Arbor, Michigan

B/c Migracije kot prostorska in socialna ekstenzija lokalnega tržišča delovne sile; kompetirajoča tržišča

Spoznanje o direktni pozitivni povezanosti in - ter outmigracij na določeni stopnji razvoja, ter spoznanje o majhni pomembnosti monetarnih in ekonomskih faktorjev v realokaciji delovne sile nas je pripeljalo do zaključka, da morajo biti premiki delovne sile v regijo in izven nje povezani z neko tretjo variablo, ki predstavlja "gnezdenje" obeh tipov tokov: ta variabla so razmere na lokalnem tržišču delovne sile, posebno znotraj tega - indikator prostih delovnih mest. Veliko število svobodnih delovnih mest stimulira tako imigracijo kot emigracijo, z določenim minimalnim časovnim razmakom. Regija, ki ima nizko zaposlenost in mnogo prostih delovnih mest ima splošno tudi visoko fluktuacijo na tržišču delovne sile; mnogo ljudi pogostje menja delovna mesta, ker so na razpolago. Istočasno se pridobi tudi informacija, ne samo o domačem, temveč tudi o tujih, zunanjih tržiščih delovne sile, ki nudijo morda boljše pogoje za istočasno okupacionalno mobilnost. Na ta način dinamično tržišče delovne sile stimulira lokalno mobilnost delovne sile, okupacionalno mobilnost, ki s pozitivnim feed-backom prispeva k večanju števila informacij, večjim aspiracijam za boljšimi pogoji dela in zaslužka ter pri tem verjetno "lansira" najdinamičnejši del delovne sile v prostor nekega drugega, kompetitirajočega tržišča delovne sile. Istočasno, z istimi pogoji, je pritegnjena imigrantska delovna sila.

Model takega dinamičnega tržišča delovne sile, na temelju koncepta razširjenega lokalnega tržišča delovne sile, sta razvila Gleave in Hayes (1977, op.cit.). Njuno idejo smo prevzeli kot najprimernejšo za slovenski prostor de-

lovne sile v Sloveniji. Ti pogoji pa niso samo imigracije in emigracije, temveč tudi najmanj tri različna kompetirajoča tržišča delovne sile, regulatorji teh tržišč in socialna ekstenzija teh tržišč. To pomeni, da na odnos med demografskim in ekonomskih sektorjem, oziroma zaposlovanjem vplivajo tri različna ekstenzivirana tržišča delovne sile (jugoslovansko, lokalno slovensko in evropsko) in tri različne vrste regulatorjev ter tržišč. Ravno preko regulatorjev, ki jih lahko definiramo kot ekonomske, politične in socialne, lokalno tržišče ekstenzivira sebe v prostor drugih, vendar je istočasno tudi prostor ostalih, kompetirajočih tržišč delovne sile.

C. UPORABA KONCEPTA

Vrnimo se k diagramu (slika 1). Na njem je očitno:

- da zgodnjih šestdeset let Slovenija, kot tudi Jugoslavija, ne pozna emigracije zaradi dela; padajo tudi vsi ostali premiki prebivalstva: priseljevanje iz inozemstva, izseljevanje v inozemstvo, izseljevanje v Jugoslavijo, imigracije iz drugih republik: to je razdobje stabiliziranja populacije, kot so v glavnem zaključeni tipični povojni premiki prebivalstva. Istočasno je to obdobje končnega stabiliziranja migracij vas - mesto v Jugoslaviji (glej Ferligoj, op.cit.)
- okoli leta 1962 vsa ta gibanja začnejo naglo rasti in razen izseljevanja v inozemstvo kažejo izredno dinamično rast vse do konca leta 1965, ko se izvrši "rez" med do tedaj pozitivno povezanimi emigracijami in imigracijami: krivulje imigracij in emigracij se začnejo drastično razlikovati, krivulja imigracij strmo pada vse do leta 1968, emigracije pa nezadržno rastejo do konca leta 1970, ko začno stagnirati, čeprav na poprečju 12 - 13 000 letnih odhodov
- vse do drugega "reza" v emigracijo, do krize 1973 leta, imigracije v Slovenijo ostajajo relativno nizke ali pa celo beležijo začasni padec. Sredi leta 1974 pride do naglega povečanja imigracij, ki rastejo vse do vrhunca - do leta 1978, ko beležimo okoli 13 000 priseljenih v Slovenijo.

Kaj nam torej kažejo tako zbrani podatki o tržišču delovne sile v Sloveniji?

To tržišče se vse do konca leta 1965 "obnaša" v skladu s postavljeno hipotezo o direktni pozitivni povezanosti emigracij in imigracij. Reforma 1965 predstavlja administrativno regulativni poseg v to tržišče in je očitno razdvojila paralelnost migracijskih tokov. Povečano število nezaposlenih ali bolje rečno, zmanjšane možnosti zaposlovanja svežih kontingentov prebivalstva, predvsem nekmetijskega in šolanega, je predstavljal kot se zdi PUSH za krivulja emigracij, in ravno tako PUSH za padec krivulje imigracij. Namreč tudi potencialni imigranti v Slovenijo so se odločili za emigriranje v inozemstvo, ki je absorbiralo delovno silo vseh profilov - torej heterogeno, in končno emigriranje v prostor močne diferencialne, vendar ne perfektne interne mobilnosti. Kar pomeni z drugimi besedami, da je z redkimi izjemami ta delovna sila prišla v diskriminacijski mlin imigrantsko razvitih dežel. To situacijo je važno notirati zaradi tega, ker ima tak status (ali tako opisan status) imigrantske delovne sile, važne posledice na sodobno reguliranje tokov in protitokov migrantskega dela v Evropi.

Na primer: danes nam poznani meddržavni sporazumi o vračanju delovne sile (regulirani protitokovi) so zasnovani ravno na tem opisu: imigrantske države so pripravljene podpirati vračanje tistih delavcev, ki so na najnižjih socialnih lestvicah, ki so zelo parcialno informirani o situaciji v imigrantskih in emigrantskih deželah in ki niso pokazali sposobnosti prebijanja socialnih barier imigrantske družbe.

Drugi "rez" v direkcionalne migracijske tokove - "zapora" 1973 leta, je tipičen slučaj, koliko mednarodno tržišče dela in njegovi regulatorji intervenirajo in oblikujejo ponudbo in povpraševanje na domačem tržišču. V tem primeru,

primeru Slovenije, res ne moremo reči, da se je ponudba delovne sile domačega porekla povečala zaradi pritiske povratnikov, ker kriza 1973-75 ni povzročila nikakršnega bistvenega povečanja povratnih tokov v SRS. Ponudba se je povečala zaradi tega, (čeprav nimamo o tem nobenih utemeljenih podatkov), ker je zaustavljeno odtekanje delovne sile, vendar tudi to ni pomembno, ker so tako ali tako večina odhajali že zaposleni Slovenci. Kako pojasniti hitro rast krivulje imigracij?

Prvič, situacija prostih delovnih mest: z odlivom delovne sile iz Slovenije je odšel kvalificirani del iz industrije, ter potencial, ki bi se lahko zaposlil v industriji brez večjih stroškov na zaposlenega. Kaj se je zgodilo? Po mnogih neuradnih podatkih in podatkih nepreverjenih mišljenj je v Sloveniji zaradi odliva delovne sile v inozemstvo in zaradi pritiska imigrantske delovne sile "od zgoraj" prišlo do mobilnostnega premika "navzgor" v že zaposleni populaciji in med tisto, ki je pričela napolnjevati prosta delovna mesta neposredno iz šol in dodatnega izobraževanja ob delu. Zdi se, da je ta mobilnost premik "navzgor" bil ob pomanjkljivi kadrovski strukturi v združenem delu deloma negativno selekcioniran, tj.: atraktivna mesta višjega statusa na kvalifikacijski, politični in podobnih lestvicah so se zapolnjevala iz razpoložljive in znane populacije. Včasih morda tudi s pritiski in hitrejšim, dodatnim izobraževanjem (sic! neverjetna ekspanzija izobraževanja ob delu v tem času preko raznih, delno dopisnih, institucij). Izpraznjena delovna mesta, nekvalificirana in polkvalificirana, v industriji takoj pričnejo zavzemati delavci iz drugih republik. Pri tem je zanimivo navesti rezultate naših raziskovanj med Slovenci (reprezentativni vzorec), ki smo jih izvedli leta 1975 in 1980, ko smo anketirance vprašali, ali menijo, da je prihod delovne sile iz drugih republik koristen za razvoj Slovenije in ali

bi morali ta dotok še dalje stimulirati. Večina odgovorov je bila: toka ni potrebno stimulirati, vendar je ta tok za Slovenijo koristen, ker nekatera dela Slovenci ne želijo več opravljati. Populacija se je torej opredelila za že dobro poznan način reguliranja migracijske politike: stimulirati selektivno imigracijo z odpiranjem in zapiranjem ventila po potrebi imigrantske družbe[10/].

Drugič, situacija zapiranja zunanjih (konkurenčnih) trgov delovne sile: predvsem z zapiranjem trgov dežel EGS je ostala celotna potencialna migrantska populacija v Jugoslaviji brez izhodnega ventila. Nič čudnega, da se je obrnila proti Sloveniji.

Tretjič, da bi uspešneje povezali "job vacancy" dejavnik in imigracijo, poglejmo podatke o prostih delovnih mestih in prijavljenih (brez strukture) za zaposlovanje od 1958 leta do 1978 (Statistični letopis, 1979, str.123).

Slika 4: Odnos med prijavljenimi prostimi delovnimi mesti in prijavljenimi za zaposlovanje 1958-1978

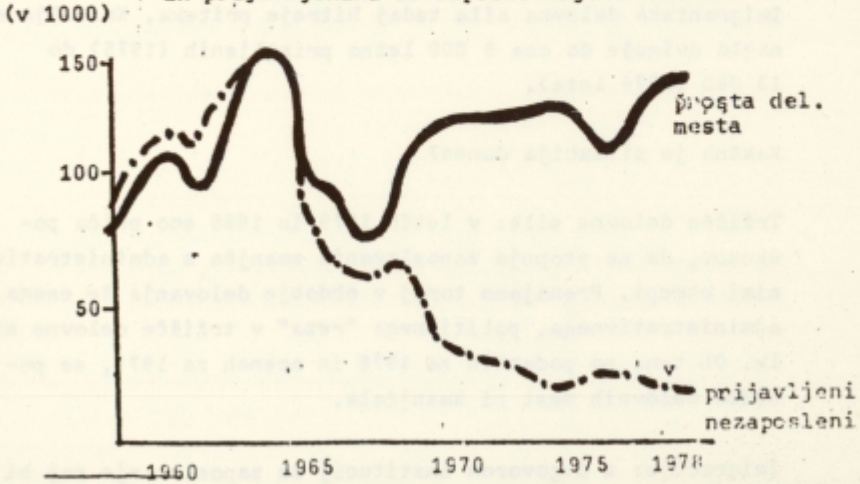

10/ Več o tem v: Mežnarić Silva, (1978): Imigracije radnika iz drugih jugoslovenskih republika u SR Sloveniju; spoznavanje pojave i društvene korisnosti imigracija medju slovenskim gradjanima, Sociologija, broj 2-3/78, str.305

Po podatkih se vidi: prvič, izredni pritisk na zaposlovanje v začetku šestdesetih let se bistveno menja prav okoli reforme 1965. leta: najprej pride do občutnega zmanjšanja prijavljenih prostih delovnih mest in nato, prvič v zadnjih desetih letih pride do pomembne razlike med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili in to v korist ponudbe: Ta razlika se ohranja nekje na 10 000 v povprečju, vse do leta 1968, ko pride do nepojasnjivih razlik v korist povpraševanja. Začenši s tem letom se ohranja razlika med prijavljenimi prostimi delovnimi mesti in prijavljenimi za zaposlovanje v povprečju na 80 000 prostih delovnih mest. Največje razlike, več kot 90 000 se pojavljajo ravno v letih po zapiranju zahodnoevropskega tržišča delovne sile; medtem, ko se "drastični" obrat sedemdesetih let lahko delno pojasni tudi s "spuščanjem" v inozemstvo, ki ravno takrat doseže vrhunec cca 13 000 letno, se lahko velike in relativno stalne razlike leta 1974 in 1975 pojasnijo s kroničnim primanjkljajem delovne sile, ki se ne vrača iz inozemstva; domači tekoči priliv se zaposljuje, vendar ni zadosten. Imigrantska delovna sila tedaj hitreje priteka. Krivulja se naglo dviguje do cca 8 000 letno priseljenih (1975) do 13 000 (1978 leta).

Kakšna je situacija danes?

Tržišče delovne sile: v letih 1979 in 1980 smo priča poskusom, da se stopnja zaposlovanja zmanjša z administrativnimi ukrepi. Prehajamo torej v obdobje delovanja še enega administrativnega, političnega "reza" v tržišče delovne sile. Ob tem, po podatkih za 1978 in ocenah za 1979, se ponudba delovnih mest ni zmanjšala.

Imigracije: z dogovorom institucij za zaposlovanje naj bi se imigracije iz drugih republik obdržale na nivoju iz sedemdesetih let, kar pomeni okoli 7 - 8 000 letno. Največji

uporabniki te delovne sile trdijo, da z manjšim prilivom ne bi bilo mogoče ohraniti ritem proizvodnje.

Emigracije: so skoraj neznatne, razen v Avstrijo in še to večinoma sezonskega karakterja.

Povratniki z dela v inozemstvu: do sedaj zanemarljivo, po ocenah to število ne presega emigracij.

Izseljevanja v Jugoslavijo iz Slovenije do sedaj ne kažejo tendenc porasta in je minimalno.

Prirodni prirastek tržišču delovne sile: držimo se ocen, ki so bile že omenjene, tj. 8 - 9 000 letno.

D. DELOVNA SILA V RAZVOJU SLOVENIJE: MOŽNOSTI ZA POGAJANJA Z BODOČNOSTJO

Definirajmo:

- sistem, ki ga proučujemo: tržišče delovne sile v Sloveniji
- čas prospekcije: trideset let
- okolje sistema: kompetirajoča tržišča delovne sile
- cilji sistema: prestrukturiranje osnovnih dejavnosti v smeri tehnološko intenzivnih in kapitalno intenzivnih panog z ohranjanjem delovanja do sedaj institucionaliziranih regulatorjev socialne in politične sfere delovanja sistema.

Elementi (dogodki), ki lahko:

- povečajo sposobnost sistema, da doseže zastavljene cilje:
  . odpiranje, sproščanje, atraktivnih, visokostrukturiranih, zahtevnih delovnih mest;
  . zagotavljanje "incentives", faktorja privlačnosti za delovno silo, ki lahko zadovolji te zahteve;
  . v frakciji "zahtevnega" tržišča delovne sile ohranjati visoko mobilnost (med delovnimi mesti);
  . realocirati delovno silo na območju SRS, vendar ne izključno z monetarnimi (dohodkovnimi) beneficijami;
  . s politiko sporazumevanja z drugimi republikami zagotoviti povratne tokove delavcev, uvesti politiko šolanja za povratek in tudi politiko štipendiranja v drugih republikah;
  . bilateralnim sporazumevanjem z deželami imigracije zagotoviti protitokove usposobljenega kadra,dokvalificiranega in šolanega v nekem določenem skladju s potrebami SRS;
  . posebno pozornost posvetiti občinam, ki so pokazale tendenco intenzivnega priseljevanja in verjetno zaposlovanja.

Elementi (dogodki), ki lahko zavirajo sistem v doseganju postavljenih ciljev:

- linearni poseg v zaposlovanje:
  . zapiranje pristopa prostim delovnim mestom ne glede na zahtevnost
  . destimuliranje strokovnega kadra in strokovnosti na sploh, ne toliko z dohodkovnimi (kar se je do sedaj pokazalo kot ne posebno pomembno) temveč z ostalimi pogoji za razvoj in delo
  . preprečevanje fluktuacije, pretoka, mobilnosti strokovne delovne sile
  . spoznanje (neo-klasično), da se delovna sila realocira, giblje med regijami in dejavnostmi po zakonu ponudbe in povpraševanja, oziroma po razliki v dohodkih; pokazalo se je, da se delovna sila realocira pod vplivom drugih, "nonmonetary incentives"
  . zaradi raznih razlogov ne regulirati sporazumno kompetirajočih tržišč delovne sile nerazvitih delov Jugoslavije in Slovenije; samo sporazumevajoča politika migracijskih tokov in protitokov znotraj Jugoslavije lahko prispeva k izogibanju težjih konfliktov na področju teh tokov
  . nesposobnost, kratkovidnost - da obstaja potreba po vstopanju v mednarodno regulacijo tržišča delovne sile, ki bistveno posega v nacionalno tržišče. Ta regulacija in osnove za njo morajo biti ne samo politično, temveč tudi kritično-ekonomsko spoznane
  . po principu: centra in periferije preseljevati delovno intenzivne dejavnosti v občine, ki že sedaj kažejo, da v ozadju njihove ekspanzije (naštetih 18 občin), operira tudi faktor priseljevanja, tj. intenzivnega zaposlovanja. Kumulacija takšnih dogodkov lahko pripelje do povečane emigracije iz teh občin, s tem pa do ustvarjanja tkim. "poverty pockets" na področjih, ki so z odhodom dinamične delovne sile zmanjšala možnost, da se dinamizirajo in prilagode zahtevam prestrukturiranja.

E. NAJVERJETNEJŠE NEURALGIČNE TOČKE

Kolikor je stanje, ki smo ga ugotovili najverjetnejše, menimo, da se v regulaciji premikov delovne sile pojavljajo naslednje neuralgične točke:

- administrativnoomejevanje zaposlovanja, brez diferenciranih "policies" za ekspandirajoče dejavnosti in posebno za znanost in šolanje kadrov
- izključno opiranje (administrativno ali ne) na dohodek kot regulator realokacije delovne sile
- spregledanje bistvene odvisnosti Slovenije od kompetirajočih tržišč delovne sile in njihovih regulatorjev
- administrativno poseganje v "umirjanje" imigracijskih tokov.

F. STRATEGIJE, KI JIH NE BI SMELI UPORABLJATI

V eni izmed knjig, pregledanih zaradi potrebe po večjem znanju o strategiji - ali bolje - policies, ki pospešuje in zavira ekonomsko in socialno rast, najdemo:

Najsigurnejša strategija, ki ima prav gotovo največji vpliv na rast je strategija: izogibaj se vsem tistim ekonomskim pogojem, ki so rasti sovražni. Ali: "policy that certainly affects growth is - to avoid economic conditions that are hostile to growth".

Čudno, vendar ekonomist, kot eno izmed "sovražnih" strategij navaja uvajanje desperatorskih in apatičnih razpoloženj z ukrepi, ki nimajo niti smisla, niti cilja.

"V pogojih visoke nezaposlenosti, ko so človeški viri neizkoriščeni, je potrebno določiti: koliko energije družbe se bo posvetilo rasti, koliko pa na druge cilje (unbalanced growth). Tako bi bilo potrebno ohranjevati polno zaposlenost in ne dopuščati vladanje desperatorskih razpoloženj".

Znanja že imamo za to; ali imamo tudi moči, da ga uporabimo? Zaenkrat so na to vprašanje vsi odgovori pravilni.

P R E V O D

Paul LAFARGUE

PRAVICA DO LENOBE+

Predgovor

G. Thiers je v okrilju Komisije za osnovno šolanje iz leta 1849 dejal: "Rad bi, da bi bil vpliv duhovščine vsemogočen, kajti računam nanjo, da bo razširjala dobro filozofijo, ki uči človeka, da je na zemlji zato, da trpi, ne pa tiste druge filozofije, ki pravi človeku nasprotno: "Uživaj." G. Thiers je formuliral moralo meščanskega razreda, katerega okrutni egoizem in ozko pamet je utelešal.

Buržoazija je tedaj, ko se je bojevala zoper plemstvo, ki ga je podpirala duhovščina, uveljavila svobodno izkušnjo ateizma; toda po zmagi je spremenila ton in ravnanje; danes pa si skuša z religijo okrepiti ekonomsko in politično nadoblast. V XV. in XVI. stoletju je veselo nadaljevala pogansko izročilo ter proslavljala meso in njegove strasti, ki jih je krščanstvo zavrglo; dandanes, ko je do grla sita dobrin in užitkov, zanika nauke svojih mislecev, Rabelaisov, Diderotov in pridiga mezdnim delavcem vzdržnosti. Kapitalistična morala, bedna parodija krščanske morale, z anatemo zadeva delavčevo mesto; njen ideal je omejiti producenta na najmanjši minimum potreb, odpraviti njegove radosti in strasti in ga obsoditi na vlogo stroja, ki brez konca in kraja poraja delo.

Revolucionarni socialisti morajo znova začeti boj, ki so ga bojevali filozofije in pamfletarji buržoazije; naskočiti morajo moralo in socialne teorije kapitalizma; v glavah razreda, ki je poklican k akciji, morajo porušiti predsodke, ki jih je zasejal v vladajoči razred; proti licemercem vseh moral morajo razglašati, da bo zemlja prenehala biti solzna dolina delavcev, da bodo v komunistični druž-

---

+Prevedeno po P. Lafargue, Le droit à la paresse, F. Maspero, Pariz 1978

bi prihodnosti, ki jo bomo "če je mogoče mirnejšo, sicer pa nasilno" ustvarili, človeške strasti imele uzdo okrog vratu, kajti "vse so dobre po naravi, izogibati se moramo le njihove slabe rabe in ekscesov"[1], temu pa se lahko izognemo le z njihovim vzajemnim uravnovešanjem, s harmoničnim razvojem človeškega organizma, kajti, kot pravi dr. Beddoe, "šele tedaj, ko neki rod doseže najvišjo stopnjo fizičnega razvoja, doseže tudi najvišjo točko energije in moralne sile". Takšno je bilo tudi mnenje velikega naturalista Charlesa Darwina.[2]

Spodbijanje Pravice do dela, ki ga ponovno izdajam z nekaj novimi pripombami, je izšlo v tedniku Egalité iz leta 1880, druga serija.

P.L.

Zapor Sainte-Pélagie, 1883.

---

[1] Descartes, Les passions de l'ame.

[2] Doktor Beddoe, Memoirs of the Anthropological Society: Ch. Darwin, Descent of Men.

1. Pogubna dogma

> Lenarimo v vseh rečeh, razen v ljubljenju in pitju, razen v lenarjenju.
>
> Lessing

Čudna norost je obsedla delovne razrede narodov, kjer vlada kapitalistična civilizacija. Ta norost povzroča osebno in družbeno bedo, ki dve stoletji trpinči klavrno človeštvo. Ta norost je ljubezen do dela, smrtonosna strast do dela, ki izčrpuje življenjske sile posameznika in njegovega potomstva. Duhovniki, ekonomisti in moralisti pa so posvetili delo, namesto da bi se uprli tej duševni zablodi. Ti zaslepljeni in omejeni ljudje so hoteli biti bolj modri od svojega Boga; ti slabotni in prezira vredni ljudje so hoteli spet uveljaviti tisto, kar je bil njihov Bog preklel. Jaz, ki se ne razglašam za kristijana, ekonoma in moralneža, se ob njihovi sodbi sklicujem na sodbo njihovega Boga; ob pridigah njihove religiozne, ekonomske morale z grozotnimi posledicami dela v kapitalistični družbi.

V kapitalistični družbi je delo vzrok vsakega intelektualnega propada, vsake organske deformacije. Primerjajte čistokrvneža iz Rotschildovih konjušnic, ki mu streže dvoroka služinčad, s težkim prostakom z normandijskih kmetij, ki orje zemljo, vlači gnoj, prevaža žetev. Poglejte plemenitega divjaka, ki ga misionarji trgovine in trgovci z religijo še niso pokvarili s krščanstvom, sifilisom in dogmo dela, nato pa poglejte naše bedne strežnike strojev.[3]

---

[3] Evropski raziskovalci se začudeni ustavljajo spričo fizične lepote in ponosnega obnašanja ljudi iz primitivnih ljudstev, ki niso umazani s tem, čemur Pepping pravi "strupeni dih civilizacije". Ko lord George Campbell pripoveduje o domačinih z oceanijskih otokov, piše: "Ni na svetu ljudstva, ki bi vas že na prvi pogled bolj presenetilo. Njihova gladka koža rahla bakrene barve, njihovi pozlačeni povezani ljudje, njihovo lepo in veselo obličje, z eno besedo njihova oseba je bila nov in čudovit vzorec <u>geni homo</u>;

Če hočemo v naši civilizirani Evropi najti sled prirojene človekove lepote, jo je treba iskati pri narodih, ki pri njih ekonomski prodiraki še niso izkoreninili sovraštva do dela. Španija, ki žal propada, se lahko pohvali, da ima manj tovarn, kot imamo mi zaporov in kasarn; toda umetnik uživa, ko občuduje drznega Andaluzijca, zagorelega kot kostanj, pokončnega in prožnega kot jeklena palica; in človeku zatrepota srce, ko sliši berača, veličastno oblečenega v preluknjan capa, kako z amigo ogovarja Ossunskega vojvodo. Za Španca, pri katerem prvotna žival še ni odmrla, je delo naj-

---

zaradi fizičnega videza so se zdeli višja rasa od naše." Civilizirani starega Rima, Cezarji, Taciti, so z enakim občudovanjem opazovali Germane iz komunističnih plemen, ki so preplavljali rimski imperij. - Tako kot Tacit je tudi Salvion, duhovnik iz V. stoletja, ki so mu dali vzdevek učitelj škofov, dajal barbare za zgled civiliziranem in kristijanom: "Mi smo nečistejši zaradi barbarov, ki so čistejši od nas. Se več, barbare priraženejo naše nečistovanja, Goti ne trpijo, da bi bili med njimi razuzdanci iz njihovega naroda; samo Rimljani imajo pri njih zaradi klavrnega privilegija njihove narodnosti pravico do nečistovanja. (Pederastija je bila tedaj velika moda med pogani in kristijani...) Zatirani hodijo k barbarom iskati človečnosti in zatočišča." (De Gubernatione Dei). - Stara civilizacija in porajajoče se krščanstvo sta pokvarila barbare starega sveta, tako kot postarano krščanstvo in moderna kapitalistična civilizacija kvarita divjake novega sveta.

G. F. Le Play, ki mu moramo priznati dar opazovanja, dasi odklanjamo njegova sociološka sklepanja, okužena s filantropskim in krščanskim proudhonizmom, pravi v knjigi Les ouvriers européens (1885): "Baškirji so nagnjeni k lenobi (Baškirji so polnomadski pastirji z azijskega pobočja Urala); prosti čas nomadskega življenja, navada meditiranja, ki zaradi njega nastane pri najbolj nadarjenih posameznikih, pogosto kažeta pri njih odličnost obnašanja, pretanjeno pamet in presojo, ki jo le poredko opazimo na isti družbeni ravni v kakšni bolj razviti civilizaciji... Najbolj pa se jim upirajo dela na polju; raje bi delali karkoli, kot pa sprejeli poklic poljedelca." Poljedelstvo je dejansko prva manifestacija suženjskega dela v človeštvu. Po biblijskem izročilu je bil prvi zločinec Kajn, poljedelec.

hujše vseh suženjstev.[4] Tudi Grki iz velikega obdobja so za delo imeli samo prezir: delati je bilo dovoljeno samo sužnjem: svoboden človek je poznal samo telesne vaje in umske igre. To je bil tudi tisti čas, ko si se gibal in dihal med Aristotelovim, Fidievim, Aristofanovim ljudstvom; to je bil čas, ko je peščica pogumnih na Maratonu strla horde iz Azije, ki jo je Aleksander kmalu potem osvojil. Antični filozofi so učili prezir do dela, do te degradacije svobodnega človeka; pesniki so opevali lenobo, to darilo bogov: O Meliboa Deus nobis hoec otia fecit.[5]

Kristus je v svojem govoru na gori pridigal lenobo:

"Oglejte si rast lilij na polju, ne delajo in ne predejo, pa vendar vam pravim, Salomon v vseh svoji slavi ni bil sijajneje obleče n."[6]

Jehova, bradati in odvratni bog, je dal svojim častilcem čudovit zgled idealne lenobe; po šestih dneh dela je večno počival.

Za katere rase pa je bilo delo organska nujnost? Za Auvergnate; za Škote, te Auvergnate Britanskih otokov; za Galege, te Auvergnate Španije; za Pomorjance, te Auvergnate Nemčije; za Kitajce, te Auvergnate Azije. Kateri razredi v naši družbi ljubijo delo zaradi dela? Kmečki lastniki, drobni meščani, prvi sklonjeni nad svojo zemljo, drugi zaprti v svoje kramarije se gibljejo kot krti v svojem podzemskem rovu in se nikoli ne zravnajo, da bi zaradi zabave pogledali naravo.

---

[4]Španski pregovor pravi: Descansar es salud (počitek je zdravje).

[5]O Meliba, Bog nam je dal to brezdelje, Vergil, Bukolika (glej dodatek).

[6]Evangelij po svetem Mateju, VI. pogl.

Pa vendar je proletariat, veliki razred, ki obsega vse proizvajalce civiliziranih narodov, razred, ki bo s svojo emancipacijo emancipiral človeštvo od suženjskega dela, izdal svoje nagone in ne pozna svojega zgodovinskega poslanstva; dovolil je, da ga je pervertirala dogma dela. Trda in strašna je bila njegova kazen. Vse individualne in družbene nadloge so nastale iz njegove strasti do dela.

2. Blagoslovi dela

Leta 1770 je v Londonu izšel anonimen spis z naslovom: An Essay on Trade and Commerce.[1] V tistem času je povzročil določen hrup. Avtor, velik človekoljub, se je zgražal nad tem, da "si je manufakturni plebs v Angliji vtepel v glavo fiksno idejo, da imajo vsi posamezniki, ki ga sestavljajo, že zato, ker so Angleži, po rojstvu pravico, privilegij, da so bolj svobodni in bolj neodvisni kot delavci v katerikoli drugi deželi Evrope. Ta ideja je lahko koristna za vojske, katerih pogum spodbuja; toda za delavce v manufakturah in za državo je bolje, da se jih ta misel čim manj dotika. Delavci se ne smejo nikoli imeti za neodvisne od svojih predstojnikov. Skrajno nevarno je spodbujati takšna čustva v trgovski državi, kakršna je naša, kjer ima najbrž sedem osmin prebivalstva le malo premoženja ali pa ga sploh nima. Ozdravljenje ne bo dokončano vse dotlej, da se bodo naši reveži iz industrije sprijaznili s tem, da delajo šest dni za isto vsoto, ki jo zdaj zaslužijo v štirih." Tako so skoraj stoletje pred Guizotom v Londonu odkrito pridigali delo kot zavoro za plemenite strasti človeka.

"Več bodo moja ljudstva delala, manj bo v njih pregrehe", je 5. maja 1807 pisal iz Osteroda Napoleon. "Jaz sem oblast (...) in odločil sem se ukazati, naj so ob nedeljah po službi božji delavnice odprte, delavci pa naj delajo."

---

[1] Esej o pogajanju in trgovini.

Avtor Essay on Trade je predlagal, da bi iztrebil lenobo in uklonil občutke ponosa in neodvisnosti, ki jih lenoba spočenja - naj zapro reveže v idealne hiše dela (ideal workhouses), ki bi postale "hiše strahovlade, kjer bi bili prisiljeni delati 14 ur na dan, tako da bi, če odštejemo čas za obrok,ostalo polnih in celih 12 ur dela." Dvanajst ur dela na dan je torej ideal človekoljubov in moralistov XVIII. stoletja. Mi pa smo ga še presegli za nec plus ultra!. Moderne delavnice so postale idealna popravilišča, kamor zapirajo delavske množice, kjer ne obsojajo na prisilno delo 12 do 14 ur na dan samo moških, temveč tudi ženske in otroke![2] In pomislite, da so se sinovi junakov Tetorja pustili z religijo dela degradirati tako močno, da so po 1848. sprejeli kot revolucionarno pridobitev zakon, ki je omejeval delo v tovarnah na dvanajst ur; za revolucionarno načelo so razglasili pravico do dela. Francoski proletariat, sramuj se! Samo sužnji so bili zmožni takšne nizkotnosti. Grku iz heroičnih časov bi bilo potrebnih dvajset let kapitalistične civilizacije, da bi dojel takšno ponižanje.

In če so se bolečine prisilnega dela, če so se tegobe lakote, številnejše od kobilic iz Biblije, zgrnile nad proletariat, jih je že sam priklical.

To delo, ki so ga junija 1848. delavci z orožjem v roki zahtevali, so vsilili svojim družinam; baronom industrije so izročili svoje žene in otroke. Z lastnimi rokami so uničili domače ognjišče; z lastnimi rokami so zatrli mleko svojih žena; nesrečnice so morale noseče in doječe otročiče oditi v rudnike in manufakture kriviti hrbtenico in izčrpavati živce; z lastnimi rokami so zlomili življenje in moč svojih otrok. - Proletarci, sramujte se! Kje so tiste

---

[2] Na prvem dobrodelnem kongresu, ki je bil v Brislju leta 1857, je eden najbogatejših manufakturistov iz Marquette pri Lillu, g. Scrive, med ploskanjem članov kongresa pripovedoval z najplemenitejšim zadovoljstvom izpolnjene naloge: "Vpeljali smo nekaj pripomočkov za razvedrilo otrok. Naučili smo jih, da med delom pojejo, tudi štetja smo jih naučili med delom: to jih razvedruje in jim omogoča, da pogumno sprejmejo teh dvanajst ur dela, ki jih potrebujejo, da si priskrbe sredstva za obstoj." Dvanajst ur dela in kakšnega dela! Vsiljenega otrokom, ki še nimajo dvanajst let! - Materialisti bodo zmeraj obžalovali, da ni pekla, kamor bi lahko prikovali te kristjane, te človekoljube, te rablje otroštva!

botre, o katerih govore naše pripovedke, naše stare pravljice, ki so bile drzne v besedi, odkritega gobca in ljubiteljice boginje steklenice? Kje so tiste veseljakinje, ki so zmeraj stopicale, zmeraj kuhale, zmeraj prepevale, zmeraj sejale življenje in spočenjale radost?... Danes imamo tovarniška dekleta in ženske, negobljene cvetke bledih barv, medle krvi, z razdejanimi želodci, z izčrpanimi udi!.... Nikoli niso spoznale robustnega veselja in ne bi znale razposajeno povedati, kako je bila prebita njihova lupina! - In otroci? Dvanajst ur dela za otroke. O beda! - Toda vsi Julesi Simoni z Akademije moralnih in političnih ved, vsi Germinyji iz jezuitovstva si niso mogli izmisliti nobenega bolj duhamornega zla za pamet otrok, bolj razdiralnega za njihove organizme od dela v pokvarjenem ozračju kapitalistične delavnice.

Naša doba je, kot pravijo, stoletje dela; dejansko pa je stoletje bolečine, bede in pokvarjenosti.

Pa vendar so vsi buržoazni filozofi in ekonomisti od mučno zmedenega Augusta Comta do smešno jasnega Lercy-Beaulieuja; buržoazni pisci od šarlatansko romantičnega Victorja Hugoja do naivno groteskenega Paula de Kocka, intonirali ogabne pesmi v počastitev boga Napredka, prvorojenca Dela. Po tem, kar pripovedujejo, bo na zemlji zavladala sreča: že je čutiti njen prihod. V minulih stoletjih so prebrskali fevdalni prah in bedo ter poročali o zračnih nasprotjih blaginji zdajšnjega časa. - Mar so nas utrudili ti prenažrteži, ti zadovoljneši, ki so še pred kratkim sodili med služinčad velikašev, danes pa so peresni hlapci in mastno plačevani hlapci buržoazije; so nas utrudili obenem s kmetom retorika La Bruyèra? Prav! Tu je sijajna slika proletarskih užitkov v letu kapitalističnega napredka 1940, kakor jo je naslikal eden izmed njihovih, dr. Villermé, član Instituta, tisti, ki je bil leta 1848 član tiste družbe učenjakov (Thiers, Cousin, Passy, akademik Blanqui so bili med njimi), ki je razširjala med množicami bedarije buržoazne ekonomije in morale.

Dr. Villermé govori o manufakturni Alzaciji, o Alzaciji Kesznerjev, Dolfusov, teh cvetov človekoljubja in industrijskega republikanstva. Toda preden doktor postavi pred nas sliko proletarske bede, poslušajmo alzaškega manufakturista g. Th. Miega iz hiše Dolfus, Miega in dr., kako slika položaj obrtnika v stari industriji: "Pred petdesetimi leti (leta 1813, tedaj, ko je nastajala moderna industrija) so bili vsi delavci otroci teh krajev, živeli so v okoliških mestih in vaseh in skoraj vsi so imeli hiše, pogosto pa še majhno polje."[3]

To je bila delavčeva zlata doba. Toda tedaj alzaška industrija ni preplavljala sveta s svojo bombaževino in njeni Dolfusi in Koechlini še niso postali milijonarji. Toda petindvajset let pozneje, ko je Villermé obiskal Alzacijo, je moderni minotaver, kapitalistična delavnica, že osvojil deželo; v svoji nenasitni lakoti po človeškem delu je iztrgal delavce iz njihovih domov, da bi jih bolje izžemal in da bi bolje izrazil delo, ki so ga vsebovali. Delavci so v tisočih pritekli na žvižg stroja.

"Veliko število", piše Villermé, "pet tisoč od sedemnajst tisočih, jih je bilo zaradi stanovanjske draginje prisiljenih, da se nastanijo v bližnjih vaseh. Nekateri so prebivali tudi dve milji (lieue = 5 km, tj. 12 km) in četrt od manufakture, kjer so delali.

V Moulhousu, v Dornachu se je delo začenjalo ob petih zjutraj, končalo pa se je ob petih zvečer, tako poleti ko pozimi (....). Videti bi jih morali, kako vsako jutro prihajajo v mesto in vsak večer odhajajo iz njega. Med njimi je precejšnje število bledih, mršavih žensk, ki bose hodijo po blatu in ki si -ker pač nimajo dežnikov - v dežju ali snegu pokrivajo glave s predpasniki ali vrhnjimi krili, da bi si zavarovale obraz in vrat; še večje pa je število otrok, ki niso nič manj umazani in nič manj upadli in ki so oblače-

---

[3] Govor, ki ga je imel maja 1863. na Mednarodni družbi za praktične studije iz socialne ekonomije (Société internationale d'études pratiques d'économie sociale) in ki je bil natisnjen v časopisu Économiste français iz istega časa.

ni v cape, vse mastne od olja, ki med delom kaplja nanje iz statev. Ti otroci, ki jih njihova nepremočljiva oblačila bolje varujejo pred dežjem, nimajo v rokah niti košar s hrano za čez dan, kot jo imajo ženske, o katerih smo pravkar govorili; v roki ali skrivaje pod jopica ali kakor pač morejo nosijo s seboj kos kruha, ki jih mora hraniti do ure, ko se vrnejo domov.

Tako se pri teh nesrečnikih utrujenosti zaradi čezmerno dolgega dne, saj traja najmanj petnajst ur, pridružuje še utrujenost zaradi prihajanja na delo in odhajanja z njega, ki je tako pogosto in tako naporno. Zato so zvečer, ko se vrnejo domov, preobteženi s potrebo po spanju in naslednjega dne odhajajo, preden so si docela odpočili, da bi prispeli v delavnico, ko se odpre."

Zdaj pa še o luknjah, v katerih so natlačeni tisti, ki stanujejo v mestu:

"V Moulhousu, v Dornachu in v bližnjih hišah sem videl ta bedna bivališča, v katerih spita vsaka v svojem kotu dve družini na slami, vrženi na tla in speti z dvema deskama... Beda, v kateri živijo delavci bombažne industrije v departmaju Haut-Rhin je tako globoka, da ima naslednji žalostni rezultat: medtem ko v družinah tovarnarjev, trgovcev, suknarjev, tovarniških direktorjev polovica otrok doseže starost enaindvajsetega leta, ta ista polovica preneha obstajati pred dovršenima dvema letoma v družinah tkalcev in delavcev v bombažnih predilnicah."

Ko Villermé govori o delu v delavnicah, dodaja:

"Tam ni dela, nalog, temveč mučenje, in nalagajo ga otrokom med šestim in osmim letom (...) To dolgo in vsakdanje trpinčenje v načelu spodkopuje delavce v bombažnih predilnicah."

V zvezi z dolžino dela je Villermé pripomnil, da kaznjenci na prisilnem delu delajo samo deset ur, sužnji na Antilih pa poprečno

devet ur, medtem ko obstajajo v Franciji, ki je bila izvršila Revolucijo iz leta 89, ki je razglasila pompozne človekove pravice, manufakture, kjer traja delovni dan šestnajst ur, na katere dovolijo delavcem uro in pol za obrok.[4]

Kakšno bedno abortiranje protirevolucionarnih načel buržoazije! Kakšna turobna sedanjost njenega boga Napredka! Človekoljubi razglašajo za dobrotnike človeštva tiste, ki dajejo revežem delo, da bi sami bogateli v brezdelju; bolje bi bilo, če bi posejali kugo, zastrupili izvire, kakor pa da bi postavili tovarno sredi kmečkega prebivalstva. Upeljite tovarniško delo in zbogom radost, zdravje, svoboda; zbogom vse tisto, zaradi česar je življenje lepo in vredno, da ga živimo.[5]

Ekonomisti pa gredo in ponavljajo delavcem: Delajte, da povečate družbeno premoženje! Pa vendar jim neki ekonomist, Destutt de Tracy, odgovarja:

"Prav v revnih narodih ljudstvo živi prijetno; v bogatih narodih pa je ljudstvo ponavadi revno."

---

[4] L.-R.Villermé, Tableau de l'état physique et moral des ouvriers dans les fabriques de cotton, de laine et de soie, 1840. Dolfusi, Koechlini s svojimi delavci niso tako ravnali zato, ker so bili protestantski republikanci, domoljubi in človekoljubi; kajti akademik Blanqui, Reybaud, prototip Jérôma Paturota, in Jules Simon, politični mojster Jacques, so ugotovili isto ljubeznivost do delavskega razreda pri zelo katoliških in zelo monarhičnih tovarnarjih v Lillu in Lyonu. Tukaj se kapitalistične vrline čudovito ujemajo z vsemi političnimi in verskimi prepričanji.

[5] Indijanci iz bojevitih plemen v Braziliji ubijajo svoje pohabljence in starce; prijateljstvo izpričujejo tako, da končajo življenje, ki ga več ne radoste spopadi, praznovanja in plesi. Vsa primitivna ljudstva so dajala svojcem ta dokaz naklonjenosti: Mesageti iz Kaspijskega morja (Herodot) enako kot Weni iz Nemčije in Kelti iz Galije. Še zdaj lahko v švedskih cerkvah vidimo kije, ki jim pravijo družinski kiji in ki so rabili za to, da z njimi odrešijo starše žalostne starosti. Kako izrojeni so sodobni proletarci, da potrpežljivo sprejemajo grozovito bedo tovarniškega dela!

Njegov učenec Cherbuliez pa nadaljuje:

"Delavci sami s tem, da sodelujejo pri akumulaciji produktivnih kapitalov, prispevajo k dogajanju, ki jim mora prej ali slej odvzeti del mezde."

Toda ekonomisti, zaglušeni in idiotizirani z lastnim tuljenjem, odgovarjajo: Delajte, kar naprej delajte, da si ustvarite blaginjo! In v imenu krščanske pohlevnosti lajna duhovnik anglikanske cerkve, častiti Townshend: Delajte, delajte dan in noč; z delom bo zrasla vaša beda, vaša beda pa nam bo omogočila, da vam ne bomo morali vsiljevati dela s silo zakona. Zakonsko vsiljevanje dela povzroča "preveč truda, zahteva preveč nasilja in povzroča preveč hrupa; nasprotno pa lakota ni samo miren, tih in nenehen pritisk, marveč kot najnaravnejše gibalo dela in industrije izzove tudi najmočnejša prizadevanja."

Delajte, delajte proletarci, da povečate družbeno premoženje in svojo individualno bedo, delajte, delajte, da boste s tem, da postanete revnejši, imeli več razlogov za delo in za bedo. Takšen je neizprosen zakon kapitalistične produkcije.

Ker so proletarci prisluhnili sleparskim besedam ekonomistov in se z dušo in telesom prepustili zlu dela, poganjajo celotno družbo v te presežnoprodukcijske industrijske krize, ki povzročajo krče družbenega organizma. Ker pride tedaj do preobilja blaga in do pomanjkanja kupcev, se delavnice zapro, lakota pa biča delavsko prebivalstvo s tisočjermenim bičem. Proletarci, ki jih je pobebavila delovna dogma, ne razumejo, da je presežno delo, ki so si ga naprtili v časih tako imenovane prosperitete, vzrok njihove zdajšnje bede in da bi morali steči k žitnim kaščam in vpiti: "Lačni smo in jesti hočemo!... Res, nimamo niti prebite pare, toda četudi smo še taki berači, smo vendarle mi poželi žito in obrali grozdje...."

Da bi morali oblegati skladišča g. Bonneta de Jujurieuxa, izumitelja industrijskih samostanov in vzklikati: "G. Bonnet, tu so vaše ovalistke[6], odvijalke[7], predice, tkalke, od mraza drgetajo v svojih zakrpanih bombažnih oblekah, ki bi razžalostile tudi Židovo oko, pa vendar so prav one spredle in stkale svilene obleke spogledljivk vsega krščanstva. Revice niso utegnile skrbeti za toaleto, ker pač delajo trinajst ur na dan, zdaj pa so brez dela in bi lahko pošelestevale okrog s svilo, ki so jo izdelale. Kar so jim izpadli mlečni zobje, so se žrtvovale za vaše premoženje in živele v vzdržnosti; zdaj imajo dovolj prostega časa, pa bi rade nekoliko uživale sadove svojega dela. Dajte, g. Bonnet, dajte svilo, g. Harmel bo dal muslin, g. Pouyer-Quertier kaliko, g. Pinet čeveljce za njihove ljube mrzle in vlažne nožice... V veselje vam bo, ko jih boste videli oblečene od glave do peta in poskočne. Dajte, brez izgovorov- prijatelj človeštva ste, kaj ne, in povrhu vsega še kristjan? - Dajte svojim delavkam na voljo premoženje, ki so vam ga zgradile z mesom svojega mesa. - Zavzemate se za trgovino? - Olajšajte kroženja blaga; porabniki so že tukaj; odprite jim neomejene kredite. Saj ste prisiljeni tako ravnati s prekupčevalci, ki jih ne poznate ne od Adama in ne od Eve in ki vam niso ničesar dali, niti kozarca vode ne. Delavke vam bodo poplačale, kakor bodo mogle: če bodo na dan, ko plačilo zapade, mencale in dovolile neizplačljivost menic, jih boste spravili v stečaj, če pa pri njih ne bo kaj zaseči, boste zahtevali, naj vam plačajo z molitvami: bolje vas bodo popeljale v raj kot tiste vaše črne vreče z nosovi, polnimi tobaka."

Delavci pa, namesto da bi izrabili trenutke krize za splošno razširjanje produktov in za vsesplošno veselje, crkujejo od lakote in hodijo z glavami tolči ob vrata delavnice. Z upadlimi obrazi, z mršavimi telesi in s prosečimi govorancami naskakujejo tovarnarje: "Dobri g. Chagot, mili g. Schneider, dajte nam delo, saj nas ne muči lakota, trpinči nas sla po delu!" In ti bedneži, ki imajo komaj dovolj moči, da stoje pokonci, prodajo dvanajst ali štiri-

---

[6]Ovalist: delavec, ki ovalno oblikuje svilne zapredke
[7]Odvijalec (Moulineur): delavec, ki mehanično prede in suče niti surove svile.

najst ur dela dvakrat ceneje kot tedaj, ko so še imeli kruh na mizi. Človekoljubi iz industrije pa izrabljajo brezposelnost, da bi ceneje producirali.

Če industrijske krize slede obdobjem presežnega dela tako usodno, kot noč sledi dnevu, in vlečejo za seboj prisilno nezaposlenost in bedo brez izhoda, privedejo tudi do neizprosnega bankrota. Kolikor ima tovarnar kredita, toliko popušča vajeti besnosti dela, sposoja si in spet sposoja, da bi lahko dal delavcem surovino. Omogoča produciranje, ne da bi premišljeval, da se trg duši in bodo njegovi papirji zapadli, če se mu blaga ne bo posrečilo prodati. Ko je pritisnjen ob zid, gre prosjačit k Židu, se mu vrže k nogam in mu ponuja kri, čast. "Kanček zlata bi bolj ustrezal", odvrne Rotschild, "v skladišču imate 20 000 parov nogavic, vredne so dvajset soldov, jaz pa jih vzamem za štiri solde." Ko žid dobi nogavice, jih proda po šest ali osem soldov in vtakne v žep žvenketajoče stosoldovske kovance, ki ne dolgujejo nikomur nič: toda tovarnar se je umaknil, da bi bolje skočil. Nazadnje pride polom in skladišča so natlačena; tedaj zmečejo skozi okno toliko blaga, da ne vedo, kako je prišlo skozi vrata. Vrednost uničenega blaga šteje stotine milijonov, zadnje stoletje so ga sežigali ali metali v vodo.[8]

Toda preden tovarnarji pridejo do tega sklepa, potujejo po svetu in iščejo tržišča za blago, ki se grmadi; prisiljujejo svoje vlade, da si priključujejo kakšen Kongo, da se polaste kakšnega Tonkinga, da s topovskimi streli uničujejo kitajski zid, ki bi tja odtekla njihova bombaževina. V zadnjih stoletjih se je med Francijo in Anglijo bil dvoboj na smrt v zvezi s tem, kdo bo imel ekskluzivno pravico prodajati v Ameriki in Indiji. Tisoči mladih in krepkih mož je s svojo krvjo pordečilo morja med kolonialnimi vojnami v XI., XVI. in XVIII. stoletju.

Preobilje kapitalov je prav takšno kot preobilje blaga. Finančniki več ne vedo, kam naj jih plasirajo; tedaj se odpravijo k srečnim narodom, ki poležujejo na soncu in kadijo cigarete, tam kjer gradi-

jo železnice, gradijo tovarne in tja uvažajo prekletstvo dela. To izvažanje francoskega kapitala se je kar na lepem končalo z diplomatskimi komplikacijami: v Egiptu so bile Francija, Anglija in Nemčija na tem, da se zlasajo, da bi izvedele, kateri oderuhi bodo najprej poplačani; z vojnami v Mehiki, kamor so poslali francoske vojake opravljati biriški poklic pri izterjevanju bednih dolgov.[9]

Te individualne in družbene tegobe, najsi so še tako velike in neštevilne, najsi se zde še tako večne, bodo zginile kot hijene in šakali ob levovem prihodu, ko bo proletariat rekel: "Tako hočem". Toda proletariat mora, da bi se zavedel svoje moči, pomendrati predsodke krščanske, ekonomske in svobodmiselne morale; mora se vrniti k svojim naravnim nagonom, razglasiti mora Pravice do lenobe, tisoč in tisočkrat plemenitejše in svetejše od jetičnih Človekovih pravic, ki so jih prežvečili metafizikarski odvetniki buržoazne revolucije; prisiliti se mora, da ne bo delal več kot tri ure na dan, ostanek dneva in ponoči pa se vdajal brezdelju in veseljačil.

Doslej je bila moja naloga lahka, opisati sem moral le dejanska in, žal, vsem dobro znana zla. Toda prepričati proletariat, da je govorjenje, ki so mu ga vcepili, perverzno, da je nebrzdano delo, ki se mu je vdajal od začetka stoletja, najstrašnejša nadloga, ki je kdaj udarila človeštvo, da bo delo postalo začimba radosti lenarjenja, dobrodejno početje za človeški organizem, strast, ki bo koristila družbenemu organizmu, šele tedaj, ko bo pametno urejeno in omejeno na največ tri ure na dan, težavna naloga, ki presega

---

[9] La justice g. Clemenceauja z dne 6. aprila 1880 pravi v svojem finančnem delu: "Strinjamo se s podporo tistemu mnenju, ki meni, da bi bile milijarde za vojno leta 1870 tudi, če bi ne bilo Prusov, zgubljene za Francijo, in sicer v obliki posojil, ki jih periodično izdajamo, da bi uravnovesili tuje proračune; takšno je tudi naše mnenje." Zgubo angleškega kapitala v posojilih južnoameriškim republikam cenijo na pet milijard. Francoski delavci niso samo sproducirali petih milijard, ki so jih plačali g. Bismarcku, temveč še naprej služijo vojnim odškodninam iz vojn pri Olivierih, pri Girardinih, pri Bazainih in drugih nosilcih rentniških pravic, ki so izzvali vojno in razsulo. Ostane pa jim vendarle piškava tolažba: te milijarde na bodo povzročile povračilne vojne.

moje moči; samo komunistični fiziologi, higieniki, ekonomisti se je lahko lotijo. Na prihodnjih straneh se bom omejil na to, da pokažem, da je potrebno - ob modernih produkcijskih sredstvih in njihovi neomejeni reproduktivni moči - ukrotiti prismuknjeno strast delavcev do dela in jih prisiliti, da porabijo blago, ki ga producirajo.

3. Kar sledi presežni produkciji

Antiparos, pesnik iz Ciceronovega časa, je takole opeval iznajdbo vodnega mlina (za mletje zrna): osvobodil bo ženske-sužnje in vrnil zlato dobo:

"Prihranite roko, ki poganja mlinski kamen, o mlinarice, in spokojno spite! Naj vas petelin zaman opozarja, da se dani! Dao je prisilil nimfe k suženjskemu delu, zdaj pa veselo poskakujejo po kolesu in zdaj se os suče s svojimi lopaticami in poganja težki vrteči se kamen. Živimo življenje svojih očetov in brezdelno uživajmo darove, ki nam jih boginja naklanja!"

Žal, brezdelje, ki ga je poganski pesnik naznanjal, ni prišlo, slepa, perverzna in človekomorna sla po delu spreminja osvobojevalni stroj v orodje zasužnjevanja svobodnih ljudi: njegova produktivnost jih siromaši.

Dobra delavka je s kleklju naredila samo pet petelj na minuto, nekatere cirkularne pletilne statve jih narede trideset tisoč v istem času. Vsaka minuta pri stroju torej ustreza stotim uram delavkinega dela; ali pa: vsaka minuta strojevega dela daje delavki deset dni počitka. Kar velja za pletilno industrijo, bolj ali manj velja za vse industrije, ki so obnovljene z novo mehaniko. Toda kaj vidimo? Kolikor bolj se stroj izpopolnjuje in zmanjšuje človeško delo z nenehno naraščajočo naglico in natančnostjo, toliko bolj delavec - namesto da bi v enaki meri podaljševal počitek - podvojuje zagnanost, kakor da bi hotel tekmovati s strojem. O nesmiselno in

ubijalsko tekmovanje!

Da bi se tekmovanje med človekom in strojem svobodno razmahnilo, so proletarci opustili modre zakone, ki so omejevali delo obrtnikov v starih korporacijah, odpravili so praznike.[1] Ker tedanji producentje niso delali več kot pet dni od sedmih, ali so potemtakem, kakor pripovedujejo lažnivi ekonomisti, živeli samo od zraka in sveže vode? Dajte no! Imeli so dovolj časa, da so okusili zemeljske radosti, se ljubili in šalili; da so se veselo gostili v čast razveseljujočega boga Brezdelja. Čemerna Anglija, ki je vsa zahinavčena v protestantstvu, se je tedaj imenovala "vesela Anglija" (Merry England). Rabelais, Quevedo, Cervantès, neznani avtorji pikaresknih romanov, nam izvabljajo sline v ustih s svojim slikanjem teh monumentalnih požrtij[2], s katerimi so se razveseljevali

---

[1] V Ancien Régime so zakoni Cerkve zagotavljali delavcu 90 dni počitka (52 nedelj in 38 praznikov), med katerimi je bilo strogo prepovedano delati. To je bil veliki zločin katolicizma in poglavitni razlog za nevernost industrijske in trgovske buržoazije. Med revolucije je takoj, ko je postala gospodarica, odpravila praznike in nadomestila sedemdnevni teden z desetnevnim. Osvobodila je delavce cerkvenega jarma, da bi jih lahko bolje vpregla v jarem dela.

Sovraštvo do praznikov se je pojavilo šele tedaj, ko je med XV. in XVI. stoletjem nastala moderna industrijska in trgovska buržoazija. Henrik IV. je zahteval od papeža, naj jih skrči: ta je odklonil, ker "ena izmed herezij, ki se danes uveljavlja, zadeva praznike" (pismo kardinala d'Ossata). Toda leta 1666 jih je Perefixe, pariški nadškof, v svoji škofiji odpravil 17. Protestantizem, ki je bil tista krščanska religija, ki je bila bolj prilagojena novim industrijskim in trgovskim potrebam, je manj skrbel za ljudski počitek; z nebeških stolov je snel svetnike, da bi odpravil njihove praznike na zemlji.

Religiozna reforma in svobodna filozofska misel sta bili samo izgovor, ki sta omogočila jezuitski in grabežljivi buržoaziji, da je ukradla ljudstvu prazične dni.

[2] Ta pantagruelična praznovanja so trajala tedne. Don Rodrigo de Lara je dobil zaročenko tako, da je izgnal Mavre iz Calatrave stare, in Romancero pripoveduje, da:
Las bodas fueron en Burgos,
Las tornabodas en Salas:
En bodas y tornabodas
Pasaron siete semanas.

med dvema bitkama in dvema opustošenjima in v katerih je vse "šlo po pladnjih".

Jordaens in flamska šola so jih zapisali na svoja razveseljujoča platna. Kaj je iz vas nastalo, veličastni gargantujski želodci? Kaj je iz vas nastalo, veličastni možgani, ki ste obsegali vso človeško misel? Precej opešali in precej izrodili smo se. Beda, krompir, umetno vino in prusko žganje, vešče kombinirani s prisilnim delom, so oslabili naša telesa in skrčili naše duhove. In prav tedaj, ko se človeku skrči želodec in stroj poveča svojo produktivnost, prav tedaj nam ekonomisti pridigajo malthusovsko teorijo, religijo vzdržnosti in dogmo dela? Saj bi jim morali izdreti jezik in ga vreči psom.

Ker se je delavski razred v svoji preprosti lahkovernosti pustil indoktrinirati, ker se je s prirojeno silovitostjo slepo pognal v delo in vzdržnost, je kapitalistični razred obsojen na lenobo in prisilno uživanje, na neproduktivnost in na presežno porabo. Toda, če delavčevo presežno delo mrtviči njegovo telo in trpinči njegove živce, tudi buržuju prinaša obilo tegob.

Vzdržnost, ki se nanj obsoja produktivni razred, sili buržuje k temu, da se posvečajo presežni porabi produktov, ki jih produktivni razred divje producira. Na začetku kapitalistične produkcije, od tega je kakšno stoletje ali dve, je bil buržuj redoljuben človek z razumnimi in miroljubnimi navadami; skoraj zmeraj mu je bila dovolj njegova žena; pil je, ko je bil žejen, in jedel, ko je bil lačen. Dvorjanom in dvorjankam je prepuščal plemenite vrline razvratnega življenja. Danes ni parvenijskega sinu, ki se ne bi čutil poklicanega za razvijanje prostitucije in za živosrebrenje svojega telesa, da bi dal smoter garanju, ki so si ga natovorili delavci v živosrebrnih rudnikih: ni buržuja, ki bi se ne basal s kopunom,

---

Tantas vienen de las gentes.

Que non caben por la plazas...
(Poroka je bila v Burgosu, poporoka svatba v Salasu; med poroko in poporoko je minilo sedem tednov; toliko ljudi je prišlo, da na trgih ni bilo zanje prostora...) Ljudje s te sedemtedenske svatbe so bili junaški vojaki iz vojne za neodvisnost.

nadevanim z gomoljikami in lokal Lafitte navigué, da spodbode rejce iz La Flèche in viničarje iz Bordelaisa. Pri tem poklicu je organizem hitro načet, lasje izpadajo, zobovje se okrbini, se razvezne, trebuh se razvampa, dihanje postane težavno, gibi težki, sklepi otrpnejo, členki dobe vozle. Drugi, ki so preslabotni za napore razvrata, ki pa so udarjeni z grbo proudhonizma, si izsušujejo možgane kot Garnieri politične ekonomije, Alcollasi juridične filozofije s premozgavanjem neznansko dolgočasnih knjig, da bi zasedli prosti čas stavcev in tiskarjev. Svetovljanke žive mučeniško življenje. Da bi uveljavile svoje pravljične toalete, ki so jih šivilje trudoma izdelovale, od jutra do večera smukajo iz ene obleke v drugo; cele ure prepuščajo svoje prazne glave lasnim umetnikom, ki hočejo za vsako ceno potešiti njihovo strast za izdelavo lažnih pričesk. Opasane v steznike, v tesnih čeveljcih, razgaljene, da bi zardel soldat, se po cele noči vrtijo na svojih dobrodelnih plesih, da bi zbrale nekaj par za reveže. Blage duše!

Buržuj ni moral, da bi izpolnjeval svojo dvojno družbeno funkcijo neproducenta in presežnega porabnika, samo posiljevati svojih skromnih nagnjenj, zgubiti delovnih navad izpred dveh stoletij in se prepustiti nebrzdanemu razkošju, ogomoljičenim neprebavljivostim in sifilitičnemu razvratu, marveč je moral odtegniti produktivnemu delu velikansko množico ljudi, da si zagotovi služabnike.

Tukaj je nekaj številk, ki dokazujejo, kako orjaška je ta potrata produktivnih sil. Po cenitvah iz leta 1861 je prebivalstvo Anglije in Wallesa štelo 20 066 244 oseb, od tega 9 776 259 moškega spola in 10 289 965 ženskega spola. Če odštejemo tisto, kar je prestaro ali premlado, da bi delalo, neproduktivne ženske, mladoletnike in otroke, potem še ideološke poklice, kakršni so oblastniki, policija, duhovništvo, uradništvo, vojska, prostitucija, umetnosti, znanosti itn., nato še ljudi, ki se izključno ukvarjajo s tem, da jedo delo drugih v obliki zemljiške rente, obresti, dividend itn... ostane v grobem osem milijonov oseb obeh spolov in vseh starosti, vštevši kapitaliste, ki delujejo v produkciji, trgovini, financah

itd.

Od teh osem milijonov je:

Poljedelskih delavcev (vštevši pastirje, hlapce in dekle, ki žive pri kmetih)	1098261
Delavcev v tovarnah bombaževine, volnenih tkanin, konopeljnih tkanin, lanenih tkanin, v svilarnah , pletilnih tovarnah	642607
Delavcev v premogovnikih in kovinskih rudnikih	565835
Metalurških delavcev (visoke peči, valjarne itd.)	396998
Službaniški razred	1208648

"Če štejemo delavce v tekstilnih tovarnah in delavce v premogovnikih in kovinskih rudnikih, dobimo število 1 208 442; če prištejemo k prvim delavce iz metalurških tovarn, dobimo vsoto 1 039 605 oseb, se pravi vsakič manjše število od števila modernih službaniških sužnjev. To je čudoviti rezultat kapitalistične eksploatacije strojev."[3]

Temu službaniškemu razredu, katerega velikost kaže stopnjo, ki jo je dosegla kapitalistična civilizacija, je treba dodati še številni razred nesrečnežev, ki so namenjeni izključno zadovoljevanju dragih in bežnih nagnjenj bogatih razredov, tj. brusilce diamentov, čipkarice, vezilje, luksuzne knjigoveze, luksuzne šivilje, dekoraterje meščanskih podeželskih hiš itn.[4]

---

[3] Karl Marx, Kapital, III. del.

[4] "Razmerje, v katerem je prebivalstvo kakšne dežele zaposleno kot službaništvo, v službi premožnih razredov, kaže napredek te dežele v nacionalnem bogastvu in v civilizaciji." (R.M.Martin, Ireland before and after the Union, 1818) Gambeta, ki je zanikal socialno vprašanje, odkar ni bil več dolžnostni zagovornik Café Procopa, je nedvomno hotel govoriti o tem nenehno naraščajočem službaniškem razredu, ko je zahteval prihod novih družbenih slojev.

Ko je buržoazija občepela v absolutni lenobi in ko je bila demoralizirana zaradi prisilnega uživanja, se je kljub zlu, ki ga je od tega imela, prilagodila novemu načinu življenja. Z grozo je gledala na vsako spremembo. Pogled na bedne življenjske razmere, ki jih je vdano sprejemal delavski razred in pogled na organsko degradacijo, ki jo je povzročila pokvarjena strast do dela, sta še povečevala njen odpor do vsakega vsiljevanja dela in do vsakega omejevanja užitka.

Prav tedaj pa so si proletarci vtepli v glavo, ne da bi upoštevali demoralizacijo, ki si jo je buržoazija naložila kot družbeno nalogo, da bodo kapitalistom naprtili delo. Naivneži so resno vzeli teorije ekonomistov in moralistov o delu in so se na vse kriplje trudili, da bi to prakso naprtili kapitalistom. Proletariat je izvesil geslo: Kdor ne dela, naj ne je; leta 1831 je Lyon vstal za svinec ali delo, zavezniki iz marca 1871 so razglasili svojo vstajo za Revolucijo dela.

Na to sproščanje barbarskega besa, ki je bil uničujoč za vsak buržoazni užitek in lenobo, so kapitalisti lahko odgovorili samo s krvavo represijo, toda vedeli so, da so sicer lahko med svojimi orjaškimi pokoli zatrli te revolucionarne eksplozije, niso pa v krvi udušili absurdne misli proletariata, da bi brezdelnim in prenasičenim razredom naprtil delo; da bi odvrnili to nesrečo, so se obdali s pretorijanci, policaji, uradniki, ječarji, ki jih drže v delovni neproduktivnosti. V zvezi z značajem modernih armad ni mogoče še naprej ohranjati iluzije; stalno jih vzdržujejo samo zaradi zatiranja "notranjega sovražnika"; prav tako trdnjave v Parizu in Lyonu niso bile zgrajene zato, da bi branile mesto pred tujcem, temveč zato, da bi mesto v primeru upora zmele. Če pa je potreben nedvoumen primer, tedaj navedimo armado Belgije, te pravljične dežele kapitalizma: njeno nevtralnost zagotavljajo evropske sile, pa vendar je njena armada ena najmočnejših glede na prebivalstvo. Slavna bojišča te vrle belgijske armade so planjave Borinaga in Charleroija: belgijski častniki namakajo svoje meče v kri neoboro-

ženih rudarjev in delavcev in si nabirajo epolete. Evropski narodi nimajo narodnih armad, temveč najemniške armade; te armade varujejo kapitaliste pred ljudskim besom, ki jih hoče obsoditi na deseturno delo v rudniku ali predilnici.

Torej je delavski razred s stiskanjem pasu čez mero razvil trebuh buržoazije, ki je obsojena na presežno porabo.

Da bi si olajšala tegobno delo, je buržoazija odtegnila delavskemu razredu množico ljudi, ki je mnogo večja od one, ki se še naprej posveča koristni produkciji, in tudi njo obsodila na neproduktivnost in presežno porabo. Toda ta čreda nekoristnih ust kljub nenasitni požrešnosti ni dovolj, da bi porabila vse blago, ki ga delavci, poživinjeni od dogme dela, producirajo kot blazneži, ne da bi ga hotali porabiti, celo ne da bi pomislili, ali bodo našli ljudi, da ga porabijo. Spričo te dvojne norosti delavcev, da se ubijajo z delom in da životarijo v vzdržnosti, veliki problem kapitalizma ni več, kako najti producente in podvojiti njihove moči, temveč, kako najti porabnike, spodbuditi njihove apetite in jim ustvariti ponarejene potrebe. Ker evropski delavci, ki drgetajo od mraza in lakote, ne marajo nositi blag, ki jih tkejo, piti vin, ki jih pridelujejo, morajo ubogi tovarnarji kot zmešani iskati na drugem koncu sveta, kdo jih bo nosil in kdo pil: Evropa izvaža na vse konce sveta in ljudstvom, ki s tem nimajo kaj početi, na stotine milijonov in milijard.[5] Toda raziskane celine niso več dovolj obsežne, treba je deviških dežel. Evropski tovarnarji podnevi in ponoči sanjajo o Afriki, o saharskem jezeru, o železnici v Sudanu; s tesno-

---

[5] Dva primera: angleška vlada se je, da bi ustregla indijskim dežel-lam, ki so si kljub občasnim lakotam, ki pustošijo po deželi, vteple v glavo, da bodo gojile mak namesto riža ali žita, morala lotiti krvavih vojn, da bi vsilila kitajski vladi svoboden uvoz indijskega opija. Divjaki na Polineziji so se morali kljub smrtnosti, ki je iz tega izhajala, oblačiti in opijati po angleško, da bi porabili produkte škotskih detilerij in tkalskih delavnic v Manchestru.

bo spremljajo napredovanje Livingstonov, Stanleyev, Du Chaillujev, de Brazzov; z odprtimi usti poslušajo nezaslišane zgodbe teh pogumnih popotnikov. Koliko neznanih čudes skriva "črna celina"! Polja so posajena s slonjimi zobmi, reke kokosovega olja nosijo zlata zrna, milijoni črnih riti, golih kot Defaurovo ali Girardinovo lice, čakajo na bombaževino, da se nauče spodobnosti, na steklenice žganja in biblije, da spoznajo vrline civilizacije.

Toda vse skupaj nič ne zaleže: buržuje, ki se bašejo, služobniški razred, ki presega produktivni razred, tuji narodi in barbari, ki se duše v evropskem blagu; nič, prav nič ne more doseči, da bi pošle gore produktov, ki se kopičijo in so višje in obsežnejše od Egiptovskih piramid: produktivnost evropskih delavcev kljubuje vsaki porabi, vsaki potrati. Zmedeni tovarnarji ne vedo, kje se jih drži glava, ne morejo več najti surovine, da bi zadovoljili nebrzdano, pokvarjeno slo svojih delavcev po delu. V naših volnarskih oddelkih cefrajo umazane in napol sprhnele cape, delajo iz njih tako imenovano renesančno sukno, ki traja toliko kot volilne obljube; v Lyonu svileno vlakno, namesto da bi mu pustili naravno preprostost in voljnost, prenapajajo z mineralnimi solmi, ki ga narede težjega, obenem pa krhkega in komaj uporabnega. Vsi naši produkti so ponarejeni, da bi jim olajšali prodajo in zmanjšali obstojnost. Naš čas se bo imenoval doba ponarejanja, tako kot so prvi časi dobili imena kamena doba, bronasta doba po značaju produkcije. Nevedneži obtožujejo prevare naše bogaboječe industrijce, toda v resnici jih poganja misel, kako dati dela delavcem, ki se ne morejo sprijazniti s tem, da bi živeli prekrižanih rok. Te ponaredbe, ki je njihov edini vzgib humanitarno čustvo, ki pa prinašajo prekrasne dobičke tovarnarjem, ki jih prakticirajo, so sicer pogubne za kakovost blaga, in neusahen vir potrate človeškega dela, toda obenem dokazujejo človekoljubno domiselnost buržujev in strašno sprevrženost delavcev, ki zato, da bi potešili razvado dela, silijo industrijce, da duše krike svoje vesti in kršijo celo zakone trgovskega poštenja.

In vendar kljub presežni produkciji blaga, kljub industrijskemu ponarejanju neštevilni delivci prenapolnjujejo trg in prosjačijo: dela! dela! Njihovo preobilje bi jih moralo prisiliti, da zavro svojo slo; nasprotno, prižene jo do viška. Da se le pokaže kakšna možnost za delo, že se stepejo zanjo; tedaj zahtevajo dvanajst, štirinajst ur, da ga imajo do sitega, naslednji dan pa jih spet vržejo na ulico in nimajo s čim nasititi svoje razvade. Vsa leta, v vseh industrijah prihaja brezposelnost redno kot letni časi. Presežnemu delu, ki mori organizem, sledi absolutni počitek za dva ali štiri mesece; če pa ni dela, ni hrane. Ker je razvada dela že diabolično zaklinjena v srca delavcev; ker njene zahteve zaduše vse druge nagone narave; ker je količina potrebnega dela nujno omejena s porabo in z obiljem surovine, zakaj neki je treba potem požreti v šestih mesecih delo vsega leta? Zakaj ga ne bi enakomerno porazdelili po dvanajstih mesecih in prisilili vsakega delavca, da se zadovolji s šestimi ali petimi urami na dan vse leto, namesto da se prenažira po dvanajst ur šest mesecev? Ker bi bil delavcem zagotovljen vsakdanji delež dela, ne bi bili več ljubosumni drug na drugega, ne bi se več pretepali, da drug drugemu izpulijo delo iz rok in kruh iz ust; tedaj, ko ne bodo izčrpani v telo in duha, bodo začeli prakticirati vrline lenobe.

Delavci pobebavljeni zaradi svoje razvade, se niso mogli dvigniti do spoznanja, da je treba - če naj bo dela za vse - delo racionalizirati kot vodo na ladji v stiski. Kljub temu so industrijci v imenu kapitalističnega izkoriščanja zahtevali zakonsko omejitev delovnega dne. Eden največjih manufakturistov iz Alzacije, g. Boucart iz Guebwillerja, je pred Komisijo za poklicno izobraževanje leta 1860 izjavil:

"Dvanajsturni delavnik je pretiran in skrčiti bi ga morali na enajst ur, ob sobotah pa bi morali omejiti delo na dve uri. Lahko svetujem sprejetje tega ukrepa, najsi se na prvi pogled zdi še tako drag; v naših industrijskih zavodih smo eksperimentirali štiri leta in zdi se nam dober, poprečna produkcija pa se še zdaleč ni

zmanjšala, ampak zvečala."

G. F. Passy navaja v svoji študiji o strojih naslednje pismo belgijskega veleindustrijca g. M. Ottavaera:

"Čeprav so naši stroji enaki tistim v angleških predilnicah, ne producirajo toliko, kot bi morali in kot producirajo ti isti stroji v Angliji, čeprav predilnice delajo dve uri manj na dan (...) Mi delamo dve debeli uri preveč; prepričan sem, da bi imeli, če bi delali samo enajst ur namesto trinajst, enako produkcijo in bi tako producirali bolj ekonomično."

Na drugi strani pa g. Leroy-Beaulieu trdi, da:

"Je neki veliki belgijski manufakturist opazil, da v tednih, v katerih je praznik, ne producirajo nič manj kot v običajnih tednih."[6]

To, česar si ljudstvo, ki je v svoji lahkovernosti nasedlo moralistom, ni nikoli drznilo, si je upala aristokratska vlada. Angleška vlada je - preziraje visoka moralna in industrijska razglabljanja ekonomistov, ki so kot zlonosni ptiči krakali, da bi enourno skrajšanje tovarniškega dela pomenilo uničenje angleške industrije - z dosledno uveljavljenim zakonom prepovedala delati več kot deset ur na dan; in kot prej je tudi poslej Anglija ostala prva industrijska nacija sveta.

Imamo veliko angleško izkušnjo, imamo izkušnjo nekaj inteligentnih kapitalistov, ki nespodbitno kaže, da je treba za okrepitev človeške produktivnosti skrčiti delovne ure ter pomnožiti plačilne dni in praznike, francosko ljudstvo pa še ni prepričano. Toda če je bedno skrčenje za dve uri v približno desetih letih za tretjino povečalo angleško produkcijo[7], kakšen vrtoglav zagon bi dalo franco-

---

[6] Paul Leroi-Beulieu, La question ouvrière au XIVe siècle, 1872.

[7] Po slovitem statistiku R. Giffenu iz londonskega statističnega urada navajam naraščajoče napredovanje narodnega bogastva Anglije

ski produkciji zakonsko skrčenje delovnega dne na tri ure? Ali potemtakem delavci ne morejo razumeti, da s tem, ko se preobremenjujejo z delom, izčrpujejo svoje in svojega potomstva moči; da postanejo, ker so izrabljeni, predčasno nezmožni za vsako delo; da izčrpani, posurovelí zaradi ene same razvade niso več ljudje, ampak okrnjaki ljudi; da ubijajo v sebi vse lepe zmožnosti, pustijo pa poganjati in se bujno razvijati samo besno blaznost dela.

Ah! Kot arkadijske papige ponavljajo lekcijo ekonomistov: "Delajmo, delajmo za povečanje narodnega bogastva." O idiotje! Prav zato, ker delate preveč, se industrijsko orodje razvija počasi. Prenehajte blejati in poslušajte nekega ekonomista; ni kakšen orel, je samo g. L. Reybaud, ki smo ga imeli srečo izgubiti pred nekaj meseci:

"Na splošno se revolucija v metodah dela ravna po pogojih delovne sile. Če delovna sila ponuja svoje usluge po nizkih cenah, se z njo razsipa; ko pa postanejo njene usluge dražje, se jo skuša prihraniti."[8]

Da bi prisilili kapitaliste, da izpopolnijo svoje lesene in železne stroje, je treba zvišati mezde in zmanjšati delovne ure strojev iz mesa in kosti. Dokazi, ki to podpirajo? Lahko bi jih našteli na stotine. V predilništvu so bile navijalne statve (self acting mule) izumljene in uporabljene v Manchestru, ker predilci niso marali delati tako dolgo kot prej.

V Ameriki je stroj preplavil vse veje poljedelske produkcije od izdelovanja masla do pletve žita: zakaj? Ker ima svobodni in leni Američan raje tisoč smrti kot pa goveje življenje francoskega kmeta. Obdelovanje zemlje, ki je tako težko v naši slavni Franciji, polni goriv, je na ameriškem Zahodu prijetna zabava na prostem, ki

---

1814 - je znašalo ..... 55 milijard frankov
1865 - " .....102 1/2 "
1875 - " .....212 1/2 "

8 Louis Reybaud, Le Coton, son régime, ses problèmes, 1863.

jo počnejo sede in pri tem nonšalantno kade pipo.

4. V novem ozračju nova pesem

S skrčenjem delovnih ur bi osvojili za družbeno produkcijo nove mehanične sile, če pa bi prisilili delavce, da porabijo svoje produkte, bi pridobili neznansko armado porabnikov. Buržoazija, ki bi se tedaj otresla naloge univerzalnega porabnika, bi hitro odpustila trume vojakov, uradnikov, strežnikov, zvodnikov itn., ki jih je odtegnila koristnemu delu, da bi ji pomagali porabljati in razsipati. Ker bo tedaj trg dela prepoln, bo potreben železen zakon, da delo prepove: ta doslej neproduktivni, bolj od gozdnih uši številni roj, ne bo mogel najti zaposlitve. Po njih pa bo treba pomisliti še na vse tiste, ki so skrbeli za njegova bežna in draga nagnjenja. Ko ne bo več lakajev in generalov, da bi zanje delali našitke, ne več prostih ali poročenih prostitutk, da bi jih pokrivali s čipkami, ne več topov, ki naj bi jih vrtali, ne več palač, ki naj bi jih gradili, bo treba s strogimi zakoni vsiliti delavkam in delavcem v delavnicah trakov, v čipkarnah, v železarstvu, v gradbeništvu, higienično čolnarjenje in koreografske vaje, da bi si popravili zdravje in za izboljšanje rodu. Od trenutka, ko evropskih produktov, ki jih bodo porabili tam, da ne bodo odvažali k hudiču, bodo morali mornarji, brodarji in vozniki sesti in se naučiti obračati palce. Blaženi Polinezijci se bodo tedaj lahko prepustili svobodni ljubezni, ne da bi se bali brc civilizirane Venere in pridig evropske morale.

Še več. Da bi našel dela za vse neproduktivneže zdajšnje družbe, da bi omogočil industrijskemu orodju, da se neskončno razvije, bo moral delavski razred, tako kot buržoazija, posiliti svoja vzdržnostna nagnjenja in neskončno razviti svoje porabniške zmožnosti. Namesto da poje na dan eno ali dve unči žilavega mesa, kadar ga sploh je, bo jedel korenjaške zrezke po dve unči; namesto da bi, bolj papeški od papeža, zmerno pil slabo vino, bo pil velike in globoke bokale bordojca, burgundca brez industrijskega krsta in

prepustil vodo živini.

Proletarci so si zapičili v glavo, da bodo kapitalistom naprtili deset ur v fužini in v rafineriji; prav to je velika napaka, vzrok družbenih antagonizmov in državljanskih vojn. Treba bo preprečevati, ne pa vsiljevati delo. Rotschildi in Sayi naj dokažejo, da so bili vse življenje popolni pridaniči; in če prisežejo, da hočejo še naprej živeti kot pridaniči kljub splošnemu priučevanju za delo, jih bodo vnesli na seznam in na svojih županstvih bodo vsako jutro dobili novec za dvajset frankov za svoja drobna veselja. Družbene zdrahe bodo zginile. Rentniki in kapitalisti se bodo prvi priključili ljudski stranki, ko bodo prepričani, da jim še zdaleč noče nič hudega, nasprotno, hoče jih le odrešiti presežnoporabnega potratniškega dela, ki so jim ga naprtili že ob rojstvu. Tiste buržuje, ki ne bodo mogli dokazati svojih pravic pridaničev, pa bodo pustili, naj se ravnajo po svojih nagonih: dovolj ogabnih poklicev je, da se lahko zaposle - Dufaure bi snažil javna stranišča; Galiffet bi klal garjave prašiče in napihnjene konje; člani komisije za pomilostitve, ki bi jih poslali v Poissy[1], bi zaznamovali goveda in ovce za zakol, senatorji, ki so navezani na pogrebne slovesnosti, bi igrali pogrebce. Za druge bi našli poklice, ki bi bili v dosegu njihove pameti. Lorgeril, Bronglie bi zameševala steklenice šampanjca, toda nataknili bi jima nagobčnike, da se ne bi mogla upijanjati; Ferry, Freycinet, Tirard bi uničevala stenice in mrčes v ministrstvih in drugih javnih krčmah. Kljub temu pa bo treba buržoaziji preprečiti dostop do državnih dohodkov zaradi strahu pred starimi navadami.

Bridkega in dolgega maščevanja pa bodo deležni moralisti, ki so sprevračali človeško naravo, potuhnjenci, svetohlinci, hinavci "in druge takšne sekte ljudi, ki se pretvarjajo, da bi prevarali ljudi. Kajti pred preprostim ljudstvom se delajo, da se ukvarjajo samo s kontemplacijo in pobožnostjo, a posti in zatiranjem čut-

---

[1] Poissy: osrednji zapor.

nosti, zares samo s tem, da vzdržujejo in hranijo drobno krhkost svoje človeškosti: v nasprotju s tem pa se obilno hranijo. Bog ve kako! et Curios simulant sed Bacchanalia vivunt.[2] O tem lahko preberete v debelih črkah in podobah z njihovih rdečih gobcev in ladjastih trebuhov, le da se dišavijo z žveplom."[3]

V dneh velikih ljudskih veselic, ko bodo za komuniste in kolektiviste krožile steklenice, se sprehajale gnjati in poletavale kupe, bodo člani Akademije moralnih in političnih ved, duhovniki ekonomske, katoliške, protestantske, židovske, pozitivistične in svobodomiselne cerkve v dolgih in kratkih oblačilih, propagatorji malthusianstva in krščanske, altruistične, neodvisne ali podrejene morale, oblečeni v rumeno, držali svečo, da si bodo ožgali prste in živeli v lakoti poleg radodarnih žensk in miz, obloženih z mesom, sadjem in cvetjem, umirali od žeje ob prepolnih sodih. Štirikrat na leto, ob menjavi letnih časov, jih bodo zaprli v velika kolesa kot brusačeve pse in jih za deset ur obsodili, da meljejo veter. Odvetniki in sodni izvedenci bodo doživeli isto kazen.

V režimu lenobe bodo, da bi ubili čas, ki nas po trenutkih ubija, prireditve in gledališke predstave dan na dan; to je delo kot nalašč za naše zakonodajalske buržuje. Organizirali jih bodo v trume, da bodo hodile po sejmih in vaseh in tam predvajale zakonodajne predstave. Generali bodo v jahalnih škornjih, s prsmi, navešenimi z vrvicami, s kolajnami, s križi Legije časti, hodili po ulicah in trgih in nabirali dobre ljudi. Gambetta in Cassagnac, njegov boter, bosta pri vratih na glas vabila. Cassagnac bo v kostimu baba-

---

[2]Delajo se Curie, žive pa kot na bakhanalijah. (Juvenal).

[3]"et autres telles sectes de gens qui sont déguisés pour tromper le monde. Car donnant entendre au populaire commun qu'ils ne sont occupés sinon à contemplation et dévotion, en jeusnes et mascération de la sensualité, sinon vrayement pour soustenter et alimenter la petite fragilité de leur humanité: au contraire font chière. Dieu sait qu'elle! et Curios simulant sed Bacchanalia vivunt. Vous le pouvez lire en grosse lettre et enlumineure de leurs rouges museaulx et ventre à poulaine, sinon quand ils se parfument de souphire." (Pantagruel, 1, II. pogl., LXXIV.)

ča zavijal z očmi, si sukal brke, pljuval goreče predivo in grozil vsem z očetovo pištolo ter zginil v luknjo, takoj ko bi mu kdo pokazal Lullierov portret; Gambetta bo govoril o zunanji politiki, o majhni Grčiji, ki ga indoktorizira in ki je razvnela Evropo, da je ta opeharila Turčijo; o veliki Rusiji, ki ga je zaslepila s kompotom, ki ga je obljubila narediti iz Prusije in ki si želi na zahodu Evrope prask in bušk, da bi na Vzhodu lahko opravila svoje in v notranjosti zadrgnila nihilizem; o g. von Bismarcku, ki je bil dovolj dober, da mu je dovolil, da se je izrekel glede amnestije... nato bo razgalil svoj veliki trebuh, poslikan s tremi barvami, zabobnal nanj sklic in našteval slastne živalice, vrtne strnade, gomoljike, kozarce Margauxa in Yquema, ki si jih je tja nagoltal, da bi spodbodel poljedelstvo in obdržal na vrvici Bellevillske volilce.

V lopi bodo začeli z Volilno farso.

Buržoazni kandidatje, oblečeni v pavlihe, bodo pred volilci z lesenimi glavami in oslovskimi ušesi plesali ples političnih svoboščin, se spredaj in zadaj otirali s svojimi volilnimi programi z mnogimi obljubami in s solzami v očeh govorili o tegobah ljudstva, z donečim glasom pa o slavah Francije; glave volilcev pa se bodo v zboru in čvrsto oglašale: I-a! i-a!

Nato se bo začela velika uprizoritev: Kraja dobrin naroda.

Kapitalistična Francija, ogromna samica, kosmata po obrazu in plešasto lobanje, razveznjena, razpuščenega, nabuhlega, bledega mesa, z ugasli mi očmi, zaspana in zehajoča leži na baržunastem kanapeju; ob njenih nogah pa industrijski kapitalizem, orjaški železen organizem, mehanično požira moške, ženske, otroke, ki njihovi turobni in presunljivi kriki polnijo ozračje; Banka s kunjim gobcem, s hijenjim telesom in harpijinimi rokami mu urno izmika kovance po sto soldov iz žepa. Tolpe bednih in izpitih proletarcev v capah, ki jih spremljajo orožniki z izdrtimi sabljami, preganjajo pa jih

furije, ki jih bičajo z biči lakote, prinašajo k nogam kapitalistične Francije kupe blaga, sode vina, vreče zlata in žita. Langlois, držeč hlače z eno roko, Proudhonovo oporoko z drugo, v zobeh pa proračunsko knjigo, se postavi na čelo narodnih dobrin in stražari. Ko so tovori preloženi, preženejo z udarci kopit in bajonetov delavce in odpro vrata industrijcem, trgovcem in bankirjem. Družno se poženejo nad kopico in požirajo bombaževino, vreče žita, zlate palice, praznijo sode; ko tega ne morejo več, se umazani, ostudni sesedejo v svoje odpadke in izbljuvke ... Tedaj udari strela, zemlja se zamaje in se odpre in prikaže se zgodovinska Usodnost; z železno nogo zdrobi glave tistih, ki kolcajo, se opotekajo in ne morejo več bežati, z mogočno roko pa podre kapitalistično Francijo, vsO zbegano in potečo se od strahu.

Če bi si delavski razred izdrl iz srca razvado, ki mu vlada in ponižuje njegovo naravo, in vstal v svoji strašni moči, pa ne, da bi zahteval Človekove pravice, ki so samo pravice kapitalistične eksploatacije, in ne, da bi zahteval Pravico do dela, ki je samo pravica do bede, temveč zato, da skuje neizprosen zakon, ki bo prepovedoval vsakemu človeku, da bi delal več kot tri ure na dan, bi Zemlja, stara Zemlja zatrepetala od veselja, čutila bi, da je v njej poskočilo novo veselje... Toda, kako naj zahtevamo od proletariata, ki ga je pokvarila kapitalistična morala, moško odločnost?

Kot Kristus, to bolestno pooseblјanje antičnega suženjstva, tudi moški, ženske in otroci proletariata že stoletje težavno hodijo po kruti kalvariji bolečine: prisilno delo že stoletje tre njihove kosti, jim mrtviči meso, trpinči njihove živce; lakota že stoletje izžema njihovo drobovje in halucinira njihove možgane!... O Lenoba usmili se naše dolge bede! O Lenoba, mati umetnosti in plemenitih vrlin, postani balzam za človeške muke!

Dodatek

Naši moralisti so prav skromni ljudje; če so že izumili dogmo

dela, pa dvomijo o njeni učinkovitosti za pomirjevanje duše, razveseljevanje duha in za vzdrževanje dobrega delovanja ledvic in drugih organov; radi bi preskusili njeno rabo na ljudstvu, in anima vili, preden jo obrnejo zoper kapitaliste, od katerih so dobili poslanstvo, da opravičujejo in odobravajo njihove razvade.

Toda filozofje po štiri solde ducat, zakaj neki si tako napenjate možgane, da bi premozgali moralo, ki si njenega prakticiranja ne drznete predlagati svojim gospodarjem? Ali hočete, da bo vaša dogma dela, ki ste nanjo tako ponosni, zasmehovana in zasramovana? Odprimo zgodovino antičnih ljudstev in spise njihovih filozofov in zakonodajalcev:

"Ne bi mogel povedati", pravi oče zgodovine, Herodot, "ali so Grki od Egipčanov prevzeli prezir do dela, kajti isti prezir sem našel pri Trakijcih, Skitih, Perzih in Lidijcih; z eno besedo zato, ker pri večini barbarov veljajo tisti, ki se nauče mehaničnih umetnosti (obrti) in celo njihovi otroci, za zadnje med državljani... Vsi Grki so vzgojeni v teh načelih, zlasti Lakedeimonci."[1]

"V Atenah so bili državljani resnični plemiči, ki so se lahko ukvarjali samo z obrambo in upravljanjem skupnosti,tako kot divji vojščaki, iz katerih so izhajali. Ker so potemtakem morali biti ves čas prosti, da so lahko z vso umsko in telesno silo bdeli nad koristmi Republike, so vse delo naložili sužnjem. Prav tako v Lakedeimonu celo ženske niso smele ne presti ne tkati, da ne bi ravnale svoji plemenitosti neprimerno."[2]

Rimljani so poznali samo dva plemenita in svobodna poklica, poljedelstvo in orožje; vsi državljani so po pravici živeli na stroške Zaklada, ne da bi jih kdo lahko prisilil, da bi skrbeli za svoj obstoj s kakšno od sordidae artes (tako so označevali obrti), ki so

---

[1]Herodot, t. II, prev. Larcher, 1876.

[2]Biot, De l'abolition de l'esclavage ancien en Occident, 1840.

upravičeno pripadle sužnjem. Brutus stari je, da bi vzdignil ljudstvo, obtožil zlasti Tarkvinija, tirana, da je svobodne državljane spreminjal v obrtnike in zidarje.[3]

Stari filozofi so se prepirali o izviru idej, strinjali pa so se, ko je šlo za sovraštvo do dela.

"Narava", pravi Platon v svoji družbeni utopiji, v svoji zgledni Republiki, "narava ni ustvarila ne čevljarja ne kovača; podobna opravila degradirajo ljudi, ki jih opravljajo, na dninarske ničvredneže, na bednike brez imena, ki so že zaradi svojega stanu izključeni iz političnih pravic. Trgovce, ki so vajeni lagati in varati, pa bodo trpeli v mestu kot nujno zlo. Državljan, ki se bo onečastil s kramarskim trgovanjem, bo za ta prestopek kaznovan. Če bo spoznan za krivega, bo kaznovan z letom zapora. Kazen se bo podvojila z vsako ponovitvijo prekrška."[4]

Ksenofon piše v svoji Ekonomiki:

"Ljudje, ki se prepuščajo ročnim delom, niso nikoli povzdignjeni v državne službe in tako je zelo prav. Ker so večidel obsojeni, da po ves dan sede, ni mogoče drugače, kot da imajo pohabljena telesa in težko, da bi se to na duhu ne poznalo."

"Kaj častivrednega pa lahko pride iz kramarije?" predava Cicero, "in kaj poštenega lahko trgovina naredi? Vse, kar se imenuje trgovina, je nevredno poštenjaka (...) saj trgovci ne morejo zaslužiti, ne da bi lagali in kaj je bolj sramotnega od laži! Potemtakem moramo imeti za nekaj nizkega in ničvrednega poklic vseh tistih, ki prodajajo svoj trud in marljivost; kajti kdorkoli daje svoje delo za denar, se sam prodaja in se postavlja na stopnjo sužnjev."[5]

---

[3] Tit Livij, I.1.

[4] Platon, Republika, I.V.

[5] Cicero, O dolžnostih, I. nasl. II, pogl. XLII.

Proletarci, otopeli od dogme dela, ali razumete govorico teh filozofov, ki vam jih skrivajo z ljubosumno skrbnostjo: - Državljan, ki daje svoje delo za denar, se degradira na stopnjo sužnjev, zagreši zločin, ki je vreden let ječe.

Krščansko svetohlinstvo in kapitalistični utilitarizem nista pervertirala teh filozofov antičnih republik; ker so govorili svobodnim ljudem, so naivno pripovedovali svojo misel. Platon, Aristotel, ti orjaški miselci, ki jim naši Cousini, naši Caroji, naši Simoni ne morejo doseči gležnjev, če ne stopijo na prste, so hoteli, da bi državljani njihovih republik živeli v kar največjem brezdelju, kajti, kot pristavlja Ksenofon, "delo zasede ves čas in z njim nimamo več prostega časa za Republiko in prijatelje." Po Plutarhu je velika zasluga Likurga, "najmodrejšega med ljudmi", ki jo je potomstvo občudovalo, bilo to, da je državljanom Republike namenil brezdelje in jim prepovedoval kakršenkoli poklic.[6]

Toda, bodo odgovarjali Bastiati, Dupanloupi, Beaulieuji in Druščina krščanske in kapitalistične morale, ti misleci, ti filozofje so hvalili suženjstvo - Tako je, toda, ali so mogli drugače spričo gospodarskih in političnih razmer njihove dobe? Vojna je bila normalno stanje antičnih družb; svobodni človek je moral posvečati svoj čas razpravljanju o zadevah države in njeni obrambi; obrti so bile tedaj preveč primitivne in preveč grobe, da bi jih lahko opravljal in obenem izvrševal poklic vojaka in državljana; filozofje in zakonodajalci so morali, da bi lahko imeli vojščake in državljane, v heroičnih republikah prenašati sužnje. - Toda, ali moralisti in ekonomisti kapitalizma z mezdnim delom ne priporočajo modernega suženjstva? In katerim ljudem kapitalistično suženjstvo daje prosti čas? - Rotschildom, Schneiderjem, gospem Boucicautovim, ki so nekoristni in škodljivi, sužnji svoje razvade in svoje služinčadi.

---

[6] Platon, Republika, V in Zakoni III; Aristotel, Politika II in VII; Ksenofon, Ekonomika IV in VI; Plutarh, Likurgovo življenje.

"Predsodek suženjstva je obvladoval Pitagorovega in Aristotelovega duha", so prezirljivo zapisali; pa vendar je Aristotel predvidel: "če bi vsako orodje lahko brez prisile ali samo od sebe izvrševalo svojo funkcijo, kakor so se Dedalove mojstrovine gibale same od sebe, ali kot so se Vulkanovi trinožniki spontano lotili svojega svetega dela; če bi na primer čolnički tkalcev tkali sami od sebe, bi vodja delavnice ne potreboval več pomoči, gospodar pa ne sužnjev."

Aristotelov sen je naša resničnost. Naši stroji na ognjenih dih z jeklenimi udi, neutrudljivi, čudovito, neizčrpno plodni, krotko izvršujejo sami od sebe svoje sveto delo; pa vendar genija velikih filozofov kapitalizma še naprej obvladuje predsodek mezdnega dela, še slabši od suženjstev. Še ne razumejo, da je stroj odrešenik človeštva. Bog, ki bo odkupil človeka od sordidae artes in mezdnega dela. Bog, ki mu bo dal prosti čas in svobodo.

prevedel B. Rotar

R E C E N Z I J A

"Predsodek suženjstva je obvladoval Pitagorovega in Aristotelovega duha", so prezirljivo zapisali; pa vendar je Aristotel predvideval: "Če bi vsako orodje lahko brez gristla ali nasa od sebe izvrševalo svojo funkcijo, kakor so se Dedalove mojstrovine gibale same od sebe, ali kot so se Volkanovi trinožniki sporočna letila svojega svetega dela; če bi na primer čolnički tkalcev tkali sami od sebe, ni vodja delavnice ne potreboval več pomoči, gospodar pa ne suženjev."

Aristotelov sen je naša resničnost. Tudi stroji na najnovejših dih a jeklenimi vdi, neutrudljivi, čudovito, neizčrpno plodni, vzorno izvrbujejo sami od sebe svoje sveto delo; pa vendar genija velikih filozofov kapitalizma že naprej obvladuje predsodek zvedenega dela, bo slabši od suženjstev. Že na razumeje, da je svoj ustvarjalec človeštva, Bog, ki bo odrešil človeka od zgrešlega sveta in zvedenega dela. Bog, ki mu bo dal prosti čas in svobodo.

prevedel R. Igtar

Frederick H.Harbison:
HUMAN RESOURCES AS THE WEALTH OF NATIONS
ČLOVEŠKI VIRI (KADRI) KOT BOGASTVO NARODOV

Oxford University Press, London 1973., s.173

Knjiga obsega 173 strani in ima sledeča poglavja: Perspektive razvoja, Slaba izraba človeških virov, Pereči problemi formalnega izobraževanja, Neformalno izobraževanje in usposabljanje, Problem uravnovešenosti znanja. Razvoj dežele z vidika človeških virov, Problemi uporabe (koncepta I.S.) in Zaključek.

Izhodiščna teza knjige je, da so človeški viri - kadri, ne pa kapital, dohodek ali materialni viri neobhodna osnova bogastva narodov. Kapital in naravni viri so pasivni faktorji proizvodnje, ljudje pa so aktivni dejavniki, ki akumulirajo kapital, izkoriščajo naravne vire, oblikujejo socialne, politične in ekonomske organizacije in so nosilci nacionalnega razvoja. Dežela, ki ne more razviti sposobnosti in znanja svojih ljudi in jih učinkovito izkoristiti v nacionalnem gospodarstvu, ne bo zmožna razviti ničesar drugega.

Avtor s človeškimi viri oziroma kadri razume energije, spretnosti, talente in znanje ljudi, ki so ali, ki bi morali biti vključeni v proizvodnjo dobrin in nudenje uslug. Gre za zvezo med človekom in delom.

Medtem, ko ortodoksna ekonomska doktrina meri razvoj in modernizacijo dežel, predvsem na podlagi doseganja ekonomskih ciljev (nacionalni dohodek, družbeni proizvod, ipd.), pa Harbison opredeljuje kot temu enakovredne ali celo pomembnejše doseganje drugih družbenih ciljev kot so: zmanjšanje

nezaposlenosti, povečanje obsega izobraževanja in znanja, boljše zdravje, omejitev rasti populacije in izboljšanje okolja, Pravi, da še nobena dežela ni poskusila oblikovati strategije optimalnega razvoja in izrabe kadrov v obliki samostojnega cilja. V vseh, posebej pa še v razvijajočih se deželah, pa sta dve glavni skupini problemov ravno: nezadosten razvoj sposobnosti kadrov in slaba izkoriščenost njihovih energij in sposobnosti.

Na podlagi tako opredeljenega pristopa predlaga sledeče indikatorje za merjenje razvoja posamezne dežele oziroma njenih delov:

1. Družbeni proizvod ali nacionalni dohodek
2. Indeks izrabe človeških virov oziroma kadrov, ki obsega podatke o zaposlenosti, nezaposlenosti, prikriti nezaposlenosti (ure efektivnega dela), produktivnosti, ipd.
3. Indeks zdravja, ki obsega podatke o živorojenih otrocih, o kritičnih boleznih, dostopnosti zdravstvenih uslug in o umrljivosti otrok.
4. Indeks prehrane, ki se nanaša na dnevno zaužito hrano v kalorijah iz proteinskih oziroma neproteinskih živil.
5. Indeks razvitosti znanja in sprenosti, ki sestoji iz dveh delov: iz zaloge oziroma obsega sposobnosti delovne sile in iz kapacitet izobraževalnega sistema oziroma sistema za razvoj sposobnosti. Za ta indeks pridejo v poštev podatki o formalni izobrzbi prebivalstva, o številu visoko izobraženih kadrov (zdravnikov, inženirjev...) na 10 000 prebivalcev, delež prebivalstva, ki je vključen v razne oblike izobraževanja itd.
6. Indeks razlik, ki ga dobimo z aplikacijo prejšnjih indeksov na različne dežele, oziroma regije. Pokaže koliko je neka dežela enakomerno razvita, oziroma koliko zaostaja za razvojem drugih dežel.

Avtor je pristop z vidika kadrovskih virov primeroma uporabil za analizo razvitosti posameznih dežel, pri čemer se posebej ukvarja z vprašanji manj razvitih. Izhaja iz treh predpostavk:

1. Da so v deželah v razvoju kadrovski viri najobilnejši, vendar pa večinoma slabo izkoriščeni.
2. Razvoj znanj , spretnosti in sposobnosti delovne sile je skoraj neomejen, v večini dežel pa je daleč pod praktičnimi možnostmi.
3. Celo po pomanjkanju naravnih virov in kapitala se lahko manj razvite dežele razvijajo z maksimalizacijo produktivne izrabe in učinkovitega razvoja svoje delovne sile.

Ko govori o slabi izkoriščenosti kadrovskih virov, se zlasti ustavi pri raznih oblikah nezaposlenosti od nizkega deleža zaposlene populacije, do slabe izkoriščenosti zaposlenih delavcev, ki često opravljajo dela, ki so pod nivojem njihovih sposobnosti. Poseben problem je preseljevanje ljudi s podeželja v mesta, pri čemer je odpiranje novih delovnih mest v mestih vzrok, ne pa ukrep proti nezaposlenosti. Drug problem predstavlja uvoz tuje tehnologije, ki je često delovno neintenzivna in tudi povečuje nezaposlenost.

Za primer dežele, ki se raltivno hitro razvija navaja Tajvan in Južno Korejo.Trdi, da je tuj kapital v teh deželah drugotnega pomena. Za njihov razvoj so bili ključni sledeči ukrepi:

1. Razvoj delovno intenzivne, vendar izvozno usmerjene industrije in hkratno omejevanje razvoja kapitalno in razvojno intenzivne industrije.
2. Vzdrževanje primernih plač v srednjerazvitem in modernem sektorju gospodarstva, ki niso povzročile prevelikega prehoda delavcev v mesta, administracijo in te sektorje.

3. Razvoj delovno intenzivnega poljedelstva s poudarkom na agrarni reformi in manjših farmah.
4. Relativno dobro izobraženi kadri, ki jih je možno učinkovito izkoristiti.

Harbison ugotavlja, da je v deželah v razvoju formalno izobraževanje izredno poudarjeno in je glavni kanal mobilnosti ter izvor statusa in družbene moči. Izobraževalni sistemi se tako kot v razvitejšem svetu spreminjajo v prave industrije, ki so delovno intenzivne in ki zahtevajo vedno večja vlaganja. Kritični problemi izobraževalnih sistemov so: output sistema, možnosti oziroma dostop do izobraževanja, usmerjenost izobraževanja (družboslovna - prirodoslovna, teoretična - praktična ...) alokacija finančnih virov ter organizacija in človeške omejitve. Velik pomen za razvoj sposobnosti populacije pa ima tudi neformalno izobraževanje, ki formalnega dopolnjuje ali celo nadomesti.

Zanimiva, čeprav nekoliko zastarela, je ocena razvitosti posameznih dežel glede na nekatere zgoraj opredeljene indikatorje. Jugoslavija se je pred 10 leti po nacionalnem dohodku, prehrani in živorojenih otrocih primerjala s Sovjetsko zvezo, Argentino, Grčijo, Mehiko, Čilom, Kolumbijo, Tajvanom in Tajsko. Po številu prebivalstva,vključenega v izobraževanje, pa se je lahko primerjala s Švedsko, Argentino, Zahodno Nemčijo, Tajvanom in Grčijo.

Pristop z vidika človeških oziroma kadrovskih virov ni nov. Zanimiva pa je njegova operacionalizacija in aplikacija. Velikega pomena je izpostavitev humanističnih vrednostnih izhodišč pri usmerjanju in ocenjevanju družbenega razvoja. Pogosto so namreč ekonomski cilji kot je na primer večji dohodek dominantni tudi v naših razvojnih planih. Če se včasih še vprašamo kako te cilje doseči, pa so vprašanja o tem kdo in za koga naj jih realizira, bolj redka. Ko so se pri nas v največji meri uvajale tehnološke spremembe (razvoj?), se je pojavilo tudi največ brezposelnih (1950-52, 1965-68). Šele Ustava iz 1974.leta eksplicira pravico

do dela ....

Na ta pristop bi lahko naslovili klasičen ugovor, češ, da postavlja razvoj izrabo kadrovskih virov le v funkcijo realizacije dohodka, akumulacije kapitala in drugih ekonomskih ciljev. Vendar je v sedanjih pogojih ravno tako nemogoče živeti brez dela in njegovih rezltatov, kot delati pod vsakimi pogoji ne oziraje se na proizvajalce. Ta pristop poskuša usklajati ekonomske in širše socialne cilje. Res pa je, da se pri opredeljevanju družbenih kriterijev razvoja ne gre ustaviti le pri nacionalnem dohodku, razvoju in izrabi kadrovskih virov, zdravju in prehrani populacije. Tu je še cela vrsta možnih socialnih in političnih kriterijev od načina upravljanja in vsebine dela naprej.

Harbisonove ugotovitve so v veliki meri relevantne tudi za Jugoslavijo in Slovenijo. Tudi v Jugoslaviji se soočamo z rastočo nezaposlenostjo, s pritiskom populacije na velika mestnasredišča, z neenakomernim razvoja mesta in vasi ter posameznih regij, z vplivom tuje tehnologije... Slovenija ima malo energetskih in surovinskih virov. Do svojega najbogatejšega vira - kadrov, pa se mačehovsko obnaša - slaba izobrazbena struktura, ki odgovarja trenutnim potrebam tehnologije, slabo razvito razvojno raziskovalno delo, itd.

Knjiga se nedvomno ukvarja z vprašanji, ki jim bo tudi pri nas potrebno posvečati vse večjo pozornost. Opredeljuje teoretski in metodološki pristop, ki bi ga kazalo upoštevati in razvijati. Zato bo zanimiva za vse, ki se ukvarjajo z družbenim razvojem in posebej s planiranjem.

Ivan Svetlik

S I N O P S I S I

UDK: 325.14:301.162.1/.3

Mednarodno kršenje dela in kapitala, stroški in koristi držav uvoznic in izvoznic, mednarodno nekontrolirano tržišče delovne sile, odvisnost dežav izvoznic delovne sile od držav, ki delovno silo uvažajo, meje mednarodne delitve dela.

SASKIA SASSEN - KOOBI: MEDNARODNO KROŽENJE RESURSOV IN RAZVOJ
Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Razpoložljivi podatki o dveh desetlerjih uvoza in izvoza delovne sile pokažejo, da so :

a) države izvoznice zamudile priložnost, da bi od izvoza profitirale, medtem pa so
b) države uvoznice pomembno profitirale

Države izvoznice so utrpele odliv kvalificirane delovne sile, niso se razvijale dejavnosti, ki bi bile sposobne povečati izvoz, pogosto pa je šlo za erozijo gospodarske osnove tistih področij, ki so bila pomembni izvozniki delovne sile. Nesladaje med visoko reguliranim uvozom delovne sile in nekontroliranim procesom njenega izvoza je očividno. Sistem migrirajoče delovne sile, kakršen danes deluje na severno-afriškem in evropskem tržišču delovne sile reproducira dominanten položaj držav uvoznic na škodo držav izvoznic delovne sile. In naprej: delovanje tega sistema je vzpostavilo nov tip odvisnosti, ki se pridružuje tistim, ki so že dosedaj obstajali. Gre za odvisnost držav izvoznic delovne sile od možnosti držav uvoznic za zaposlitev določenega segmenta delovne sile in za odvisnost od dela narodnega dohodka držav uvoznic. In končno, na splošnem nivoju, mednarodno kroženje dela, kakor se odvija na tržišču, opozarja na določene meje mednarodne delitve dela: države uvoznice delovne sile, še posebaj ZRN in Švica, niso v položaju, da bi pomanjkanje delovne sile nadomestile s kapitalom, izvozom proizvodnih dejavnosti ali pa s trgovskim uvozom.

UDK: 325:14:301.162.1/.3

International circulation of capital and labour, costs and benefits both of labour exporting and importing countries, regulators of international labour markets, dependency of the labour exporting coutries on eployment of labour importing countries,limits of international division of labour.

Saskia Sassen-koob

INTERNATIONAL CIRCULATION OF RESOURCES AND DEVELOPMENT
Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

The available evidence on two decandes of labour hiports and exports and exports indicates that:
a) the labour importing countries have benefitted significantly, and
b) the labour exporting countries have failed to experience the expected benefits and have, to contrary, suffered a skill drain, lack of labour export induced growth, and often an erosion in the economic base of regions with high labour emigrations. There is a noteworthy contrast between the highly regulated process of labour import and the unocontrolled process of labour exports. The system of migrant labour as it operates today in the European-North African labour market contributes to reproduce the position of politico - econimoc dominance of the importing countries at the cost of that of the exporting countries. Furthemore, its operation has produced a new type of dependence in addition to the existing ones:dependence on the labour importing coutries for the employment of the segment of their labour force and for a share of national income. Finally, on a more general level, the international circulation of labour as it takes place in this market points to certain limits in the international division of labour: tje importing contries, specifically the CFR and Switzerland, could not substitute their labour shortages by capital, the export of productive activities or import trade.

UDK: 325:14:301.162.1/.3

Internacionalizacija trga delovne sile, internacionalizacja politike trga delovne sile, mobilnost delovne sile, razširitev dejavnosti multinacionalnih družb, zvrsti internacionaliziranega trga delovne sile, nacionalna država, internacionalizirani interesi kapitala.

Marios Nikolinakos

INTERNACIONALIZACIJA NARODNEGA TRGA DELOVNE SILE

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Avtor ocenjuje internacionalizacijo trga delovne sile za kostitutiven element mednarodne politike na trgu delovne sile in podaja naslednje značilnosti le-te: Kakšna je, v kakšnih pogojih se je izvršila internacionalizacija, katere so njene meje in kaj vse vpliva na postavljanje ciljev in sredstev v politiki internacionaliziranega trga delovne sile.

"Internacionalizacija trga delovne sile se ne sme enačiti z internacionalizacijo politike trga delovne sile, kajti le-ti internacionalizaciji nujno ne sovpadeta. Internacionalizacija trga delovne sile je potekala doslej na dva načina: z mobilnostjo delovne sile in z razširitvijo dejavnosti multinacionalnih družb. Zaradi tega je internacionalizacija trga delovne sile funkcija oplajanja kapitala in internacionalizacije pogojev proizvodnje. Nosilec tega procesa je kapital, delovna sila je temelj in izvor akumulacije. V obtoku kapitala in dela se oblikujeta dve vrsti internacionaliziranega trga delovne sile: tip A-narodni trg se internacionalizira z zaposlovanjem delovne sile, tip B - narodni trg s prihodon kapitala postane trg tujega kapitala. V končni konsekvenci je možno oba tipa trga dati na skupni imenovalec, na dejavnost enega dejavnika - tj. internacionaliziranje kapitala oz. multinacionalnih družb. Obe vrsti internacionalizacije trga delovne sile vodita do temeljnega spopada med narodno državo, kot regulatorjem teh procesov in med internacionaliziranimi interesi kapitala. Avtor nato na temelju razlik v tipih trga delovne sile proučuje migracijske politike posameznih dežel imigracije in emigracije v svetu; le-te politike deli na kvalitativne in kvantitativne. Kvalitativna politika trga

tipa A se povezuje na notranji del narodnega trga delovne sile, kvantitativna pa obranja internacionalizirani trg razcepljen. V trgu tipa B se država na internacionaliziranem trgu delovne sile vedno pasivno in izvaja narodno kvantitativno in kvalitativno politiko. Tipi politike bistveno determinirajo tudi vse druge migracijske družbene procese znotraj dežel emigracije in imigracije (integracijo, asimilacijo, pluralizem itd.)
Nadaljni razvoj internacionaliziranegatrga delovne sile tipa A implicira čedalje širšo uporabo principov integracije za imigrant.

UDK: 325:14:301.162.1/.3

Internationalization of labor markets, internationalization of labor markets policies, process of labor movements, process of widening of activities of multinational companies, two types of the internationalized labor markets, national states, internationalized interests of capital.

Marios Nikolinakos

INTERNATIONALIZATION OF THE NATIONAL LABOUR MARKETS

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Considering the internationalization of labour markets as a constitutive element of the new international policy of labour markets, the author discusses the following features of the internationalization: what is the internationalization and in what conditions did it emerge, what are its limitations and which factors influence its goals and policies.

"Internationalization of labour markets" is not to be identified with the internationalization of the labour markets policies. These two are not necessarilly confruent. The process of internationalization of the labour markets could be traced dicerned as twofold: as the process of labour movements and as the process of widening of activities of multinational companies. Therefore, the internationalization of the labour markets could be identified as a function of enrichment of capital and of the internationalization of production factors. Capital is the promotor of this process, while labour is its ground and a source of accumulation. In the flows of labour and capital two types of the internationalized labour markets emerged: type A - could be described as a national labour market, which is internationalized by the way of foreign eployment; and type B, described as a national labour market, which is in the process of internationalization through the shifting of international capital. In the last consequence, both types could be explained by the influence of a single factor, which is the internationalization of capital acting by multinational companies. In both ty-

pes of labour markets conlicts between national state and internationalized interests of capital could be observed.On the basis the classification of markets, the author analyzes migration policies of particular national states; the particular policies either - qualitative er quantitative - could be differrentited according to both basic types of the labour markets. On the labour market classified as type A, nationnl state performs as a regulator of both internal-national and internationalized labour market, keeping the latter regulated as "segmented", while on the labour market classified as type B, the national state performe passive role applying quantitative as well as qualitative policies on the internal-national market. These types of policies determine the major social processes within the emigrant and immigrant countries - as for instance intergration, assimilation, pluralism etc. Author's prespective is, that further development of the internationalization of labour markets implies more encompassing operation of the integration principle for the immigrant population.

UDK: 325:14:301.162.1/13

Novi svetovni red, mednarodna delitev dela in proizvodnja, gibanje delovne sile auter-periferija, nova industijska revolucija, novi imperializem

A. SIVANANDAN

IMPERIALIZEM IN NEORGANSKI RAZVOJ V SILIKONSKI DOBI

Časopis za kritikc znanosti 37-38/1980

Novi svetovni red, odražajoč spremembe v mednarodni delitvi dela in proizvodnje ter vključujoč tudi premikanje delovne sile iz centra k periferiji - kar zajema tudi premikanje delovne sile med samimi periferijami, postopno dobiva značilne poteze. Te poteze nakazujejo novo industrijsko revolucijo, ki je povzročila silikonski "chip" in novi imperializem, ki pospešuje neorganski razvoj periferij.

Ko je bila v začetku šestdesetih let končana povojna obnova Evrope, je tendenca premikanja dela h kapitalu spremenila smer. Gravitacijski center eksploatacije delovne sile se je premaknil iz centralnih sistemov v periferijo. Tako se je rodil novi svetovni red, katerega parametri se najbolje izražajo v filozofiji Tristranske komisije, ki "teži k podrejanju teritorialnih politik neteritorialnim ekonomskih ciljem" (R.Falk).

Posledici te nove imperialne ureditve in velikanskega napredka v "micro-chip" tehnologiji za migracijo delovne sile sta:

a.) nadomeščanje delovne sile z mikroprocesorji (s povečano produktivnostjo) v metropolah in

b.) povečana uporaba delovne sile za ponavljajoče se operacije montiranja "chip-a" v vezovje v periferijah.

Kapital se namesto privlačevanja delovne sile iz drugih dežel - seli na področje poceni in obilne delovne sile, ki jo nadzorujejo politični režimi, katere podpira imperilalizem.

Industrije, ki so najbolj obremenjene z nasprotji in so najbolj polarizirane, so z nasprotji vred prenešene iz centra v periferije. Takšen "razvoj", ki ga je kapital podtaknil periferijam, je spremljala proizvodnja brez cilja, razen - preživljanja, množična osiromašenja in napad na vrednote, odnose, bogove, kar naj bi napravilo to revščino znosno.

Torej institucionalna organizacija kapitalizma periferije ni organizirana celota medsebojno povezanih odvisnih delov, ampak je prej "razkrojen", "popačen" (Samir Amin), neorganski razvoj. Ekonomski sistem je v nasprotju s političnimi in kulturnimi institucijami naroda, ki ga eksploatira.

VDK: 325.14 : 301.162.1/.3

new world order, international dirision of labor and production,morement of labor, centre-periphery, new indutrial revolution, new imperialism

A. SIVANANDAN

IMPERIALISM AND DISORGANIC DEVELOPMENT IN THE SILICON AGE

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

New world order begins to emerge with distinctive features, reflecting changes in the international division of labour and production, and involving the movement of labour from centre to periphery, which in turn involves the movement of labour as between the differing peripheries. These features foreshadow a new industrial revolution based on the silicon chip, and a new imperialism that accelerats the "disorganic" development of the periphery.

By the early gos, the post-war reconstruction of Europe being over, the tendency of labour to move to capital was beginning to be reversed. The centre of gravity of the exploitation of labour by capital had been displaced from the centre of the system(s) to the periphery. Thus, the new economic order has been established. Its parameters are best expressed in the philosophy of Trilateral Commission, which "seeks to subordinate territorial politics to non-territoral economic goals" (R. Falk).

Implications of this new imperial ordinance and massive advances in micro-chip for labour migration are:

a) the replacement of labour by microprocessors (together with increasing productivity) in the metropole
b) the increased use of labour - for the repetitive task of assembling the chip into a circuit - in the perip hery.

Capital, instead of drawing labour from other countries, moves out to areas where labour is cheap and plentiful - and controlled by pollitical systems ordained by imperialism.

Teh most conflictual and polarised industry has been transferred

from centres to the peripheries, thus transferring the conflicts as well. This "development", that capital has superimposed on the peripheries has been accompanied by production without purpose, except to stay alive; by massive immiseration and wholesale attack on the values, relationships, gods making such immiseration bearable.

Therefore, institutional organization of the peripheral capitalism is not an organised body of connected and interdependent parts; what these countries exhibit, is rather "distorted", "disarticulated" (Samir Amin), disorganic development. An economic system at odds with the cultural and political institutions of the people it exploits.

VDK 325.14-055.2 : 301.162.1-055.2
migracije žensk, nevidnost tega aspekta v migracijskem raziskovanju, ekonomski prispevek žensk migrantk, dvojna podreditev žensk migrantk, položaj "mnogostranske negativnosti", stress, oblikovanje zavesti, vloga žensk migrantk v družbi in v delovanju družbenega sistema.

MIRJANA MARKOVAŠIĆ : MIGRACIJA ŽENSK V EVROPI

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Razprava obravnava dobro znano razsežnost (dimenzijo) sodobnih delavskih migracij v Evropi - migracijo žensk. Njen dvojni namen je bil:

- obrniti pozornost na njihovo nevidnost v migracijskih raziskavah (kar se neizogibno odráža v oblikovanju politike) in na vzroke za to nevidnost
- pričati o gospodarskem prispevku žensk-migrantk v migracijiskem procesu.

Potrebno pa je razumeti, da nevidnost ni specifična značilnost žensk-migrantk. To nevidnost delijo in so delile vse ženske.

Posebnost žensk-migrantk je v tem, da so zaradi svoje združene ponižanosti (podrejenosti), kot ženske in delavke, na dnu hierarhične lestvice tudi kot migrantke.

V državah, ki jih sprejemajo, se kot migrantke soočijo z rasizmom, sovražnostjo ali vsaj z brezbrižnostjo. Njihov položaj je nestabilen, službe nesigurne. Kot delavke so (ker so ženske in imigrantke) dodeljene takšnim opravilom, ki jih njihovi rojaki ali pa domačinke ne sprejmejo. Od njih se pričakuje, da kot ženske opravljajo nenagrajena dela doma, s tem da nudijo postrežbo ostalim članom družine - in to pod pogoji, ki jih domače ženske le redko izkusijo.

Njihovo stanje "multiple negative" pušča posledice v njihovem psihičnem in mentalnem zdravju. Iz številnih študij o psiholoških motnjah je razvidno, da te motnje nastanejo zaradi nenehne napetosti, v kateri te ženske živijo in delajo.

Vendar pa so, razen teh slabih učinkov, ti konflikti in nasprotja, ki so jim ženske-migrantke vsak dan izpostavljene, lahko vzrok za naraščajoče osveščanje in povečano zavest njihove vloge v družbi in delovanju družbenega sistema (o katerem je njihovo znanje, ko emigrirajo, precej omejeno).

Iz razprave je razvidno, da sedanja migracija v Zahodni Evropi ni "vse-moški" pojav, kjer so delavci-migrantje moški, ženske pa družinski člani - žene in matere. Razen tega, da imajo status žene in matere, veliko prispevajo tudi k naravnemu naraščanju prebivalstva, v deželah, ki jih sprejemajo. Ustvarjalne so tudi v gospodarstvu teh dežel - bodisi v organiziranem, uradnem gospodarskem sektorju, bodisi v neuradnem, kjer je glavni pojav delovanje nevidnosti delavcev.

UDK: 325.14-055.2 : 301.162.1-055.2

migrations of women,invisibility of this aspect in migration research, economic contribution of migrant women,the condition of "multiple negative", stress,consciousness raising,the role of migrant women in society and the functionning of the social system.

MIGRATION OF WOMEN IN EUROPE

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

This paper has dealt with the less well known dimension of contemporary laboru migrations in Europe : emigration of women. It's double purpose was to:

- draw attention to their invisibility in migration research (which inevitably has repercussions on policy making) and to the reasons for that invisibility
- to give evidence of migrant women's economic contribution to the migratory process.

It should be however understood that invisibility is not specific feature of migrant women only: all women share and have shared in this invisibility.

The specificity of migrant women lies in their combined submission (subordination) as women, as workers at the bottom of the hiararchy and as migrants.

As migrants they face racism posibility or at least indifference in the receiving countries, their position is unstable and their jobs insecure. As workers, because they are women and immigrant they are mostly allocated to the jobs that neither their compatriots men nor native women accept to do. As women they are expected to perform the unremunerated work at home providing services for the rest of the family and this under the conditions that are rarely experienced by native women.

Their condition of a "multiple negative" leads to consequences for their physical and mental health. There is evidence in a number of studies of psychological disturbances due to the constant stress under which these women live and work.

But beside the ill effects, in the same time the conflicts and contradictions that migrant women are exposed to dayly can be precisely a ground for consciousness raising and increased awarens of their role in society and the functioning of the social system (about which their knowledge is rather limited when they firstly emigrate).

It was shown in this paper that present migration in Western Europe is not an all male phenomenon, where migrant workers are men and women are dependants, (wives and mothers). Women beside holding the latter status, and contributing largely to natural population increase in the receiving countries, are also productive in the economy of these countries, whether it is in the organized, formal sector of the economy or in the informal economic sector, in which the invisibility of the workers is an essential aspect of its functioning.

Mirjana Morokvašić

UDK 325.14 : 301.161.1/.3

upadanje konjunkture,zunanje migracije,negotovost,ločevanje druge generacije iz migracij delovne sile, vrednosti akterjev v migracijski politiki, integracija prve in druge generacije.

VJERAN KATUNARIČ

DRUGA GENERACIJA V OBDOBJU PO KONJUNKTURI

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Avtor raziskuje povezavo med upadanjem konjunkture, kot primarnega fakturja zunanjih migracij, in med povečanjem atmosfere negotovosti, v kateri živijo otroci migrantov. V tej povezavi avtor raziskuje opravičenost pristopov, ki ločujejo drugo generacijo iz konteksta migracij delovne sile, in vrednostno ozadje le-teh pristopov. V alalizi vrednostnih usmeritev je večji pomen dan analizi vrednosti samih akterjev v imigracijski politiki - delodajalcem, sindikatom, državnim službam in znanstvenim raziskovanjem, ki imajo vpliv v odločanju v imigracijski politiki, kot pa spremembam vrednot znotraj imigrantske populacije. Potem avtor analizira razlike v integraciji prve in druge generacije v imigrantsko družbo v obdobju po konjunkturi. Tu je podan tudi prikaz problema jugoslovanskih otrok na Švedskem.

VDK: 325.14 : 301.161.1/.3

Downswing in the empoloyment,external migrations,insecurity, separation of the second generation from the migrant labor context, analysis of the values of policy agents, integration of first and second generation.

WJERAN KATUNARIĆ

SECOND GENERATION OF MIGRANTS IN THE POST-UPSWING PERIOD

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Author's aim is to discuss the association between the downswing in the employment - as a primary factor of external migration, and the growing atmosphere of insecurity in which migrants'children actually live. In relation to this the author is considering the of these approaches which separate the problem of the second generation from the wider context of migration of labour. While considering value orientations of agents, the author is arguing that the focus of analysis should be shifted form agent value orientations - id eest form the orientations of employers, unions, state agencies and scientific researches influencing decision making in immigration policies onto changing of values within the immigrant population itself. Differences occuring in the process of integration of the first and second generation in the host society the author is analyzing on the case of yugoslav children's integration in sweedish society during the contrastion period.

VDK : 325.14 (497.12) : 301.162. 1/. 3

migracije na notranjem trgu - sektor zaposlovanja in demografski sektor, push-pull modeli kritika, kompetirajoča tržišča delovne sile, emigracija, imigracija, notranja mobilnost, strategije razvoja in migracije v Sloveniji.

SILVA MEŽNARIČ

RAZVOJ SLOVENIJE IN ODVISNOST OD ZUNANJIH TRŽIŠČ DELOVNE SILE

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Na osnovi podatkov o dinamiki imigracij, emigracij in selitev znotraj Slovenije v zadnjih dveh desetletij avtor zastavlja trditev da je opskrbljenost s kvalificirano delovno silo eden od osnovnih problemov razvoja Slovenije.

Eden del slovenske kvalificirane delovne sile odšel je na začasno delo v tujino. Pomanjkanje nekvalificirane delovne sile v sami Sloveniji privedlo je do znatnega priliva nekvalificirane delovne sile iz drugih jugoslovanskih republik.

V strategijah nadaljnjega razvoja Slovenije, bodisi srednjeročnega bodisi dolgoročnega bistveno je vprašanje kako izboljšati strukturo zaposlenih, brez administrativnega odpuščanja in zapiranja trga delovne sile v Sloveniji.

Za ta problem obstajajo tradicionalne in manje tradicionalne rešitve, znane v politični ekonomiji emigracij. Najnovejše, zasnovane na določenih politikah tržišča delovne sile omogočajo novi način razmišljanja tudi o situaciji v Sloveniji. Ti nas pristopi tudi vpeljujejo v osnovne načine reševanja tipično emi-imigrantske situacije, v kakšni se nahaja Slovenija, in podajejo optimalne strategije zanadaljnje ukrepe v politiki zaposlovanja in migracij. Opozarjajo tudi na možne škodljive posledice nepremišljenih in nedovoljno znanstveno utemeljenih ukrepov v zelo občutljivem področju kot je prestrukturiranje zaposlenih in preusmeritev migracijskih tokov.

VDK: 325.14 (497.12) : 301.162.1/.3

migrations of labour on local labour market, sector of employment and demographic sector, critic of push-pull models, competitive labour markets, emigration, imigration and internal mobility, strategies of development and migrations in Slovenia.

SILVA MEŽNARIĆ

DEVELOPMENT OF SLOVENIA AND ITS DEPENDENCY ON ENVIRONMENTAL LABOUR MARKETS

Časopis za kritiko znanosti 37-38/1980

Further development of Slovenia has one major problem - the problem of supply by skilled labour force. This thesis and arguing that follows was elaborated on the basis of census data on inigration, enigration and internal migratory movements in Slovenia in the last two decades. Paper deals wich two basic facts:

Slovene skilled labour partly emigrated to W. Europe, this fraction inside of slovene labour force was substituted by mainly unskilled labour from southern republics of Yugoslavia.

In the process of planned development in Slovenia in the years that follow basic problem will probably be: how to ameliorate the unfavourable structure of labour force without administrative intervention into labour market.

Author points to some recent solutions of similar problems, known in the theory of migrations as "completitive labour markets" and "economic and social extension of local labour markets". These solutions have specific consequences for particular labour market policies. Having in mind possible positive as well as negative features of these policies the future development of slovene labour market could gain by adopting these policies.